

H. 50-t. 6. 4494/2.

WESSELÉNYI FERENCZ NÁDOR

ÉS

TÁRSAINAK ÖSSZEESKÜVÉSE,

1664—1671.

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA.

WESSELÉNYI FERENCZ NÁDOR

ÉS

TÁRSAINAK ÖSSZEESKÜVÉSE.

PAULER GYULÁTÓL.

II. KÖTET.

BUDAPEST,
1876.

WESSELÉNYI FERENCZ NÁDOR

ÉS

TÁRSAINAK ÖSSZEESKÜVÉSE.

1664—1671.

IRTA

PAULER GYULA,

MAGY. AKAD. LEV. TAG.

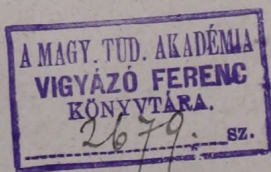
II. KÖTET.

BUDAPEST, 1876.

A. M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(AZ AKADÉMIA BÉRHÁZÁBAN.)

196121

WESSELÉNYI FERENCZ NÁDOR

ÉS

TÁRSAINAK ÖSSZEESKÜVÉSE,

1664—1671.

Budapest 1876. Nyomatott az „Athenaeum” könyvnyomdájában.

VI. FEJEZET.

Rákóczy felkelésétől a lőcsei commissióig.

1670. april — 1670. aug.

Mig Zrinyi az udvarral alkudozott és magát ellentállás nélkül kezébe adta, Horvátországban a mozgalom teljesen elnyomatott: a felvidéken felkelt Rákóczy és új gondokat okozott Leopold kormányának.

A beszterczebányai gyűlés után mindinkább nőtt az izgatottság a felvidéken ¹⁾ s a hazatérő követek jelentései táplálták az elkeseredést. A megyegyűléseken — Abauj, Torna, Szepesben — hallani lehetett, hogy a felség nem tartja meg hitlevelét; megtagadja a nemzet jogos kíválmait, erővel kényszeríti a felkelésre, s e nyilatkozatok közt néha a felség személye sem lőn kimélve ²⁾. A gyűléseken kívül pedig szájról szájra járt a hír, hogy Zrinyinek sikerült szövetséget kötni a törökkel; a török, ha nem is segíti a magyart a német ellen, legalább megszűnik ellensége lenni. Várait többé nem bántja, a behó-

¹⁾ »Ingravescente in dies malo,« mondja a Jelentés.

²⁾ Abaujban Hanyi Péter, Szepesben Székely János és Görgei Miklós, Tornában Istvánffy és Becskeházy tőnek ilyféle nyilatkozatokat. Vallomások a k a m. l e v.

doltatásokkal felhagy, szabad járást-kelést enged a magyaroknak, és mindezért nem is adó, hanem tiszteletdíj fejében megelégszik bizonyos évi fizetéssel, melynek összegét különfélekép, hol 12,000, hol 30,000 tallér-ra tevék ¹⁾. Beszélék, hogy a szultán Zrinyinek athamet küldött, és királylyá nevezte, de a bán kijelenté, hogy ő megelégszik a horvátországi generalatussal, fejedelmének pedig azt fogja ismerni, kit a nemzet választ, »legyen az bár pásztorból való!« ²⁾.

Rákóczy, kinek a hír szerint az erdélyi fejedelemséget kellett kapni, a beszterczebányai eseményekről S á r o s o n értesült, Sáarossy Sebestyén által, kit Eperjesről jelentés-tétel végett magához hivatott. Ő már tudta, hogy Zrinyi a törökkel szövetségbe, de erdélyi fejedelemségét koholmánynak nyilvánítá. Sáarossy után Szuhay, Chernel György és Barkóczy István is megfordultak nála, és Semsey György, Wesselényi nádor sógora ³⁾ már harci zászlókat látott asztalán feküdni. Zrinyinek levelei tette szoliták és ő engedve a felhívásnak, Bochkay Istvánnal april 9-re Sáros-Patakra hívá azon férfiakat, kikben a cselekvésre készséget, képességet tett fel ⁴⁾.

April 9-én sok vendég volt Sárospatakon, kisebb-nagyobb emberek: Bochkay, Szuhay, Szepessy, Barkóczi István, Hanyi Péter, Bornemisza Mihály, Forgách Miklós, Bánchy Márton, Kazinczy Péter, Chernel György, Balkó

¹⁾ Kemecey Boldizsár és Fáy László. K a m. 1 e v.

²⁾ Gondel Zsigmond vall. K a m. 1 e v.

³⁾ Nagy Iván XII. 159. l.

⁴⁾ Sáarossy Sebestyén, Petneházy és maga Rákóczy Ferencz, a k a m. 1 e v.

Pál, Rády István, Kubinyi László, Marczibányi Miklós, Komjáthy Zsigmond, Fáy István. Némelyek meghívójában meg volt, hogy a haza megmaradása felett fognak tanácskozni; mások azonban nem tudák, mi végből hivatnak meg. Fáy István, László testvére azt gondolta, hogy mulatságra, borozásra hivatalos és Rákóczyt eleve Regéczen kereste; csak midőn ott nem találta, ment utána Patakra. Szemere László a megyegyűlésről hivatott a fejedelemhez. Baksa István ügyvédi dologban jött, valami csere végett Nádasdyval, a trencsényi és füzéri jószágok tárgyában; míg Ujfalussi Zsigmond udvarmesteri állást keresett a fejedelem-asszony mellett. Szuhay levelet hozott Zrinyi Pétertől, azt, melyet marc. 20. irt Rákóczynak, s melyben jelenté, hogy ő Horvátországban várja a perczet, melyben kiüt a tűz. A levél a török postán jött. Egy csausz Egerbe vitte, a honnan, minthogy az egri basa parancsa szerint azt csak Szuhaynak, vagy Szepessynek volt szabad adni, Ács János miskolczi lakos utján Szuhay Mátyás kezébe került ¹⁾).

Zrinyinek ezen és korábbi (marcz. 10-iki) levele Rákóczyhoz felolvastatván, nagy benyomást tett az összegyűltekre. Már látták Zrinyit a mezőben, mint dulja Styriát és Karinthiát, és ők sem akartak tétlenül maradni. Cselekvésre csakhamar kínálkozott alkalom Ugyanis az nap (apr. 9.) érkezett meg Rákóczyhoz gróf Stahremberg Rüdiger, tokaji várparancsnok, Kollonics Miksa gróf zászlótartója és még vagy 8—9 tisztje kíséretében ²⁾).

¹⁾ Döry Ferencz vall. K a m. l e v.

²⁾ Zorzi szerint (april 26. 1670.) 10 tiszttel fogatott el. Rački i. h. 237. l. Farkas Fábián, Csákynak (april 14. 1670.) 8—9 tisztről emlékezik. K a s s a i C s á k y l e v.

A 35 éves fiatal ezredes, kiről még semmi sem árulta el, hogy egykor világhírű névre fog szert tenni ¹⁾ jó ismerőse, sőt komája volt Rákóczynak, ki leányát a keresztvizrre tartotta: de azért nem hiányoztak közte és a fejedelem, és még inkább embereik közt amaz izetlenségek és surlódások, melyek akkor mindenütt a magyarok és németek közt napirinden voltak. Stahremberg jól tudta, mennyire gyűlölik a magyarok a német katonaságot, s azért védelemre készült, mindenét a városból a tokaji várba vitette, a hová a szendrei, diósgyőri kisebb német őrségeket is rendelé ²⁾, de Rákóczyban feltétlenül bizott. Engedelmet kért tőle levélben, hogy erdeiben fát vágathasson, de választ nem kapván, maga ment el sürgetni kérelmének teljesítését ³⁾. Rákóczy nagy barátsággal fogadta, vele vacsorált, de másnap reggel hét órakor (ápril 10.) szobájába gyűjté magyar vendégeit, és tudtukra adá, hogy Stahremberg a várban van, már megint menni készül, mi történjék vele? »El kell őt fogni!« kiáltá Szuhay Mátyás, »ez Isten ujjá!« ⁴⁾ és indítványát Bochkay, Barkóczy István, Szepessy Pál, különösen pedig

¹⁾ Bécsnek védelme által 1683. Jellemére nézve l. Rink Leben Leopolds I. 198, 209. ll.

²⁾ Farkas Fábián Csákynek, dd. Tokaj, ápril 5. 1670. K a s s a i C s á k y l e v.

³⁾ Jelentés, hol el van mondva, hogy Báthory Zsófia hirnököt küldött hozzá, ne menjen Patakra, de a hirnök borozás közben a fejedelemasszony levelét elveszté, és midőn a már Patakra utazó Stahremberggel találkozott az utban, csak annyit tudott mondani, hogy sürgős közlendője lett volna. Ugy látszik azonban, hogy ez csak a fejedelemnő barátjai által koholt mese, én legalább nem tudom, hogy ő arra valaha hivatkozott volna.

⁴⁾ »Est opus Dei.« Fáy István latin vall. K a m. l e v.

nagy tüzzel Kazinczy Péter pártolák. »Halljuk Baksát,« mondá a fejedelem, míg a többi vendég hallgatott : és Baksának volt annyi bátorsága, kimondani, hogy ő a tervet nem helyesli. Nagyon nagy fába vágják a fejszét. Arra, mit ők akarnak, két királyság ereje sem volna elég ! és okoskodását historiai példákkal igyekezett támogatni. »Hej Baksá uram ! mondák Bornemisza és Bánchy, nem vagy te igaz magyar, hogy így beszélsz !« Bochkay és Szuhay pedig megjegyzék, hogy már arról : elfogják-e, ne-e Stahrenberget ? beszélni sem lehet, az már eldöntött dolog, legfeljebb arról lehet szó, mily módon történjék az elfogatás ? és Szuhay még hozzá tévé : hogy Baksa nemcsak a fogságba fog még beleegyezni, hanem még a töröknek is fog levelet írni ! — Végzéssé lőn, hogy követeket küldenek Stahremberghez, és követelni fogják tőle, adja át Tokaj várát Rákóczynak, a jogos tulajdonosnak, mert a felség királyi hitlevele és esküje ellen tartja az országban a garázda németeket. Ha nem teszi, elveszik fegyverit, és fogságra vetik tisztjeivel együtt. A kényes követségre két reformátust — Baksát és Kazinczyt, egy lutheranust, Ujfalussy Zsigmondot, és — hogy katolikus is legyen, Szuhay indítványára, Barkóczy István öcscsét : Barkóczy Ferenczet, Pethő Zsigmond vejét választák. Baksa ellenkezni akart, de Chernel és mások — látván, hogy Rákóczyban már kezd e folytonos oppositio miatt forrni a méreg, és hallván Szuhay fenyegető szavát — lecsitíták, »mert fejével játszik !« Ujfalussy sem örömet ment : de Szuhay felriadt : »mondjátok meg ama szecska hitűnek, mit mentegeti magát ? mert majd másképp lesz !« mire ugyan Ujfalussy mondá vagy legalább gondolta, hogy neki senki sem parancsol, őt nevekkal senki se illesse ; mit vizsgálja Szuhay az ő hitét ? ő is mond-

hatná Szuhayt tolvajhitünek,« de azért mégis engedelmeskedett.

Stahremberg és tisztjei mulatoztak, midőn a követek beléptek ¹⁾. Válasza, mint előrelátható, volt: hogy ő a tokaji várat át nem adhatja. Kardját azonban az első felhívásra leoldá, és átadá Barkóczy Ferencznek, azon kijelentéssel, hogy kész császárjáért életét is feláldozni. Társait is lefegyverezték, és a követek változó érzelmekkel tértek vissza küldetésükből. Barkóczy Ferencz, kötekedő bátyjának: no hogy vitézkedett? tréfásan felelé, »csak azt sajnálja, hogy Stahremberg zsebében nem talált pénzt!« Ujfalussy Zsigmond mindjárt Stahremberg ajtajában elvált társaitól és sietve elhagyá a pataki várat. Baksa ellenben önmegadással mondá: »Látom, benne vagyunk; azért én se mondom tovább: ne! Lássunk tehát derekasan a dologhoz, noha még sok veszedelem következik utána.« Midőn már mindennek vége volt, érkezett meg délelőtti 11 óra tájban Semsey György, ki Kassán a királyi tisztekkel tudatta volt, hogy Rákóczy Patakra meghivta és azon utasítást kapta, hogy a fejedelmet, ha valami roszban töri a fejét, lebeszélje, és arról, a mit látott, jelentést tegyen. Az összesküdtek nem tudták célját, de azért nem biztak benne, és tőle és Dévényi Ferencztől, esküt csikartak ki, »hogy semmit abból, mit Patakon a haza, a nemzet és mindnyájuk megmaradására és a vérrel szerzett ősi szabadságnak megtartására határoznak, nem ellenez, abból annak, ki a haza javára a többi hazafiakkal egyet nem ért, semmit meg nem mond; igyekezni fog azokat, kiket a haza igaz fiainak

¹⁾ Sorpresi starano in recreatione et allegri exercitii.«
Zorzi, april 19. 1670. Rački i. h. 193. l.

ismer, magyar buzgalommal megnyerni, és a felvidék és dunáninneni vármegyék főemberei rendeletének mindvégig engedelmeskedni fog!« ¹⁾).

Rákóczy Stahremberget vasra verve, tiszteivel Regécze küldte tisztességes fogságba, Petrikovich Mihály és 20 gyalognak őrizete alá, míg a közemberek Patakon maradtak ²⁾. A megyéknek pedig még az nap megírta, »hogy a tokaji commendáns magános házba tétetett« (ápril 10.) és reményét fejezte ki, hogy hozzá fognak csatlakozni ³⁾.

Az összeesküdtek ideiglenesen — míg a május 12-re kitűzött eperjesi gyűlés határozni fog — Rákóczyt és Bochkayt választván fővezéreknek, Rákóczy azonnal irt az egri basának, küldjön neki 200 lovast, hogy a török segély foly-

¹⁾ Az eskü latin szövege — világosan fordítás — N. Muz. kéz. fol. lat. 2309. III. kötet. Stahremberg elfogatására nézve l. Ujfalussy Zsigmond, Barkóczy István, Baksa István, Chernel György, Fáy István, Szemere László, Bánchy Márton, Semsey György szemtanuk és mások vallomásait a kam. lev. Baxa nyilatkozatára nézve Halapi Márton u. o. Nehány érdekes vonást, és helyes datumot — ápril 10 — tartalmaz Pálóczy Horváth György egykorú naplója, a magyar tört. társulat birtokában. V. ö. még Babocsay Izsákot, Rumynál I. 19. l. Bethlen János II. 18. l. Wagner Anal. Scep. II. 32. Caprara, Montecuccoli Nostitzhoz maj. 15. 1670. irt levelében (h a d. l e v.) írják — és ez a közönséges felfogás — hogy Stahremberg vendégül hivatván, fogatott el, és azért gondatlansággal vádolják, mely vád alól — úgy látszik — azonban kitisztázta magát, s a Jelentésben foglalt versio talán a vizsgálat eredményét adja. A kamarai vallomásokból egyébiránt világos, hogy Stahrembergnek eljövetele csak véletlenség volt, melyre a magyarok nem számítottak.

²⁾ Török János vall. k a m. l e v. P. Horváth György idézett naplója.

³⁾ Rákóczy Szepesvármegyének, ápril 10. 1670. S. Patak. Szepes megyei levéltár.

tán annál nagyobb legyen tekintélye, és Chernel Györggyel, Kazinczy Péterrel, Barkóczy Ferenczczel és még néhány más urral Szerencsre, táborba szállott: Bocskay pedig (ápril 10.) felparancsolá az egész Hegyalját, nemest, nemtelent, birság, fej és jószágvesztés terhe alatt, Tokaj alá: mert a német őrség — meghallván a pataki dolgot — ellenséges állást fogott, és égéssel fenyegette a várost és az egész szomszédságot. Két nap mulva (ápril 12.) már 5—6000 ember állott Tokaj alatt, mindenféle gyülevész nép, Zemplénből és a Hajduságból. A megyei hadat Balkó Pál, Rákóczy embereit Apagyi Mihály vezérlé. Patakról ágyukat hoztak: de mig azokat felálliták — mi sok időbe került — Kubinyi László, Apáczay Tamás és mások, kik a sereghez csatlakoztak, igyekeztek a tokaji őrséget — legalább annak magyarjait — Rákóczy pártjára hajlitani. Emlegették, hogy 10,000 török jó Zrinyivel; hogy a 22 vármegyének — a felvidék és Dunáninnennek — ereje maga is elegendő végezni Ausztriával: de Stahremberg utódja, Schöning Vilmos György őrnagy, hűségben tudta tartani katonáit, s válaszul keményen kitüzelt a városa, melynek templomát összelövette, az ostromlókra, kik egyelőre csak sánczokat hánytak és farkasszemet néztek a várbeliekkel ¹⁾.

¹⁾ Bertha János, Török István, Csoknyay Benedek tokaji magyar hadnagy, Kende Ádám és mások vall. a k a m. l e v. P. Horváth György naplója, Inancsi Pál Andrassy Miklósnak dd. Monok. 1670. ápril 20. Sándor család birtokában, Farkas Fábián Csákyknak, ápril 14. Alsó-Teleken. Egy névtelen ugyanannak, ápril 26. Kassa. Kassai Csáky levéltár. Priorato szerint i. h. 95. l. Senecknek hívták Tokaj védőjét, de a kamarai levéltárból tudjuk, hogy a Stahremberg-ezred őrnagy, ki aztán szendrei kapitányává lőn, Schöning volt.

Patakról Bochkay Kazinczy, Báncsy és mások Zemplén mező városába siettek, hol Zemplén vármegye april 12. a beszterczebányai követeknek meghallgatása végett gyűlést tartott. »Hála Istennek — mondák Bochkay, Báncsy, Kazinczy, Bornemissza, Bónis — egyetértettek velünk a dunáninneni megyék! már mióta rendeli a törvény, hogy a német hadaknak ki kell menni, és mégsem mennek ki! ki kell tehát őket erővel verni. Ha magyarok: legyenek férfiak! Kiegyezkedünk a törökkel, — szeretnők látni, ki fog bennünket ebben akadályozni? — s azután a német ellen fordulva, — vele megverekszünk, mert a német az ellenség«! és a gyűlés viszhangozá szavaikat. A süket Rákóczy Ferencz — ki szintén követ volt Beszterczebányán — egyre kiáltozá: »fel kell kelni a németek ellen! én már kész vagyok a harcra!« Azonnal követeket küldtek Rákóczyhoz: Szentiványi Mihályt, Gyurikovicz Györgyöt, Farakas Lászlót és Klobusiczky Pált, megköszönni »igaz magyarságát«, és 100 frttal megbírságolák a leleszi prépost Vaskovich Istvánt, ki e követségben részt venni vonakodott. A felvidéki megyéket pedig felszólíták, hogy a beszterczebányai gyűlés határozatához képest insurgáljanak, és küldjenek ők is követeket Rákóczyhoz! ¹⁾ A szomszéd Unghba Zemplén követei: Csicseri Ambrus és Stepán István vitték az üszköt és Forgách Miklósban, Baranyay Gáspárban buzgó pártolókra találtak. Voltak ugyan a megyegyűlésen némelyek, kik nem értették, mit akar Zemplén »a sorakozással, csatlakozással« mondani? de Chernel Pál al-

¹⁾ Barakonyi, Boronkay, Czeglédy vall. K a m. l e v. Zemplén levele Szepeshez, april 12. 1670. Zemplénről. Szepes megyei levélt.

ispán, Dobay Gábor és Baranyay lezajongták az ellenzéket, Ruszkay István meg épen azt találta, hogy szavazni se kell, mert a pars potior már megegyezett és egyetért a zempléni levéllel. Maga gróf Eszterházy Mária, Pál nővére, Homonnay György özvegye, ki mint kiskoru gyermekeinek gyámja székelte az ungvári várban, sem állott ellent az áradatnak és fegyvereseit a megye által gyűjtött hadhoz küldé ¹⁾.

Abauj ápril 11. tartott gyűlést a gönczi templomban, a melyen a Patakról jövő Hanyi, Hamvay követársával jelentést tőn a besztercebányai gyűlésről. A nemzet — mondá Hamvay — a felség oltalmában bizva, a Vág vizéig szorult, két hegyes tör közé került: más valami módról kell tehát godoskodnia. Hanyi pedig, mintegy magyarázólag hozzá tévé: jobb egyszerre meghódolni a töröknek, mint darabonként, hosszú küzdés után, kénytelenségből, kipusztítva és megtörve. Zrinyi már kicsinálta a dolgot, athnamet is kapott, hogy a török oltalmába veszi az országot, mint Erdélyt, bizonyos tiszteletdíj fizetéseért. A gyűlés nagyon várta Szuhayt és Chernelt. Szolgabírák, esküdtek kiki mentek, nem jönnek-e még e főemberek? Miattuk félbeszakadt a tanácskozás és csak akkor kezdődött ismét, midőn értesültek, hogy a két vezérférfi Patakról egyenesen haza, falujába ment. Abauj is irt Rákóczynek, védelmezze Tokaj városát a németek ellen; és követeket küldött üdvözlétére: Nikházy alispánt, Chernelt, Szuhayt, Kátayt, Fáy Lászlót és Obuchofsky Lengyel Jánost. A gyűlés már oszlóban volt, midőn némelyek kiáltozni kezdenek: még van valami hátra és Nikházy, az elnöklő alispán, felkelt az asztal mellől, hol

¹⁾ Csató, Demjén és mások vall. a k a m. l e v. Homonnaynéra nézve, I. Volf i. h. 293. l.

a táblabirákkal ült, és előre lépven, a templomban levő nemesség felé harsány hangon mondá : »Hallják kegyelmetek ! nagy fába vágtuk a fejszét, nagy dologba fogtunk ! csak ugy kell emberkednünk, hogy markunkba ne szakadjon ! a német az ellenség !« ¹⁾).

A gyűlésen ott volt Melczer Lajos Sárosmegyének követe, kérdést tenni Abaujhoz : állja-e a megye a kassai és besztercebányai határozatokat ? kell-e adni a németeknek élelmet és fuvar ? mert egy század gyalogság, Stahremberg ezredbeli pótlék, Tokajra tartva, már Szepesben van, és Sárosvármegyéhez közeledik. Nikházi mellére ütve, hevesen felelt : »nem csak hogy nem kell uj németeket bebocsátani : hanem még a régieket, a bennlevőket is ki kellene verni az országból ! menjenek a hová nekik tetszik, de ha nem mennek, lesz elég szegény legény, a ki prédára vágyik ! a német az ellenség, ahhoz tartsa magát Sárosmegye !« és Melczer tele azzal, mit Zrinyiről, athnaméről, török szövetségről hallott, ment haza Sárosba küldőihez ¹⁾, kik immár vették Rákóczyinak és Bocskaynak felkelésre hívó leveleit. Eperjesen is volt már akkor Rákóczyinak egy embere : maga Semsey György, ki ott némely bécsi kereskedőknek pénzeit akarta lefoglalni, az ország javára : de azt a polgárok nem engedék, bár máskép Rákóczy mellett nyilatkoztak. Hajlamukat a felkelés iránt leginkább kimutatták akkor, midőn a Melczer által említett német csapatból mintegy 40 muska-

¹⁾ Nikházy szavait Mokcsay szemtanunak vallomása után közlöm, hol azok — bár a vallomás többi része latin — magyarul is foglaltatnak. K a m. l e v,

²⁾ Mokcsay, Melczer, Barakonyi, Boronkay, Czeglédy vallom. K a m. l e v.

télyos a város alá érkezett. A kisdied csapat már Sóvárig haladt volt: de látván, hogy az ottani jobbágyság a földesurnak Soós Györgynek parancsára összeszalad, és nem hallván mást, mint felkelési híreket, visszafordult, és Eperjesre kért bebocsáttatást. A polgárok azt megtagadták, és csak a felső külváros végében »a cigányok mellett« engedtek a németeknek egy házban és csűrben megszállást. Sokan a polgárok közül tartván, hogy a város alatt összekoczczanásra kerül a dolog: ráakarták venni a németeket, menjenek tovább vissza Szepesbe, Lublyóra, már lengyel földre: de a németek nem akartak, nem mertek tovább mozdulni, s így történt, hogy Rákóczynak sárosvári huszárjai és felkelt nemesek cselédjeikkel, Fodor Miklós mint vezér, Melczer Lajos, Usz István, Szinnyey Ferencz, Gombos Imre és Trombitás István rá-rácsaptak a künn lézengő németekre és az eperjesieknek szeme láttára tisztestül összefogdosván őket, durva bántalmak közt Sárosba hurczolák, a honnan aztán őket Melczer Lajos diadalmasan Rákóczyhoz vitte. Ugyan e vitézek a postákat is kezdték üzőbe venni, elfogdosni, sőt volt eset, hogy az utasokat is megrabolták: míg Bánchy a szomszéd Zemplénben 30—40 fegyveres kíséretében, kocsin, melyen sárkány ékeskedett, körül járván, a homonnai, varannai és más harminczadokat elfoglalta, annak számára, »kit az ország gubernatorul fog választani«, Trombitás István, Nagy István és Tóth Tamással, Somodiban és Szomolnokon Csáky Ferencznek és Joanelli Andrásnak vagyonára rohant, mindent felforgatott, és mind a főkapitánynak, mind a kamaragrófnak borbán, buzában, pénzben tetemes károkat okozott. E bánásmód sok habozó embert megrettentett és Rákóczy pártjára terelt; és szél-tében lehetett hallani: »megyünk a beste plundrás német-

jére! nem kell nekünk többé német király! maradjon ott a beste lélek, német kurva fia! magyar királyra van szükségünk! csak hogy ki legyen az? senki sem tudta bizonyosan megmondani; ki Bochkayt, ki Appafyt, ki pedig — és ez volt a legnagyobb szám — Rákóczyt avagy Zrinyit emlegette ¹⁾.

Tornába Komjáthy Zsigmond ment egyenesen Patakról és a megyegyűlésen fegyverre buzdított a németek ellen, »mi nagy hasznára fog válni a hazának« ²⁾ Gömör (ápril 20.) Abaujhoz fordult: mi végre szednek katonákat? de Figedi Nagy András felvilágosítá, hogy Zrinyi és Rákóczy a portával csekély évdíj mellett szövetséget kötöttek: nem igaz azonban, mint sokan állítják, hogy már királyokká kinevezették magukat, ellenkezőleg mindketten megesküdtek, hogy, ha elvégzik az ország dolgát, azt fogják királynak elismerni a kit az ország választani fog. Borsodban a vámosi gyűlésen, Szepessy magyarázta Bochkay levelét, és midőn némelyek azt nem akarták érteni, fenyegetőleg mondá: »kiki úgy szóljon és cselekedjék, hogy még ne bánja.« Már is némelyik olyat beszélt, hogy »megéri vele, csak arról adhasson számot«! mire minden oppositio elnémult és a megye elhatározá, hogy fel kel Bochkay mellett ³⁾. Rákóczy hatalma Tiszán innen gyorsan terjedt, mert a kik ellentáll-

¹⁾ A német katonaságra nézve l. Lipót levelét, még 1670. márczius 22-ről Szepeshez Szepessm. I. v. Péchy Tamás, Desőffy János, Guthy Dániel, Kapy Gábor, Márczi András, Farkas András, Usz István és mások vall. a k. m. I. v. A Joanellivel való egyezsége a kártevőknek u. o. Vagner *Analecta Sc.* II. 32. l. »Entrerono in un luoco del baron Giovanelli con avidità e con furore. Il danno riesce notabile ne grani, vini e denaro.« Zorzi maj. 3. 1670. Rački i. h. 243. l.

²⁾ Barakonyi vall. kam. lev.

³⁾ Vallomások a k. m. I. v. N. R. A. fasc. 1736. nr. 3.

hattak volna, a magyar végbeli hadak, midőn őket zsolddal kecsegtette, nagyrészből még előbb mint a megyék, hozzá csatlakoztak ¹⁾). Az ónodi őrség, midőn Lóczy János Rákóczy nevében a vár alatt megjelent, Balogh Mihály alatt Semsey Sándor alkapitányt — a főkapitány, Pethő beteg Sztrapkón feküdt — elfogta, a vár kulcsait Rákóczynak átadta és a néhány bennlevő német katonát bántódás nélkül Tokajba küldte. Diósgyőrt Szepessy Pál vette meg a borsodiakkal, ellentállás nélkül, biztatván az őrséget: »Jó vitézek! kik eddig rongyosak voltatok, zsoldot nem kaptatok, majd meglátjátok most: magam hozom el számotokra a pénzt Rákóczytól« ²⁾).

Szendrőn Gagyí Fulló Miklós, borsodmegyei szolgabíró gyűlésre hívta a várbeli nemeseket és katonákat, és Dorasovszky János, szendrei jegyzővel felolvasa Rákóczy felhívását, csatlakozzanak hozzá, ő két havi zsoldjukat ajándékképpen kifizeti, hozzá téve, hogy ha a fejedelem semmi rosszat nem akar, hanem csak az ország javát: senkise ellenkezzék vele. A főkapitány gr Wesselényi László mit sem akart tudni Rákóczy leveléről: nem neki szól, semmi köze hozzá! és felemelvén hangját, inté a katonákat: »ne pártoljanak el ő felségétől«! »Ti rongyosok! — kiáltá Fulló felugorva — nincs biztos fizetéstek, és Rákóczy két havi zsoldot ajándékoz nektek,« de mert a gróf előtt senki sem mert felszólalni, indítványozá, hogy menjenek ki a katonák, és tanakodjanak magánosan, egymást közt. A következő

¹⁾ Farkas Fábián ápril 14. már Ónod, Diósgyőr, Szendrő meghódolását említi. Többször idézett levele a kassai Csáky lev.

²⁾ Pap István, Szeghő András, Egry Pál, Pap András vallom. Kam. lev.

mutatta, hogy nem roszul számított, mert a katonák kis vártatva visszajöven, kijelenték, hogy Rákóczyval egyetértene az ország javára: a várat pedig annak tartják meg, ki majd az országot is birni fogja. Erre Wesselényi elveszté bátorságát. Félt, hogy megölik, vagy megkötözve Rákóczyhoz küldik — mivel Fulló nyiltan fenyegette, — és cserben hagyván a várat, őrséget, Lengyelhonba menekült. A felső várban levő német kapitány Rudneby Péter János — közönséges néven Hans Péter, Fulló komája, ki néhány legjobb emberét, közöttük a szertárnokot és zászlótartót ép most veszté el, mert Kassa felé menet a Kanyapta mocsárnál Abaujban, Trombitás István és Pap Izrael, borsodi szolgabíró emberei által meglepettek, megraboltattak és foglyul Rákóczyhoz Szerencsre küldettek: összetett kezekkel nézte a történeteket, és semmiben sem ellenkezett, ám-bár Rákóczy kevéssel utóbb a foglyokat, Fulló kérelmére, nehogy a gyarló vár, kivált szertárnok nélkül, veszélynek legyen kitéve, ismét Szendrőre visszabocsátá ¹⁾.

Még kevesebb erélyt, mint a bárgyú Wesselényi, tanusított Csáky Ferencz. Ő nagyon gyűlölte Rákóczyt, de pénz nélkül, katona nélkül, nem mert vele szembeszállni s legjobbnak látta a körülményekkel magalkudni és egyelőre odébb állni. April 16. éjjel elhagyá Sepesvárát, ám-bár a nagy prépost, Bársony utána irt, hogy »adja Isten, utolsó romlására ne legyen ezen cselekedet«! és Lengyelhonba Sandecbe menekült, meghagyván kapitányának, hogy

¹⁾ Fulló Miklós, Voxith Horváth György, Pethő István, Recsky vall. k a m. 1 e v. Wesselényi László-Szelephényinek 1671. marc. 23. Pr. 1 e v. Ugyan ő Szegedynnek 1670. april 18. Tud. Ért. II. 264. 1. Fáy László Csáknak, Méra 1670. jun. 8. Kassai Csáky 1 e v.

a várat, ha Rákóczy ostromolná, adja fel: Lublyóról pedig — utban — megkérte Széchy Máriát, járjon érette közben Rákóczynál. Ő Bécsbe megy, bucsut veendő Leopoldtól: viszsza-
szajjövén ahhoz fog csatlakozni, ki az országot birni fogja ¹⁾.

Szintoly gyorsan mint Tizsáninnen, terjedt a felkelés Tizsántúl, Szathmár és Szabolcs vármegyékben. A szathmári hivatalosok, Gyulaffy, Várady Jónás, Serédy Benedek: csak Stahremberg elfogatása után (ápril 11.) érkeztek Patakra és azonnal ismét haza fordultak ²⁾. Hazamenet Kende Gáborhoz csatlakoztak, ki a megyegyűlésre ment Cse-
göldre ³⁾, jelentést tenni beszterczebányai követségéről és velük jött Rákóczynak 200 lovasa, kiket Torma Mihály ecsedi várnagy küldött Matócsón át, s a kik mindjárt ut-
közben elfogták a császári postát ³⁾.

A gyűlésen (ápril 14.) maga a főispán, Károlyi László, az osztrák háznak nagy hive, elnökölt. Alig végzé be jelen-
tését Kende, midőn Gyulaffy és Várady felálltak, Rákóczy, Bochkay és Zemplén leveleit felmutatták és felhívták a me-
gyét csatlakozzék a szövetséghez, melyet Zrinyi és Rákóczy,

¹⁾ Makay György jelentése Rottalhoz, 1670. sept. 22. K a m. l e v. Fra Giuseppe Pratto, ápril 16. 1670. Szepesvár Montecuccolinak hűségét emlegeti. Bársony Csákynek, Szepesvár ápril 18. 1670. K a s. C s á k y l e v. Csáky Szepesnek ápril 27. 1670. Sandec, S z e p. l e v.

²⁾ L. a Barkóczyak vall. k a m. l e v.

³⁾ A gyűlés helyét a tanuk nem említik, de Gualdo G. Priora-
taban i. h. olvasom: »alli convocatione di Zegat« mi Csegöld, és ezt támogatni látszik Szirmay is, ki szerint (Szathmárvármegye ismer-
tetése I. 34. l.) a vármegye ez évben Kis-Namény, Tatárfalván és Kis-
Szekeresen tartott gyűléseket: Tatárfalva pedig Csegöld tőzsomszéd-
ságában van, s az ott tartott gyűlés talán az, melylyel foglalkozunk,
ha — mi épen nem bizonyos — e »rebellis« gyűlésnek emléke a többi
gyűlések emléke közt fennmaradt.

bizonyos pénz összeg lefizetése mellett, az ország megmaradására kötöttek: mert a király — kitől ez által még el nem szakadnak — nem képes őket megvédeni. Károlyi, ki már aggodalmasan ment a gyűlésre, de azon szándékkal, hogy megteszi, a mit tehet: elnöki székéből, könnyes szemekkel mondá, hogy ilyesmibe nem egyezhetik. Azonban Rákóczy lovasai Sándorházy Ferencz alatt, a gyűlés háza előtt álltak és Kende a főispánra támadt: »hogy a mit ma mondott, éltébe, vagyonába kerülhet, ha velük nem tart«! »Meghalok, ha kell — válaszolt Károlyi — de királyomhoz hűtlen nem leszek!« és látván, hogy az árnak ellent nem állhat, letevén a főispáni méltóságot és távozott ¹⁾. Gyulaffy, Várady, Kende most meggyeszerzte felparancsolák a nemeseket és parasztokat: »Az ország akaratából, a 23 vármegye jobb részéről való végzéséből«! és felhívást intéztek Strassoldohoz, a szathmári német parancsnokhoz, adja át legfeljebb máj. 12-ig a várat, és szabadon elmehet. Gyulaffy nagyon bizott a magyar ügynek sikerében, sőt azt is mondá igaz, lakománál, hogy télen Bécsben lesznek: Serédy Benedek pedig örömeiben, »hogy a császár madara«, Stahremberg, magyar kézre került, erősíté, hogy Zrinyi fejedelmi széket kapott és már is birja Styriát, Krajnát és Karinthiát. Gyulaffy Szabolesba is irt, Jármay alispánnak: keressék ki az országból »azt a béka nemzetet,« a németeket, s a hajduk csakugyan Rákóczy parancsára mustrára gyűltek, a kállai alkapitány: Vér Mihály pedig magyarjaival Rákóczynak meghódolt, míg a várban levő Stahremberg-

¹⁾ Czeglédy, Jeney, Krucsay vall. K a m. I e v. A gyűlés napja Prioratonál i. h.

ezredbeli német hadnagy néhány katonájával békében Tokajra távozott. (ápril. 19.) ¹⁾

A szathmáriak gyűlhelyül Gyulaffy és Várady a Rozsályi várat tüzték ki, a hová Kende Gábor, Serédy Benedek, Mikolay Boldizsár, Uray Mihály, egy Dechy és sok más nemes és fegyveres jött a szomszéd vármegyékből. A sereg magvát Sándorházy 200 lovasa képezé. Ugyancsak Rákóczy emberei mentek Ecsedből Nagy Károly ellen zászlókkal, dobokkal Csináldy János, Eötvös Miklós, és Görgei András alatt. A városka lakói, uruknak, Károlyi Lászlónak parancsa ellen azonnal csatlakoztak az ecsediekhez, és Kováts György, károlyi hadnagy levéteté a harminczad házáról a királyi zászlót. Rákóczyék még az éjjel nagy dobszóval a várnak mentek. A benn levő csekély németiség látva a készüléket, hallva a hirt, hogy jó a török, megrémült, és megadá magát s a várba ecsedi gyalogok szálltak Csináldy János kapitánysága alatt. Torma Mihály, az egyik ecsedi kapitány, Csináldy és Eötvös azután, 300 lovassal a nagymajthényi sánczot vették meg, a melyben 1661-ben Montecuccoli táborozott és a falukat felparancsolván, és a parasztságot magukhoz vonván, Gyulaffyhoz csatlakoztak, miután, mint egyik társuk, Kalmár Miklós, ebédnél dicsekedve mondá : üres dobbal megtudták venni Majthényi és Nagy-Károlyt.

Strassoldonak Szathmárban esze ágában sem volt megadni magát. Harczra készült, és szerencsésen leküzdötte

¹⁾ Kálló meghódolására nézve. 1. Priorato i. h. némely czélzás Ottendorfnál Montecuccolihoz maj. 3. 1670. Kassáról írt levelében; Montecuccoli Martinitzknak, maj. 15. 1670. Had. lev. Bethlen II. 18. 1.

ama nehézségeket, melyek magában a városban felmerültek. A rábizott erősség három részből állott: a Szamos balpartján fekvő, vízzel körül folyt Szathmárvár és városból s a jobb parton fekvő Némethiből. Az őrseget a németek mellett magyarok is képezték, kik nem igen voltak hajlandók neki engedelmeskedni, parancsot a vár magyar kapitányától: a távollévő Csáky Istvántól várván, de Csáknak egy levele lecsillapítá őket. A polgárok előljáróik által eleve hűséget esküdtek a császárnak (ápril 16.) és szinte késznek nyilatkoztak a két várost és külvárost megvédeni, úgy hogy Strassoldo németjeivel csak a várra ügyeljen: de csakhamar, még az éjjel, kijelenték a császári tiszteknek, hogy sem nem képesek, sem nem akarnak a magyarokkal szembeállni, kik egy pár óra múlva meg fogják rohanni a várost, menjenek tehát csak be a várba. Strassoldo azonban ellenkező parancsot adott, és más nap kijövéen, lefegyverezte a polgárságot, és a városok védelmét is a katonaságra bizta. Alezredese Vallis pedig a várbeli lovassággal és két század gyaloggal szerencsés kitörést tőn a magyarokra, kik már Batizig közeledtek ¹⁾: de egyes künnjáró császáriak pórul jártak. Nehány csepüszedő németet a mikolai parasztok körülvettek, és elfogtak; Strassoldo markotányosait, kik Nagybányára jöttek bort vásárolni, Uray Mihály meglepte, a magyar táborba vitte, a hol kocsijukat, lovukat, borukat zsákmányra bocsáták: Nagybánya város pedig Rákóczy hűségére esküdött.

E híre Strassoldo 3. század dragonyost küldött ki

¹⁾ A várbeli viszonyokra nézve Rőcsei Boldizsár, szathmári bíró és mások vall. K a m. 1 e v. Strassoldo levele május 19. 1670. H a d. 1 e v. Priorato i. h. 94. l.

Odling kapitány alatt Uraynak megfogására, megfenyítésére. ¹⁾

A németek nem találván honn Urayt Szinyérváralján, házat felprédálták, és a környéken annyit össze-vissza raboltak, hogy »fejük alig látszott ki marháik közül. ²⁾« A magyarok azonban jókor hirt vőnek e kicsapásról Kökényesdy György által, ki II. Rákóczy György idejében szathmári alkapitány volt, a várat az őrség ellenére, a császáriak kezére játszá, s ezért pénzbeli jutalmat és arany láczot kapott, később a közelmúlt erdélyi zavarokban, mint híres nagy zsvány szerepelt, — és most Gyulaffy parancsára, Lónyay Gábor és Serédy Benedek által mint általános gyűlölt ember fogolykép a rozsályi táborba hozatott. ³⁾ Haragosa lévén Strassoldonak, utba igazítá a magyar vezéreket, kik Aranyos-Medgyesen hadi tanácsot tartván, elhatározzák, hogy a visszatérő németeket megtámadják. A várnak háromnegyed részben birtokosa : Lónyay Anna, Kemény János erdélyi fejedelem özvegye és első házasságbeli fia, Wesselényi Pál tüzzel csatlakoztak a felkeléshez ; a másik negyedes Lónyay Margit férje Csáky István, a szathmári magyar kapitány, kinek hanyagúl kezelt majorjáról támadt a Csáky szalmája-féle közmondás, mint vendég, és némileg fogoly tétlenül nézte az eseményeket, és csak tanácscsal szolgált

¹⁾ A csapat számát Nagy Ferencz tartá fenn Rottalnak irt levelében ápril 29. 1670. Századok 1869. foly. 76. l. A kapitány nevét Priorato i. h. 96. l. ki a csapatot 140 emberre teszi.

²⁾ Szirmay Szathmár vármegye Ismertetése I. 169. l. egykoru jegyzetek nyomán.

³⁾ Kökényesdy előéletére nézve l. Leopold levelét Borsodhoz 1665. jun. 10. magyar akad. kez. másolat. Bánfy Dénes Serédynek, május 4. 1668. Kam. lev.

Rákóczynak: »Vigyázzon Munkácsra! a fogoly madarakat helyben tartsa! Igyekezze Nádasdyt és a dunamelléki nagyobb urakat megnyerni, és a hazában levő minden rendű papságot hivatalában megtartani!«¹⁾

Gyulaffyék mintegy 1500 embert gyűjtöttek össze, köztük voltak Lónyay Anna, Wesselényi Pál, és Csáky István cselédjei, Rákóczy huszárjai, talpasok, felkelt parasztság és nemesség, Mikolay Boldizsár alispán, Beleznay András, Becsky György, Bige György, Balogh János, Breznay János, Sándorházy Ferencz, Samolyi Ferencz, Dechey János, Debreczeni Ferencz, három Kende és három Ráthonyi.²⁾

Aranyos-Medgyestől nyugotra terjed a gombási erdő, melynek déli szélét, a Medgyestől Szathmár-felé folyó Szamos mossa. A Szamos mentében, hol közelebb hol távolabb a parttól van a szinyér-váralyai — szathmári ut, melyen a hazatérő németeknek jönni kellett. A magyarok seregük egyik felét az erdőbe rejték, másik felét Medgyes mögött vizszatarták, és békén hagyták a németek elvonulni a vár alatt. A vár legmagasabb tornyáról azonban éber figyelemmel kísérék menésüket, és mihelyt az erdőben azon, Itató nevű helyre értek, hol az országút egészen a Szamosra dől, a vár fokáról három ágyulövés dördült el, jelöl, hogy a lesben álló magyarok elől, a medgyesiek pedig hátulról, rohanjanak az összeszorult, gyanutlan németsegre. A támadást Pinkóczy

¹⁾ Szirmay i. h. II. 34. 1. Csáky Rákóczynál april 17. 1670. Medgyes, más a k. m. l. e. v.

²⁾ Kende Márton, Kende Ferencz és Kende János; Ráthonyi Lajos, Ráthonyi József, Ráthonyi György. K. m. l. e. v. Priorato i. h. 92. 1.

János kezdte meg, talpasokkal és a zsarolyáni gyalog nemességgel. Kezében karddal, törrel állott a halottak közt, és tüzelte embereit, ne gondoljanak zsákmányra, hanem öljék, verjék a németeket, míg egy is életben van közöttük: de a németek ellentálltak. Ekkor jött azonban hátulról Apagyi Sámuel az ecsediekkel, és ellentállásukat megtörte, őket a Szamos vizének szorítá. A mészárlásban úgy vágták a németeket mint a káposztát.¹⁾ Sokan a Szamosba vesztek, melynek vize megtelt holttestekkel, kalapokkal, rablott zsákmánynyal annyira, hogy Szathmáron a malom megállt forgásában. Százhusz német elveszett, köztük Dünwald corneta. Odling kapitány tízenötöd magával fogságra került: és csak nehánynak sikerült magát keresztül vágni, és hirmondónak bejutni a szathmári várba. (ápril 24.) A győzelem után nagy vigalom volt Medgyesen. A fogoly legénységet, vasban, a táborba, a tiszteket pedig Torma Mihály felügyelete alatt Ecsedre vitték.²⁾ Azután Gyulaffy közelebb szállott Szathmárhoz. Serege már mintegy hatezerre szaporodott. Kétezeröttszáz lovasa közül 250-et Rákóczy, 200-at Szathmárvármegye, 100-at Szabolcs, ugyanannyit Bereg és Ugocea, 150-et pedig Zemplén állított ki: a maradék e megyék

¹⁾ »Sicut caules, ita germanos secabamus ;« mondja Nyárádi k a m. l e v.

²⁾ Kölcsei Kende Ádám, Thary István, Jurkay Pál, Szecskay Miklós, Gálfi Ferencz, Serédy Benedek, Érsekújvári Orbán, Nyárady Zsigmond, Szent-Mártoni György, Melith Zsigmond, Torma István, Istváandy András, Gulacsi András és többek vall. k a m. l e v. Szirmay i. h. 169. l. Bethlen II. 18. l. röviden. Priorato szerint i. h. 96. l. a németek csak 50, a magyarok 200 embert vesztek, mi oly valószínűtlen, mint Nagy Ferencz versiója feljebb idézett levélben, hogy a magyarok részéről csak 13-an estek el.

nemességéből kerülván ki, míg a gyalogságot a parasztok és a hajduk szolgáltatták. A sereg egy része, Vasvári körül, a másik a Szamos balpartján, Csengernél táborozott, és a szathmári őrség és a megszállók közt gyakori összeütközések folytak, melyek egyikében Serédy Benedek alól a lovat kilőtték. A szathmári magyarok azonban nem örömetst verekedtek véreikkel, ha lehetett, átszökdöstek, és némethi hadnagyuk Szerémy László, maga buzdítá embereit az át-pártolásra. De Strassoldo itt is éber volt, a palánk alá vonta a magyarokat, és ekkép megakadályozott minden további közlekedést a felkelőkhöz. ¹⁾

Ez alatt Rákóczynak helyzete nem volt oly kedvező, mint a gyors siker után várni lehetett volna. Az erdélyi és török segélynek reménye, mely leginkább biztatta párt-hiveit, ha nem is foszlott szét teljesen, de nagyon elhalványult. Míg a felvidéki közvélemény bizonyosnak tartá, hogy Apaffy a moldvai és havas-alföldi vajdákkal, és 60,000 emberrel kijő a magyarok segítségére : ²⁾ Ispán Erdélyben az ellenkezőt tapasztalta. Apaffy felhagyott a gondolattal, segítségére lenni a magyar felkelésnek, s e változást nem Kászonyi Márton, esztergami kanonok, és császári követ okozá, ki az év eleje óta Erdélyben volt, hogy ígéretek és mézes szavakkal elvonja Apaffyt a magyar

¹⁾ E csetepatékra nézve Priorato i. h. 96. l. Szirmay is, i. h. I. 172. l. említ egy esetet, melyben Kiss Mihály felkelő vezérnek áru-lása bajba dönti embereit a »Gorzás«-ban. Szerémy Lászlóra nézve több tanunak vallomása. K a m. l e v.

²⁾ Farkas Fábián Csákynek ápril 14. 1670. Alsó-Telekes K a s s a i C s á k y l e v.

interessatusoktól : hanem a márczius vége felé hazatérő ¹⁾ Rózsnyay Dávid, kandiai hireivel. Midőn Apaffy hallá, hogy Zrinyi a töröknél vesztét keresi, hogy Rákóczyt akarja Erdély fejedelmi székébe ültetni : minden kedve elment Rákóczy hiveinek támogatásától. Barátságot fogadott Leopoldnak és Ispánnak, magába fojtván haragját a követ és küldői ellen mondá : »Én szelid ember vagyok ! különben tudnám, mit kelljen cselekednem. Nem kívánok dicsőséget, és meg vagyok elégedve sorsommal, melyet szinte nem érdemeltem meg, hanem Isten kiváló jóságának köszönök ! ²⁾« Szóval, segítséget nem adott, és az erdélyi sereg helyett Ispán m a g a csatlakozott a Szathmár alatt portyázó magyar sereghez. Még mielőtt az erdélyi rossz híreket vette volna Rákóczy, jött Szerencsre az egri basának válasza, mely a kért 200 lovasból álló segélyt megtagadta. Okos emberek, mint Barkóczy Ferencz, megdöbbenek és joggal kérdék : hogy várhatunk a töröktől nagyobb segélyt, ha ily csekélységet is megtagad ? de Rákóczy az elutasító választ annak tulajdonítá, hogy magyar katonák Szent Jobb környékén néhány törököt megöltek, néhányat elfogtak, és Barkóczy Istvánt azonnal Tiszántulra küldte, hogy e foglyokat megkerítse, kiket azután — mindössze tizenhármat — Török János és Kubinyi László kíséretében Egerbe küldött, azon kérelemmel, hogy a basa viszont Barkóczy Istvánnak né-mely fogoly emberét bocsássa szabadon. A két követ levelet is vitt Rákóczytól a basához, melyben más is volt, mint

¹⁾ »Circa finem Martii: »Isten segedelméből megérkezém Fehérvárra !« Rozsnyay i. h. 340. l.

²⁾ Serédy Benedek, Horváth Pál, Ispánné nyomán. Kam. lev. Bethlen II. 14—27. ll.

e szóbeli kérelem : de a basa nagy becsülettel fogadván a követeket, felelt : hogy előbb a budai basa beleegyezését kell kikérnie. ¹⁾ (ápril 24.)

A magyar felvidéknek központja Kassa sem volt még Rákóczy kezében. Kassán volt a felvidéki fegyvertár, és a szepesi kamara. Hármas falát királyi magyar őrség és polgárai őrzék. Mind egyik kapujának két kulcsa volt : egyik a királyi főkapitány, a másik a város kezében, úgy hogy mindennap, midőn 100 királyi drabant és ugyanannyi polgár az őrhelyre ment, a vezénylő tiszt és a legifjabb tanácsos egy-egy kulcsot vitt, és közösen nyiták, közösen zárák be a kapukat. ²⁾ Rákóczy, Nikházyt, Chernelt, az Eperjesről megtért Semsejt és a »hóbortos« Bónist küldé, hogy a városban bizonyos körmöczi pénzt lefoglaljanak, és a polgárságot felszólítsák : csatlakozzanak Abaujmegyéhez a haza védelmére, és a nemesi szabadság fenntartására ; ne bántsák Rákóczynak és hiveinek városbeli javait, és ne »gázoljanak a fejedelem becsületében, mert különben a falon kívül fekvő városi birtok fogja megkeserülni.« A circumspectus polgárok, a tanács — csupa német és lutheranus — oly válaszra gondoltak, mely egyik felet se haragitson meg, és kereskedésüknek bajt ne okozzon. Feleletük, melyet a szepesi kamara beleegyezésével a követeknek adtak, volt (ápril 26): lefoglalni való pénz nincs Kassán. Sem Rákóczyt, sem hiveit nem fogják bántani, sem szóval, sem tettel, sem javaikban, sem becsületükben mint eddig sem bán-

¹⁾ Török János, Bánóczy G., Kubinyi László, Fáy László, Rákóczy Ferencz v. a. l. k. m. l. v.

²⁾ Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus 1854. kiadás 122. l.

tották, s a 13 vármegyével fognak tartani a haza javára, úgy a mint eddig is tartottak. A követek azonban nem voltak e válaszzsal megelégedve, és a kassai szőlőket fenyegetve távoztak. A királyi emberek pedig, bár Csáky és Pethő távollétében, vezér nélkül »kihúzták az ágyukat, a kardot« és harczra készültek. ¹⁾

A vallási és politikai viszály sem szünetelt Rákóczy környezetében. A fejedelem jól tudta, hogy a városokban és a lutheranusok közt még nagy pártja van Nádasdynak, és félt, hogy az országbíró a töröknél zavarni fogja Zrínyi ügyeit. ²⁾ Nagyobb és közvetlenebb galibát okoztak neki a reformatusok, kikben a vallási torzszalkodás most sem nemult el. Midőn Barkóczy István Tiszántúl járt, hallania kellett Debreczenben, hogy az egész felkelés csak pápista practica, melyet nem a haza javára, hanem a protestánsok megrontására kezdett Rákóczy, kezdett Zrínyi Péter, ki szintén csak pápista, s e bizalmatlanságot nemcsak a köz-nép, hanem még Barkóczynak sógora, a reformatus Forgách Miklós is vallá, mondván, hogy sem Barkóczyban, sem Rákóczyban nem bizhatik. ³⁾ Rákóczy közvetlen környezetében sem hiányzott e szellem, és Kubinyi László nyíltan »kurva vallásnak« mondá a katholika vallást, állítván, hogy a pápa a barátoknak száz meg száz szabad személyt tart, különben vele élnének sodomai módon. ⁴⁾ Bochkayban

¹⁾ Schirmer kassai tanácsos, Nagy István, Bónis, Chernel, Semsey vall. k. m. l. e. v. Egy névtelen levele Csákyhoz april. 26. 1670. Kassai Csáky l. e. v.

²⁾ V. ö. Rákóczy nyilatkozatait Fáy László előtt K a m. l. e. v.

³⁾ Barkóczy István Barkóczy Ferencznek Tiba, april 18. 1670. Titk. l. e. v.

⁴⁾ Bánóczy G. vall. K a m. l. e. v.

a vallásos előítélethez a sértett nagyravágyás keserősége is vegyült, látván, hogy Rákóczy játsza a főszerepet, bár a fractio, mely Ispánt Erdélybe küldte, még nem enyészett el, sőt éber figyelemmel kísérte Rákóczy lépteit. Midőn Rákóczy Barkóczy Istvánt vevé maga mellé : a protestánsok Bochkayhoz Szuhay Mátyást adák, nehogy a katolikusok tulsulyra vergődjenek, s az általános zavarban sem mulaszták el követelni Rákóczytól, hogy kergesse ki a jezsuitákat az országból és kezdje mindjárt a patakiakon. Azonban Rákóczy erre épenséggel nem volt hajlandó. Ahol tehetett, különös oltalmába vett minden papot, barátot, feketét és fehéret, jezsuitát és paulinust és folytonosan magánál tartá gyóntató papját, Millei István jezsuitát, szerzetének egy igen tevékeny és élelmes tagját, sok kemény protestánsnak megbotránkozására, kik Szuhay Mátyással azt tarták, hogy pater Mülleren kívül minden jezsuitát ki kellene herélni. ²⁾

A versenygés a katolikusok és protestánsok közt különösen kitűnt, midőn a bányavárosokba kellett volna hadat küldeni a pénz végett, melyet Baloghy Gáspár ígért megszerezni. Baloghy Gáspár régi jó barátjával, Szuhay Mátyással akkép egyezett meg, hogy Joanelli 80,000 aranyát és más bányavárosi pénzt csak az ő kezébe fogja juttatni, s azért Szuhay először Hanyí Pétert akarta 10—12

²⁾ L. Görgei Pál, vall. Kam. 1. e v.

³⁾ Rákóczy, Barkóczy, Csathó Albert vall. Kam. 1. e v. A jezsuiták kiherélése akkor egyáltalában igen kedvelt phrazis volt. Chernel és Dobay Gábor valami Jeleni nevű katolikusnak mondák : »Jesuitas castrabimus et tibi Jeleni ova aliquorum ad collum ligabimus.« Kam. 1. e v. Nagy Ferencz idézett levele. Századok. 4. 78. l.

lovassal előre küldeni, azután maga 1500 lovassal utána menni, hogy a pénzt ne Rákóczynak, hanem a szövetségesek által választandó, jó módu és számadásra kötelezett pénztárnoknak adja át. Különösen féltette a pénzt Barkóczy Istvántól, kit nagy zsványnak tartott: míg Rákóczy éppen Barkóczyra akarta bízni a vállalatot, mert Szuhaynak vad beszédei: »hogy fogja majd ő ölni a papokat! kiherélni a jezsuitákat!« nagyon elkedvetleníték. Miután egyik fél sem volt hajlandó engedni, a kérdés eldöntését a táljai gyűlésre hagyták, melyet ápril 20-ika táján, május 1-re hívtak össze. Midőn pedig szóba jött, hogy Szuhay és Chernel Kassát támadják meg, Szuhay vonakodott, mert esze mindig a bánya-városokon járt,¹⁾ hol a felkelők ügye új és tevékeny szövetségest nyert Leszenyei Nagy Ferencz személyében.

Nagy ez időtájt Lipcsén tartózkodott. Sem ő sem a nádorné nem tudtak Rákóczyék terveiről többet, mint a mi ugy is köztudomású volt. Szepessy ezuttal jobban hallgatott, s a többi szövetségesek nagyon is ovakodtak Nagy Ferenczcel közleni célzataikat. Rákóczy embere, Korláth Péter, ki Baloghyhoz járt a pénz dolgában, elment Nagy Ferencznek lipcsei háza mellett, de sohasem szólt be hozzá. Midőn azonban a felkelés kitört: Szepessy bizalommal fordult barátjához, kit urnőjével együtt szövetségesnek tartott, s a nádornétól zászlókat kért és kapott Bochkay számára a boldogult nádor fegyvertárából, Nagyot pedig értesítvén, hogy a fejedelem Barkóczy Istvánt 2000 lovas-

¹⁾ Barkóczy István és Chernel György, vall. K a m. l e v. Boeskey Báncsy ápril 20. hívja Tályára u. o. Cum ille esset totus ad rapinám, natus mondatik Barkóczyról.

sal és néhány törökkel a bánya-városokra akarja küldeni, felkéré, működjék közre, hogy a dunáninni megyék a 13 vármegyéhez csatlakozzannak.

Nagy Ferencz szokott tevékenységével fogott a dologhoz, oly párt érdekében, melynek győzelme bizonyosnak látszott. Ő ugyan Zichytől hallott valamit, hogy Zrinyi Péter alkudozik az udvarral, kegyelemért küldöz Bécsbe, de Szepessynek rendületlen bizalma még őt is képes volt megnyugtani. »Felfogtunk leveleket — mondá Szepessy Nagynak — melyeket Stahrembergnek irtak Bécsből, s ezekből tudjuk, hogy a császárnak nincsen elég katonája. Zrinyinek komoly, határozott nyilatkozatai után kételkedni sem lehet, hogy a törökkel a szövetség meg van kötve, a segély meg van ígérve, Zrinyi attól többé el nem állhat,« szavak, melyekre Nagy Ferencz hinni kezdé, hogy Zichy őt az udvar érdekében csak félre akarja vezetni hazug hireivel. A dunáninni megyékben sok volt az elégtelen, és számuk a beszercezbányai gyűlés óta nem fogyott. A gyűpont azonban mégis Honth és a legfőbb ember Baloghy Gáspár volt, kinek már rég fájt foga a bozóki várra, mely közel a dunáninni és felső megyék határához, alkalmas pontul szolgálhatott minden vállalatra. Még Rákóczy nem emelte fel a zászlót, midőn családi villongások őt a vár birtokába helyezék. A várat Dennai Fánchy János kiskoru fia Gáspár birta, anyjának, Perényi Judithnak gyámsága alatt, ki azonban a várat Szelephényinek készült átengedni. Az árvának öreganyja: Bossányi Judith, Révay Dánielné ezt ellenzé, és Baloghy mint az ő megbízottja ráíjesztvén özvegy Fánchy Jánosnéra, a várat Miklós testvérével elfoglalta, és a primás embereit, kik april 5. jöttek a várat átvenni, bezárt kapuval lövésekkel fogadta

és elkergette. E biztos pontról azonnal megkezdé a toborzást, 5 firtot igérvén fejenként a katonáknak. ¹⁾ Maga a megye, vagyis — Gerhardék nyelvén — a conventicularistak april 10-én, a mely nap Stahremberg elfogatott, tartott gyűlést Korponán, Bartakovich János alispánnak elnöklése alatt, melyben Baloghy Gáspár, Bory György, Sembery Ferencz, Földváry Mihály, Duló Gergely, Duló György, Gedey Pál, Baloghy Miklóson kívül leginkább selmeczi csikmadiák, de szinte nem számosan, vettek részt.

Itt tárgyalták a gravameneket, a vármegyére 100 lovast, minden portára 4 firtot vetettek ki a török ellen, és követeket választottak az eperjesi gyűlésre. Midőn szavazásra került a sor, s az első voks a szentbenedeki praefectust Ebeczkyt és a primás embereit illette, ezek nem akartak szavazni, kijelentvén, hogy ily helytelen garázda szövetséghez nem járulnak; Szelényi János pedig, a primás képviselője, az esztergami káptalan és a főispán gr. Balassa Bálint nevében minden követség, katonaszedés, adó kivetésnek ellenmondván, társaival a gyűlést elhagyá. A gyűlés azonban a tiltakozással nem gondolt, Földváryt kapitánynya, Balogh Istvánt hadnagygyá választá, de azok sereg nélkül maradtak mert Gerhard Pálnak ellenkező rendeletei megakadályozák a felkelést, honn tarták a parasztságot. ²⁾

Nagy Ferencz Baloghy sugallatára eleve azt írta

¹⁾ A Fánchy-féle családi viszonyokra teljes világot vet a Révay Dániel neje és Baloghy közt 1670. apr. 24. Korponán kötött, szerződés, eredetben a Baloghy családnál, melynek egyik tagja Baloghy Ádám pesti ügyvéd ur volt szíves azt velem közleni.

²⁾ Kajali, Gerhárd Pál és György vall. a k a m. l e v. Szelényi János jelentése april 6. 1670. és több rendbeli levelek april havából

Rákóczynak, hogy Barkóczyt ne küldje nekik, de később ellenkezőt gondolt. Ő a felkelés előkészítésére Besztercebányára hívta Ebeczky János zólyomi alispánt, Beniczky Tamást, Leszenyei Nagy Mihályt, mind katolikusokat és Baloghy Gáspárt. Baloghy ugyan a kitüzött napra meg nem jelent, de eljött a többi és eljött Ebeczkyvel a zólyomi főispán is, gr. Eszterházy Miklós, s ez öten elhatározzák, hogy legjobb lesz Barkóczy Istvánnak jönni, 3—4000 magyarral, és a körülményekhez képest 4—500, 1000, 1500, vagy legfeljebb 2000 törökkel, de csak azért, hogy a török látása a szomszéd örökös tartományokat megijeszze, a magyarokat pedig felbátorítsa. A törökség szálljon Érsek-Ujvár mellé táborba, és ott várja be Barkóczyt, ki a magyarokkal ne menjen egyenesen a bányavárosokra, hanem tartson Fülek és a török határ mentében Nagy-Tapolcsányra, hol aztán a vármegyékkel egyesülvén, az osztrák örökös tartományokat szemmel tarthatja. A bányavárosokat Zólyom és Honth fogja elfoglalni, míg Trencsény és Thuróc a sziléziai szorosokat őrzeni. Barkóczy azonban induljon rögtön, pénzben nem lesz hiány: és ezzel a tervet Szkárosi Nagy János által elküldék Szepessynek, hogy mielőtt a szövetségeseinek bemutatná, küldje el Murányba, pater Czirákynak, Széchy Mária papjának és tanácsának elolvasás, végett. Baloghy Gáspár másnap jött, de még aláírhatta az üzenetet, melyben mindent öröme helybenhagyott, és sietett haza, hogy a bányavárosokban pénzt szerezzen. Alig volt azonban egy mérföldre Besztercebányától, midőn Nagy Ferencz utánna küldött és visszahívatta, mert levelet kapott Zichy-

köztük gr. Balassa Bálinttól kettő april 5. és 15-ről leginkább a boczki ügyre vonatkozók a P r. l.

től, melyben ez írta, hogy Zrinyi Bécsbe érkezett, mi egyszerre végetvetett minden tervezgetésnek. ¹⁾

A felkelés híre még Zrinyi előtt érkezett Bécsbe, és midőn ő lábát a városba tette, az udvar már tudta, hogy Stahremberg tiszteivel Rákóczy által elfogatott. ²⁾ A felkelés alkalmatlan időben jött, s azért nagy volt a harag Stahrembergre, ki vendégeskedni ment egy magyar urhoz oly időben, midőn Strassoldo már régen négy lépésre se ment ki várából, annélkül, hogy el ne lett volna készülve támadásra. Lobkovitz haragját a szerencsétlen tokaji várnagy atyjával, az öreg Stahremberg Boldizsárral, ausztriai helytartóval, érezteté és az egész udvar előtt rárivallt: miért nem tanítá jobban fiát kötelességére! Kunyorálni, alkalmatlankodni előmeneteléért ugy-e tudott? mire az agastyán csak könyekkel felelt. A külföldről ugyan egyelőre nem fenyegette vész Ausztriát. A budai basához már ápril elején megnyugtató üzenetek mentek, megnyugtató üzenetek jöttek, hogy a töröknek esze ágában sincs megtámadni Ausztriát; s hogy ne is legyen: a bécsi kormány megüzente a portának Zrinyi közeledését és békeajánlatait. ³⁾ Különben is a budai törökök épen nem voltak hajlandók fegyvert ragadni azon férfluért, ki nekik becsapásaival ember és marhaelhajtással annyi kárt okozott, és sürgették a basát, ne türje meg Budán Zrinyinek átjáró kelő embereit. ⁴⁾ A velencei követ Zorzi Marin nem

¹⁾ Nagy Ferencz löcsei vallomása sept. 14. 1670. i. h. melyet Széchy Mária aug. 22. 1670-iki vallomásában megerősít. K a m. lev

²⁾ Zorzi már ápril 19. részleteket ír e tárgyról. Rački i. h. 193. l.

³⁾ Caprara, ápril 6. 1670. l. h.

⁴⁾ Casanova, máj. 1. 1670. Titk. lev.

győzött eléggé mentegetőzni a gyanúsítás ellen, hogy a köztársaság segélyben részesíté Zrinyit, és a franczia udvarnak is gondja volt kijelenteni, mennyire rosszalja Zrinyi vakmerő tetteit. ¹⁾ De az udvar nagy részben készületlen volt. A sereg egy része Horvátországban a Muraközben volt, a honnan egy hónap előtt nem lehetett a felvidéken. A Sziléziából berendelt ezredek is még utban voltak, s így a felkelők ellen, midőn Zrinyi Bécsbe jött, csak néhány lovas ezredet lehetett volna küldeni, kiknek létszáma egyre-másra nem haladta meg a 250 embert : pénz pedig, mint rendesen, hiányzott. A felvidéki felkelés hírére tehát az udvar megújítá a kérelmet segélyért a mainzi érseknél, a szász és brandenburgi választó fejedelmeknél. Schönborn már korábban kifejezte készségét, és annyira elfordult régi barátjától, hogy Zrinyinek hozzá irt levelét Leopoldnak megküldte. A két protestáns fejedelem azonban nem akart casus foederist látni a belmőzgalomban, és katonaság helyett csak jó tanácsokkal szolgált. A szász fejedelem mondá : fájdalmasan meg van lepve! nem hiheti, hogy Zrinyi lázadó! Igyekezzenek a császár vele kibékülni és orvosolja a magyar nemzet bajait. A berlini követ Goës pedig azt hallá Schwerin minisztertől : ime a katolikusok csinálnak zavart! legyen tehát a császár igazságosabb és méltányosabb a protestánsok iránt. ²⁾

Az udvarnál két ember volt tevékeny : Montecuccoli

³⁾ Zorzi, april 19. 1670. Rački 194. l. Morosini Párizs, april 23. u. o. 205. l.

¹⁾ Az erre vonatkozó levelek és jelentések a titk. levéltárban.

és Lobkovitz. Az olasz nem mulasztá el ugyan ismét emlegetni, mily szükséges, hogy a császár mindig kellő számú hadsereget tartson készen : de tett is valamit. Felparancsolá Spankaut seregével Pozsonyba. Pénzt tudott teremteni a kamaraelnök, Sinzendorf gróftól, ki az állam pénzéből csak magának tudott gazdálkodni. Megindítá a toborzást, hogy minden gyalog és lovas ezred két századdal szaporíttassék, és gondoskodott a tüzérségről és kellékeiről. Alapos remény volt, hogy május elejére már lesz kész sereg Magyarország ellen : addig is Lobkovitz amaz enyhébb eszközökhöz folyamodott, melyeknek már Zrinyivel szemben oly jó hasznát tapasztalá. ¹⁾

Midőn Zrinyi Frangepánnal Bécsbe ért, a ministerek közül néhányan mindjárt szigorú eljárásról, perről kezdtek beszélni, mert a vétek nagy ; példát kell állítani, hogy a felségnek tekintélye ismét helyreállíttassék. Lobkovitz ellenben mondá : tárt karokkal kell fogadni azt, ki megbánt ; nem kell elvadítani Rákóczyékat, nem kell őket az idegének és hitetlenek karjába hajtani. Zrinyinek nagy befolyása van vejére, egész Magyarországra. Fel kell őt használni a zavaroknak lecsillapítására, és indítványát a felség is helyeslé. Egyelőre minden törvényes lépés a két főúr ellen fölfüggesztetett és Lobkovitz utasítást vón, hogy Zrinyit az udvar céljaira felhasználja.

Zrinyi, mihelyt Bécsbe jött, egy perczig sem volt kétségben az iránt, hogy fogoly. Őt el nem ámitá az udvarias bánásmód, melylyel találkozott, nem hogy látogatásokat fogadhatott. Egészen meg volt zavarodva, mit arcza, be-

¹⁾ Caprara april 20. 27. i. h. Hist. des Troubles I. 111. l. Theatr. Europaeum X. 1670. évhez 273. l.

széde, magaviselete egyaránt elárultak. Panaszzkodott, hogy fogoly, pedig önkéntes megjelenésével eléggé bebizonyítá hűségét és hiában mondták neki, hogy bizzék a császár kegyességében. Leoldá kardját és átadá Ugartenak, de ez nem fogadta el, mert a császár neki arra parancsot nem adott. ¹⁾

Zrinyi nem jót sejtett, midőn Lobkovitz herczeg kocsija lakása előtt megállt és őt a herczeghez vitte. Azt gondolta, hogy valami kemény vallatásra fogják; de kelleme-sen csalódott. A herczeg igen nyájasan fogadta, sajnálta szerencsetlenségét, és ígérte támogatását, hogy abból kibontakozzék. Azonban, tevő hozzá szükséges, hogy a császár iránt való hűségét rendkívüli buzgalom által kimutassa, a császár kegyelmét kiérdemelje, szóval irjon Rákóczynak, álljon el felkelő terveitől, és viselje magát úgy mint hű és engedelmes alattvalóhoz illik. Zrinyi örömmel kapott az alkalmon, helyzetét jobbra fordítani, mondván, hogy jobb tanácsot vejének nem adhat, minthogy kövesse az ő példáját. Ő kész irni, a mit és a mint a ministerek kívánják és csak arra kéri az Istent, adjon tollának erőt, hogy vejét kötelességére visszatéríthesse. Irt is két levelet, egyet Rákóczynak, a másikat leányának, gyöngéd, szivélyes hangon. Leirá, mily szerencsétlenségbe dönték őt rossz tanácsok, és még nem fontolt célok. Ne bizzanak a hitetlen törökben, folyamodjanak a császárhoz, és békében fognak élni. Sorsa kezükben van, mutassák meg, hogy szeretik, és gyermekei. ²⁾

¹⁾ Zorzi két levele april 26-ról. Rački i. h. 213. és 216. ll.

²⁾ Zorzi april 26. 1670. Rački i. h. 213. l. Zrinyi levelében Leopoldhoz u. o. 334. Általánosságban emlékezik a dologról, azonban a Katonánál, Fleury után közlött példány már részleteket tartalmaz. Ez azonban világos interpolatio, sem a levél szövegével, sem

Irt Barkóczy Istvánnak és levele teljesen visszatükrözte izgatott lelki állapotát: »Adná Isten hogy szóval mondhatnám ki kegyelmednek dolgainknak folyását, mivel irásom által nem magyarázhatom, a mit ¹⁾ referálnom kellene. Talán az Isten ad módot valaha, hogy módot mutattván, fogunk beszélgethetni, s cselekedni azt, a mi hazánk javára leszen. Én azt vélem, hogy Istennek szent rendeléséből lett az én állapotom, legfőképen idejövetelem!« A török hamis hitével szükségében befonta; a hol csak halálát, javainak veszedelmét várta, Bécsben váratlanul »minden kegyelmet« talált, melyben annyival inkább megerősödik, ha a magyarok lecsillapodnak.« Mert hitemre, ha elmentek dolgokban, nemcsak meg csökkentek, de örökre engemet is, magatokat is elvesztitek. Tudja kegyelmed meggondolni, hogy most a hadakozásnak nincs ideje, ha akarna is segíteni a török maga alkalmatlanságára, hitemre, nem cselekszik; addig, míg eljönne, a lengyel nyakatokba megyen, és úgy én is veszek, ti is vesztek országostul is veszünk. Lelkem édes Barkóczy uram! Istennek szent vére hullásáért, legyetek egy kis ideig csendességben, legyen kegyelmed rajta (noha magam is irtam) az méltóságos fiamnál, hogy azokat a német tisztviselőket ereszsze el, és hagyja az előbbeni statusban; írjon alázas levelet ő felségének; hagyja magát kegyelmére, ihon drágább eszközöm nincs becsületemnél, bár veszítsem azt, hogy ha minden kedvetek szerint nem leszen. Lám nem sokat kell várni, azután is elővehetni

Zrinyi alatt idézendő leveleivel nincs öszhangzásban, nem is valószínű, hogy Lobkovitz oly határozott ígéreteket tett volna, midőn mindig csak semmit mondó, semmire sem kötelező szavakkal élt.

¹⁾ Az eredetiben: »az melyet.«

ezen dolgot, ha satisfactiotok nem lészen. Még pedig jobb módjával; de hiszem Istent, nem csak satisfactionk, de a mit régen kívántunk, melyet az egész világ szegletein kerestünk és most feltaláljuk, ¹⁾ úgy mint módot, mely által hazánkat fogjuk szabadithatni a pogány ebekből. Istenért kérem kegyelmedet ujonnan, tekintse magam mostani állapotát is, magatok dolgait is, ne rontassam én, azután magatok is! Lám magatok praefigaltatok tractára terminust, az már nem mesze van, ezzel a kis halasztással semmit nem mulattok el. Azután mind Isten előtt, mind világ előtt mentek lesztok, Isten is igaz ügyeteket segíteni fogja! ²⁾ Rövidebben, de hasonló értelemben irt Leszenyei Nagy Ferencznek, és meghagyá neki, hogy Rákóczyhoz menjen. Mondja meg neki, ne higyen a töröknek, ki nem szereti a Rákóczy házat, már csak II. Rákóczy György miatt sem. Megcsalná, mint megcsalta őt Zrinyit. »Hiában, a kigyó nem felejtí farka vágását« és nincs más célja, mint boszúból Zrinyit itt, Rákóczyt amott megrontani. Bécsben elhatározták, bizonyosan tudja, hogy a törököt megtámadják: jobb tehát a törökkel hadakozni, mint szövetségzni, és ha már veszni kell, a keresztény hit mellett veszni, »ugyis mindig a török ellen volt szándékuk!« Mondja meg, hogy őt, Zrinyit, is ujra teremti a világra, és hiszi Istent, meg fogja azt tudni neki szolgálni. Ő szabad akaratból, kényszer nélkül ír; hitére

¹⁾ »Az eredetiben kerestük.«

²⁾ E nevezetes levelet, egészen Zrinyi Péter irását, Thaly Kálmán közölte velem a vörösvári levéltárból, kívül Barkóczy irásával »Szeginy Bán Szeriny Péter levele« kelet csak az aláírás után »G. Z. P.« van, talán idegen kézzel: »Chak. 17. apr. 1670.« mi nyilván való tévedés, mert e levélnek Bécsben kellett iratni apr. 20-ika körül.

becsületére fogadja, hogy minden kívánsága teljesedni fog. Ő lesz patronusa Bécsben, hatalmas pártfogói által; ha azonban a legközelebbi tractából csalárdság tetszenék ki, akkor tegyen Rákóczy, mi neki tetszik. (ápril 20.) ¹⁾

Nagy Ferencz, ki néhány nap előtt még felkelési terveket forralt, mindjárt kész volt Szerencsre menni Rákóczyhoz, mint a béke apostola. ²⁾ Azonban egyidejűleg vele Bécsből a magyar kancelláriából haragos mandatum kelt útra a felvidéki vármegyékhez, mely mindenkit a haza ellenségétől, Rákóczytól óvá intett. Senki se nyujtson neki segédkezet, senki se merjen május 12-re Eperjesre követeket küldeni: hanem seregeljének, mint őseik, mint hű alattvalók, koronás királyuk zászlója alá. A ki Rákóczyt rögtön elhagyja, annak nem lesz semmi bántódása: de a ki mellette megmarad, mint hűtelen fog büntettetni. A király a

¹⁾ Zrinyi levele czimezés nélkül van, de abból, hogy inti az illetőt, ne menjen előbb Murányba, hanem egyenesen Rákóczyhoz, következtetem, hogy Nagy Ferencznek szól, mit egyébiránt minden körülmény bizonyít. Titk. lev. Zorzi szerint, ápril 26. Rački i. h. 214. l. a megyéknek is irt Zrinyi, álljanak el az Uniotól, mi nem tetszik a császárnak, de annak semmi nyoma, s az olasz alighanem a Barkóczy és Nagy-féle leveleket érti.

²⁾ Botkánál olvasom (Századok i. h. 74.) »Zrinyi levelének felhasználásával pedig a magyarúl tudó gr. Rottal bizatott meg... Rottal azonban a fegyverben állók közé menni nem mervén: Leszenyeit szólítá fel e missio elfogadására!« Min alapszik ez? nem tudom, de nem is valószínű legalább nem a második tétel. Ugy látszik az állítás csak következtetés abból, hogy Nagy F. később Rottalnak jelentéseket tett: de tudjuk, hogy ő Rottallal folytonos összeköttetésben volt, abban tehát semmi különös okot nem kereshetünk, s azon felül Rottal ilyenmü megbiztatásának semmi nyomát sem találtam: míg Zrinyinek fentti levele annélkül is megfejtí Nagy utját.

beszterczebányai gyűlés után, bár a követek választ sem várva oszlottak szét, országgyűlést akart egybehívni, de atyai szándékát meghiusítá a felkelés. Minden bajért, Isten, világ és az utókor előtt a lázadók lesznek felelősek, és Istennek bosszuló kezét nem fogják elkerülni. A hitszegés és lázadásnak szigorú birája már is a király kezébe adta a lázadásnak két legfőbb fejét : Zrinyi Pétert és Tersaczký Ferenczet. »Nem kétkedünk — végzé a mandatum — hogy rövid időn a többi czinkosok is meg fognak aláztatni, mert Isten maga mondja, a régi és ujkor története egyaránt bizonyítja, hogy a kik a törvényes hatalom ellen feltámadnak, azok Isten ellen támadnak fel, a ki pedig legyőzhetetlen.« ¹⁾ Egy másik rendelet egy héttel később (ápril 29.) jelenté, hogy német hadsereg fog az országba jönni: gondoskodjanak tehát a megyék fuvarról és elszállásolásról; ²⁾ egy harmadik a magyar kamarának megparancsolá, hogy Zrinyinek, Frangepánnak, Rákóczynak és más rebellis hiveiknek jószágait kobozza el. (ápril 26.) ³⁾

Midőn Nagy Ferencz ápril 27-én Szerencsre ért, Rákóczý és tanácsosai megdöbbenve értesültek Zrinyi fogásáról, melyet eddig kőszá hirnek tartottak. Magyarország állapota, mint ama napok egyik költője dallá, (ápril 28.) kidülő fához látszott hasonlónak, melyen azelőtt madarak fészkeltek, most azonban gyökerei felfordulnak, galysait készülnek letördelni, levágni, tüzre hányni. ⁴⁾ Ők nem

¹⁾ Bethlen i. h. II. 25. a kamarai levéltárban is megvan.

²⁾ Kivonatban Kabóthy gyűjteményben i. h.

³⁾ Laxenburg ápril 26. 1670. Benignae resolutiones. K a m.
l e v é l t.

⁴⁾ »Magyarország romlásáról« Kabóthy gyűjtemény, nyomta-

tudtak osztózni Zrinyi vérmes reményeiben, mielőtt tényeket nem láttak és Nagy Ferencztől tanácsot kértek, nem mint követ, hanem mint magyar embertől. »Én — felelé Nagy — uniot kötnék a megyékkel. Együtt tartanám a sereget, és egy-két havi zsoldját kifizetném; azután követeket küldenék a felséghez, rendezze el commissióval az ügyet: időközben pedig könnyitenék Stahrembergen és fogoly társain.« Tanácsa tetszett, és Rákóczy azonnal kiadta a parancsot: szűnjék meg minden hadművelet Szathmár és Tokaj ellen, mely utóbbi várat csak néhány nap óta kezdték a magyarok hevesebben lönni, miután az ágyukat felállították, és Kallóból tüzmestert kaptak, de nem valami nagy sikerrel. ¹⁾ Megengedte, hogy Stahremberget neje gyermekeivel Regéczen meglátogassa, ki ott meggyőződhetett, hogy férjének fogsága tisztességes, a vas róla levéteztett, és a várban szabadon járkalhat. A végleges határozás sorsa felett azonban a tályai gyűlésre maradt, mert, mint Rákóczy Zrinyinek írá (ápril 29.), Stahremberg nem az ő, hanem mások tetszéséből fogatott el. Különben a fejedelem örömet fejezé ki Zrinyi biztatásai felett, csak hogy mindannak »effectusat is szeretne volna experiálni.« ²⁾ Nagy is tudósítá Zrinyit és Rottalt (ápril 29.), elhallgatván azonban a felkelőknek adott tanácsot. Kiemelte Rákóczy hajlandó-

tásban kiadta Thaly Kálmán. Adalékok a Thököly és Rákóczy kor irodalom-történetéhez. I.

¹⁾ »Die Festung Tokaj wird seit etlichen Tagen stark beschossen« Ottendorf, Montecuccolinak, máj. 3. 1670. Kassa. Ha d. l e v. Babócsay i. h. 19. l.

²⁾ »Kivánnám, hogy abban volnának kg. dolgai, az mily terminusokban írja lenni kg., engemet is a hazával assecural kgt. minden satisfactióról s ezen kgl. szép intimatióit effectussal kellene experial-

ságát a kibékülésre, csak német hadat ne hozzanak az országba, és Strassoldo maradjon vesztég Szathmáron : mert ha felbőszítik a magyarokat, készek lesznek a legvégsőre. Végül pedig megemlíté, hogy Rákóczy, kiről Bécsben már híresztelték, hogy protestanssá lett, mily buzgón és lelkiismeretesen viselte gondját a katholicismusnak. ¹⁾

Tályára számosan gyűltek (máj. 1.), köztük Bochkay, Bánchy, Kazinczy Péter, Szuhay Mátyás, Szepessy Pál, Gyulaffi László, Bornemissza Mihály, Chernel György, István Ferencz, Szemere László, Kende Gábor és a Barkóczyak. Ott volt, bár nem örömet, és inkább csak félelemből Nagyidai Székely András, és a fejedelem különös kívánságára, Baksa István, most nagy tekintély, mert jövődölése beteljesült, míg előbb mindenféle bántalomnak és fenyegetésnek volt kitéve. A közvélemény Zrinyi bukása óta sokat változott. Egy lutheranus ember Bécsből irá Zrinyiről : »nem olvastam, sem láttam oly embert, ki rövid idő alatt oly rettenetes dolgot cselekedjék : elsőben megcsalja saját nemzetét, aztán királyát, aztán a törököt!« ²⁾ A sárosi követek, kik csak úgy választattak, hogy a törvények sérelme nélkül tartsanak a fejedelemmel, most — már utban Tályá felé — hazafordultak »a sörön hizott, nem magyar lelkű« gazok, mint a szenvedélyes Kubinyi László mondá. ³⁾

nunk.« Rákóczy Zrinyinek april 29. m. a. s. Pr. 1. Nagy Ferencz löcsei sept. 14-iki vallomása. Ugyancsak Nagy levele Rottalhoz april 29. Botkánál i. h. 77. 1. Zorzi maj. 5. Rački i. h. 248. 253. 11.

¹⁾ Caprara, april 27. i. h. Nagy Ferencz levele Botkánál i. h.

²⁾ Egy névtelen, úgy látszik Bársony Gy. levele 1670. april 20 Szepes. Kassai Csáky levélt.

³⁾ Névtelen levél dd. Kassa april 26. 1670. Kass. Csáky lev. Turanszky vall. Kam. lev.

A gyűlésen Rákóczy előadá, hogy Zrinyi el van fogva, és most már nem többé harczról, hanem csak a megbékülésről lehet szó. Ekkor neki bátorodott és feltámadt az eddig néma ellenzék és Székely András szemtől szemben megtámadá a fejedelmet. Visszaadá neki, hogy róla »mint procator lelkü kurvafiáról« szokott beszélni. »Akárhogy szépicsük a dolgot — mondá — rebellisnak tartja azt, a mi történt, mind az udvar, mind más. Két három ember főzte ki ezeket, és mindnyájan megromlunk bele. Verje meg az Isten azt, ki oka ennek az állapotnak. Miért kellett Tokajt löni? mért kellett Stahremberget elfogni?« »A németek adtak rá okot!« szakiták félbe, de Székely felelt: »A végházak, harminczadok, pósták, a hajduság nem voltak németek; miért kellett azokat elfoglalni?« és Rákóczyhoz fordulva: »Nagyságod prédáltatta el Szomolnokot! A zászlók alatt nagyságod patensét olvasták! Miért volt ez?« Rákóczy nem tudott mást felelni, mint hogy adjon számot az, ki cselekedte. Székely indítványozá, hogy a felséghez kell folyamodni kegyelemért. A gyűlés mintha csak leforrázták volna, békére hajlott. Rákóczy és a főurak: Bochkay, Forgách Miklós, Wesselényi Pál, Keglevich Miklós, tornai főispán és Barkóczy István, kik jobban ismerték a helyzetet, hiában akarták még megtartani a fegyvert. A gyűlés Baksa indítványát fogadta el, hogy leteszik a fegyvert és minden vármegye gyűlést tartván, felir a felségnek, kijelenti tetteinek okát, és könyörög: tartsa meg őket a felség régi jogaikban, ők élni halni készek ő felségével! »Nem szánnálak levágni,« mondá Barkóczy István, Kisfaludy György, bereghi alispánnak, a béke-párt egyik emberének, és Szuhay Mátyás Baksához fordult: »Jó neked Baksa

István! hogy dolgunk nem sikerült, mert különben nem vitted volna egészen haza fejedet!»¹⁾

Rákóczy és társai reménylék, hogy Nádasdy, Szelephényi, a kancléllár és — Nagy Ferencz szavaiban bizva — Rottal kifogják csinálni Bécsben, hogy a mozgalomnak az országra nézve káros következményei nem lesznek, német sereg be nem jó. Rákóczy maga irt e végett Rottalnak és levelét a fogoly Kollonics által küldé Bécsbe. (május 1.) Stahremberget azonban többi társaival még ki nem bocsátá, míg a Zrinyi által ígért satisfactio meg nem lesz.²⁾ Nagy Ferencz találós esze már kifőzte az egész tervet, mikép történjék meg a kibékítés. Rottal jőjjön le Eperjesre vagy Lőcsére; társai legyenek: Eszterházy Pál, Forgách Ádám és Zichy István. Biztosítá Rottalt (máj. 2), hogy a kedélyek most sokkal hajlandóbbak az egyezkedésre, mint voltak az előtt egy évvel Eperjesen. Hizelegve buzdítá a grófot, tartsa meg a hazát a királynak, a királyt a hazának. Nélküle nincs kibékülés. »Ha valaha, úgy most tehet megbecsülhetetlen szolgálatot urának, a hazának, a kereszténységnek és szerezhethet magának örökön való hírnevet.« Baksa is irt Rottalnak »jőjjön e földre, nem fegyverrel, hanem pálma ággal!» és a könyörgőkhöz Kende Gábor is csatlakozott. A tevékeny forradalmár a táljai gyűlésen keményen tagadta, hogy magyarok a felségtől el akartak volna pártolni. Cél-

¹⁾ Nagy, Botkánál i. h. Baksa Szegedynek, dd. Tálja, máj. 1. 1670. Tud. Ért. II. 339. 1. Rottalnak u. o. Pr. 1. Babocsay Izsák i. h. 20. 1. P. Horváth Gy. naplója i. h. Barkóczy István, Kisfaludy György, Kapi Gábor, Liszkay, Retteghi, Kutassi, Pósaaházy és mások vall. Székely András pere a k. m. 1. v.

²⁾ Rákóczy, Zrinyi és Rottalnak máj 1. Másolatok a prim. levélt.

juk nem volt más, mint biztosítani magukat a török ellen. A harminczadok megrablásáról, a gombási mészárlásról adjon számot Rákóczy Ferencz. Rottalnak egy kissé másképp irt, de szinte a béke érdekében. Az Istenre kérte, találjon fel módot, hogy a nemzet szabadságában megtartassék. A magyarokat a német katonaságnak zsarolása kényszeríté fegyverre. A gombási utközet is csak ugy történt, hogy a magyarok véletlenül találkoztak németekkel, kik nemes ember házát prédálták, verték fel, nemes embert házában megöltek, falut égettek, és zsákmánynyal terhesen hazamenőben voltak. Ez jutalma a nemzetnek, mely oly sokáig, saját romlásával, védbástyája volt a kereszténységnek a török ellen? »Ha valaha kívánt ennek az utolsó romláshoz közelített hazának kegyelmes urunk ő felsége előtt segíteni : itt az ideje. . . Én kegyelmedet assecuralom — végzé be — mint kezesünket, hogy mi is eszünkbe vévén ő felsége atyai kegyelmességét, igaz szolgáló hivei leszünk, és elhitetjük, ő felségével, hogy nem volt s nincs ő felsége ellen való intencionk. (máj. 2.)« Rottalnak tekintélye Nagy Ferenczre is némi fényt vetett, és sokan kérték pártfogását, midőn máj. 2. Tályáról haza indult. Maga Rákóczy is már hajlandó volt közbenjárását igénybevenni, de végre mégis győzött régi bizalmatlansága Nagy Ferencz ellen. Ő sem írásbeli, sem szóbeli üzenetet nem adott Nagynak, azzal mentvén magát, hogy Mokchay András, egri nagyprépost és korbáviai püspök ígérkezett Patakra és leveleket hoz neki Nádasdytól és Szelephényitől ; míg azokat meg nem kapta, semmikép sem nyilatkozhatik ¹⁾

¹⁾ Mind a 3. levél a Pr. I. Nagy jelentését közli Botka i. h. 80. I. Kende levelét részben u. o., de Baksáét, mely egyébiránt nem valami fontos, épen nem. V. ö. Nagy F. sept. 14 iki lőcsei vallomását.

Rákóczynak mintegy 2000 embere volt Tálya körül, de bátorságát és bizalmát ügyéhez elveszté. Elhatározá, hogy nem ártja többé magát a dologba, »félhető szerencsétlenség miatt« ²⁾ s a nélkül, hogy sokat szólna, elment anyjához, ki Munkács sziklafalai mögött keresett menedéket a forradalom elől. Báthory Zsófia kétségbeesetten látta volt fia tetteit. Nem kimélt vala sem fenyegetést, sem rábeszélést, hogy őt, kit könnyelműnek, de nem rosznak tartott, a felkelés elől elvonja, de a fiu kerülve kerülte anyját, míg ügyei jól folytak, és csak most a balsorsban merészkedett előtte megjeleni. Báthory Zsófia az aggódó anya szerelmével és szemrehányásaival fogadta az elveszett fiut. »Te rosz fiu — mondá neki, egykoru feljegyzés szerint, szövetséget kötöttél az eretnekekkel, fegyvert fogtál oktan ipad tanácsára királyod ellen, és búval, bánattal töltéd el napjaimat. De ipad megkapta jutalmát! Ellened és bolond hiveid ellen is már jó a császár serege. Örvénybe rohantál, de még bizom a császár kegyelmében, csakhogy most már vége a háborúnak és ne gondolj annak további folytatására. Váramban vagy, hol én parancsolok és neked, ha akarsz, ha nem, engedelmeskedned kell!« és Rákóczy az erélyes asszonyok nyomása alatt azonnal szabadon bocsátá és nagy pompával, ajándékokkal, saját kocsiján Tokajba hazaküldé Stahremberget; Szathmár alatt levő embereit visszahívta. A postákat, harminczadokat, az elfoglalt

¹⁾ Bársony György levelei maj. 4. 6. Montecuccolihoz H a d. levélt.

²⁾ Rákóczy Ferencz Károlyi Lászlónak, maj. 5. 1670. S.-Patak. »Kérem — végzi — ezen level met sok ember ne lássa!« K a m. levélt.

várat, Kállót, Onodot a császár birtokába visszabocsátá, és az udvar megengesztelésére, Mokchay Andrást, a korbiai püspököt Bécsbe küldé, megirván, hogy seregét csak azért nem bocsátá el, hogy a császár rendelkezésére készen álljon. Szabadon bocsátá Stahremberget, ámbár lett volna oka őt fogva tartani; és igyekezett jóvá tenni mindazan roszt, melyet okozott. (Május 12. körül) ¹⁾.

Rákóczy Mokchay számára egy utasítást szerkesztett, melyben igyekezett tettét lehetőleg mentegetni. Azt nem tagadhatá, hogy »ipja iránt való szeretből« annak felhívására fegyvert ragadott, de — mondá — ez által még nem vétett a király és az ország törvényei ellen.

Ha valami helytelen történt, annak okai a német katonák, kiknek — a felség szava és az ország törvényei szerint — már rég ki kellett volna menni az országból. Azonban ők még mindig az országban vannak, jószágain garázdálkodtak, Tokajt fenyegették. Stahremberget — ki esetleg jött hozzá — kénytelen volt elfogni, hogy a németek ne merjék Tokajt felgyújtani. A magyar törvény szerint ő nem volna köteles idegen őrseget tűrni váraiban, de azért mégis, mihelyt atyja-ura Zrínyi megkereste, a király parancsát vette, a fegyvert letette, kárát feledte, Stahremberget szabadon bocsátá és seregét, melyet a kicsapó, dúló tokaji és szathmári németek megfékezésére gyűjtött, nevezett várak alól visszavonta; szóval mindent a régi karba visszahe-

¹⁾ »Circa diem primum vel idum maji« bocsáttatott ki Stahremberg P. Horváth György naplója szerint. Montecuccoli maj. 15. Caprara m. j. 18. már tudtak a dologról és Zorzi máj. 17. 1670. Račkinál 260. l. már emlékezik leveléről. Bethlen II. 30 és kk. II., hol Rákóczyné beszéde van fiához, melyet Farkas Fábián is említ máj. 15. Tokajról. Kassai Csáky l. e. v.

lyezett. Vegye tehát vissza a császár őt és társait, az intercessatusokat, kegyelmébe. Ő esküvel kész kötelezni magát, hogy ha valaki még daczolni merne, azt ő maga fogja megtámadni, De a németeket — míg az országban vannak — tartsák jobban féken. Végre kérte a püspököt, emlékeztesse az urakat — Lobkovitz, Rottalt, a locumtenenteseket és a kancellárt — »hogy nincs több egy magyar hazánál, melynek hátramaradott részecskéjére is száját tátván a pogány« neki és szövetségeseinek oly állapotban kell lenniök, hogy ha kell, e természet szerint való ellenség ellen ő felsége hadait támogathassák, és az ne huzhasson hasznót a belvilongásokból ¹⁾. Báthory Zsófia más színben látta a közelmúlt eseményeit. Neki csunya rebellio volt mindaz, mi egy hónap óta történt, a melyért Zrinyi halált, a nádorasszony pedig korbácsot érdemelne. Ő k i v á n t a, hogy német sereg jöjjön az országba, — a katolikus vallás és a jezsuiták oltalmára — mert a rebellisek most csak félelemből öltenek jámbor arcot, és kész volt segédkezet nyújtani az idegen hadaknak e gonoszoknak megfenyítésére ²⁾. Fia megmentésére azonban mindent megtett. Mokchayt bőven ellátta a leghatalmasabb argumentumokkal, ajándékokkal: Rákóczyt pedig magánál tartá az erős Munkácson, hogy se régi társaival ne érintkezhessék, se pedig a németek részéről valami baj ne érhesse.

Mihelyt Rákóczy lelépett a cselekvés teréről: a felkelés is véget ért. A Szathmár körül tanyázott hadak fegyverben akartak maradni, a »török miatt,« és csak fegyver-

¹⁾ Rákóczy utasítása, fogalmazat a k a m. l e v.

²⁾ Báthory Zsófia Kollonicsnak, Munkács. máj. 6. 1670. H a d. l e v é l t.

szünetet kértek Strassoldotól: de midőn ez azt megtagadta, fenyegetőzve szétoszlásukat követelte, hazaszéledtek, és nem hallgattak a porcsalmai predikátor szavára: »ne bizzanak a császárban, mert nincs hite az ebnek! Csak tegyék le a fegyvert, majd meg fogják látni, hogy mi lesz.« Midőn Strassoldo vérszemet kapva, május 12-én éjjel néhány ágyuval kiindult, hogy a felkelőket szétkeresse, még csak néhány elkésett gyalogon tölthette boszúját. Csáky Ferencz is april végnapjaiban visszatért a magyar földre, és miután — saját szavai szerint — Bársony által disponálta Szepest és Sárorost, és egy kiáltványban a megyéket és végbeli hadakat felkelésre, a közelgő császári sereghez való csatlakozásra hívta, (máj. 5.) Kassára ment, hogy a hanyag vagy hűtelen tiszteket megfenyítse. Vetélytársa Pethő ez alatt végigjárta, s a régi karba helyezte a végeket: Szendrőt, Ónodot, Diósgyőrt. Május 13-án Tokajon is megfordult s aztán átment Kállóba, a Hajduságba, míg Strassoldo Rozsályt, Bélteket és Károlyt vette vissza minden ellentállás nélkül. Május 20. után már minden csendes volt Tiszántúl is. A legszenvedélyesebb hazafiak is meghuzták magukat, s az elmúlt zavarokra még csak Rákócznak szétoszlott talpásai — szabad legények — emlékeztettek, kik Zemplénben és Abaujban dulással, fosztogatással, öldökléssel rémitgettek jobbágyot, földesurat egyaránt ¹⁾.

¹⁾ Bethlen i. h. Rottal Lobkovicznak máj. 18. Volf i. h. 294. Egykorú levelek Montecuccoli gyűjteményében, a h a d i l e v. különösen Csáky levele april 27. maj. 4. Pethő jun. 3. Farkas Fábián Csákynek, Tokaj maj. 15. 1670. Kassai Csáky le v. Caprara, jun. 15. i. h. Priorato i. h. 97. l. a kállói és károlyi német tisztek halállal bűnhődtek gyávaságukért. Wesselényi László Széchy Máriának, maj. 12. 1670. k a m. l e v. Lónyay Margit Lónyay Annának. Szepes, jun.

Időközben a felség aprilisi mandatuma megjárta a megyéket, és azok, a tályai határozat értelmében, rendre felírtak, és egymásután Bécsbe küldék »cursoraikát« a királyhoz, kérve-kérvén a locumtenenseket, Rottalt, Pálffy Tamást, támogassák feliratukat. Abauj, mely már aprilban kevés hajlamot mutatott felülni Rákóczy mellett a felség ellen, most — »mint Pontius Pilátus, elállván a fejedelem mellől« — maj. 6-án Gönczről kérte a felséget, Szelepchényit: ne higgye el a rosztat, a mit a megyéről mondanak. Koholmány az, mint minden, a mit 8 év óta mondogatnak. A megye sohasem tractált a törökkel. Fegyverhez sem nyult, bár nyomta török és végbeli egyaránt. A zavarnak okai a németek, kik a végekben alig hagyván hátra 3—4 vén muskatélyost, minden hadi szerrel Tokajban és Szathmárban összepontosultak, és midőn már mindennel elláták magukat, azon ürügy alatt, hogy ostromra kell készülniök, tűzzel-vassal ellenségnek declarálták magukat. Ne küldjön be a felség romlásunkra német hadat. »Isten és a római szent birodalom előtt — irák Szelepchényiinek — nagy számadással fog állni az, ki a fejedelemnek szivét hivének fogyasztására indítja« ¹⁾.

Sáros (máj. 7. Eperjesről) igazolván beszterczébányai eljárását, vádolá a német katonákat, kiknek kicsapongásairól a szomszéd megyék adhatnak felvilágosítást. Re-

11. 1670. Vesselényi lev. Fáy László Csáky Ferencznek, F. Méra, jun. 8. 1670. Kassai Csáky lev.

¹⁾ Hosszu és csinos levél. A Szelepchényiinek szóló a Pr. 1. lev. a királynak szóló tartalmilag itt és a többi megyénél is, ugyanaz lehetett. V. ö. Egy levél Csákyhoz april 25. 1670. és Szabó Samu ugyanannak maj. 7. Nagyida, Kassai Csáky lev.

bellióról mitsem tud a megye. Ne küldjön a felség koronázási hitlevele és az ország törvényei ellen német hadakat az országba ¹⁾. Egyebekben a felség kegyelmébe ajánlá magát, mit Szepesvármegye (máj. 8.) és Lőcse város is tőn ²⁾. Torna rendei erősíték, hogy kebelükben »nincs rebellio, vagy defectio!« »Vakok és siketek az ő felsége ellen praetendált rebellioban« ³⁾. Borsod (május 14.) Szendrőn mindent a németekre fogott. A németek tűzzel-vassal fenygették a tokaji magyarokat, és Stahremberget nem ellenséges szívből, hanem csak azért fogták el, hogy a németek Tokajt fel ne gyujtsák. Hasonló történt Szathmárban. A magyarok csak azt tevék, mire a természeti jog mindenkit feljogosít. Védtek magukat, de a védelemben is nagy mérsékletet tanusítottak. Ők hivei a felségnek, világosítsa fel Szelephényi a királyt a dolgok valódi állásáról, ne küldjenek több németet, sőt büntessék meg a szathmáriaakat és parancsoljanak rájuk, hogy békén maradjanak, a mig az országban vannak. Szathmár, mely az april 22-iki »menydörgéshez hasonlitott mandatumot könyes szemekkel vette« Egriből (máj. 8.) és Ajakról (május 15.), midőn még Szathmárnál fegyveres had állott, kiemelte, hogy a németek 10—11 év óta ellenségkép viselik magukat, mégis a magyarokat vádolják; ne küldjenek be tehát több német

¹⁾ A primásnak szóló levele Pr. I e v. A felirat maga egész kiterjedésében meg van a Kabóthy gyűjteményben a többi uraknak szóló levelekkel. »Hasonlót tettek a többi vármegyék is — írja a gyűjtő — és ennek nyomán mertem állítani, hogy mind a 13 megye irt Rottalnak, Pálffyknak és a locumtenenseknek.

²⁾ Pr. I e v. Szepesnél kiszakadt a kelet, de Montecuccolinál, máj. 8. olvasom. Lőcsére nézve Wagner a. i. h. II. 33. l.

³⁾ Pr. I e v. szinte kiszakadt a datum, de ez időben kellett lennie.

katonát az országba. Szóról szóra így irt még Beregh (Kigyósról máj. 14.). Ungh, a darmai gyűlésen máj. 12. szintén csak a borsodi és szathmári feliratot ismételte ¹⁾. Unghban Forgách Miklós megkísérlé megtartani a fegyvert, addig míg látni fogják, a többi megye mit csinál? de Rátky Zsigmond nyilvánosan ellent mondott neki és kijelenté: ha még egy álló óráig beszél is a sereg megtartása mellett, még sem egyeznek bele, rá segédkezet még sem nyujtanak s azt egyáltalában semmi esetre sem fogják tenni. Hej — mondá Forgách — 4—5 nap előtt nem merte volna kegyelmed ezt mondani! »Nem ám — volt a válasz — mert akkor nagysád kardját forgatta fejünk felett, és félelemmel elnémitott: de most lelkiismeretünk szerint nyilatkozunk« — párbeszéd, mely számosaknak helyzetét festé a felvidéken ²⁾.

Végre Zemplén is felirt, hogy minden rendén van, nem kell német hadat küldeni az országba.

Bécsben a magyarok békés nyilatkozatai nem találtak hitelre, s legfeljebb az udvariak és katonák megvetését növelék a meghunyászkodók iránt. A kigyó — mondák — nem harap, mert elvesztette fogát, nem pedig azért, mert mérge nincsen. Zrinyi, Széchy Mária, Nádasdy, Csáky István, Pethő Zsigmond, Homonnayné, mind mind rebellisek — írá Báthory Zsófia — és Montecuccoli leveléről mondá, hogy aranyba kellene foglalni ³⁾. Montecuc-

¹⁾ A Szelephényinek szóló levelek a Pr. I. Feltűnő, hogy Zemplén nem irt Szelephényinek, legalább nyomát nem találtam. Zemplén feliratát egyébiránt Bánchy emliti perében. K a m. I e v. A magyar kancz. levéltárában hiában kerestem a feliratokat.

²⁾ Az unghi párbeszédre nézve l. Rátky Zs. k a m. I e v.

³⁾ »Littere da scriversi d'oro« áll széljegyzetkép Báthory Zsófiának már idézett, május 6-ki levelén.

coli volt a császár tanácsosai közt az, ki leginkább tanácsolt szigorú és határozott fellépést. Az nem lehet, hogy a mélyen megsértett császári tekintély, a leölt németeknek ártatlan vére boszultatlan maradjon! Itt az idő — mondák az udvarnál — melyet Isten adott, melyet fel kell használni, hogy a lappangó baj egyszer gyökeresen meg-
 orvosoltassék, Magyarország egyszer minden korra ránczba szedessék, az ottani mindenféle izgágának egy csapással végevetessék. Most lehet a király törvényes uralmát a felvidéken is megállapítani, a városokba, várakba, Eperjes, Bártfa, Ecsed, Patak, Murány és főleg Kassába német őrséget rakni, a császári sereg tetemes részének tartását az országnak még szűz vállaira hárítani. Ausztria most már oly erősnek érzi magát, hogy nem szorult többé a külföldre. Megköszönte a mainzi érseknek és a szász választónak az időközben megígért segílyt és Berlinben felhagyott a további kérésekkel ¹⁾. A két hatalom, mely eddig a magyar függetlenségnek pártját fogta, e perczben hűtelenné lett szerepéhez. Kászonyi szerencsésen elkerülte a válogatott kinzásokat, melyekkel a szathmári felkelők fenyegettek, ha elfogják. Álruhában, Máramaroson és Lengyelországon át elhozta Bécsbe Apaffy levelét, mely a békét Erdélylyel biztosítá. Törökországból is (május közepén) ama biztos hír jött, hogy a szultán nem bánja, akármit is is csinál a császár rebelliseivel, s a kajmakam örömét fejezte ki, »hogy Zrinyi meg van alázva, Rákóczy le van verve! Nem hiába, apja fia Rákóczy, lázadó a császár ellen, mint lázadó volt apja a fényes porta ellen. Most már reményli, hogy béke lesz a határokon, mert elteszik a nyug-

¹⁾ A levelek a titk. lev.

hatatlan, zavargó embereket.« A kanizsai basa letétetett. Remény volt, hogy a boszniai és egri basákat hasonló sors fogja érni, mert biztatásaikkal szitották a magyar elégtelenséget ¹⁾. Szóval minden körülmény kedvezett az eszmének, melyet Leopold mindjárt Zrinyinek meghódolása után felkapott: hogy máskép rendezzék el Magyarországot ²⁾. A császár azonban elhatározását egy kissé felfüggeszté, mert május 12. Mária-Zellbe ment »imádkozni Magyarországnak boldogsága és megmaradásaért.« Visszajövet Annabergben aláírta a megyéknek szóló szigorú és rövid választ. Joga és kötelessége az országot és alattvalóit a zavargók ellen megvédeni, s azért nem fogja tűrni, hogy Magyarország, a kereszténység védbástyája, békétlen emberek által megrontassék. Minthogy azonban igazság szerint különbséget kell tenni jók és rosszak közt, ezeknek különválasztására, és a haza oltalmára sereget küld a felvidékre. A vezéreknek meg fogja parancsolni, hogy senkinek a hű alattvalók közül panaszra okot ne adjanak: de a hazafiak is tartsák kötelességüknek, hogy a sereget minden szükségessel ellássák, a miért annak idejében kárpótlást fognak kapni ³⁾.

¹⁾ Bethlen i. h. 23. l. Montecuccoli levelei az Estei bibornokhoz máj. 10., Martinitzhez máj. 15., Had. lev. Caprara máj. 25. 1670. i. h. Zorzi M. máj. 24. 1670. i. h. Racki i. h. 265. l. Casanova maj. 1. 1670. Lenori Gabriel maj. 17. 1670. Titk. lev. Zichy Széchy Máriának Pozsony május 23. 1670. titk. lev.

²⁾ »Ich will mich aber der occasion bedienen und in Hungarn die Sachen anderst einrichten!« Leopold Pöttingnek maj. 2. 1670. Majláth i. h. 96. l.

³⁾ A zelli utra nézve l. Kálmánczay Szegedynek, Pozsony, jun. 12. 1670. Tud. Ért. II. 267. Caprara maj. 18. i. h. Majláth i. h. 122. l. A maj. 19-ki mandatum Kabóthy gyűjteményében.

Rákóczy dolga is roszul állott. Mokchay utjában Bécsben, nem sok vigasztalót látott. Tótujhelyen találkozott a trencsényi fürdőbe készülő kanczellárral, ki azonban oly kevéssé biztatta, mint Szelepchényi Nagyszombathban. Mindenütt csak panaszt hallott, haragot látott Rákóczyra, sőt még az öreg fejedelemasszonyra is, úgy hogy Szelepchényi tanácsára egymaga nem is mert felmenni Bécsbe, hanem megvárta Pozsonyban, míg Szelepchényivel mehetett. Pozsonyban látta a német katonákat, kik a Muraközből jövet a felvidékre tartottak, zsákmánynyal megrakodva, Zrinyi Péter paripáin, szekeres lovain, hintóin, és megfontolván a csáktornyai pusztulást, méltó aggodalommal felkiáltott: »ha Isten nem segít s kegyelmes urunk gratiája hozzánk nem járul, most leszen utolsó veszedelmünk!« ¹⁾

Rákóczynak és a nemzetnek sorsa, úgy látszott össze volt forrva. A német sereg őt és az országot, a nemzet szabadságát, jóllétét, vagyonát egyaránt fenyegette. Széchényi György kíséretet tőn Montecuccolinál, Rákóczy, Zrinyi és az ország mellett szót emelni. »Én Rákóczyt — írta (máj. 20.) az olasznak — nem védem, nem vádolom. Azt sem támadom meg, a ki őt megakarja büntetni. Ferencz — ha vétkezett mint Péter — bánja is meg tettét mint Péter! mindazonáltal, ha őszinte bánatot tanusít, el kell simítani az ügyet a következmények miatt, melyek abból származhatnának. Az a két szegény ember, egyik a harangozó, másik a mester, az átkozott eretnekek zsinagógájában meg lett csalva általuk s ime, az egyik nem tudott harangozni, a másik nem tudott kántorkodni, mert egyiknek se volt soha se

¹⁾ Mokchay Szegedynek, Pozsony máj. 19. 1670. Tud. Ért. II. 266. l.

feje a rebelliora! azokat kell megbüntetni, kik őket elcsábiták» és mindjárt panaszt tett a kőszeghi lutheránusok ellen, kik lebeszélék Zrinyit, ne menjen Bécsbe, hanem Rákóczyhoz. Felhozott azon felül még okokat, melyeken Rákóczy maga nem igen épült volna. Fiatal ember még és nagyon együgyű. Megtérése nagy hasznot hajtott a katholika vallásnak. Vagyona úgy is nem sokára, magszakadás folytán, a császárra fog háramlani ¹⁾. Félő, hogy ha e zavaroknak hamar vége nem lesz, még a török is beleavatkozik, hogy halászszon a zavarosban, a tűz tovább kiterjed s a többi országokra is elharapózik. Azt sem kell feledni, mily siralmas helyzetben van nemzetünk és nem kell, ha lehet, a kétségbeesésbe dönteni. A felség mindig kegyelmes volt. A tűz a tulfélen gyorsan kialudt, oltassék ki hát itt is mielőtt még nem késő, s nagyon meg kell fontolni, vajon menjen-e a német sereg Felső-Magyarhóra? ²⁾.

Szelepcshényi szigorúabban ítélte a felkelésről, de azért mégis Rákóczy mellett dolgozott. Szörnyű vétek az az isteni és emberi felség ellen — mondá Montecuccolinak — rosszabb, mint a cseheknek, Bethlen Gábornak, a portugalloknak lázadásai, mert mindazok legalább az oknak valami árnyékával bírtak a rebelliora, de ezek a magyaroknak még az se volt. Amazok keresztény népekhez fordultak segélyért: Rákóczyék a török oltalmába akarták adni magukat. Most van a legszebb alkalom, rendbeszedni az or-

¹⁾ »Dixeram ego V. Exc. ante aliquot annos — veti hozzá — quod ille non valet ad pullificandum. Si dicat aliquis: jam habuit, oh prudens mulier! fit.

²⁾ Széchényi. Montecuccolinak május 20. Szombathely. H a d. le v é l t.

szágot, s örökre biztosítani. Erdély és Törökország ellen: a sereg már utban van, nem illenék azt visszahívni. A lázadók ugyan kegyelmet kérnek: mi biztosít azonban, hogy csakugyan megbánták tettüket? Rákóczy felajánlja hadait, felakarja adni bűntársait: ám tegye, bizonyítsa be tettel megtérését. Mindazonáltal — tevé hozzá — arte et marte, fegyverrel és politikával kell eljárni. A sereg, ha benyomul, megszállja a főbb városokat és várakat, tartson fegyelmet: a politika pedig parancsolja, hogy jó szót kell adni, kegyelmet kell ígérni a bűnösöknek, ha őszintén megbánják tettüket és őrséget fogadnak be ¹⁾! A kegyelmet még inkább kiemelte, midőn junius elején Laxenburgban Leopoldnak beszélt a magyar ügyekről. Tűzzel és erélylyel szólott és már a német hadseregnek leküldését is kezdé ellenezni. « A sereg — mondá — sokkal csekélyebb számu, semhogy ily veszélyes nehéz vállalatot becsülettel dülőre vihetne. A népes szabad királyi városok bizonyosan nem fognak német őrséget befogadni; a magyarok váraikba fogják venni magukat, s itt a természeti fekvés védelme alatt nehéz lesz a kétségbeesést legyőzni. Vagy adjon a felség kegyelmet, hagyjon békekességben mindenkit: vagy küldjön, néhány csekély létszámu ezred helyett oly sereget, mely pusztá megjelenésével már rémületet költsön! » Azonban szavai elhangzottak: »Csak azért beszél így — lehetett hallani válaszkép — mert meg akarja kimélni jószágait a hadsereggel járó terhektől. » Meg van vesztegetve Rákóczy által; dús jutalmat fog kapni, ha kegyelmét kieszközli, a sereg leküldését meggátolja » — mondák mások. Azt sem mulaszták el felemlíteni, hogy mint

¹⁾ Montecuccoli jegyzetei május 31-ről »Visita l'arcivescovo di Strigonia il quale mi dice.« H a d. l e v.

Magyarország primása és helytartója, köteles a nemzet kívánsága mellett kardoskodni és fenntartani jogait úgy, mint megoltalmazni bajoktól és csapásoktól ¹⁾). A megyék követei sem mentek többre Lobkovitznál. Mig Mokchay, most Szelepchényi oltalma alatt, az udvarban forgott, ministertől ministerhez járt, ígérte, hogy Rákóczy megnyitja várait a császári seregnek, csak adjon a császár kegyelem levelet a multra nézve, s egyuttal — itt-ott — érinté, hogy ura, ha kegyelmet nem kap és kétségbe esik, tekintélyes sereg élén, nem fog bizony amugy könnyen térdet fejet hajtani, vagy onát, becsületét, életét prédára bocsátani: a követek minden bűnt egynehány emberre, főképen Rákóczyra, toltak, kinek lázadását nem lehet mindnyájuknak vétkül felróni. A megyék készek a császári sereg mellé felkelni: de lehetséges, hogy a német sereg jövetele felizgatja a népet, rosszabbra fordítja a helyzetet. Lobkovitz, nem minden gúny nélkül, csillapítá aggodalmaikat. A felség nem akar mást, mint őket oltalmazni a török ellen. Sokszor panaszkodtak, hogy védelem nélkül ki vannak téve a török dúlásoknak; most, midőn kívánságuk teljesül, védelmükről gondoskodva lesz, nem tudja, mi miatt panaszkodnak? Katonaság nélkül nem biztosak a várak és nem lehet az országot védelmezni. Emlékezzenek rá, ha majd bővebb tapasztalásokat tettek, megfogják köszönni a felségnek gondoskodását! A követek elpirultak. Nem tudtak, vagy nem akartak szólni, mert úgy is látták, hogy hiába van, és beér-

¹⁾ Zorzi M. jun. 7. Rački i. h. 269. l. Nincs okunk kételkedni a rendesen jól értesült velencei követ jelentésében, mely egyébiránt semmi olyasmit nem tartalmaz, mi Szelepchényi jellemével és más-kor követett politikájával ellenkezett volna.

ték azzal, hogy tudtul adák küldöiknek a hirt, és junius közepe táján haza mentek, annélkül, hogy a császár akaratjára nézve valami bizonyost megtudtak volna ¹⁾).

Zrinyiékre nézve is hatással volt a fordulat. A bán nagyon bizott levelei sikerében. Meg volt győződve, hogy Rákóczy és leánya mindent meg fognak tenni érte ²⁾). Reménysége részben teljesült is, de a siker rá nézve nem termette meg az óhajtott gyümölcsöket. Tapasztalni kezdé — Frangepánnal — hogy a kormány szigorubban kezd bánni velük. Már májusban más látogatót nem bocsátottak hozzá, mint fiát, és azon kósza hirre, hogy Frangepán szökni készül, öröket állítottak kivont karddal szobáik elé. Most már igazán foglyok voltak, mire Frangepán hevesen kitört. Ő nem jó Bécsbe, mondá, ha bűnösnek érezte volna magát, s az okok, melyek őt felhozták, most is parancsolják még, hogy a felségnek mindenben engedelmeskedjék. Mindketten letevék kardjukat, hogy magukról minden gyanut elhárítsanak és öreik most már elfogadják azokat ³⁾). Az udvar immár sokat tudott tetteikről, habár még a rendes nyomozást ellenük meg nem kezdte. Csak Lahn Rudolfot hallgatta ki Hoher, mindjárt ötöd nap, hogy Bécsbe jöttek (ápril 23.) s leginkább az iránt kérdezé, mikép és mily szándékkal hagyá el Zrinyi Csáktornyát, és miféle összeköttetésben állott Tattenbachchal? A fiatal német eleve óvatosan, tartózkodva felelt, de midőn Hoher kinpaddal, akasztófával kezdte fenyegetni: őszintén elbeszélte a kranichsfeldi

¹⁾ »Nell'intendere questa risposta s'arrosiscono et confondono (t. i. a követek). Credo, che comprendono infruttuose le fatiche et mal spesi gl'offitii.« Zorzi i. h. Račkinál 269. és 273. l.

²⁾ Zorzi május 3. 1670. Racki i. h. 243. l.

³⁾ Zorzi május 3. 1670. Racki i. h. 240 l. Caprara május 4. i. h.

tanácskozást ¹⁾. A mit ő mondott, nem terhelte Zrinyit és Frangepánt annyira, mint a mit az udvar már ugyis tudott Mindketten írásban igyekeztek magukat, úgy a hogy lehetett, tisztára mosni, de igen sokat maguk sem tagadhattak. Zrinyi egy pongyola szerkezetű levélben bizonyítgatá, hogy soha sem volt komoly szándéka a törökkel szövetségzni. »Isten úgy segítse halálos órájában« ²⁾. A levelezést a töröкке. Rottal biztatására és a felség akaratjára kezdte meg. Bukováczyt csak kémkedni küldte Törökhonba, ámbár vele szemben úgy nyilatkozott, mintha komolyan akarná a török szövetséget. Bukováczyknak nagy ellensége volt Erdődy Miklós, mert Bukováczy egyszer rájött, hogy Erdődy egy ízben egy török fogoly által Bukováczyknak egyik portyáját a török földre a pogányoknak elárulta, és így vesztét okozni akarta. Erdődy tehát midőn meghallá, hogy Bukováczy Törökországba ment, nagy zajt csapott Horvátországban, a gréczi uraknál és mindenfelé izgatott Bukováczy és Zrinyi ellen, kinek szintén régi ellensége volt. »Midőn én — folytatá Zrinyi — a rólam koholt hireket hallottam, megkértem a zágrábi püspököt, menjen Bécsbe, adja elő hiven a helyzetet, s midőn az késett, Forstallt küldém. Mig az fennjárt, Bukováczy elkapatván a török ígéretei által — kezdett a határokon garázdálkodni és mivel dolgozat, melyeket tennie nem kellett volna, úgy hogy magamhoz hívtam, le akarván őt tartóztatni. A károlyvá-

¹⁾ Lahn Rudolf vallomása apr. 23. 1670. »horis promeridianis.« Račkinál i. h. 206—211. ll.

²⁾ A levél czimezés nélkül így kezdődik: Ante annum venit unus meus captivus nomine Omer Ispahia sat. Sic me deus adjuvet in ultima hora mortis meae.

rosi generalis azonban felkerekedett és nemcsak Bukováczyt ugrasztotta meg, hanem rám, jószágaimra is rohant és tűzzel-vassal pusztított. Láttam, hogy követeim késnek; láttam kézzel foghatólag romlásomat közeledni és azt kellett gondolnom, hogy a felség haragja ellenem gerjedt, hogy végveszélyemet, gyalázatos halálomat akarja. Támogatta e feltevésemet az, a mit a multban tapasztaltam. Eszembe jutott, mennyi faggatásnak volt kitéve mindég családom, mennyire gyűlölt ifjúságom óta Auersperg herczeg, mily hiában volt minden költségem, minden hű szolgálatom, melyet a felségnek életem veszélyeztetésével, vérem kiontásával tettem; mert soha semmi kedvezményben, soha semmi jutalomban nem részesültem. Láttam végre családom romlását, láttam, hogy rosszakaróimnak pártját fogják ellenemben és kétségbe estem. Ekkor kértem ángyomat, menjen ki a várból, de kértem egyuttal arra is, hogy támogassa ügyemet az udvarnál! Ekkor állittattam ágyukat a bástyákra, küldtem ki strázsákat a keresztény vidékek felé, irtam a budai és kanizsai basáknak, és a magyar uraknak, tulozva irván le a Bukováczy által elért eredményeket, de hová lettek e leveleim? nem tudom. Szóval, tettem a mit tehettem, hogy a rám rohanó bajokat magamtól elhárítsam, de bár hatalmamban lett volna rosztat tenni, azt mégsem tettem, hanem mindig elodáztam, és így bűnömnek egyáltalában véve semmiféle következménye nem volt.«

Hála Istennek azonban eljött Forstall, magával hozván Lobkovitz herczegnek kegyelmi ígérését, melynek feltételeit mind teljesítette. Megszakasztott minden ellenséges indulatu összeköttetést és csak arra kérte Istent, hogy ismét visszatérhessen a felség kegyelmébe. »Azt hittem, hogy teljes biztonságban vagyok, sok részről adott szó

szerint: de ime, egyoldalról megtámadott Spankau, más oldalról Breiner a végbeliekkal. Én mindnyájának könnyen ellentállhattam volna, de nem akartam a felség ellen hadakozni, kinek kegyelméről már biztosítottak. Láttam, hogy dülják, prédálják a megszállott Muraközt; elfogott levelekből értesültem, hogy váram ellen német had jó ostromszerekkel, s nem akarván magamat kitenni ellenségeim gyalázatának, éjjel lóra ültem, a Murán átusztam, és idejöttem a felség lábaihoz borulandó.« Mindenét feldúlták, megsemmisíték. Most lakol vétkeiért, jobban, mint megérdemelte volna. »De legyen ezért is, és mindenért az Urnak neve áldva.« ¹⁾).

Frangepán, kinek dolga a közvélemény szerint rosszabbul állott, mint a Zrinyié ²⁾), nem elégedett meg egy levéllel. Négy irat maradt fenn tőle május első napjaiból, melyekkel tetteit a felség előtt szépíteni, és vallomások árán magát menteni törekedett ³⁾).

Ő csak akkor értesült Bukováczky küldetéséről, midőn az Salonikiból irt, és levelét vele Mallinics és Csolnics közlék. Előbb Zrinyi azt mondá neki, hogy Felső-Magyarhonba és az erdélyi részekre ment, fia házassága tárgyában. Neki, Frangepánnak, nem volt más czélja, mint kitanulni Zrinyiék terveit, és csak hogy bizalmukat megnyerje, irta Csolnicsnak azt a csunya levelet a császár és a német

¹⁾ Cópia ersterer et Relation oder confession des Peter Grafen von Zrin. Bécs máj. 2. 1670. latin, a titk. lev. után Rački i. h. 226—230 ll.

²⁾ Caprara maj. 11. i. h.

³⁾ Egyik, május 2—3—4-ről, a negyedik kelet nélkül, de szinte májusból való. Mind a négy latin, a titk. levéltárban van, és Racki által kiadatott.

nemzet gyalázatára, »csak politikából és szükségből, miért is térden állva kér bocsánatot a felségtől e vakmerőségért.«¹⁾ Csáktornyára jöven, értesült csak bővebben Zrinyi tervéről, mely abból állott, hogy a törökkel megijessék az udvart, és így kedvezményeket csikarjanak ki. Ő nem helyeselte a tervet, és mást ajánlott, melyet Zrinyi is elfogadott. Hogy a bécsi udvar lássa, mily szándékkal viseltetik iránta a török, és mily igaz hivei Zrinyi és Frangepán — Frangepán elvállalta országszerte annak terjesztését, mit Bukováczky által üzentetett, még pedig úgy, mintha ők ezt elfogadni hajlandók volnának. Ezt meg fogják hallani Gréczben, Bécsben figyelmesekké lesznek, nyilatkozatra fogják szólítani őket, s akkor alkalmuk lesz kifejtetni a felség iránt való változhatatlan hűségüket. Azért beszélt Zágrábban és környékén, hogy a török bizonyos határidőt adott Zrinyinek a behódolásra, mit most úgy magyaráznak, mintha ő e behódolást ajánlotta volna. A végekbe való élelmet csak azért foglalta el, hogy Bukováczky kezébe ne essék. Zágrábba őrséget azért akart rakni, hogy az oda menekült sokaságot Bukováczky ellen megvédje. Hogy ő nem akart fegyveres felkelést, eléggé mutatja, hogy Herberstein elől kardcsapás nélkül kitért és Csáktornyára menekült²⁾. Csáktornyán Zrinyi őszintén nyilatkozott előtte, és bevallotta, hogy a magyarokat izgatta, Tattenbachchal czimborált; a mainzi érseknek, és a velencei franczia követnek irt; a velencei köztársaságot megkereste, és Sárkányt magához vonni törekedett. Szóval Frangepán sokkal bővebben és részletesebben beszélé el azt — mit Zrinyi

¹⁾ De tanta arrogantia humillime veniam peto.

²⁾ Frangepán I. jelentése Rački i. h. 230—235. ll.

saját bevallása szerint kétségbeesésében tön — mint Zrinyi maga. ¹⁾ »Mind erről azonban — Csáktornyan lévén Zrinyi hatalmában — a felséget élete veszélyeztetése nélkül, bár szeretne volna nem értesithette.« ²⁾ A főcsábitók, és a törökországi követség indítói Bukováczy, Beriszlavich, Malinics és Csolnics kapitányok és Pogledich voltak. Később csatlakoztak a szövetséghez: Geréczy István, Csernkóczy és Gottal kapitányok, Ivanovics István és Ferencz testvérek. Az utóbbi a bánnak udvari kapitánya és igen meghitt embere volt, kivel minden, még legnagyobb titkait is közlé. »Van még sok alsóbbrendű is, kiket azonban névleg kijelölni nem tudnék. Egy szóval, ha a dolog tovább foly és a bán kétségbeesett terveitől vissza nem lép, az országnak nagyobb része követte volna.« Mindezen királyi és báni tisztek, Zrinyi parancsa alatt állva, szavai által rászédetve indultak utána; midőn azonban látták, hogy tettei szavaival ellenkeznek, s a kereszténység ellen irányulnak, kezdtek tőle visszavonulni, sőt egymásután ő felségének meghódoltak — az egy Bukováczy kivételével, ki Herberstein elől menekülván ismét a szultán és a nagyvezérhez megy, saját levele szerint, melynek Zrinyinél kell lenni ³⁾. Frangepán azonban nem csak az összeesküvés részeseit, kikről tudott, fedezé fel, hanem tanácsot is adott, mikép kellene Stahremberget Rákóczy kezeiből kiszabadítani. Zrinyi írjon levelet vejének! Egyébként maga is ajánlkozott, hogy a felségnek egyik-másik tanácsosával lemegy Magyarországra, és, mint a ki ez ügyeket alaposan ismeri, nem csak

¹⁾ Frangepán II. jelentése Racki i. h. 235—238. l.

²⁾ Frangepán III. jelentése n. o. 245. l.

³⁾ Frangepán IV. jelentése u. o. 245. l.

Stahremberget fogja kiszabadítani, hanem a lázadást is lecsillapítja, kivált ha a felség a helyzetnek megfelelő eredményeket volna hajlandó tenni. »Ha a mozgalom ekkép lecsillapul, a török, mint a kinek nincs semmi oka a háborúra, nem fog beavatkozni. De ha az ügy elhúzódik, és a felvidékiek császári sereg jöveteléről hallanak, szabadságuk megtartása végett a végsőre elszánják magukat, és szövetkezni fognak a törökkel, mi — vajon már eddig nem történt-e meg — bizonyossággal nem tudom« ¹⁾. Zrinyi levele részvétet nem költött, neki hasznot nem hajtott. Nagyon kirítt belőle a szándék »jól megfontolt mesterkedéseket hiában való mentségekkel elütni ²⁾«.

Szintoly keveset használt a foglyoknak a pápai nuntiusnak, és Barberino bibornoknak pártfogása, kiket Szelepcsényi és Pálffy Tamás is támogattak. Barberino — Frangepán sógora, és Zrinyi Péternek még a régi időkből barátja Tisotti apátot küldé Bécsbe. A nuntius — Spinola bibornok — eleve csak Frangepán, a római alattvaló — majd Zrinyi mellett is buzgólkodni kezdett, bár sokan és maga Leopold is rossz néven vették, hogy pápai követ létére, a törökök czimborái mellett kardoskodik. Spinola beszélt Lobkowitzzal, magától a császártól is némi biztató szavakat hallott: de a szavakat tett nem követte, és Barberino levelei a császárhoz, Eleonora anyacsászárnéhoz sem hozták meg a kívánt eredményt ³⁾.

Rákóczynek gyors meghódolása — legalább részben

¹⁾ Frangepán II. vallom. Racki i. h. 239. l.

²⁾ Zorzi, maj. 3. 1670. Racki i. h. 240. l.

³⁾ Zorzi, ápril 26. maj. 10. Rački i. h. 216. 254. ll. A pápai követ máj. 4. jun. 15. u. o. 247. 274. Caprara május 11. 25. i. h.

Zrinyi műve — egy perczre kedvezni látszott a bán sorsának. Maga Lobkovitz értesíté Zrinyit levele sikeréről, és inté, folytassa szerepét végig, hogy a vármegyék is Rákóczy példáját kövessék. Zrinyi ismét remélt, és nyiltan mondá, hogy oly szolgálatot tőn a felségnek, mely elismerésre és jutalomra méltó ¹⁾. A való azonban csakhamar kiábrándítá. Midőn a császár Zellbe ment, megkettőztették őreik számát, okul adván, hogy a fejedelem távollétében ez így szokás, és senkisé sem szólhatott többé velük négy szem közt, hanem csak az örök jelenlétében, mely újabb szigor Zrinyi Pétert szörnyen bántá. Szenvedélyes levelet irt Lobkovitznak és mondá, hogy a mit a Rákóczy ügyben tett, azért jutalmat és nem büntetést érdemelt volna. De levele nem használt semmit, és a bécsiek nagy elbizottságot láttak abban, »hogy ép oly könnyelmű reményeket táplál megkegyelmeztetése iránt, mint a mily könnyen követte el bűneit.« Sorsa nem javult, de rosszabbra sem fordult, mert a felvidék ellen való hadjárat épen csak akkor kezdődött meg és az udvar nem akarta az által — hogy Zrinyi és Frankepánnal valami különös keményen bánt — a magyarok ellenszenvét és keserüségét növelni ²⁾.

Május 22-én együtt volt a Vág mellett a császári sereg, melynek Rákóczy ellen és felvidékre kellett menni, Spork János lovassági tábornoknak vezérlete alatt, ki már május eleje óta Csejthén tartá főhadiszállását ³⁾.

¹⁾ Zorzi, maj. 10. i. h. 253. l.

²⁾ Zorzi maj. 17. Racki i. h. 262. l.

³⁾ Legalább május 5. már ott volt, és onnan ir Montecuccolinak. Ha d. l. v. Bársony pedig máj. 22. írja, Szepesről Csákynek: Spork, Heister, Spankau Csejthén vannak. Több lesz a sereg 30000-nél. Kas. Csáky levéltár.

Spork Montecuccoli és Souches után a császári hadseregnek leghíresebb tábornoka volt. Őt is a 30. éves háború növelte nagygyá. Születésre nézve westphaliai parasztfiú, katonai pályáját a közlegénységen kezdé, és e nagy hadi iskolában tábornokságig vitte. Most — 70 éves korában, — még ehhez gróf, és hatalmas, gazdag ur volt, ki nagy vagyont szerzett magának a cseh »rebellisek« jóságából. Mint lovas vezér ritkítá párját, és a 30 éves háboruban jobb keze, majdnem vetélytársa volt a híres Werth Jánosnak, később részt vett a lengyelországi és dániai hadjáratokban, és 1663-ban Montecuccoli alatt a Vághmentében a törökökkel verekedett. Részt vett a szentgottthardi ütközetben, és mielőtt rohamra vitte lovasságát, a sorok előtt ekkép imádkozott: »Uram Istenem! te fővezér a mennyben! ha már minket nem akarsz segíteni, legalább ne segítsd a török kutyákat sem, és meglátod, hogy örömed lesz bennünk!« E csata után lett gróffá, de új rangjában is megmaradt a régi nyers katona, ki írni, olvasni alig tudott, szögletes, esetlen fellépésével az udvariakat megbotránkoztatta és mulattatta, s a kinek brutális természetét bátorság, erély és bizonyos katonás nyíltság alig tudták türhetővé tenni. Faragatlanságánál azonban nagyobb baj volt, hogy a 30 éves háborúnak, a Wallenstein-féle iskolának depravaló hatása rajta is fogott, és a föld, a hová lábát tette, ugyancsak megemlegette ottlételét.

Annélkül, hogy kegyetlenebb vagy zsarolóbb lett volna többi kartársainál, ő is a háboruban a vagyon szerzés egyik nemét látta, mely alkalmilag annyit, sőt még többet jövedelmezett mint szorgalmas gazdálkodása csehországi jóságain a béke idején: s ily elvek mellett szinte dicséretes volt,

hogy a mit magának megengedett, a katonaságnak sem tiltá meg, s felette keveset gondolt a hadi fegyelemmel. ¹⁾

Tisztjei közt voltak: Adolf János, holstein-plöni herczeg, Heister Godofred báró, Solstett és Bleichenroda örökös ura, altábornagyok, mindketten éjszaki németek, az utóbbi a 30. éves háborúnak egyik veteránja, katona és diplomata, rendes és tiszta kezű ember, mint ilyen ritka madár a császári hadseregben. ²⁾ Spankau Páris, dicsőségének tetőpontján, és a jövőnek egy híres fővezére, hivatott, hogy Magyarhonban a török hatalmat megtörje, Károly, lotharingiai herczeg, lovassági tábornok, királyi házunk őse, ekkor még fiatal 26 éves ember, kiben rendkívüli vitézség és loyális jellem bizonyos hideg közönnyel és korlátolt felfogással párosult, úgy, hogy általában véve nem sokat vártak a szegény hercegecskétől, és későbbi fényes pályáját is inkább szerencsájének, mint hadvezéri lángeszének köszöné. ³⁾

A sereg a Leslie⁴⁾, Grana gyalog ezredekéből és a Baden ezred 4. századából, Spork, Schneidau, Dünwald, Lotharingi Károly, Holstein, Caprara vasasaiból, Jacques dra-

¹⁾ Löher Ferencz : General Spork 1854. Göttinga, versesmű, melynek végén azonban számos becses adat van összegyűjtve életéről. Caprara május 25. i. h. »uomo pococurante della disciplina.« Wagner vita Leopoldi I. I. 249. l. »Militariter horidus«-nak jellemzi.

²⁾ Allg. Hist. Lexicon. VI. 787. l. 1731. kiadás. V. ö. Caprara aug. 3. 1670. i. h. Wagner Leopold életirója Sigbert fiával összezevarja, ki később gróffá lön és II. Rákóczy ellen harczolt, ekkor azonban még csak 25 éves ifju volt.

³⁾ Jellemzése francia tudósítások nyomán, melyeket Raumer is kiadott, Rinknél Leopold életében 193—206. ll. egyébiránt Caprarat május 4. 1670. i. h.

⁴⁾ A mostani 54. számú gyalog ezred.

gonosaiból ¹⁾ összesen mintegy 8—9000 emberből, ²⁾ mind régi, megbízható katonából, állott.

Tervben volt, hogy Eszterházy Pál, a dunáninnyi főkapitány 2—3000 magyarral szintén csatlakozzék: de Sporknak nem kellettek magyarok, a kikben kellőleg nem bízott.

A német hadnak is volt azonban egy hiánya: a több évi béke alatt igen sok katona megnősült, és most családját magával hozta. A tisztek vetélkedtek egymással lovaik és cselédjük számában, és a sereget egy nagy és épen nem harcias karaván követte, mely annak számát két-háromszorosra szaporítá, s az élelmezést és könnyű mozgást nagyon megnehezíté. Bécsben tehát igen sokan nem minden aggodalom nélkül látták megindulni e csekély hadat, melynek számát az ut fáradalmi, a magyar éghajlat változandósága előre láthatólag még jobban meg fogták apasztani. ³⁾

A magyarokat azonban e sereg majdnem oly rémületbe ejté, mint Alba hada 103 év előtt a németalföldi népet. ⁴⁾ A hír 60—80,000 emberről beszélt, és még zsbasztóbban hatott a gondolat, hogy ha a seregnek ellent is

¹⁾ Az ezredek nevei az egyes levelek, jelentések, dislocatiókból vannak összeállítva, mi összevág a hadügyi levéltárban levő azon adattal, hogy Spork 8. ezreddel és 6. század dragonossal ment Magyarhonba, mert a Badeni 4. század, mint látni fogjuk, Trencsényben maradt őrségül.

²⁾ Priorato szerint i. h. 58. l. 10,000 emberrel indult ki Spork Trencsénybe.

³⁾ Caprara május 25. i. h.

⁴⁾ Egyáltalában véve a lipótkori magyar történet sokban hasonlít a németalföldi szabadságharczhoz. Maga Wagner is, Zrinyi,

állnának, meg is vernék, jőne uj, jőne más, és elvégre is leverné a magyart, kit Erdély és Törökország cserben hagytak, kinek már széles e világon sincs sehol semmi támasza. Voltak, kik az ország veszedelméért, a mult évek nagyszáju kolomposait vádolák, hogy arczátlanul hánytorogtak tudományukkal a megyegyüléseken, pedig alig tudtak mást, mint lovukat jól nyargalni, nyelvvel vitézkedni, asztalnál jó borral teli üvegekkel bajt vinni és esztelen káromkodással mutatni ki vitézségüket. Mások védtek a hazafiakat, és a németet vádolák, ki mióta markában tartá a magyarok üstökét, romlásnak indult a nemzetnek hajdani fénye. A multból elég példát lehetett e vélemény támogatására felhozni. Protestánsokkal szemben elég volt a »Sánta Ignác fekete fiaira« mutatni, de még azok is, kik így beszéltek, sem tudtak más orvosságot, mint az Isten kegyelmére és segedelmére való hagyatkozást. Nem emelkedett kar, nem képződött csapat, hogy a Liptó és Szepes közt fekvő hegyszorosokat, melyekben maroknyi ember tizszeres erővel 3000 fegyveres az egész császári haddal könnyen szembeszállhatott volna, megszállja és védelmezze. ¹⁾

E rettegés legnagyobb volt az ellenséghez legközelebb eső megyékben: Szepesben, Sárosban, de leterjedt

Nálasdy és Frangepán halálát Egmont és Hoorn halálával teszi párhuzamba.

¹⁾ Mokchay Szegedynek i. h. Sóos György Bochkaynak Sóvár május 30. 1670. K a n. l e v. Bethlen II. 32. l. Magyarország veszedelméről versenygés Philus et Theophilos magyar és császári pártiak közt 1670. jun. 2. kelet alatt; a magyar pártinak versei jobbak, gördülékenyebbek a német pártinál azonban a tartalom érdekesebb. Kabóthy gyűjtemény.

Szathmárig, az erdélyi határig ¹⁾, csak a tiszamelléki köz-nép közt Zemplén és Unghvármegye falvaiban beszéltek még úgy a kurta nemesek, és predicatorok, mintha nem Spork fenyegetné a felvidéket, hanem Rákóczy menne Bécs felé. Piszkolták a katolikusok isteni tiszteletét: majd vége lesz e bolondságnak nem sokára. Beszélték, hogy a német sereg veszendőben van, éhségből a katonák saját gyermekeiket adják el, hármat egy garasért, s a mándoki pap, Bagossy Sándor, Czeglédy társa erdélyi útjában, hirdeté, hogy a török megesküdött szakállára, napra, holdra, csillagokra, hogy a reformatusokat oltalmába veszi, megsegíti, a midőn aztán jaj leszen a pápistáknak, és mind azoknak, kik a németekkel tartanak. ²⁾

A német sereg Nagy Ferencznek terveit is megzavarta. Ő Tályáról Bécsbe menet nyitraszeghi birtokán megállapodott, és biztosítást kért Rottal és Zichytől, hogy útját folytathassa, a nélkül nem akarván tovább menni. Mig a válasz késett, a Vágh melléki német had megmozdult, és minden reményét, hogy lesz commissió, tönkretette. Azonban Nagy Ferencz nem veszté el fejét. Rögtön üzent Lipcséről a nádornénak Szkárosi Nagy János által, rendelje pünkösöd harmad napjára (május 27.) Szepessyt, Szuhayt, s a többi kéznél levő szövetségeseiket valahová környékére, hogy ottan velük tanácskozhassék.

A nádorné teljesíté a megbizást és a kitüzött napon

¹⁾ Strassoldo levele május 19. u. l e v.

²⁾ Nyárady és mások vall. a k a m. l e v.

³⁾ »Kgd. elkésett idevaló útjával, valami félelem tartogatja!«
Irja Zichy Nagynak Pozsony, május 23. K a m. l e v.

Szepessy, Szuhay, Figedi Nagy András, Farkas Fábián, Szentpétery István borsodi alispán és Szuhaynak, Szepessynek jó barátja, Monaky István, abaujmegyei szolgabíró: interessatusok és még Tornallyai Zsigmond gömöri, Szakmáry Miklós tornai alispánok és Uza Sándor együtt voltak a Sajó mellett fekvő nagycselényi erdőben. Mint-hogy azonban Nagy Ferencz sokáig nem jött, eléje küldék Nagy Jánost és Uzát, s a többiek a közel fekvő Berethke faluba, Berethkey János házához szállottak. Nagy Ferencz csak délben érkezett Murányba, és onnan Csathó Mihály várnagygyal és Szobonya Istvánnal azonnal a találkozási helyre ment. Szuhayt, Szepessyt, Farkas Fábiánt egy külön szobába hitted, és himezetlenül feltárta előttük aggodalmait. Elbeszélte, mi történt vele a tályai gyűlés óta és kimondá, hogy véleménye szerint commissiot már várni nem lehet. Kérdé: remélhetni-e török vagy erdélyi segílyt? Hogy vannak Rákóczyval? Bizhatni-e a vármegyékben? De a merész összeesküvők, nagyon elkedvetlenedve, semmi biztatót sem tudtak mondani. Erdély és a török nem segít, ámbár Apaffytól talán még lehet várni valamit. Rákóczyval nem voltak tisztában, és csak annyit mondhattak, hogy magához hívatta Szepessyt. Menjen el Szepessy — vélé Nagy — de csak úgy, ha Rákóczy salvus conductust küld, és ennek kieszközlését Farkas Fábiánra bízták, ki az év eleje óta tokaí magyar kapitány lévén, Stahremberg által a várba be nem fogadtatott, s így a felkelés idejében »künn tekeregve,«¹⁾ semleges, ha bár nem is részvétlen szemlélője volt az eseményeknek. A megyéktől mitsem vár-

¹⁾ Saját szavai Csákyhoz írt levelében. Tokaj máj. 15. 1670.
K a s. C s á k y l e v.

tak, mind azon által elhatározzák, hogy össze kell hívni a megyegyűléseket, bátorítani kell a kedélyeket, és sürgetni kell a személyenként való felülést és táborba szállást. Az udvar és a német sereg talán megdöbben, és hajlandóbb lesz az ügyet commissióra vinni, s a megyék feliratait meghallgatni, melyben azok engedelmességüket, meghódolástukat kijelentsék, kegyelmet kérjenek: Erdélyt és a törököt sem szabad azonban elhanyagolni.

E megállapodást közlék a többi megjelenttel is, kik azt elfogadták, és elhatározzák, hogy a megyék minél sürűbben irjanak a felségnek, Sporkhoz pedig követeket küldjenek: ne jöjjön beljebb, míg a királytól válasz nem érkezik. Nagy Ferencz azonban a fősulyt arra fekteté, hogy egyverkezzenek, és pénzt szerezzenek! sőt még lengyel segélyt is emlegetett. Midőn szétmentek, mind egyik azon gondolattal távozott: vajha valami jó szerével kibontakozhatnának a hinárból. ¹⁾

A berethkei határozat folytán Farkas Fábian azonnal Rákóczyhoz ment, utjában Bereghben, Ugochában mindenütt izgatván, tartsanak gyűlést, fogjanak fegyvert; biztos hírek szerint a császárnak nincs katonája! ²⁾ Midőn ezt mondá, a császári sereg már-már átlépte a 13 vármegye határait.

Spork maj. 25. indult meg, be nem várva a seregének

¹⁾ Nagy Ferencznek sept. 14. löcsei vall. Széchy Máriának murányi vall. Szentpétery, Tornallyai, Csathó Mihály jelenlevők és Geczey Gábor, Döry Ádám vall. a k a m. l e v.

²⁾ Perényi Gábor, Gyulaffi Ferencz, Serédy Benedek vall. a k a m. l e v.

szánt 20 darab tábori ágyut. ¹⁾ Seregét két részre osztá. A balszárny, saját vezérlete alatt, Trencsénynek, Turócnak vette útját, és mindjárt megszállá a trencsényi várat, Rákóczy birtokát, a badeni ezred 400 gyalogjával. A jobb szárny, Spankau alatt, gyalogság és dragonyosok, délnek ment. Találkozási helyül Rózsahegyvet tüzték ki Liptóban, mert e megyén túl már a 13 vármegye területe, ellenséges föld kezdődött. Mind a két hadosztály nagy óvatosan haladt előre. Senkinek sem volt szabad hadosztályától elmaradni. Ellenséges hadseregnek ugyan hire sem volt; de a nép, daczára annak, hogy Spork ez uttal jó fegyelmet tartott, gabonáját, borát elrejtve szétfutott az erdőkbe, hegyekbe, és lesében készen állott, minden egyes elmaradó német katonát levágni. A két hadosztály május végnapjaiban egyesült. Vesztesége csekély volt, és június 4-én már Szepesvármegyében állott, a főhadiszállás és a lovasság Tepliczén volt anélkül, hogy ellenséget látott volna, mint azt Montecuccoli előre mondta volt, bár Spork nagyon kívánczozott rebellisekkel találkozni, hogy őket összeaprithassa, ²⁾ és Bécsben Rákóczy ellentállásáról, vesztett és nyert csatákról beszéltek.

A Keczerék Sárosban kivitték volt, hogy Sárosmegye Szepest a 13 megye határozatára emlékeztette, ne adjon élelmet, szállást, fuvarát a németeknek. Spork boszankodott a »goromba«, »oktalan« levelen, ³⁾ de valami káros hatá-

¹⁾ Kalmancsay Szegedynek jun. 20. 1670. Tud. Ért. i. h. 337. l. Caprara i. h. jun. 15. Zorzi jun. 7. Račkinál i. h. 270. l.

²⁾ »Wenn ich aber dergleichen Rotten ertappen könnte, werde ich mich dergestalt anmachen, dass deren wenig entkommen.« Spork Csákynek, jun. 4. 1670. Teplitz. K a s. Cs á k y l e v é l t.

³⁾ »Ziemlich unverständlich und empfindlich, wundere mich, wie

sát nem tapasztalta. Szepesnek eszébe se jutott daczoskodni. Bársony Györgyöt biztosnak nevezte a német sereg mellé. Lőcse város pedig üdvözlő követséget küldött Spork elé a lethánfalvi táborba és tábornokaival vendégül meghívá. (jun. 5.) A város ajándékokkal is kedveskedett. Sporknak két lovat, a lotharingi és holsteini hercegeknek és Heisternek egy-egy veder bort adott. Spork köszönettel vette az adományt, de meg nem állott, hanem jun. 6. tovább folytatá útját-Szepes Iglón át Krompach felé. ¹⁾

Sáros sem mert ellentállni. A Keczerék Dobay András és Saarossy Sebestyén ugyan összesugtak, Rákóczy-nak irtak, fegyverkezzék s az emberek egyáltalában csodálkoztak, hogy a magyar ily behúnyt szemmel nézi a veszedelmet, és várja fejére a sulykot, mint az oktalan állat: de a megye megelégedett azzal, hogy maj 31. ujra felirt Bécsbe, jelentvén, hogy minden csendes, ne küldjön tehát a felség német hadat az országba. Midőn azonban e német had mégis eljött: élelmet, fuvart, szállást rendelt számára és a hazafiak reményüket még csak az alább fekvő megyékbe, főkép Zemplén és Abaujba helyezék. ²⁾

Abauj jun. 2. midőn Spork még Hibénél állott, Liptó-

solche Leute grob sein können.« Spork Csáky-nak már idézett levelében.

¹⁾ Zorzi jun. 7. Rački i. h. 270. Caprara jun. 1. 8. i. h. Spork máj. 29. jun. 4. H a d. 1 e v. Lónyay Margit és Sóos György idézett levelei. A Hist. des Troubles I. 112. és Theatr. Europaeum és más-efféle művekben említett Sporkféle győzelem, melyben 2000 magyarból 300 hét zászlóval elfogatott; a Caprara által említett mesék közé tartozik. Wagner Analecta Sup. II. 33. 1. Sáros küldéséről Farkas András. K a m. 1 e v.

²⁾ Sóos György idézett levele. Kazinczy Péter és mások vallo-másai a k a m. 1 e v.

megyében, tartott gyűlést Szinán és felirt Leopoldnak: vigye el a németeket. Ha vannak bűnösök: ítéltesse el, a mint az ország törvényei rendelik. Abaujban kivált Ispán Ferencz, Fígedi Nagy András, Szuhay és Bónis Ferencz izgattak fegyverre és bátoriták az embereket, hogy a császárnak nincsen katonája. »Ha 2000 emberrel egész sereget le nem vágom — mondá Szuhay Mátyás — soha se hozzam vissza épen deres ősz szakállamat! Ne higgyenek a disznó Sporknak, ki mézes szavaival csak életünket és jószágunkat akarja.« »Kardot a németnek és nem élelmet!« mondá ő, mondá Bónis Ferencz, kinél nem volt lelkesebb a tizenhárom vármegyében. »Ha csak egy ember kel is fel« — lehetett szájából hallani, én másodiknak felkelek. »Ha a megyék úgy éreznének mint ő: nem jönne át német a branyiszkai szoroson. A megye csakugyan elhatározá, hogy, mihelyt a német sereg Krompachra ér, fölkel. Kapitánynyá Ispán Ferenczet választá, és határozatát Balai István és Jeney György által Zemplénnel közlé, Rozgonyi Györgyöt pedig Rákóczyhoz küldé: csatlakozzék az ellentálláshoz.

Volt azonban Abaujban ellenzék is »hamis lelkű magyarok« — mint Szuhay mondá — »kik a szinai konventen nem okádhatták ki úgy mérgüket, mint akarták!« de azért nem csüggedtek! Köztük volt Fáy László, az első összeesküvésnek tevékeny tagja, kit azonban a tapasztalás most a béke emberévé tett és Baksa István. Ellenük irányult Szuhayék dühe és minden piszkot, gyaláztatot rájuk kentek, kivált Baksát vádolák, hogy az udvar zsoldjában áll, és — Szenthe Bálint megyegyézése szerint: — »majdnem kalvinista martýrt csináltak belőle.« Egyikük személye sem volt biztos. Széltében lehetett hallani, hogy e két férfit le kell aprítani. Mind a mellett nézeteik győztek a gönczi

gyűlésen (jun. 6.), melyen a nemességnek már fegyveresen kellett volna megjelenni. A megye nem kelt fel. A császári seregnek közeledése hatálytalanná tette a hazafias, lelkesítő beszédekét Csak Bónis nem nyugodott meg, és gyűjté maga köré Rákóczy talpasait, kik Tállya és Szerencs környékén csatangoltak: ¹⁾ »A németek, a király ellen, ki már többé nem királya, mert az ország szabadságait meg nem tartja.« Neje tartóztatni akarta, de ő, ki mióta a mozgalom kitört, alig töltött három napot házában, ment, a merre sorsa vitte. ²⁾ Bochkay is e talpasokban bizott, mert megyéjében teljesen nem bizhatott. Zemplén jun. 3. tartott gyűlést Zemplén mezővárosában. Csatlakozott Abauj és Sáros feliratához és Sporkhoz Biber Gergely, újhelyi paulinus vicariust és Gyurikovich Györgyöt küldé, azon kérelemmel, álljon meg, míg Bécsből felirataikra választ [nem kapnak. Gyurikovichnak azon titkos utasítása is volt, igyekezzék Sároست ellentállásra birni; de Bochkay nem igen hitte, hogy az neki sikerülni fog. Bánchy Eperjesről jövéen, azon hirt hozta, hogy Szepes és Sáros nem fegyverre, hanem élelmezés és fuvarozásra készülnek. Zemplénben ott volt Farkas Fábián is, szokott biztatásával, hogy a császárnak nincsen serege, és Serédy Benedek, kit Szuhay Monaky István által fegyverre hívott. Bochkay magához hivatá Serédyt,

¹⁾ Petrovay György Csákynek, Tokaj jun. 4. 1670. Kas. Csáky levéltár.

²⁾ »Barbam meam canis conspersam nunquam feliciter reportem!« így fordítja Lengyel János Szuhay nyilatkozatát. Egri, Szántay, Horváth György és mások vall. K a m. l e v. Szuhay Szepes-synek, jun. 6. Halmaj, Szenthe Nádasdynak jun. 7. Kassa T i t k. l e v. A bécsi Jud. delegatum jelentése u. o. Baksa Szegedynak jul. 1. 1670. Tud. Ért. II. 339. l.

Bánchyt, és Szemere Lászlót, és kérdé : hogy mitévők legyenek ? Elkkor érkezett meg Csáky Ferencznek május 5-ikén Szepesvárról kelt rendelete, melyben a megyéket, és a végbeli hadakat felhívá, hogy felkeljenek és a jövő császári hadhoz csatlakozzanak. »El levél mellett, mondá Bochkay jó szerével fel lehet kelni : mert nem teszünk egyebet, mint a mit Csáky parancsol.« Bánchynak némi aggodalmái voltak. Szemere kifogásokat tett, de Bochkay kivitte a határozatot, hogy a megyei nemesség, fej és jószágvesztés terhe alatt, jun. 6-ra Terebesre táborba szálljon. Meghagyása folytán a szolgabírák még a parasztságot is összezsúditék, és minden öt ház után egy legényt Terebesre küldtek, hol a kitüzött napon a zempléni felvidékről, és a Bodroghközéből néhány száz ember zászlókkal összejött és a város előtt tábort ütött. Ekkor már eljött a császári parancs, adjanak a megyék élelmet a német hadaknak, de a legnagyobb mértékben felizgatott kedélyek arról mit sem akartak tudni. A béke emberei, Szemere alispán, Szentiványi Mihály, tekintélyes katolikus ur, Kazinczy Péter főjegyzővel a városba szállván ott akarták megtartani a gyűlést ; de Bochkay rájuk támadt, hogy hárman akarnak-e congregatiót tartani ? és a fegyveres nemesség, melyet Kazinczy alig birt csillapítani, felzúdult, és kierőszakolta, hogy a gyűlés a szabadban, a táborban tartassék. Bochkay elnökölt. Körülötte Ispán Ferencz és az abauji követek, Bánchy Márton, Bornemissza Mihály, Apáczay Tamás, Serédy Benedek és sok mások, a megye coriphaeusai közül, fogtak helyet. A fegyveres tömeg zsongott. Lehetett hallani nyilatkozatokat, hogy nem lesz előbb jó a mi dolgunk, míg némelyeket magunk közül meg nem ölünk, és Bochkay, Ispán alig tudtak csendet, rendet tartani. Hogy a németeknek élelmet adjanak, a császári parancsnak en-

gedelmeskedjenek, szó se volt. Maga Bochkay és Bánchy mondák, akasztófárávaló volna az, ki a mandatum szerint járna el. Bochkay, Bánchy, Serédy, Balkó Pál, Kéry István heves beszédekben kijelenték, hogy nem szabad a németnek a haza szívébe hatolni. Eléjük kell menni és válaszul felhangzott a riadás: a német az ellenség! Szemerében volt elég bátorság, ellenkező véleményét kifejezni, de midőn mondá »ne rebelláljanak, ne döntsék veszélybe a hazát, adjanak élelmet a németeknek,« roppant zaj támadt, és ilyféle kiáltások »Bestye lélek kurva fia, még sem értesz velünk egyet! nyársra kellene huzni!« elnémiták, és a gyűlésből való távozásra kényszeríték. Még rosszabbul járt Szentiványi Mihály, ki hasonértelemben mert felszólalni. A reformatus tekintélyt, Szemerét, legalább némileg meghallgatták, de a pápista Szentiványit mindjárt letorkolták: beste lélek, kurva fia, le kell vágni! kiáltásokkal, úgy, hogy az öreg ember csakugyan élet veszélyben forgott, és mint Szemere, gyorsan távozni kénytelenült. »Ezek eleinte velünk tartottak, mondák sokan, de most megcsalnak!« és általános volt a düh és elkeseredés azok ellen, kik, mint a legtöbb katolikus, meg nem jelentek, mely tettükért pénz-bírság, jószáguknak feldulása nem látszott aránytalan büntetésnek a tulzottnak szemében. A felkelési jelszó tehát ki volt adva. Serédy hazament Szathmárba, Keresztessy Lukácsot Rákóczyhoz küldék, Bochkay pedig Szerdahelyre ment, intézkedéseket tenni, hogy Zemplén alsó része is insurgáljon. Szomotornál, a Bodrogh balpartján kis csapatot gyűjtött, melyhez ekkép beszélt: »Valami németek akartak erre jönni vidékünkre, de mint mondják visszafordultak. Szerencsénk! mert különben rájuk küldtelek volna titeket, magyarok! és ti megfogtátok volna mutatni

nekik, merre vannak a commissariusok!« A tulsó parton, Ujhelynél Bónis járt tábort talpasaival, és őket pénzzel, borral, ígéretekkal jól tartotta. Élükön lovagolva, mindenütt felkelésre buzdított, »mert nem mi vétettünk a király ellen, de ő vétett ellenünk, megszegvén esküjét!« »Kurva fia, ki nem jó a német ellen,« mondá Ujhelyen, és voltak, kik mondták: »Ez az igazi magyar ember! sok kellene ilyen!« de volt olyan is — egy Balla Péter nevű katolikus — ki visszafelelt: »Kurva fia, aki felkel.« Azonban Bónis erre sem maradt adós és visszavágott »mert ti pápisták megb tok egymást a németekkel! de Isten engem úgy segéljen, a mint kijön a fejedelem, egy láb big levágjuk a pápistákat mind, mert míg azok lesznek, semmi jó sem lesz.«

Spork ép Eperjes alatt akart megállapodni, midőn jun. 8. Szinnye-Ujfalun Zemplén és Abauj készületeiről értesült. Hátra hagyván gyalogságot, podgyászát, rögtön felkerekedett lovasságával, hogy az ellenséget felkeresse, de 5—6000 főnyi ellenséges had helyett — a mennyiről a hír beszélt — jun. 10. Tapoly-Bisztrán, Sáros és Zemplén határán, Szemere László jött eléje, egyedül, gondoskodni a hadak élelmezéséről. A terebesi felkelők vezér nélkül, jun. 8-án, hallván, hogy a német közeledik, hazaszéledtek. Egy csapatjukkal Bónis közel Ujhelyhez találkozott, és megállítá, hová futnak? mitől félnek? »Ügyünk igaz! megsegít az Isten!«, de egyuttal talpasai el is zárták az utat, és a haza vágyó nemesekre fogták a puskát. A szökevények — akarva nem akarva — a borsi mezőre szállottak, hová Bónis az alsó zempléni nemességet rendelte vala. Éjjel azonban, midőn a talpas sereg az ujhelyi pajtában mámoroson aludt, e kényszerített sereg kerekét oldott. Bónis most Szerdahelyre sietett, Bochkayhoz, de már csak hült helyét

találta. A gyöngye vezér, a terebesi bomlás hírére, jun. 9-től 10-re való éjjel két szolga kíséretében parasztruhában megszökött, és kocsin erdélyi földre, Husztra menekült. Neje nem tudta, vagy nem akarta mondani, hogy merre ment! « Ah! hová lett! » kiáltott fel Bónis, 1500 talpas volna kéznél! « és most, már ő is látván, hogy minden veszve van, Sztropkó várába igyekezett napája, özvegy Pethő Jánosnéhoz. ¹⁾ Bomló seregének nagy része átkelt a Tiszán a leányvári réven, Kisvárdán megpihent, s azután »tolvajkodva« Ibrányig ment, és ott Sennyey Ferencz kállai kapitány felszólítására, nem várván be az ellene mint zsványok ellen készülők megyei hadakat, és szathmári németeket, szétoszlott (julius közepén.). Őt magát pedig jun. 11. Viczmándy Ferencz, Bánóczy Sándor, Fodor Ádám homonnai nemesek, néhány társukkal utközben elfogták, kirabolták, és mint foglyot »mint egy hires Barabást,« Spork főhadi szállására, Parnora, hol a vezér Bochkay kastélyában, tisztjei és a legénység pedig a faluban és környékén tanyáztak, vitték. ²⁾

¹⁾ A zempléni mozgalmakra nézve Kereskényi, Ujfalusi János, Serédy, Pethő János, Kazinczy Péter, Szemere, Boronkay, Thurzai, M. Bors János, Krucsay Ferencz, Keresztesy Lukács, Keresztes István, Vékey László, Rettegi János, Ruzska István és mások vall. K a m. 1 e v. Spork jun. 7—8. H a d. 1 e v. Spork, jun. 7. 10. Csákynak, K a s s. C s á k y 1 e v. Caprara, jun. 10. i. h. Bochkay szökésére nézve Caprara, jun. 29. Bethlen II. 32. Theatr. Europaeum. X. 277. Német kútfők szerint Bochkay hordóban menekült, szekeren, melyet egy vén asszony hajtott; »mélto ortalom« jegyzé meg bizonyos ezredes, »oly vezérnek, ki a legelső szökik meg az ellenség elől«; e versio azonban mesének látszik. Szemerére nézve, Vaskovich Szelephéninek jan. 16. 1671. P r. 1 e v.

²⁾ A talpasok sorsára nézve l. Szodoray Mihály Csákynak jun.

A berethkei terv tehát dugába dőlt, főkép mert nem volt ember, ki a vezérletre képes lett volna. ¹⁾ Rákóczy nem mozdult, sőt inté a hazajövő követeket, béküljenek ki a császárral, mint ő kibékült, és Szepessy, ki szintén szólott vele, úgy találta, »hogy mindenről letett, a tokaji németek zsoldját kifizette, a szathmáriakét kifizetni készült, szóval teljesen anyjának hatalmában van.« Régi társaiért csak az egyet tevő meg, hogy többeket figyelmeztetett, vigyázzanak, óvakodjanak anyjának embereitől, ki őket elakarja fogatni és hűsége jeléül a császáriak kezébe szolgáltatni. Hogy e figyelmeztetés nem volt hiában való, tapasztalá Bochkay Istvánné, Török Kata, egy fennkölt szellemű, férjére nagy befolyással bíró asszony, midőn férjét követni akarta, mert utközben Bereghben, jun. 13. Ráthy Zsigmond az öreg fejedelem asszony gyalog katonai és szolgálival rárohant, egész 70 főből álló kíséretével elfogta, megrabolta s eleve Munkácsra, aztán Károlyba s végre Szatmárra vitte, és Strassoldonak foglyul átadta. ²⁾

Szerencsésebb volt Lónyay Anna, kinek nem kellett oly veszélyes vidéken átmenni; jun. 12. estefelé többed magával Kővárra, Erdélybe menekült. Sokan Husztra futot-

14, Szathmár, és Sennyei Ferencz ugyan annak jan. 20. Nagy-Kálló a k. m. l. e. v. Acta publicai közt.

¹⁾ Pálóczy Horváth Gy. naplója i. h. Majthényi János (Parno, jun. 15.) elfogatását negyed napra Pr. l. e. v. maga Bónis perében k. m. l. e. v. a fegyverletétél után két napra teszi, mi mind jun. 11-re mutat. Spork jun. 17. Had. l. e. v. Csáky jun. 19. Tud. Ért. 334. l. már fogolynak említik.

²⁾ Nagy lócsei vall. ¹⁴/₉. Majthényi Szelepcshényinek jun. 15. Parnó i. h. Bethlen i. h. 33. Caprara, jun. 29. i. h. Pálóczy Horváth naplója i. h.

tak, mint Ispán Ferencz, ki nejét Ungvártt hagyá Homon nainénak oltalmában; Kende Gábor, ki szerencsésebb társainál, családját, sőt ingó vagyonát is magával vihette, Forgách Miklós, Várady Jónás, Gyulaffy László, Bessenyei Mihály, Bay Mihály, Chernel Pál és Farkas Fábian.¹⁾

Azonban nemcsak a fejedelem asszony vette üzöbe a mozgalom embereit: Csáky Ferencz is kijött Kassából és Spork parnai táborához csatlakozott. (jun. 17.) Helyzete kényes volt. A veszély perczében elhagyta állomását, míg ellensége és vetélytársa Pethő Zsigmond helyén maradt. Bécsből barátai inték, hogy az udvar nem menetegetéseket, hanem tetteket vár tőle. Érezte, hogy kell valamit tennie, mi által a németek kegyét megnyerje: de nehéz volt találni olyat, mi által viszont a magyarok gyűlöletét ne vonta volna magára. Üznie kellett volna a felkelőket; de ha nem is érdemelte meg Bónis napjának dicséretét, ki őt vejének kiszabadítására felkérvén, « igaz magyarnak, ki nemzetének javát és nem kárát akarja, annak szabadságát nem vesztegeti » nevezte: mégis érezte, mire figyelmeztetés sem hiányzott, hogy mostani eljárásától függ: barátokat vagy ellenségeket szerez-e magának a kétes jövődőben. Ő tehát nem igen üzte a gyanusokat, mert arra még határozott parancsa sem volt, de nem is akadályozott abban másokat, sőt külsőleg tetszéssel szemlélé, hogy mindig újabb-újabb foglyokat hoztak. Ez

¹⁾ Sennyei Csákynek már jun. 20-kán emliti, hogy sok főember Husztra menekült; Szodoray Mihály jun. 14. i. h. Ugyan ő Csákynek jul. 29. Csáky le v. Bethlen II. 33. és kk. II. a Csereynél 51. l. olvashatók nem mind ekkor menekültek, hanem mint Orlay 1672. s az ott említett Vay Mihály bizonyosan csak hibás olvasás Uray vagy Bay Mihály helyett.

volt a legkényelmesebb, de egyuttal a legrosszabb mód is, mert gyűlöletessé lőn a magyarok előtt annélkül, hogy a németek hajlamát, mint hitte, megnyerte volna. ¹⁾ Kevéssel Bonis után elfogták Kubinyit Lászlót, kiről köztudomású volt, hogy Egerben követül járt, de a ki tetteit nem is palástolá, azon mondása szerint, »vagy vétek vagy nem, melyeket cselekedtem, de én azokat csak meg nem tagadom.« ²⁾ Neje 3000 frtot ígért váltság díjul a szepesi kamarának de az keveslé a pénzt, és a férj fogoly maradt. ³⁾ A felkelt zempléni nemesek a fegyvert, melyet a németek ellen ragadtak, most Barkóczy Ferencz vezérlete alatt, parancs nélkül, a mozgalom emberei ellen fordíták, üzve, kergetve, elfogva azokat, kiket elérhettek. ⁴⁾ Egy német csapat átcsapott Unghba és Dobay Gábort, Szentiványi Mihályt a

¹⁾ Gersei Petheő Jánosné levele Csákyhoz, kelet nélkül, Seny-nyey Csákyhoz, jun. 20. Nagy Kálló ; Kassa város Csákynek jun. 16. Csáky válasza jun. 18. k a m. l e v. Bethlen i. h. kissé keményen és igazságtalanul jellemzi, mint a Csáky és Kassa városa közt váltott levelekből kitűnik. Dignos digna docent czim alatt van Kabóthy gyűjteményében bizonyos dal, melynek utolsó versszaka találólag jellemzi a helyzetet :

Vagy imigy, vagy amugy talis avagy qualis

Elég az, hogy neved kassai generalis

Szolhatszter (?) mit beszél felőled vitalis

Revera non places, nec bonis nec malis.

Reggianus Csákynek, jun. 5. Bécs K a s s a i C s á k y l e v.

²⁾ Kubinyi Csákynek, Lengyelfalva máj. 16. 1670. K a s s. C s á k y l e v.

³⁾ Kam. lev. Csáky már jun. 19. fogolynak írja Tud. Ért. II. 334. l. és miután jun. 20. fogságát már Apaffynak somlyói várnagya is tudta, nem sokkal Bónis után kellett elfogatnia.

⁴⁾ Szirmay, Not. Com. Z. 220. l.

terebesi békítő és több más nemest a parnai táborba hurczolt, a honnan csak azokat bocsáták el rögtön szabadon, kik földhöz tapadt, vagyontalan emberek voltak. Nőket sem kiméltek. Forgách Istvánné, Miklósnak sógorasszonya és Barkóczy Istvánné, legalább rövid időre, foglyúl Ungvárra vitettek. Maga Barkóczy István az ungmegyei Kelecsényről, tétlenül nézte az eseményeket. A terebesi gyűlés idején sokan reménylék, hogy a németek ellen fel fog lépni; de ő még Serédy Benedeket is lebeszélte a fegyverkezésről, és csak arra gondolt, hogy magától minden efféle gyanút távol tartson.¹⁾

Sokan a mult mozgalom emberei közül a szabad királyi városokba: Kassára, Eperjesre vonultak a vész elől. A szepesi kamara azonban, mint a kormány képviselője, a gyanusoktól ijesztgetés által minél több váltságdíjt akarván kicsikarni, rájuk veté szemeit, és szeretett volna Kassán néhány főbb embert elfogatni, azoknak vagyonát lezáróztatni, mint tett Bónis kassai jószágával: de a kassai tanács a kamara felhívására Csákyhoz fordult; mi tévő legyen? nehéz ilyesmit tenni bizonyos parancs nélkül? és Csáky felelt: Láss a nemes kamara, mint viszi véghez szándékát! (jun. 18)²⁾ Mig így a mozgalom kisebb részesei mind inkább bajba keveredtek: a vezér, Rákóczy Ferencz békét

¹⁾ Csáky Ferencz jun. 19. Parno; Kolosváry István, jun. 21. Kassa, mindketten Szegedynek, Tud. Ért. II. 334. és kk. II. P. Horváth György naplója i. h. Barkóczy István Szelepchényinek, Kelecsény jun. 26. 1670. Pr. I. v. Szenthe Nádasdynak. Kassa jun. 7. 1670. Titk. I. v.

²⁾ Bethlen i. h. 33. és kk. II. Kassa Csákynek jun. 16. és Csáky jegyzése a levélre, Parnó jun. 18. 1670. Kam. I. v. A kamara eljárására nézve l. a pozsonyi kam. utasítását jun. 7. 1670. kam. I. v.

kötött a császárral és megmenté magát és jószágait Zrinyi Péter sorsától. Mokcsay nem hiában fáradozott Bécsben és támogatta őt a fejedelemasszonynak egy újabb levele. A püspök ígérte, hogy Rákóczy minden várába, kivéve Ecse-det, német őrséget fogad, és két vagy háromezrezer forintot fizet a hadsereg tartására. Báthory Zsófia pedig hasonló ajánlatok mellett, kiemelte, hogy magához vette fiát, ki nem rossz, csak könnyelmű, egyenlőkép hajlandó elfogadni a jó és rossz benyomásokat. Ő most felvilágosította, mily veszélybe dönté magát és családját. Megígérte, hogy távol fogja magát tartani a nyughatatlan elméktől, és roszakaratu csábítóktól. Katonái nem fognak ellentállni, várai nyitvák a császári seregnek, és reményli, hogy példája annyit fog használni a felség ügyének, a meunyt ártott annak előtte felkelésével. Bécsben ismerték az öreg fejedelemasszonyt, és tudták, hogy ha ő tartja féken fiát, féken is lesz az tarva. És mert Rákóczy meghódolásával, várainak bevételével befejezettek látszott a hadmenet, biztosítottnak az ország: a miniszterek legnagyobb része, támogatva Szelephényi által kész volt kibékülni és megkegyelmezni Rákóczynak. Mokcsaynak azonban nem volt oly meghatalmazása, hogy vele véglegesen szerződni lehetett volna. Levelet irtak tehát a fejedelemasszonynak: hogy a felség kegyesen látta hűségét. Reményli, hogy fia átlátja és megbánja bűneit, és meg fogja vigasztalni őket kegyelmével, ha Rákóczy aláveti magát, és várait mind, kivétel nélkül, megnyitja a császár hadseregének. ¹⁾ Báthori Zsófia Sporknak is irt, midőn az még Lipótban járt, és késznek nyilatkozott hozzá jönni, csak küldjön néhány lovast eléje. Fia nem rebellis!

¹⁾ Zorzi M. jun. 14. jun. 21. Račkinál i. h. 272. és 277. l.

Spork nyájasan felelt, és pártfogását igérte, ha Rákóczy Zrinyi példáját követni fogja. ¹⁾ Mire Zemplénbe ért, már kezében volt a haditanács parancsa, hogy Rákóczyt ne tekintse rebellisnek, ha várait átadja, és a császári sereget élelemmel ellátja. ²⁾ Sporknak parancsa volt, két követet küldeni a fejedelem-asszonyhoz, és a haditanács e tisztré a lotharingiai és holsteini hercegeket jelölte ki. De Spork nem akarta elszalasztani a dicsőséget, hogy a békét családjának egy tagja kötötte meg, és egyik unokaöccsét küldé 50 lovassal Munkácsra, Báthory Zsófiához. Az ifju Spork azonban roszul járt el tiszttében. Mint vendég, a fejedelem-asszony asztalánál, poharat emelt minden hű magyar egészségére mire Rákóczy, viszonzásul minden magyar egészségre ivott. Ez nem tetszett a fiatal németnek, és haragját nem is titkolá. A két ifju még összekocczan, ha Báthory Zsófia tekintélyével közbe nem lép, és a kellemetlen jelenetnek véget nem vet. Báthory Zsófia kijelenté, hogy ő, mint fiának korlátlan meghatalmazottja ³⁾, kész kijönni Patakra vagy Ujhelyre, tanakodni a felség követivel, de küldjenek más valakit, mint az ifju Sporkot. Spork tehát a Holsteini herceget és Heistert küldé, kik Báthory Zsófiával jun. 19. Sátorálja-Ujhelyen találkoztak.

A feltételek, melyeket szabtak, kemények voltak, de jobbára megfeleltek annak, mit Rákóczyné maga ajánlott. A fejedelem minden várába császári őrséget fogad, minden confederatióról lemond és soha többé ujat a császár engedelme nélkül nem köt. Azonnal megnevezi a rebelliseket;

¹⁾ Spork Báthory Zsófiának, jun. 1. 1670. K a m. l e v.

²⁾ A haditanács parancsa dd. jun. 5. 1670. más. a k a m l e v.

³⁾ A meghatalmazás kelt jun. 15. 1670. Munkácson. K a m. l e v.

minden irományát kiadja ; seregét elbocsátja, vagy kieszközli, hogy katonái a császári seregbe lépjenek. Ő maga vagy anyja rajta lesz, hogy a rebellió fejeit kézrekeritse és a legközelebb eső császári ezredek kezébe szolgáltassa ; végre a császári sereget fuvar, élelem és más szükségeseikkel tőle telhetőleg ellátja. »Ha ezt teszi, mondák a biztosok, a császári sereg nem bántja őt, nem alattvalóit : de ha vonakodik, haboz, a sereg mint rebellissal fog bánni vele, és a császári parancsot, mely őt hűtlennek nyilvánítja, teljes szigorral végre fogja hajtani.« Báthory Zsófia megkísérlett valamit lealkudni a szigorú feltételekből, de nem sokra ment. Szeretett volna váraiban a német őrség mellett magyar katonákat is tartani, de a követek ellenzék, és végre is csak annyit tudott kivinni, hogy készek voltak Patak és Ecseden 30—30 hajdut megtérni, de azt is a felség megegyezésétől tevék függővé.

Igyekezett tovább kivinni, hogy csak Ecsed, Sáros és Patakot kelljen átadnia, mert — mondá — a felség csak nem akarhatja fiát minden várából a világ csufjára egyszerre kiforgatni? Főkép Regécz képezte a vita tárgyát, melyről Zsófia állítá, hogy jelentéktelen fészek, úgy hogy végre a németek engedtek, de csak azon megszorítással, hogy ha a felség kívánja, azonnal átadassék. Munkácsot is meghagyták, mint a fejedelem asszony várát, kizárólagos birtokában : de Sáros, Patak, Ecsednek azonnali átadását minden hadiszerrel, kikötötték. A többi pontra nézve nem volt nehézség, és az egyesség jun. 20. — néhány óra alatt — Ujhelyen a német sereg és Rákóczy közt megkötetett, Báthory Zsófia az okmány végén abbeli reményét fejezvé ki, hogy a felség kegyelmes leend és fiát bármine-

mű veszély és bántás ellen most már megfogja oltalmazni. ¹⁾

Az ujhelyi egyesség folytán Spork hadával megindult és jun. 24. 600 német elfoglalta Patakot. Báthory Zsófia vidám arcczal, de belsejében bús lélekkel megvendégelte a tiszteket és katonákat; Sporknak egy paripát ajándékozott, melynek aranyos szerszámát 11000 tallérre becsülték; a lakoma után pedig átadá a vár kulcsait s a mit a sereg élelmezésére ígért, adott, 100 egész 200,000 magyar forintra rúgott. Spork német őrséget hagyván Patakon, a következő napon átkelt a Bodrogon és főhadí szállását Szerdahelyre tévé át. Serege pedig, melynek fegyelme már Zemplénben lázult, úgy hogy Nagymihályt és Unghban Vinnát kirabolta, Heister alatt ellepte a Hegyaljat és a dühös tokaji németekkel vetélkedve, sanyargatta, sarczolta a lakosságot. Ez alkalommal a fogoly Bónisnak is egész vagyona prédává esett, és csak a borból 400 hordót vittek el a katonák táborukba. ¹⁾

A Holsteini herczeg és Spankau ez alatt jun. 26. a Leslie-féle ezred 4. századával Ecsedre indultak, egyenes irányban, míg Heister Holstein és Dünewald vasasaival és 3 század dragonyossal összesen mintegy 1300 emberrel

¹⁾ A követek kívánsága, a megkötött szerződés k a m. l e v. Caprara jun. 29. i. h. Spork és Heister levelei jun. 17. h a d. l e v. Kolosváry Szegedynék Kassa jun. 21. Tud. Ért. II. 336. »a fejedelem asszony tractál a fia képében Borsiban, maga Ecseden maradt« Zorzi jun. 28. 29. Rački i. h. 300. 301. l.

²⁾ Kolosváry i. h. Babocsay Izsák i. h. 27. l. Hist. des Troubles I. 131. l. Theatr. Europaeum X. 278. Martini jun. 15. 29. jul. 20. A k a d. l e v. Bakó Pál Csáky Istvánnak Patak jun. 24. 1670. Kassai Csáky l e v. Priorato i. h. 99. l.

Munkácson át ment Szathmárba. Feladata volt utjában ki-
venni Rákóczyból az összeesküvés titkait, és átvenni a re-
belliora vonatkozó irományokat. De Rákóczy csak azon két
levelet adta át, melyeket Zrinyitől márcziusban kapott, a
többi iromány, mondá, Nádasdinál, vagy titkáránál, vagy a
nádornénál van. Az összeesküvésről igen sokat már Báthory
Zsófia megírt volt Bécsbe: Rákóczy most azt, és a mi még
későbbi gondolkodás, megfontolás után eszébe jutok, elég za-
varosan, összeírta, és Heisternek átadta, ki az iratot rögtön
Bécsbe küldötte. Nádasdy — kezdé Rákóczy — a megbol-
dogult nádornak hitlevelet adott a török szövetség megkötése
végett, mely hitlevélnek vagy Szepessy Pálnál vagy Nagy
Ferencznél, vagy a nádornénál kell lenni. Ugyancsak Ná-
dasdy volt az, ki a rebelliseket feleskette, mint a vizsgálat
igazolni fogja. A törökkel való ligát a császár ellen már
Zrinyi Miklós kezdte, halála után a nádor, Zrinyi Péter
és Nádasdy Erdély révén az alkut folytatták anélkül, hogy
ő, Rákóczy, a dologról valamit tudott volna, sőt, mint nem
mulasztá el megjegyezni, az összeesküvők költségeik fede-
zésére jószágaira vetették szemüköt. Wesselényi halála után
Zrinyi és Nádasdy a francziához fordultak segélyért, ki
némi reményt nyújtott nekik: de maguk közt a vezérségen
meghasonlottak. Nádasdy a lutheranusokkal, a Keczekkel,
Petrőczy és Thökölyivel a francziához szitott, miről Keczer
Ambrus tudna sokat mondani; Barkóczy István is Nádas-
dynak esküdött hűséget: Zrinyi ellenben szolgálai által a
törökkel lépett összeköttetésbe, de hogy királyi vagy feje-
delmi méltóságot szorgalmazott volna, »Istenemre mondom
nem tudtam!« Neki, Rákóczynak, sok ellensége volt, úgy
hogy még életére is törtek. Emlité azután Ispán küldeté-
sét Erdélybe és Zrinyinek két levelét, melyek folytán a

lázadás kiütött. A lázadás főemberei, azokon kívül, kiket már említett : Bochkay, Szuhay, Szepessy, Farkas László, Ispán Ferencz, Gyulaffy László, Kende Gábor, Székely András, Szenthe Bálint, Figedi Nagy András, Nagy Ferencz, Nagy Mihály, Baloghy Gáspár és a Keczerék voltak. Fáy László több levelet irt részükre, mert ő volt concipistájuk. Mások, számosan, nem voltak ugyan az összeesküvés tagjai, és csak magukban békétlenkedtek, de midőn a felkelés zászlaját kitűzte, hozzá siettek, csatlakoztak, mint Kazinczy Péter, Chernel György, Chernel Pál, Szemere László, Bánchy Márton, Bónis Ferencz, Barkóczy István, Vér Mihály, Bessenyei Mihály és többen, kiknek nevére azonban többé nem emlékszik. Ezek magukkal ragadták a megyéket és hadaikat, melyeket már előbb, mintha a török ellen való védelemre volna, toborzottak, és őt Bochkay Istvánal vezérükké tévék (jun. végén). ¹⁾

Az udvarnál egyébiránt már Rákóczy nélkül is kész volt a gyanusoknak, rebelliseknek jegyzéke. Mintegy 150 nevet, s azonfelül egész községeket tartalmazott. Benne volt Bónis Ferencz, Barkóczy István, Barkóczy Ferencz, Forgách Miklós, Chernel Pál, Ubricz Pál, Bochkay István, Bornemissza Mihály, Kazinczy Péter, Bay Ferencz, Serédy Benedek, Kende Gábor, Várady Jónás, Uray Mihály, Mikolay Boldizsár, Apagyi Sámuel és Torma Mihály, Lónyay Anna Wesselényi Pállal, Bessenyei Mihály, Ispán Fe-

¹⁾ »*Recognitio et declaratio Rakóczyana*«. a k a m. l e v. N. R. A. f a s c. 519. Num. 30., melyet, bár ismétléseket tartalmaz, mint a későbbi vizsgálatokra nagy nyomatékú okmányt, majdnem egész terjedelemben közlök. Heister jul. 4. Szathmárról irt levelében, kivonatossan közli tartalmát Montecuccolival. H a d. l e v.

rencz, Szepessy Pál, Szuhay Mátyás, Hanyi Péter, Monaky István, Farkas Fábián, Usz István, Melczér Lajos, Keczer Menyhért, Keczer András, Radics-Horváth András, Nemessányi Bálint, sőt még Szemere László is; szóval mind az, ki a lefolyt napok eseményeiben csak valamicske szerepet is játszott; legtöbbször Zemplén és Szathmár vármegeiek. A gyanusok közé számítottak a szendreceket, Ujhely nagy részét, majdnem az egész Hegyalját; a pataki, tokaji, tarczali, kereszturi, mádi, tolcsvai, tályai lakosokat, az ecsedi vár katona és nem katona lakóit, az ónodi és kállai őrségeket és Csathó Mihály murányi várnagyot. E jegyzék azonban még egyre nőtt. Belejöttek Baksa István, Fáy László, Figedi Nagy András és mások, belejött végre Leszenyei Nagy Ferencz, ¹⁾ és a kanczellária kiadá a parancsot, jun. 29., hogy a szabadon járó rebelliseket fogják el; ha pedig valamelyik valami várba menekült, kérjék egy hites káptalani ember által kiadatását, mi ha megtagadtatnék, tegyenek Bécsben jelentést. ²⁾ Sporknak úgy tetszett, hogy a rebellio főemberei mind kisiklottak kezeiből, Törökönba, erdélyi földre menekültek, és senki sem tud neki, még Csáky sem, kellő felvilágosításokat adni. ³⁾ Maradt

¹⁾ »Nomina quorundam suspectorum de rebellionem in Superiore Hungaria» Kam. lev. hogy ez mindjárt eleinte készült, mutatja az, hogy Nagy Ferencz még nem volt benne, kire nézve l. Hajnik, Széchy Mária utolsó életévei 4. l. Baksára nézve Tud. Ért. II. 339. Később egy jul. 15. 1670. kelt resolutio a legfőbb rebellisek közé sorozza, k a m. lev.

²⁾ Pálffy Tamás Csákynek jun. 29. 1670. Bécs, kass. Csáky levéltár.

³⁾ Spork Montecuccolinak jul. 7. 1670. Szerdahely. Ha d. lev. A haditanács Csákynek jun. 29. 1670. Bécs, kas. Csáky levélt.

azonban még elég, kit ellehetett fogni, és Csáky Ferencz sietett a kapott parancsot végrehajtani, annál is inkább, mert a kanczellár figyelmezteté, hogy ez lesz a legjobb mód, magáról minden gyanut elhárítani ¹⁾. Mihelyt Sporknak főhadbírája, Holker Péter, a császári parancscsal Kassára érkezett, azonnal elfogatta — július 11. — Baksát, kit most felségárulással vádoltak, mint annak előtte hazaárulással. Ellensége sok volt, kivált a katolikus papok közt és ő hiában keresett oltalmat Zichy Istvánnál és Szegedynél ²⁾, hiában adott Sporknak 75 aranyt, főtitkárának tizet, főauditorának ugyanannyit s hiában kért maga ellen Csákytól vármegyei inquisitiót. Csáky és Spork nem mertek rajta segíteni. Másnap reggel elfogták Chernel Györgyöt és Semsey Györgyöt; kevéssel utóbb Figedi Nagy Andrást, Nagyidai Székely Andrást, Bánchy Mártont, Farkas Istvánt — egy kassai polgárt, ki midőn Rákóczy követei a városban jártak, hozzájuk csatlakozott, és velük a tanácsnál megjelent — és végre Fáy Lászlót, és Nikházy Istvánt, kiket nem menthetett meg a buzgalom, melylyel a juniusi insurrectionnak ellenszegültek, nem a készség, melylyel a németeket élelemmel támogatták. Eperjesen Sóos Györgyöt, egy fiatal gazdag sárosi földbirtokost, Bochkay rokonát és barátját Dobay Andrást, Sárarossy Sebestyént és Keczer Menyhértnt fogták el: mig Keczer Menyhért szerencsésen Erdélybe menekült. És Eperjesre szállíták még

¹⁾ L. Pálffy Tamás idézett levelét jun. 29. 1670. Csákyhoz i. h.

²⁾ Baksa Szegedynék jul. 1. 1670. Tud. Ért. II. 336. 337. u. Baksa Csákynek jul. 3. 1670. Kassa, Spork Csákynek Szerdahely jul. 27. 1670. Kassai Csáky lev. Spork jul. 10. küldé Holkert Kassára, 1. levelét u. o.

Ujfalussy Zsigmondot, ki Bártfán lőn letartóztatva ¹⁾. A falukon egyes német és magyar csapatok jártak és számos mindenrendű és rangu hazafit megfogtak és Kassára, Eperjesre »irgalmatlan őrizet alatt, keserves rabságra vittek.« Mint Csáky a városi, úgy a vidéki fogdosást a »fenetermesztű« Fodor Ádám vezényle, ki buzgalmában annyira ment, hogy még a városoktól is követelt foglyokat.

Együttal a vagyon elkobzáshoz is hozzáláttak és elfoglalák a többi közt Szendrőt is, mint Zrinyi Péter jószágát, holott a bánnak csak 21—22,000 firtja feküdt zálogképen a jószágon ²⁾.

Szendrőnek elfoglalása volt az első csapás, mely a nádornét közvetlenül érte. Ő és Nagy Ferencz már rég aggodalommal látták az események fejlődését. A nádorné előtt rémkép gyanánt Zrinyiné sorsa lebegett: Nagy Ferencz pedig mit várhatott oly emberektől, kik alig tettek különbséget a bűnös és ártatlan között? Kezdetől fogva tehát azon volt, hogy az ellentállás ne lankadjon és azért június második felében Szobonyát és Achay Istvánt Tiszántulra küldé Bochkayhoz, Barkóczy Istvánhoz, megtudni szándékukat, és buzdítani őket az ellentállásra.

A követek utjokban, utasításuk szerint, betértek Miskolcra, a hová — már behódolt török földre — Szepessy Szuhayval a németek elől magát megvonta: de a válasz, mit Szepessytől vettek, épen nem biztatta őket utjoknak folytatására. Bochkay Erdélyben van — mondá Szepessy —

¹⁾ Muczey Szelepcényinek Rozsnyó jul. 15. 1670. Pr. lev. P. Horváth György naplója i. h. Babocsay Izsák i. h. 22. l. Spork Csákyknak, Szerdahely július 17. Szilvás-Ujfalú július 21. 1670. K a s s a i C s á k y l e v.

²⁾ Széchy Mária Szegedynek, jul. 14. Tud. Ért. 2. h. 340. l.

Barkóczy a császár táborába ment, mire a követek visszafordultak. Szepessy kérte Nagyt, tartsa meg Murányt, minden eshetőségre, végső menhelyül. Nagy pedig kérte Szepessyt, égesse el leveleit ¹⁾.

Nagy Ferencz válságos helyzetében Nádasdyra is gondolt. Az országbiró a beszterczebányai gyűlés óta, tétlen nézője volt az eseményeknek, és most sopronmegyei jószágain időzött, látszólag nyugodtan építetvén Kapuvártt, de magában evődvén, hogy Magyarországon »a világbiró Sándorság épen a papságra szállott« és Szelepchényi, Pálffy azt mivelik, mi nekik tetszik, annélkül, hogy neki még csak hirül is adnák ²⁾. Az udvar minden mozdulatát gyanus szemmel kíséré, és Donellan már aprilisben inté: vigyázzon minden szavára! főkép ne szóljon semmit a jezsuiták ellen, kiknek még ő és gyermekei nagy hasznát fogják vehetni, és bizzék Istenben. Már májusban kezdtek Bécsben régi dolgokat emlegetni: a Panajotti-féle levél elárulását, és Donellannak szemére lobbanták, miért pártolja ugy Nádasdyt, ki a rebellionak egyik főoszlopa? bizony nem igazságos dolog, hogy Zrinyi Péter, ki kegyelmet kapott, fogoly: mig mások, kik sokkal bűnösebbek, még szabadon járnak! Maga Donellan is rossz hirbe keveredett. Az egész udvar ellensége volt Nádasdynak. Csak a császár fogadta még nyájasan az augustinianust, és emlékezett kegyelmesen Nádasdyról, és Lobkowitz mutatta még magát Nádasdy barátjának. Lobkowitz és a császárhoz fordult Nádasdy, midőn májusban a

¹⁾ Nagy Ferencz lőcsei két vall. Szegedy levele, Jászó júl. 8. 1670. Titk. lev.

²⁾ Nádasdy Csáky Istvánnak, Keresztur jun. 3. 1670. Kassai Csáky lev.

megyék neki is irtak, és levélben ajánlá a felségnek kérelmüket. Személyesen járt volna közbe — írta jun. 6-án Keresztúrról a megyéknek — ha emberek, kik csak saját hasznukat keresik, a megnyomorodott országnak sirt ásnak, javaikat külhelyekre viszik és a nemzetnek vesztére törnek, rászegzett mérges szemekkel őt meg nem akadályozzák. Kifejezé fájdalmát a haza romlása felett, melyet némely nyughatatlan elméjü és értelmetlen emberek okoztak és kíváná, ne adja Isten, hogy a hazának szabadsága teljesen elnyomassék. Ő mint a haza hű fia, kész azt vérének hullásával is megoltalmazni ¹⁾).

Nádasdy úgy kéz alatt is biztatá a hazafiakat. Megbizottja Hidvéghy Mihály, június második felében, magához hívatta Paczolajra ²⁾ Leszenyei Nagy Mihályt, és tudtára adá, hogy Nádasdytól levelet kapott, melyben az írja: »hogy a mely sánta lovat árulnának, a magyarok csak vegyék meg, mert egyéb sem lehet benne!«, »vagyis« — magyarázá Hidvéghy — »Zrinyiben csalódtak a magyarok, de azért ne szünjenek meg kérelmükkel a töröknél és bizonyosan a kívánt eredményre fognak jutni.« Mondja meg ezt Nagy Mihály Nagy Ferencznek és a többi interessatusoknak. Legyenek bizonyosak, hogy Nádasdy meg fog felelni hazafiui

¹⁾ Donellan Nádasdynak ciffrákban: ápril 30. máj. 26. 27, jun. 12. 20., jul. 3. megfejtéssel a t i t k. l e v. Nádasdy levelét a megyékhez, mely perében oly sokszor emlittetik, csak a primási levéltárban levő egykorú latin fordításban ismerem.

²⁾ »Curaverat ad locum quaedam circa arcem Nagy-Tapolcsány ad se vocari fratrem meum Michaellem Nagy Leszenyei« — mondja Nagy Ferencz I. lőcsei vallomása. Minthogy pedig Hidvéghez, Nagy-Tapolcsányhoz közel Paczolajon lakott, egyenesen e helyre mertem fogni a találkozást.

kötelességének: van neki Párizsban is embere és készen áll 3000 katonája.

Ily körülmények közt Nagy Ferencz — ki Nádasdy kritikus helyzetét nem ismerte — ajánlá a nádornénak, kössön szövetséget az országbiróval és nevezze őt ki Murány örökösévé. El is küldé pater Czirákyt az országbiróhoz, de a barát, Zichynek embere, Lipsén megállt és kifogásokat tett a terv ellen. Szobonya, Achay sőt Nagy Mihály is ellene voltak, úgy hogy végre Nagy Ferencz is felhagyott a gondolattal ¹⁾, minek egyik oka talán az is volt, hogy Hidvéghynek működése rögtön erőszakos véget ért ²⁾. Hidvéghy már rég szállka volt az udvar szemében. Őt tekinték minden izgága fejének a dunáninneni megyékben, és Majthényi János — most főhadibiztos Spork seregében — már februárban ajánlá Szelepcsényinek, fogassa el őt az 1536: 40, 1548: 14 és 15, és 1622: 20. törvénycikkek alapján, melyek az összeesküvést, bujtogatást, engedetlenséget tiltják, vagy királyi had által, vagy a törvényhatóságok útján, mi által sok dolognak fognak végére járni. Mi akkor nem, most lehetséges volt és Hidvéghyt, három nap mulva, hogy Nagy Mihálylyal értekezett, Paczolajban császári katonák elfogták, s először Leopoldujvárra, azután (jun. végén) Bécsbe vitték, összes vagyonát és irományait lefoglalták, köztük a leveleket is, melyek Petrőczy István-nál voltak letéve megőrzés végett ²⁾. Apaffyhoz Szuhay és

¹⁾ Nagy Ferencz és Széchy Mária vallomásai.

²⁾ Majthényi Szelepcshényinek febr. 8. 1670. Szenicz Pr. I e v. »Hidvéghyt megfogták, Leopoldsburgban vagyon, ő felségéhez viszik« írja Kalmancsay Pozsony Ult. jun. Tud. Ért. i. h. 357. l. Diversis casus bellici kéz. a muzeumban, úgy látszik Illésházy György műve. A

Szepessy Csathó Albertet és Monaky Istvánt küldötték vala. A fejedelem nem gondolt már arra, hogy a mozgalom élén vetélytársa állott, »hogy némely emberektől hamis hitükkel megjátszatott.« Sajnálta a sok szegénységet és főképp ecclesiájának veszedelmét, és nemcsak Ispán Ferencznek, ki nála volt, midőn »mások bolondul a kutba ugrottak« volt Kőváron szállás rendelve ¹⁾. Szívesen látta a menekülteket és többet udvarához bocsátott. Megparancsolá Debreczennek, hogy semmiféle magyar menekültet, még ha gyermek is, ne adjanak ki ²⁾. Huszt pedig az üldözöttek gyűlhelyévé vált, a honnan vigasztaló, bátorító leveleket irtak haza. Érdekükben Hedry Benedeket Bécsbe küldé, kegyelmesebb bánásmódnak kieszközlése végett (jun. 21). Egyuttal fegyverkezett és folyvást sürgette Balló Lászlót, ki mint rendkívüli követje jun. 26. ért Drinápolyba, ajánlja a magyarok ügyét ³⁾. Csathó és Monakyt pedig azon buzdítással bocsátá haza, hogy legyenek a magyarok csak egyetértők, Erdély jóakaratóiban teljesen bizhatnak.

A követek hazamenet jul. 25. Debreczenben Szuhay és Szepessyvel találkoztak, kik Erdélybe törekedtek. Midőn Csáky és Fodor Ádám az elfogatásokat megkezdék: Szendrőből több kisebb csapat indult ki, hogy Trombitást, hogy Monaky Istvánt, hogy Szepessyt és Szuhayt felkeresse és elfogja. Szuhayékat Voxith Horváth János szendrei had-

kam. irataiból látom, hogy jul. 3. már Bécsben volt. Iratait Mednyánszky Pál foglalta le. Jelentése a k a m. l e v.

¹⁾ Az idézett szavakat Apaffy írja Ispánnak dd. Algyógy, máj. 16. 1670. más. k a m. l e v.

²⁾ Radnóth dd. jun. 21. 1670. másolat. K a s s a i C s á k y l e v.

³⁾ Casanova, Drinápoly jun. 28. 1670. jelenti Baló megérkeztét. Titk. l e v.

nagy akarta megpróbálni, de a bujdosók jókor hirt vőnek és Tiszántulra menekültek ¹⁾. Ide Debreczenbe jött most Apaffynak egy futára a hirrel, hogy Balló jelentése szerint a nagyvezér hajlik a magyarok felé, nem lesz többé nehéz kinyerni tőle az assecuratiót, melyet aztán, kevés nap múlva, Balló maga fog elhozni. Tudósítsák erről — üzené Apaffy — Szuhay és Szepessy a nádornét, ki most megmutathatja igazi magyarságát, értesítvén lehető leggyorsabban Nádasdyt, kivel szorosan összetartsanak. Legyenek meggyőződve, hogy Erdély, Moldva és Havasalföld segítségükre lesz, sőt maga a török is elő fogja mozdítani céljaikat. E hirt Csathó Albert vitte Murányba (jul. 30.), de Nagy Ferencznek már nem volt semmi kedve az ilyféle dolgokra; Nádasdyt sem értesíté többé, mert Muráynak kapuján már a szeptesi kamara küldöttei — Cselényi Miklós és Horváth Boldizsár — kopogtattak (jul. 25.) a jun. 29-iki parancscsal »hogy, biztos tudomás szerint a rebellionak némely főbb emberei -- kiket Spork meg fog nevezni — Murányba készülvén, vagy már ott lappangván, a nádorné őket be ne fogadja, vagy a mennyiben ott volnának, a császári vezéreknek ellenmondás nélkül kiadja ²⁾.«

¹⁾ Csáky jul. 16. 1670. Bécsbe, Wesselényi László Csákynek, jul. 25. Szendrő. Voxith Horváth János Csákynek jul. 12. Szendrő. Semsey Sándor Csákynek jul. 19. Wesselényi László sept. 4. 1670. Sztrencsényből kelt levelében mentegetőzik, hogy Szuhayt nem tudták elfogni. K a s s a i C s á k y l e v.

²⁾ Bethlen i. h. 34. és kk. II. Apaffy közbejáró levelének keltét Kovasóczy Arpadias I. 288. lap. Montecuccoli válaszából tudjuk. Apaffy készülleteire nézve Szodoray Mihály Csákynek jun. 10. 14. a k a m. l e v. ugyanott a titkosabb dolgokra nézve Nagy Ferencz aug. 22-iki vallomása, Széchy Mária vall.

Már ekkor az egész felvidék még volt hóditva, kivén Aranyos-Medgyest és Murányt. A németek csak Ecseden találtak némi ellentállásra. Rákóczy ugyan fejvesztés büntetése alatt megparancsolta volt alattvalóinak, hogy senki se merjen a németeknek ellenszegülni; de azért az ecsedi kapitányok — Apagyi Sámuel és Torma Mihály — nem voltak hajlandók magukat és várukat csak úgy röviden a császáriak kezére bocsátani. A vár messzeterjedő mocsárok közt feküdt és csak egy keskeny fahíd kapcsolá a mezővároshoz, melynek lakói, jobbára protestánsok, sok mindenféle szabadalommal bírtak. A várban volt 100 ágyú, nagy mennyiségű lőpor, évekre telő eleség. Őrségét 300 derék hajdú, néhány német muskatéros, huszárok, szabadlegények, és a nagyszámú városi lakosság képezték. A vidékről is sokan a mocsárfészekben kerestek menedéket, köztük Serédy Benedek, Sámolyi István, Sándorházy Ferencz, Beleznay András, Kőrössy György és Kende Márton ¹⁾. A várban alig volt valaki, ki magát a felkelés idejében ne compromittálta volna. Sokan részt vettek a gombási ütközetben, s az ott nyert zsákmány legnagyobb részét a várbeliek kezén volt. Mások Majthénynál, Károlynál vagy Szathmár alatt voltak, és méltán aggódtak, midőn a boszszuszomjas Strassoldora gondoltak. Midőn tehát Spankau és a holsteini herczeg julius 3-án Fábíánházára — a legközelebb eső faluba — érkeztek, s a várat megadásra szólítván egy Spankau által kiállított charta biancat küldöttek be, hogy az őrség arra feltételeit írja: a kapitányok kiüzen-

¹⁾ E neveket — Serédyét kivéve, kinek Ecseden való létét számos más adat bizonyítja — a magyar kancelláriának 1672. május 4-én kiadott mandatumában olvasom. K a n c z. l e v.

tek, hogy ők csak a király sajátkezű aláírásának és pecsétjének hisznek, és ellenállásra készültek ¹⁾. A kiálló németeket ágyuzás és puskalövések fogadták. Spankau karjút golyó súrolá. A holsteini herczeg alól lovát kilőtték. A puskaropogás Kállóig elhangzott (jul. 6.) ²⁾. A herczeg dühös volt, de csekély erejével nem tehetett semmit, míg Heister hadosztályával meg nem érkezett. Az ecsedieknek ellenállása nagyon kellemetlen volt a németeknek. A váradi basának nem tetszett a németeknek előrenyomulása. Tiltakozott, midőn a Tiszán átkeltek és mostan hadikészületeket tőn. Erdélyről sem tudták, nem fog-e beavatkozni? Heister, midőn Szathmártól Károly felé jött, 800 törökkel és 200 somlyai — erdélyi — huszárral találkozott, kik távolról nem épen barátságos szemmel kísérték mozdulatait. A legnagyobb baj azonban a rossz, ragadós példa volt. Mit fog tenni Kassa, ha már Ecsed ellentáll? s azért szükséges volt lehető leggyorsabban megtörni ezt az ellenszegülést. Heister újból kemény felhívást intézett megadásra, és a mellett latba veté Barkóczi István befolyását. Az ecsediek erre jul. 9-én követeket küldtek a német vezérekhez, engedjenek nekik 3 napot, hogy kívánságaikat Báthory Zsófiának megír hassák, és válaszát megtud hassák. E halasztást megkapták, bár Heister eleve csak 24 órától akart hallani, és a követek egy német tiszttel Munkácsra mentek, de az öreg fejedelemasszony — válasz helyett —

¹⁾ Priorato i. h. 98. »Aber mit diesen Schelmen war alle angewandte mühe vergebens« írja a holsteini herczeg Montecuccolinak, jul. 5. Fábiánházáról. H a d. 1 e v.

²⁾ A datumra nézve Sennyey Ferencz levelei Csákyhoz, Kálló, jul. 7. 1670. Kassai Csáky 1 e v.

maga sietett a hely színére. Ő is megdöbbsent, mert a németek hinni kezdék, hogy kéz alatt ő maga izgatja embereit és Heister fenyegetőzött, hogy ha az újbelyi feltételeknek teljesítése annyira késik, a császár is megváltoztatja szándékát. Báthory Zsófia Matócsón, az ecsedi láp északkeleti szélén állapodott meg, és oda kérte Heistert, Holsteint; odajöttek az ecsedi követek is, számszerint tizenöten és kijelenték, hogy ők annak idejében csak Rákóczy parancsára fogtak fegyvert, a nélkül, hogy tudták volna céljait. Most is csak önvédelemből állanak ellent, »mint az érzékeny oktan állatocskák is, valameddig vihetik fejüket, futnak a halál elől!« Ők készek átadni a várat, ha megigértetik, és e feltételeket Strassaldo is köteles lesz megtartani: hogy a bennlévők közül senki személyében, vagyonában bántalmat nem fog szenvedni. Az evangelicus templom és jövedelmei, a szabad vallásgyakorlat, a mezővárosnak Báthory Gábor által adott II. Mátyás király, Bethlen Gábor és I. Rákóczy György által megerősített privilegiumai épségben megtartatnak. A várost tulságos beszállásolással nem terhelik. A lakosokat házaikból ki nem becsülik. A bennlévő jobbágyok mehessenek, maradhassanak, a mint azoknak tetszeni fog. Az amnestiát illetőleg mindnyájának egy Rákóczytól, Báthory Zsófiától, Heister és Holsteintől kiállított, általános okmány, tiz főembernek pedig még azonkívül egy-egy külön kegyelmi oklevél adassék, melyet aztán a császár is, Spork közbenjárására, megerősítsen. E feltételektől — mondák — ők semmiesetre sem állanak el és Heister végre, tartván, hogy egyszerre erdélyi sereg terem ott, bár magában szidta »az ökörfejúeket,« belegyezett. Spork jul. 14. Szerdahelyen helybenhagyá a capitulatiót és Ecsed július 16-án megnyilt a Holsteini herczeg előtt, ki bele őrségül a

Leslie-ezred 4. századát helyezé, mert a lakosság tiltakozott Strassoldo-féle katonák ellen. Az őrség legnagyobb része Erdélybe ment ¹⁾. Holstein és Spankau visszafordultak Tokajnak (jul. 18.), Heister azonban még szükségesnek látta volna Ungvárt, Nagy-Bányát és Aranyos-Medgyest is megszállani és Medgyes ellen egy lovas ezredet küldött, hogy a várat elfoglalja. Azonban Erdély fegyverkezése, a váradi basának fenyegetése arra birták Sporkot, ki ugysis rosz néven vette már alvezérének önálló működését, hogy Heistert Tiszántulról visszahívja és Medgyes elfoglalását alkalmasabb időre hagyja ²⁾.

Mindjárt Ecsed meghódolása után Spork megindult Szerdahelyről, (jul. 19.) hogy Kassát a császár számára elfoglalja. Serege Szöllöskénél kelt át a Bodroghon és július 21. Szilvás-Ujfaluban, Zemplén és Abauj határán állott: míg a holsteini herczeg Göncz felől közeledett. Spork megparancsolá Csákynak, maradjon Kassán, beszélje rá a várost, hogy engedelmeskedjék, mert különben erővel fogják kényszeríteni: míg ellenkezőleg, ha meghódol, semmi baja sem fog történni. A várost pedig felhívá, hogy a császár parancsa szerint, fogadjon be haladék nélkül német katonaságot, különben tüzzel-vassal ostromoltatni fog.

¹⁾ Theatrum Europ. X. 278. Hist. des Troubles I. 131. I. A Holsteini herczeg jul. 3. 5. Heister jul. 4. 10. 11. 14., Spork jun. 30. jul. 18. levelei a H a d. l e v. Spork Csákynak Szilvás-Ujfalu, jul. 21. 1670. Kassai Csáky lev. Martini Ottavio az Estei bibornoknak Bécs, jul. 27. A k a d. l e v. A capitulatio feltételei és a megerősítés a k a m. l e v.

²⁾ Spork Montecuccolinak aug. 2. 10. 1670. H a d. l e v. Majthényi Szelepchényinek, Lőcse aug. 10. Pr. l e v. Priorato i. h. 99. l.

A kassai polgárok nagyon megijedtek, midőn a német vezér fenyegető felhívását vették, ki — a császári patens szavai szerint — csak a rebellisek megfenyítésére és nem a hivek terheltségére jött Magyarországba. Kassa város pedig a hivek közé tartozott. A felség csak minap dicsérte meg hűségét, melyet a Rákóczy mozgalom idejében tanusított és megengedte a polgároknak, hogy ha valami bajok van, csak egyenesen hozzá forduljanak. E »kegyes« engedélylyel akart élni a város és kérte Sporkot, ki már a közel Garbóczon állott, (jul. 23.) várakozzék, míg a császártól válasz nem érkezik, de Spork csak 24 órát engedett meggondolásra, s azután a város alatt termett, a fapalánkkal és sorompóval védett külvárosokat elfoglalta, és kezdte a Tokajról, Patakról hozott faltörő ágyukat felállítani, hogy a várost megostromolja. A polgárok hiában emlegették hűségüket, hiában kérték, ne bánják velük ellenségkép, és végre látván, hogy a németek kezdik dúlni földjeiket, legjobbnak tarták engedni, »mert nem illik a császár hadával szembeszállni.« Késznek nyilatkoztak 50 német gyalogot befogadni, de úgy, hogy a városnak minden szabadalma épségben maradjon. Az őrség — vigasztalák magukat — saját költségén fog élni, a városnak terhére nem lesz, és csak addig fog — a császári patens szavai szerint — maradni, míg a zavarok le nem csendesedtek.

Spork csak általános kifejezésekben felelt: nem fogja terhelni a várost, csak annyi őrséget rendel belé, a mennyit meg sem fognak érezni, és Kassa jul. 27. megnyílt a németek előtt, kik azonnal megszállták a kapukat, elvették a városi porkolábtól a városi kapukulcsokat, de elvették azokat Csákytól is. Csáky, ki e perczen testileg lelkileg beteg Sporknak bárczai táborában feküdt, e tettben nevén,

tisztén ejtett nagy gyalázatot látott, szintugy mint a polgárok, kiknek felfogása szerint városuk most az egész kereszténység csufjává lett. Spork azonban nem törődött e panaszokkal, melyeket a császárhoz utasított, sőt ujabbakra szolgáltatott alkalmat. A városba 50 ember helyett 1000 gyalogot, az egész Grana ezredet és 200 lovast tett őrségül, s a polgárokhoz szállásolá, ugy hogy egy-egy szegény mesteremberre 10—12 s a nagyobb házakra 20—25 katonais jutott és az egész város eltelt jajveszékeléssel, melyben a tehetetlen tanács majdnem »megbódult.« Spork büszkén, hogy neki sikerült megvenni Kassát, melyben még német őrség nem volt, jul. 29-én egész seregével, trombita, dobszó és ágyudörgés mellett, keresztül vonult a városon és miután még az nap Spankaut felvidéki német kapitánynya kinevezte, tovább ment Sáros felé, Murány bevételével bevégzendő a hadjáratot ¹⁾. Utjában megvette még Eperjest, mely ellentállás nélkül 4 század Leslie gyalogot és 2 század Holstein-vasast befogadott (aug. 2.) Leslie grófnak vezérlete alatt, és e példát követte a félre eső Bártfa, kész lévén 2 század Baden gyalogot őrségül falai közé bocsátani ²⁾.

A felvidéki hadjáratral majdnem egy időben bevégződött az elővizsgálat is Zrinyi Péter ellen, mely junius második felében kezdődött és büntető perét előkészíté. Zrinyi türelmetlenül várta sorsa eldőlését. Fájt neki, hogy fia szinte

¹⁾ A kassai követek panaszlevele Szelepchényihez aug. 15. 1670 Pr. I. e v. Csáky Montecuccolinak, Bárcza jul. 29. 1670. H a d. I. e v. Spork Csákynek Szilvás-Ujfalú jul. 21. Garbócz jul. 22. 24. K a s s a i C s á k y I. e v. Hist. des Troubles I. 132. Theatrum Europ. I. 273. Wagner, Anal. Scep. II. 34. 1.

²⁾ Spork levele. Aug. 2. i. h. Anal. Scep. II. 34. 1.

fogoly mellette és meg van akasztva tanulásában ¹⁾, magára nézve pedig nagyon sérelmesnek találta, hogy ő, ki a magyar felkelést lecsillapítá, a felségnek önként meghódolt, dicső ősöknek ivadéka, és maga is nagy érdemeket szerzett férfi, rozszabbul járjon, mint ama makacs kalvinista főemberek, kik a felséggel szembeszálltak és most futásban kerestek menedéket ²⁾. Sokan azt tarták, köztük a pápai nuncius is, ki több jóakarattal mint éles elmével érdeklődött a foglyok iránt, hogy kibékülvén Rákóczy a császárral, Zrinyi sorsa is jobbra fog fordulni, Rákóczy az egyességben róla sem fog megfélekedezni: de csalódtak; az ujhelyi egyesség nem szabadságát, hanem romlását sietteté, mert az udvar nem tartván most már a magyaroktól, egész kiméletlenséggel lépett fel ellene és társa ellen.

Mielőtt azonban Zrinyi és Frangepántól tetteiket számon kérni és ellenük a pert megindítani lehetett volna ³⁾ szükséges volt a vádlottakat a jogi fogalmaknak megfelelő módon is kihallgatni, és vallomásaikból a per és vád támogatására bizonyítékokat szerezni. A vizsgáló birónak tiszte Hocherre — a jogászra esett — s melléje jegyzőül Abele Kristóf udvari titkárt adák, egy vele hasonfajta hivatalnokot, ki később esze, szorgalma és a jezsuiták pártfogása által oly magasra hágott, mint maga Hocher, pártfogója.

Hoher jun. 26. reggeli hét órakor hivatta először magához Zrinyit és inté, úgy mondja az igazat, hogy arról

¹⁾ Caprara jun. 8. i. h. pápai követ. jun. 15. Rački i. h. 274.

²⁾ Considerationes Comitiss Zrinyi, ugyan jun. 27. 1670. kelet alatt, de látszik, hogy akkor még csak korábbi érzelmeit írta le, kiadva Račkinál i. h. 299. l.

³⁾ Caprara jul. 5. 1670. i. h.

az Isten és az örökkévalóság előtt is számot adhasson. Zrinyi válaszolt, hogy soha sem volt szokása a tagadás ¹⁾. Mint eddig ugy most is az igazat fogja mondani.

Hoher, miután felmutatta Zrinyinek május 2-dikán kelt jelentését és ez annak tartalmát ujból megerősítette — a körül tapogatózott, kikkel volt Zrinyi összeköttetésben? A kisebbeken kezdé. Kérdezősködött Locatelliról, ki mint Tattenbach barátja szintén elfogatott, Káldyról, kit Zrinyi Spankau elé küldött és a ki most, mint gyanus ember, a gréczi városházon fogva ült: de Zrinyi semmit sem mondott, mi e kettőt sujtotta volna. Áttért azután Ivánovich Ferenczre, a kanizsai, boszniai, budai basákhoz való küldésekre, Sárkányra, a beszterczebányai levelekre — mely kérdésekre Zrinyi mind nyíltan válaszolt. Hogy Rákóczyval nem volt Zrinyinek különös szövetsége, azt Hoher nem akarta elhinni »Létezik leányának — Zrinyi Ilonának — egy levele, melyben jelenti, hogy parancsára kitörtek és Stahremberget elfogták?« »Szó sincs róla — felelt Zrinyi — akármit is irt leányom. Semmit sem tudtam a dologról! annyi igaz, hogy Siklósy András által Rákóczyt fegyverkezésre buzdítottam: de tőle választ nem kaptam!«

Hoher azután áttért a külföldre: mit irt a mainzi érseknek? mily összeköttetésben volt a francziával, a lengyelekkel? miért volt Gicha Párizsban? mennyi pénzt kapott Francziaországtól? Zrinyi már itt feleleteiben tartózkodóbb volt. Nehezen ismerte el, hogy a magyarok a császár ellen panaszkodtak a francziánál, végre kérdé: miért faggatják őt Gicha dolgával, midőn a török szövetség miatt van fogva? A felség azt is parancsolta — volt Hoher

: ¹⁾ »Es sei sein gebrauch nie gewesen etwas zu läugnen.«

válasza. — A horvátországi ügyekre nézve Zrinyi hangsúlyozta, hogy ő mindjárt kezdettől fogva békét keresett és ismétlé, mit május 2-iki jelentésében mondott. Ő nem is tudta, nem hogy helyeselte volna, a mit Frangepán Zágrábban és környékén tett. Ő ugyan adott neki carta biancakat azok számára, kikkel beszélni fog, de csak, mert Frangepán követelte. Hoher kérdésére, nem küldte-e Bargilit Lengyelországba a királyválasztásra és hol vagyon most Bargili? felelt: igen is, küldte, hogy számára a lengyel nemességet megszerezze; hol van most a barát, nem tudja; de jó gazdatiszt, hű embere, ki csak sorsának eldöntésére vár, hogy előálljon: addig pedig nem fog semmi rosztat sem elkövetni.

A kihallgatás délig tartott. Zrinyi, midőn távozott, nemesi szavára fogadta, hogy a mit mondott mind igaz s egyuttal nyári ruhát és néhány hordó bort kért Csáktor-nyárról ¹⁾, midőn azonban visszatért fogságába, egy felelete szeget ütött fejébe. Hoher a kihallgatáskor felolvasta volt neki ama levelet is, melyet marc. 21. Frangepánnak irt és melyben gyors cselekvésre buzdítá. A levél, hogy, hogy nem?, soha sem került Frangepán kezébe, hanem megtalálták egy katonánál, a ki belőle fojtást készített. Zrinyi e levélre csak azt mondá: »hogy legnagyobb szorultságában irta, midőn másfelé, Törökországba, Budára, a magyar felvidékre is irt.« Bővebb megfontolás után azonban e válasz igen veszélyesnek látszott neki és törekedett azt valami módon jóvátenni. Ugy látszik, a harag is elfutotta Frangepán ellen, ki egyedül adhatta a levelet Hohernek

¹⁾ Zrinyi vallomása jun. 26. Reggeli 7 órától déli 12-ig. Német jegyzőkönyv, titk. lev. Račkinál i. h. 279—287. ll.

és midőn magát védé, elkezdé Frangepánt mint csábitóját vádolni, csak hogy még akkor is bizonyos jóakarattal, inkább hogy magát védje, mintsem hogy neki ártson. Másnap magához kérette Abelet, mert valami javítani valója van vallomásán. (jun. 27.) Abele visszaüzenteté, hogy előljárója, Hoher nélkül, nem jöhet, annál kevésbé változtathat valamit a jegyzőkönyvön. Ha azonban Zrinyinek valami észrevétele van, adja be azt írásban és Zrinyi azt mégis tevő. Tegnap — írta — (jun. 27.) feledékenységből mondott valamit, mit bővebb megfontolás és emlékezés után visszavonni kénytelen. A márczius 21-iki levelét nem irta, sem kétségbeesésből, sem feltett gonoszszágból. Írta, hogy Bukováczyt Törökországból haza kapja. »Midőn Bukováczy először irt, hogy mindent véghezvitt, de fogjunk azonnal fegyvert: a zágrábi püspököt a felséghez küldtem, hogy gondoskodjék rólam és ne hagyjon el! Nyugodt maradván, minden Bukováczy újból irt Frangepánnak, de már haragosan, miért nem rántunk kardot? Miért nem kezdjük meg az ellenségeskedéseket? E levelet a markéz nekem küldte, s én elrémülvén rajta, irtam a kérdésben forgó ideges levelet, minden eszközt, minden álokot felhozván, csak hogy ne lázadjanak fel és Bukováczy minél előbb hozzám jöjjön. — Hasonló levelet irtam Bukováczyknak is, ki arra Frangepánhoz ment, de hozzám jönni nem akart.« Az időben iszonyu hideg volt még; rengeteg hó volt mindenfelé úgy, hogy Törökországból jönni vagy Törökországba menni vagy három hónapba került. Hogy lehetett volna tehát akkor várakat, országoakat és más effélét elfoglalni? A mit Tattenbach üzenetéből következtetett, mind hiábavalóság volt és soha komolyan tervbe nem vétetett.

»Második oka a levélnek az volt, hogy Bukováczyt őszinteségemről a török iránt meggyőzzem. Ő gyanakodott, hogy nem igazán tartok a törökkel és én féltem, hogy még ellenem fordul Frangepánnal, ki testestül-lelkestül csatlakozott a vállalatához. Hol lett volna egyébiránt az az 5000 török, midőn ép az időben küldtem Kanizsára a kérdéssel, kapok-e segítséget, ha kelleni fog? és a basa felelt, hogy előljáróinak határozott parancsa nélkül nem tehet semmit. Tudja azt Frangepán és Ivánovich; de ezzel sikerült Bukováczyt részünkre vonni. »A zágrábi püspök tanuja, hogy Frangepán zágrábi dolgairól mit sem tudott. A felvidékre sem irt volna, ha Frangepán nem figyelmezteti, hogy a magyarok Beszterczebányán gyűlést tartanak, mert neki a gyűlés eszébe sem jutott volna. Frangepán irt, izgassa a magyarokat! »Nem akartam! csak midőn megtámadtak és Frangepán ismét sürgetett, tettem, a mint vallottam. A budai vezérnek sem irtam volna, ha a markéz nincs, kinek gyóntatója ment követnek és visszatérhetett volna, de nem akart. Három század katonát elbocsátottam, hogy jóvá tegyem az általam okozott bajt; nem is toborzottam volna őket, ha a markéz szegény nőmet reá nem veszi. Tudhatja ezt a károlyvárosi generalis, de tudják azt mások is. Szóval a markéz volt mindennek oka, kit ifjúsága, tűz és nagyravágyás ragadtak el, de idővel, hiszem, észre fog térni, és fogja tudni szolgálni a felséget és a hazát is ¹⁾.«

Már ekkor Hoher Frangepánt is kihallgatta, június 26. délutáni öt órakor hivatván magához a tersaczkai grófot.

¹⁾ Zrinyi Hohernek jun. 27. 1670. és »Zrinyi Erläuterung oder Erklärung über die beschene Aussage auf seinen saubern Brief an Graff Tersacz de Martii. 21. 1670.« Rački i. h. 297 és kk. II.

Kérdései leginkább azon dolgokra vonatkoztak, melyeket Frangepán már 4 jelentésében megérintett. Frangepán megmaradt állításainál, csak egyet-mást mondott el körülményesebben. Hoher azon ellenvetésére, hogy Zrinyi — mint állítja — semmit sem tudott arról, mit csinált Frangepán a Száva mentében, megemlíté, és később át is adta a bánnak egy marc. 24-én kelt levelét, melyben Frangepánt felhatalmazá, hogy Horvát-Tótországok főurai, nemesei, kapitányaival és bármiféle más hazafiakkal az ország javára szolgáló némely dolgokat megbeszéljen, igérvén, hogy a markéznek minden tettét magára nézve kötelezőnek fogja ismerni ¹⁾. Zrinyinek többi leveleit, tévé hozzá, elégette, de semmi mást nem tett, mint a mire nézve a bánnál megállapodott. Határozottan tagadta Zrinyi állítását, hogy ő — Frangepán — lett volna az izgató. »Könnyű ilyet mondani, de bizonyítani is kellene; az olyan nem igaz, minthogy Frangepán most nincs a másvilágon, »és mintegy viszonzásul nagyon kiemelte, hogy Zrinyi, fiának Bécsbe való küldése után is, mondá, hogy Herbersteinon boszút áll. És mert a török nem bizik benne, törökké lesz! Ő, Frangepán, mindig csillapította. Ő az, aki Bécsbe hozta, és megakadályozta, hogy nem ment Felső-Magyarországba, a hová mindig törekedett. Bargiliról beismerte, hogy az Eleonora-féle házasságnak meghiusítására ment Lengyelhonba. Utasítását ő fordítá Zrinyi fogalmazványából, bár igen górombának találta, és itt-ott enyhíteni akarta, de Zrinyi nem engedte. Hogy Bargili ez utasítást magával vitte, csak később tudta meg, és Hoher azon kérdésére — kész-e arra, a mit mondott, a hitet is letenni? a kanczellárnak ke-

¹⁾ E megbízást kiadta Rački i. h. 130. l.

zet adott és igent mondott. »Isten ugy legyen neki irgalmas, a mint vallomásában igazat beszélt« ¹⁾).

Zrinyi vallomása előtt és után folyvást azon evődött fogságában, hogy ő — ki önként jött, önként meghodolt, s a császárnak a Rákóczy-féle mozgalom lecsillapításánál oly nagy szolgálatokat tett — rab, kinek még semmi reménye a kiszabadulásra! Érezte, hogy a legnagyobb vád, mely reá súlyosodik, és méltán, az, hogy a törökkel czimborált, és minden erejét megfeszíté, hogy ártatlanságát kimutassa egy oly dologban, a melyet igazán soha sem követett el. Hogy gondolt volna ő, egy Zrinyi, ki [gyermeksége óta ismerte és gyűlölte a törököt és álnokságát, komolyan arra, hogy vele szövetezzék? Ő csak cselt használt a törökkel szemben, mint tette bátyja, mint tette ő is harczaiban. Célját kell tekinteni, nem az eszközöket, melyeket a cél elérésére használt! és okoskodását támogathatta habozó, félszeg magaviseletével, melyet ugynevezett felkelése idejében tanúsított. Ember, ki komolyan azt akarta, a mivel őt vádolák, bizonyára más-kép cselekedett volna. Hogy még sem bocsátják szabadon, azt annak tulajdonítá, hogy félnek boszújától, s azért az emlékiratban, melyet julius havában Hoher és a császár számára készített, késznek nyilatkozott az oltári szentségre megesküdni, hogy soha boszúra nem fog gondolni; »mit is tehetne ő, egy féreg, a császárnak, ha akarna is? Hinnének-e neki a törökök, vagy hinne-e ő a törököknek? Bizna-e ő földieik és másoknak álnok ígéreteiben, vagy biznának-e azok az övében?« Ugyanott emlité, hogy Bukováczy,

¹⁾ Aussagen des Grafen Frangepán, Wien jun. 26. 1670. Titk. I. v. után. Rački i. h. 288—297. II.

ha Isten eszét egészen el nem vette — nem marad a töröknél — hanem visszajő, ha a felség neki kegyelmet ad, és kárát megtéríti. A magyarok mindig lázadásra hajlottak. Ő nem tudja, azért-e, mert szabadságukat sértegetik, vagy mert az már vérükben van? azt hiszi azonban, hogy mindkét okból. Neki sikerült megnyerni szeretetüket, és csillapította őket. Ime egy év előtt is ő tartá meg Rottalt. A gréczi urak sohasem voltak barátai. Frangepán ellensége. Támogatják őt más irigyei és vetélytársai, kik romlására törekeshetnek. Az ember olyan, hogy ha valakit bukni lát, nemcsak hogy nem segíti, hanem még inkább azon van, hogy a bukót végképen semmivé tegye. Frangepán mindig gyűlölte őt. Midőn először jött Olaszhonból néhány olasz banditával, egész családját ki akarta irtani. Másodszor méreggel tört ellenök, de a maga cselédjei figyelmeztették a Zrinyieket. Midőn harmadszor jött Olaszhonból, itt, Bécsben, minden ok nélkül párbajra hívta: hihető-e tehát, hogy valamit rábizott? Tetteit azonban nem csodálja, mert a legbölcsebb sem él úgy első fiatalságában, mint már a férfinak élni kellene.

Ez emlékiratot Zrinyi jul. 24-kén délután adá át Hohernek, midőn ismét kihallgatás végett a kancellárhoz hivatott. Már ekkor Bécsben volt Zrinyinek két levele, melyeket Rákóczy Heisternek átadott, és Hoher e két levélre nézve kezdé meg a vallatást.

Zrinyi kénytelen volt beismerni, hogy a mit a török segélyről, pénzkiadásairól mondott, mind csak hazugság volt, hogy Rákóczyt magához vonja, a magyarokat pénzadásra bírja. Jobban megzavará őt, midőn Hoher a lengyelországi ügyekre, Gichára, Bargiglire tért át. A ravasz

kanczellár itt a fogással élt, mintha Gicha ¹⁾ és Bargigli már vallottak volna, és mondá Zrinyinek: Gicha beismerte, hogy Zrinyi a czélba vett rebelliot a francia királylyal közölte, és tőle támogatást és pénzt kért! Nem igaz? »Nem igaz,« felelt hevesen Zrinyi »vigyen el az ördög! Gicha hazudik!« Időközben — Noviban — Frangepán iratai közt megtalálták a Bargiglinek szóló utasítást, és a barát jelentését, és Ho-cher azokat, miután Zrinyit kérdé, nem volt-e Bargiglinek más czélja Lengyelhonban, mint neki nemességet szerezni? és ő nemmel felelt: felmutatta. »Bargigli maga mondá, hogy a lengyel király házassága végett ment Lengyelhonba!« »Ez a dán követ gondolatja volt, felelt Zrinyi, ki őt, Zrinyit, is kérte, hogy ajánlja a dolgot, de akkor még Eleonora herczeg asszony férjhezmeneteléről szó sem volt«. Bargigli nem sokára haza jött. Az utasítást Frangepán csinálta, ő, Zrinyi, kérte Bargiglit, ne adja át, nem is hiszi, hogy átadta volna. Midőn hallá, hogy Frangepán őt nevezi az irat szerzőjének, rettenetesen felindult. Elkezdett jajgatni, és esküdözni, hogy nem igaz, neki az ilyesre nincs esze! Miért is tette volna? Az oltári szentségre megesküszik, hogy nem igaz; az csak Frangepánnak olyan talián furfangossága. ²⁾ Azt is tagadta, hogy Tattenbachot a császár ellen való szövetségre rábeszélte, bár Ho-cher felhozá neki Tattenbachnak egy május 7-ikén fogságában tett vallomását, melyben a liga keletkezésének történetét hiven előadá. Nem akart tudni semmit ama kérdésekről, melyeket Tattenbach az összeesküvés ügy fejleményére nézve tett. »Isten verje meg őt. Azt sem tudja,

¹⁾ Hogy Gichától az udvar valami felvilágosítást kapott volna, annak semmi nyoma; hogy Bargigli nem adott, az bizonyos.

²⁾ »Wällische Subtiliteten.«

a Hoher által felolvasott liga az e igazán, melyet a stajer gróffal kötött?« A kérdések egészen megzavarák; ismételve mondá, nem hiszi, hogy az ítélet napján olyan keményen fognák faggatni, és sohasem gondolta volna, hogy minden szaváról ekkép kelljen valamikor számot adnia.

Zrinyit leginkább a Bargigli-féle utasítás aggasztá. Egy új vétek volt az, még pedig a felség személye ellen, mely rajta maradt, ha a többi vád alól mind sikerült is volna magát tisztáznia. Ezt törekedett tehát tehetsége szerint megdönteni, és kihallgatása után harmadnapra (július 26.) irt Hohernek, küldje hozzá Abelet, vagy fogadja őt magát: fontos közölni valója van. Hoher kész is volt jegyzőjét elküldeni, főkép, hogy rábeszélje Zrinyit, ne tagadjon Tattenbachra nézve oly világos dolgokat: de Abele nem mert Zrinyihez menni. »Ő a bánt csak kétszer látta, a két kihallgatáson, azonkívül vele soha egy szót sem szólt; de nem tudja miért? önkéntelenül irtózik ez embertől. Az állam dolgáról, kényes ügyről van szó. Nem akar vele négy szem közt beszélni,« és kifogásait Hoher méltányosoknak találta. Magához hivatta tehát Zrinyit, (július 26. délutáni 2. órákor) és Zrinyi elmondá, hogy a goromba utasítást Frangepán készíté, és neki csak elolvasás végett adta át. A fogalmazvány 8 napig asztalán feküdt, bár Frangepán egyre sürgette, miért nem küldi el Bargigli által? kinek Lengyelországba kellett menni, hogy Zrinyinek a lengyel nemességét megszerezze, Frangepánt pedig az új királynak ajánlja. Bargigli sokáig nem akarta a követséget elvállalni; a házasság ügyét a dán követ bizta rá, és Bargigli azt Varsóban szóba is hozta, de csakhamar hazajött, mert mindenféle mendemonda és gyanú keletkezett az »abbate Palmerini«-ról.

Szóval, végzé, Zrinyi Frangepán fogalmazta a goromba iratot, Frangepán sarkalta, bizgatta e dologra, ő tehát a fő és egyedüli bűnös. De Hoher és Abele más véleményen voltak. E vallomásából Zrinyinek. — mondák — látszik, mennyire elhagyta már az Isten. Minél inkább menti magát, annál jobban belé bonyolódik, maga beismervén, hogy a felséges császár személye ellen a legnagyobb vétket elkövette; mert e gyalázatos iratot 8 napig magánál tartá, olvasta és végre Bargiglinek átadván azt, mintegy jóváhagyta, magáévá tette. ¹⁾

¹⁾ Zrinyi vallomása jul. 24. 1670. és pótvallomása Rački i. h. 311—318. l.

VII. FEJEZET.

A lőcsei commissiótól a pozsonyi »judicium delegatum«-ig.

1670. aug. — 1670. deczember.

Leopold nagyon örült a magyar ügyek szerencsés fejlődésén. Hálát adott Istennek, midőn Rákóczy meghódolt és már csak »nehány sehonnait kellett üzőbe venni« ¹⁾, hálát, midőn Kassának megvétele hallá, melytől a felvidéknek sorsa függött. ²⁾ A miniszterek nem reméltek volt oly gyors és döntő sikert. Józan észszel nem is igen lehetett gondolni, hogy a nagy erővel föllobbant tűz oly hirtelen ki fog aludni. Mig tehát a felvidék teljesen le nem volt verve, Apaffy követét nyájas beszéddel tarták : »a kormány sem akarja Magyarország vesztét, hanem csak a rendetlenségek megszűnését. Nem büntetés, hanem a békének helyreállítása czélja a császári hadseregnek, melyet ha elért, jó rendben ismét ki fog vonulni.« Ez engesztelő szavakat azonban tett nem követte. Bochkaynének és a többi raboknak sorsa nem enyhült és végre, julius végén Hedry ismét csak néhány általános ígérettel, melyek Kászonyi ígéreteivel éles

¹⁾ »An etlichen Lumpengesellen« írja Leopold Pöttingnek jun. 26. 1670. Majláth i. h. 96. l.

²⁾ Majláth i. h. 97. l.

ellentétet képeztek és azon közléssel tért haza, hogy a császár a magyar ügyek rendezése végett Lőcsére commissiót rendel, Rottal grófnak elnöksége alatt. ¹⁾

E commissiónak czélja volt, mint Lipót Apaffynak és a felvidéki megyéknek írta: helyreállítani a békét, fegyelemben tartani a császári sereget, szétválasztani az ártatlanokat a bűnösöktől. Létrejövetelét leginkább Szelepcsényi sürgette; a mit az el nem végezhet, vélé, maradjon a legközelebbi országgyűlésre. ²⁾ A bizottság hatáskörére nézve azonban eleinte vita volt. Rottal utasításul kapta hívja össze a felvidéki megyék követeit, tanácskozzék velük a bűnösök pere, elítélése, a büntelenek elbocsátása és végre a felett, mikép tartassék fenn a sereg, melynek, még pedig az udvar szándéka szerint 6 gyalog, 2 lovas ezrednek, és dragonyosoknak, az ország váraiban kellett maradni. Eleve teljhatalmat akartak adni Rottalnak a kegyelmezés és büntetésre, de ellenségei, és főkép Pálffy Tamás, ezt megtudták akadályozni. Felhozák — nem minden ok nélkül, — hogy Rottal kapzsi, fősvény ember, kinek számtalan privat összeköttetései vannak Magyarhonban, melyek jobbra vagy balra fognák hajlítani ítéletét. »Vagy pénzért fogja árulni a császár kegyelmét — mondák — vagy magán érdekeinek szolgájává fogja alacsonyítani« s e beszédek folytán Rottal oda lőn utasítva, hogy mindenről tegyen jelentést Bécsbe, a végeldöntés ő felségétől függvén. ³⁾

¹⁾ Bethlen II. 36. és kk. II. Montecuccoli Apaffynak, jul. 17. 1670. Árpadia II. 288. Lipót Borsodmegyének, jul. 29. 1670. Podhraczký gyűjtemény, magy. akad. kéz.

²⁾ Bethlen i. h. Montecuccoli i. h.

³⁾ Caprara, aug. 3. i. h.

A férfiak, kiket Leopold Rottal mellé adott, hogy »drága Magyarországnak segítsen és nyugalmaról apai szeretettel gondoskodjék«, részben magyarok, részben németek voltak : Gubasóczy János, czimzetes pécsi püspök, Szelepchényinek kedves embere, jó lelkű, becsületes magyar ember, mint később magasabb állásban is kimutatta ; Galanthai Eszterházy Farkas, királyi személynök szintén jó, jámbor ur ¹⁾ ; B. Heister Godofréd, ki még Tiszántúl volt, mint katona és a haditanács képviselője, és Volkra Otto Ferdinánd, Theophil, Haidenreichstein grófja, a szent sír lovagja, és a bécsi udvari kamara tanácsosa, a kincstári ügyek és érdekek képviselője, ki alig lépett a magyar földre, már meglehetősen felfogta az ország sajátságos viszonyait, és mindjárt kész volt egy programmal az ország rendezésére, melyben ugyan a német államférfiak ellenséges szempontjából kiindulva sok kemény és szigorú rendszabályt, de helyesebb és czélszerűbb dolgokat is tanácsolt, mint a minőket a német államférfiak alkalmazni szoktak. Először vizsgálta, mit vétettek a békétlenek ? Conventiculumokat tartottak a német iga lerázására, kötelező határozatokat hoztak, és pedig csak a köznemesek, a főurak és papság mellőzésével. Terhes adót vetettek a jobbágyokra. Törtek a katolikusok ellen. Leveleztek a törökkel, Erdélylyel, a francziákkal és lengyelekkel. Megvetették a császár rendeleteit, gyalázták hiveit, ministereit, saját fenséges személynét. Szervezték a rebelliót. Várakat akartak bevenni ; tervben volt az örökös tartományokra törni, a bányavárosokat elfoglalni, a töröknek adót fizetni. Sereget szedtek, és adót

¹⁾ »Ein guter, frommer Herr« mondja a Szepesti Krónika, Vagner, An. Sc. II. 34. l.

hajtottak be. Visszamenve a régibb eseményekre, még a török háboru előtti időkre, felemlíté, hogy német katonákat öltek meg; Bártfán megöltek egy papot, ki a szentséget vitte, Szathmáron egy jezsuitát, Nagybányán egy katholikus asszonyt. Eperjesen akadémiát állítottak, s ugyanott — a legújabb időben — német katonákat az ellenségnek martalékul dobtak, most meg : nem adják meg a királynak, mit ígérnek, és a mit adni kötelesek ; nem adnak dézsmát. Roszul bánnak a király tiszteivel, és semmibe sem veszik parancsaikat és végre : fenyegetőznek, hogy majd körül fogják a császári hadak által megszállott várakat és megveszik kiéheztetés által. Mind e bajok fő okát az eretniségben, némely főurak ambitiójában, kik Bochkay, Bethlen, Rákóczy nyomán, fejedelemség és koronáról álmodoznak és a nemzet nyughatatlan természetében találá. Panaszkodnak : hogy a végbeli hadakat nem fizetik ; az országból sok aranyat kivisznek és cserébe rossz pénzt adnak ; magyar ezredek nem tartanak, és az országot a török ellen kellőleg nem védik. Hozzájárul ehhez külföldi fejedelmek bujtogatása, és a megvetés, a melylyel a roszul tartott német katonák, és a roszul felszerelt várak iránt viseltetnek.

Az eszközök, melyeket a kormánynak a baj orvoslására tanácsolt, a következők voltak : ki kell végezni a főrebelleket és el kell kobozni jószágaikat. Igazságosan kell bánni a köznéppel és meg kell védeni a nagyok zsarnoksága ellen. Szaporítani kell a sereget, fel kell szerelni a várakat. Katholikus horvátokból ezredek kell alakítani. Szükséges némelyeket megnyerni a gonoszok közül, hogy a többiek rossz terveit kikémleljék, mire az elkobzott javakat kell fordítani, melyeknek értékét 150—200,000 forintba becsülé. Reformálni kell a végbeli magyar hadakat. Min-

denhová jó katolikusokat tegyenek kapitányokul. Szüntessék meg a szabad huszárokat, kik ugyis mindig az ellenség részére hajlanak. A végbeli had, jelen állapotában, tehát az országra nézve béke idején, haszontalan háboruban, és folytonos szállka a török szemében. A királyi városokat jó lesz megalázni, lefegyverezni, jól megfizettetni, nyakukba katolikus tanácsokat tukmálni, és szabadalmaikat megnyirbálni. A magán emberek várait le kell rontani, vagy császári őrséggel megrakni. Ne lehessen végrendelkezni azon esetekben, a hol a családnak magva szakad. Szükséges gondoskodni, hogy a nemesség száma kivált akatolikusok által ne szaporittassék. Senkinek se adjanak nemességet, ki nem katolikus. Azonban meg kell jutalmazni a hiveket és azokat, kik a császár szolgálatába lépnek; a gazdasági ügyekre nagy gondot kell fordítani és a rendetlenségeket meg kell szüntetni. Meg kell nyerni a jó érzelmű magyarokat az által, hogy alkalmazzák őket is a haditanácsban,¹ a kamarában, a magyar lovasságnál. Végre gyarmatosítani kell az országot és előmozdítani a katolika vallást. ¹⁾

A biztosok mellett még három kisebb ember is volt segédül : Beris János udvari kamarai, Stahl Frigyes haditanács titkárok és Podesta János, magyar tolmács. A bizottság tagjai augusztus 6. indultak el hajón Bécsből Pozsonyba, hova másnap szerencsésen megérkeztek. További utjukban Trencsényben Kassa város követeivel : Madarász Márton bíró és Püschel Sándor tanácsnokkal találkoztak, kik panaszsra mentek Bécsbe, Spork ellen. Rottal biztatá a

¹⁾ »Estratto d'un scritto di Volkra in soggetto d' Ungheria.«
Had. tanács.

panaszosokat, megnyerő módorát fordítván kifelé. Árván és Liptón keresztül jól megrázva, és hosszú utjok unalmát borozással üzve el, a biztosok aug. 18. délután érték el Lőcsét, a hol tiszteletükre rövid időre német őrség tanyázott. ¹⁾

Spork már ekkor saját szavai szerint, elvégezte mit a császár neki parancsolt : és Rottalon volt a sor eligazítani a többit. Murány már a császáriak birtokában vala.

Spork még Bárczáról irt (jul. 30.) Széchy Máriának és komolyan felszólítá, teljesítse a császár parancsát, különben hatalmának teljes súlyát fogja érezni, és ő lesz felelős, ha a bűnösök közül valamelyik megmenekül. A bűnösök közé sorozá pedig: Leszenyei Nagy Mihályt, Makay Györgyöt, Mária titkárát, és Leszenyei Nagy Ferenczet, ki már ekkor nejét, Kerekes Katát, és négy leány-gyermevét is a várba hozta. E levelet a beteg nádorné augusztus 2-án vette és mindent elkövetett, hogy Nagy Ferenczet megmentse. Irt Bécsbe, irt Sporknak, hogy Nagy Ferencz igaz hive a felségnek. Nem csak most jött a várba, hanem a nádor halála óta szolgálja őt, és ő legjobban tudja, hogy még oly tetteiben is, melyeket az avatatlanok hajlandók balra magyarázni, igaz hűséggel a felség érdekeit mozditá elő. Egyébiránt, ha kell, Nagy kész felmenni Bécsbe. Vegye a felség őt, a szegény özvegyet, szolgálival pártfogása alá. »Makay György — iratá deákul Sporknak — titkárom és conventios szolgám; semmi bűnben sem érzi magát részesnek, itt van és itt marad nálam a murányi várban. Érte valamint praefectusom, Nagy Ferenczért jót állok a felségnek és excellentiádnak!« Nagy Mihály azonban nincs Murányban,

¹⁾ Gubasóczy Szelepchényinek Lőcse aug. 18. 1670. Pr. lev. An. Scep. II. 36.

sem másutt birtokain; lakása a Dunán inneni részeken van. ¹⁾

Azonban a várbeliek maguk sem bíztak sokat e levelek sikerében, és védelemre gondoltak annál is inkább, mert a füleki, és szendrei őrségek már kezdték a murányi és baloghi jószágokat megszállani. Cziráky pater is, miután Széchy Mária lelkére kérte, adjon jó tanácsot, oda nyilatkozott, hogy ő ugyan, ha az interessatusok céljait kezdetben tudja, azokat soha sem helyeselte volna; most azonban már annyira fejlődvén a dolog, hogy a nemzetnek gyalázata, sőt végveszélye következhetik be, mely pedig összességében nem vétkezett a király ellen: maga a természet joga megengedi a védelmet. Mind a mellett ajánlá, ne essek kétségbe a felség kegyelme felett, folyamodjanak újra hozzá, és a várnak és lakóinak sorsa talán szerencsés fordulatot fog venni. ²⁾

A murányi haditanács — Nagy Ferencz, Csathó Mihály, Cziráky pater és Szkárosi Nagy János — elküldött tehát Szobonya, és Achayhoz: szedjenek szabad legényeket. Hasonló parancs ment a baloghvári kapitányhoz, Gyöngyösihez, és a nádorné ezüstjét e célra szánták. Mezei sereget akartak felállítani, de csakhamar letettek e szándékról, és elhatározzák, hogy a vár védelmére fognak szoritkozni, mi végre a lappangó bujdosókat a várba gyűjtik. A parasztnak azonban megengedték, hogy az utakat mindenfelé vágják be, és buzdíták őket, hogy ostrom esetére az erdőkől oldalvást támadjanak a német hadakra. Fontos volt

¹⁾ Széchy Mária a császárnak jul. 26. Sporknak, aug. 2. K a m. l e v.

²⁾ Nagy Ferencz löcsei II. vall. i. h.

tudni, mit tartanak az egri törökök a németek mozgalmairól? mit fognak tenni, ha Spork a várat ostromolná, és hadai a hódolt falukra is szállanának? s erre a hódoltsági parasztoktól azon megnyugtató választ kapták, hogy a törökök nem hiszik a németek eljövetelét; ha azonban jönnének, azt felkarózás büntetése alatt rögtön be kell jelenteniök Egerbe, Kara Ibrahim pedig jolsvaiak által üzenteté, hogy a portán levő magyar követ megnyerte végre a nagyvezért. A nádorné ne vegyen be német őrséget, ne hogy úgy járjon, mint Báthory Zsófia, ki már nem is úr saját várában, Sáros-Patakon.

E tervezgetések közt, aug. 6-ikán délután ismét császári követek jelentek meg a vár előtt: Kászonyi prépost, kit már Erdélyből ismerünk, és Counwald Cucolsqui Gáspár, Sporknak főhadsegéde, 30 vasas, és 30 dragonyos kíséretében. Ez új követek már a császár május 5-iki mandatumára támaszkodva azt követelték, fogadjon be a nádorné várába, míg a zavarok tartanak, német őrséget, különben Spork vele kötelessége szerint fog elbánni. A beteg nádorné a várkapuig vitette magát, hogy a császári parancsot olvassa, és azután szóbeli értekezés végett leakart szállni székéről, de Spork követei nagy durvasággal, alig állottak szóba vele. Midőn a nádorné emberei meghatalmazásukat kérték: a katonaságra mutatnak, és mondák, nincs most ideje az efféle prókatori fogásoknak; bocsássák be őket a várba; fogadjon be a nádorné jó szerével német őrséget, és a felség mind azt, a mit ők tesznek, jóvá fogja hagyni. Széchy Mária azon kérelmére, várjanak, míg hirnöke megjő, míg a murányiak a felséghez intézett folyamodásukra választ kapnak: Kászonyi felelt: hiában való minden folyamodás a ki-

rályhoz! Mások is folyamodtak, még sem használt semmit. Vele itt többet végezhetnének, mint Bécsben! és azzal társával, fenyegetőzve, hogy nyomukban hatalmas császári sereg jó a nádornénak és javainak romlására, lement Murány-aljára, hol Counwald kisded csapatjával egy bepalánkolt majorba vette magát, és szemmel tartá az utat, mely a várból ki, a török hódoltságba vezetett. A követek kihívó magaviselete igazolni látszott a nádorné félelmét, hogy a németek nem csak a várat akarják megszállni, hanem ki is akarják mindenéből fosztani, rabbá is akarják tenni, mint Zrinyinét, és kétségbeesésében ismét csak a felséghez fordult. Egy hosszú levélben felsorolá a maga és férje érdemeit! Az ő segélyével került I. Rákóczy György idejében Murány császári kézre, s mind e perczig, önköltségén, megtudta azt a császár hűségében tartani. E félreeső hegyivár sem nem árt, sem nem használ a közügyek folyásának: azt tehát őrséggel megszállni nem szükséges. Rá, szegény elaggott, törődött özvegyre nézve azonban fontos, hogy német őrsegtől megkíméljék. Hátra levő kevés napjait, békében nyugalomban, kényelemben szeretné tölteni, mi német őrség mellett lehetetlen. Halála után a vár, az inscriptionalis öszszegnek letétele után, úgyis a felségre száll, de ha ezt a rövid időt sem akarná megvárni, átadja ő Murányt. mindjárt, inkább, semhoggy azt német haddal birja, csak fizesse meg a felség pénzét, és adjon neki hason czimen más valami jószágokat.

Széchy Mária nem hallgatta el azt sem, hogy retteg Zrinyiné sorsától, és aggodalmainak támogatására felhozta a követek sértő magaviseletét. Hivatkozott az osztrákház világhírű kegyelme és jóságára, mely annak az egész világ szeretetét kivívta. E részeken már helyreállt a nyugalom,

nincs semmi szükség többé őrésre, végül azonban nem mulasztá el megérinteni, hogy ha időközben — a felség akarata ellen — rossz emberek által megtámadtatnék, Isten és emberi jognál fogva védeni fogja magát, mit a felség ne vegyen semmiképen felkelésnek.

E levelet aug. 8-án egy hirnök által Bécsbe küldvén, a követeknek megüzente, hogy Kászonyit bebocsátja a várba, de nem Cucolsquit németjeivel. — Spork a Szepességben értesült a nádorné ellenszegüléséről, melyet a császáriak a Murányba szorult rebelliseknek, különösen pedig Nagy Ferencznek tulajdonítottak. Rögtön meghagyá a lotharingiai herczegnek, menjen Létánfalváról Murány alá. A herczeg aug. 9-ikén 200 Caprara ezredbeli vasassal, és 200 dragonyossal a vár tövében állott. Murány ugyan fekvésénél fogva majdnem bevehetetlen volt, kivált lovasságnak, de benn a várban hiányzott a lélek. A várbeliek felhagytak minden merészebb gondolattal, és minden készülés daczára csak valami 150 katonával rendelkeztek, A falakon ugyan 42 ágyu állott, de csak egy tüzér volt, ki német létére nem akart a császáriakra kilőni. Károly herczeg, mielőtt a támadáshoz fogna, még egyszer felküldé Kászonyit és Cucolsquit a vár alá, megbizással; minthogy azonban a várbeliek megint csak a prépostot akarták bebocsátani, mindkét követ a kapun kívül maradt és ott értekezett Nagy Ferenczczel, ki a nádorné nevében kijelenté, hogy a mig Bécsből válasz nem jó, német őrseget a várba nem fogadnak. »És ha az udvar parancsa megjő — kérdék a követek — fognak-e annak engedelmeskedni?« Nagy Ferencz felelt: »az attól függ, hogy minő lesz e parancs.« Midőn a herczeg e választ hallá, azonnal 150 dragonyost leszállított lováról és négy felől kezdte megmászatni a meredek hegyet. Rövid időn a

németek fenn voltak a tetőn, alig 200 lépésnyire a vár kapujától, és kezdték magukat ott eltorlaszolni: míg Cucolsqui egy trombitással újból megjelent a vár előtt és magyar, tót, deák, német nyelven hangos felszólítást intéztetett a várban levő »minden hű nemes, polgár és paraszthoz,« hagyja el a várat. Még szabadon mehetnek! De a ki fegyvert fog a császár ellen, az rebellisnek fog tekintetni! E merész fellépés megdöbbsenté a várbelieket és Nagy Ferencz újból megjelent a falon, protestált Isten és emberek előtt, hogy alku közben így meglepetnek és Jézus Krisztus sebeire kérte a németeket, ne közelítsenek a kapuhoz, mert a várbeliek el vannak határozva, utolsó csepp vérükig védelmezni magukat, ha megtámadtatnak. Végre reményt nyújtott, hogy másnap megkezdí az alkut, mire a herczeg a támadást másnapig elhalasztá és Sporkot a történekről értesíté. (aug. 9.) Másnap csakugyan létre jött a capitulatio. Széchy Mária kérte, hogy ő és emberei — köztük különösen kiemelve Nagy Ferencz — személyük és vagyonukra nézve sértetlenek maradjanak. Károly herczeg, mint Sporknak meghatalmazottja, biztosítá a nádornét, hogy amint eddig, ugy ezentúl is teljes szabadságban marad. A mi embereit illeti, azok maradjanak nála, azon módon és helyzetben, melyben őket Spork most találta. A tábornokok könyörögni fognak értük a felség előtt: de ügyüknek legtöbbet az fog használni, hogy Murány a felség hadainak kaput tárt. Minden javaik a mostani állapotban maradnak. A nádorné többi váraiba nem jó német őrség. Murányba is csak annyi katona jó, a mennyi a nádornénak terhére nem válik. A katonai dolgok ugyan mind a császári várparancsnokot fogják illetni; a nádorné drabantjai többé nem szükségesek, a kapukat is csak németek fogják őrizni: de

ők tartoznak minden tekintetben a nádornénak a kellő tiszteletet megadni. A vár kulcsai naponként az ő kezébe tétetnek le, de ő azokat a császári várparancsnoknak visszaadja. Ha a várban van, a jelszót ő adja ki. A ki-bejárásban sem ő, sem cselédei nem gátoltatnak. Cselédséget mint eddig, úgy ezentúl is tarthat. A gazdasági dolgokba a németek nem avatkoznak, hanem viszik azt tovább a nádorné tisztjei. A katonák szállását a nádorné jelöli ki; fizetést havonként a császártól kapnak. Az ágyuk és lőszer, további intézkedésig a jelenlegi állapotban maradnak. Szóval a szerződés mindent, mi nem a katonai dolgokat illette, a nádornénak fenntartá és még oly kitüntetések is meghagyott neki, melyeknél fogva a gyenge asszony magát még mindig a vár korlátlan urnőjének tarthatá. A szerződésnek aláírása után Caprara volt az első, ki a várba felment, a hová őrségül 150 gyalog szállott az időközben megérkezett Stahremberg ezerekből. Maga Károly herczeg is feljött és szóval is megígérte mind azt, a mit írásbelileg kötelezett ¹⁾.

Nagy most ellenségeinek kezében volt. Vizsga szemmel kísérék, bár még nem volt parancsuk elfogatására. Elcsiklandós helyzetben sem hagyta el önfenntartási ösztöne,

¹⁾ Nagy lőcsei II. vallomása i. h. Széchy Mária Sporknak aug. 6. 8. A capitulatio pontjai, Széchy Mária a lotharingiai herczegnek, sept. 7. 1670. Kam. lev. Majthényi János Szelepchényinek aug. 10. Lőcse, Pr. lev. Cucolsqui Sporknak, Murányalja aug. 10. 1670. francziául, H a d. l e v. Spork Csákynak, Teplitz aug. 13. Eidl ugyanannak ugyanazon kelet alatt. K a s s a i C s á k y l e v. Caprara aug. 24. Martini aug. 20. 24, i. h. Ez autentikus kutfők mellett kellőleg megrostálhatni a Hist. des Troubles I. 135. Theat. Europ. X. 279. előadását, melyek történeteinkbe átmentek, teszem, hogy lotharingiai Károlynak 15000 főnyi hadserege volt.

mely eddig is mindig megmutatta neki a legczélszerűbb, habár nem is a legtisztességesebb kibuvó ajtót, s ennélfogva követte Károly herczeg tanácsát: jelentkezék önként a felségnél és oszlassa el a róla keletkezett balhíreket. Element Sporkhoz, a főhadiszállásra, a szepesmegyei Tepliczére, bár Széchy Mária nehezen bocsátá és a távozót még a német vezérnek ajánlá. Spork Nagyot röviden kihallgatta s azután ¹⁾ — hogy valami biztos helyen legyen — Lőcsére küldötte, a hová Rottalékkal egy napon érkezett meg (aug. 15.), Széchy Máriát pedig egy Bécsből érkezett parancs folytán: mindjárt a várnak megszállása után, a capitulatio daczára, Makayval elzáratta, neki minden közlekedést a külvilággal megtiltott, és a németeket a vár korlátlan uraivá tette. Így csak Nagy Mihály nem volt még kezében, de azt is, reménylél, rövid időn megfogja keríteni (aug. 10—13.). Murányból Kászonyi és Cucolsqui még Szádvárra mentek. A vár a l é v a i Csákyaknak tulajdona, Rozsnyó és Szendrő közt, majdnem oly erős mint Murány, szintén meghódolt és egy német hadnagy 30 közlegénnyel beleszállott. Ezzel Spork befejezte missioját és tábornokai-
val és hat ezreddel hazafelé indult. Szent István napján Liptószentmiklóson, aug. 24. Rózsahegyen volt s innen a holsteini herczeget a Spork- és lotharingiai herczeg-féle vasas-ezredekkel Sziléziába küldé, maga pedig a többi négy ezredet a Vág mellékére Trencsény alá vezette, és onnan Bécsbe ment jelentést tenni viselt dolgairól. Bécsben nagy kitüntetéssel fogadták, és a császár különös kegye jeléül,

¹⁾ E kihallgatásról emlékezik Nagy lőcsei II. vallomásában: de annak irott nyomát sehol sem találtam.

gyémántos arany-szelenczében levő arczképével megajándékozá ¹⁾).

Rottal beteg testtel, de töretlen lélekkel érkezett Lőcsére. Terve volt először tájékozni magát az események felett, szaglászni, tapogatózni, mielőtt dolgához fogna. Fő figyelme természetesen arra irányult, mi Nádasdyt illette, Nádasdyt terhelhette, és ez irányban kezdé meg Nagy Ferencz vallatását is, kiről, mentsége daczára, azonnal átlátta, hogy nagyon sokat tud e dolgokban. Nagy elbeszélte Hidvéghy izenetét, el a mit Nádasdy besztercebányai beszélgetéséről Kendével, Szepessy által tudott. »Szepessyvel« — mondá —, ki a nádornétól ezért nem csekély kedvezményekben részesült, k e l l e t t correspondentiát tartanunk, hogy az interressatusok titkait megtudjuk, és magunkat biztosítsuk. Közöttük élve azon kellett lennünk, hogy hitelünket előttük helyreállítsuk, és eloszlassuk a gyanút, melyet Nádasdy támasztott ellenünk, hiresztelvén, hogy az interressatusok titkait elárultuk az udvarnak.« E vallomásra Rottal rögtön irt Lobkowitznak Bécsbe, fogassa el a felség Nádasdyt; foglalja le irományait, szállja meg várait, mert bizonyos régi czimboraságát újra megkezdte, és féltő, hogy mint furfangos ember, kinek szeme, füle min-

¹⁾ Caprara aug. 24. sept. 4. Martini aug. 24. i. h. Rottal Szepelchényinek, Lőcse aug. 21. Majthenyi már idézett levele Pr. I. Spork Csáknak, Teplicz aug. 13. 1670. i. h. Cucolsqui levele Szádvár bevételéről és Spork levele aug. 24. 1670. H a d. l e v. Hist. des Troubles I. 137. Löher i. h. 273. I. Chavagnac memoirejai nyomán beszéli, hogy Spork Magyarhonból visszatérvén, mielőtt az udvarhoz ment volna, saját jószágaira négyszáz bikát szállított. E hadjárat után-e? nem tudom.

denütt van, még idejekorán elillan, és kisiklik a császár kezeiből. (Aug. 22.) ¹⁾.

Nagy némi felvilágosításokat adott Csathó és Monaky küldetéséről és Balló dolgairól is, a mennyit éppen Szepessy és Csathó által megtudott: teljesebb és őszintébb vallomást nyert azonban Rottal a nádornétól, ki fogságából Cziráky pátert és Braun Alajos, besztercebányai barát superiorát hozzá kérő levéllel, vegye őt pártfogása alá ²⁾. Rottal felelt, (aug. 20.) hogy nagyon sajnálja szomorú állapotát, de azon csak a felség parancsa segíthet. »Vigasztalására« küldi Volkra grófot, kinek ne csak minden irományát adja át, hanem mindarról, a mit tud, igaz és teljes vallomást is tegyen, nehogy, ha később valami napfényre kerülne, a mit elhallgatott, ez a felség előtt kárára váljék. Barátjai már is sok olyat fedeztek fel, mit ő nem mondott meg! és Rottal intését megerősíté Nagy Ferencz üzenetével: engedelmeskedjék a nádorné, bizony meg fogja köszönni tanácsát!

Volkra magával vitte Széchy Mária követeit, de szemmel tartá minden mozdulatukat. Kiváltkép Czirákyra vigyázott. Véleménye szerint még a papok sem értek semmit Magyarországon. Murányba érve (augustus hó 21.) könnyített valamit a nádorné sorsán. Makaynak is — a nádorné szavára — megengedte, hogy a várban benn szabadon járhatott. Azután elkezdé a vallatást. Midőn észrevette, hogy Cziráky integet urnőjének, rögtön eltávolítá és négyszemközt kezdé kérdezni az öreg asszonyt. Széchy

¹⁾ Nagy Ferencz lőcsei I. vallomásában. K a m. l e v. Rottal Lobkowitznak aug. 22. Volfnál i. h. 295. l.

²⁾ Hajnik, Széchy Mária utolsó életévei 11. l.

Mária faggatásaira az egész összeesküvésnek némi zavaros képét adá, főkép azt emelvén ki, mi Nádasdy bűnét képezé. A beszterczebányai gyűlésen kezdé, melyen férje már halálán volt. Azután áttért a stubnyai, szendrei összejövetelekre, a körmöczi pénzfelverésre, és ismétlé Hidvéghy izenetét, melyet már Nagy is bevallott. Azonban ő bevallá azt is, mit Nagy hallgatással mellőzött: hogy Nagy aprilban Barkóczyval megakarta venni a bányavárosokat, hogy Berethkén Szuhayval, Szepessyvel és másokkal gyűlést tartott. Gicha követségéről csak hallomásból tudott valamit. Épen semmi része sem volt Zrinyi Péter és Rákóczy-nak legujabb felkelésében. Beszédeiből Volkra kivette, hogy Nagy Ferencz és Cziráky intéztek mindent. Ők tárgyaltak, kivált Nagy Szepessyvel; tettek, cselekedtek nevében, sokszor annélkül, hogy ő valamit tudott volna; sokszor pedig csak akkor értesült valamiről, midőn már meg is történt. Szepessy majdnem minden héten Murányban járt tanakodni Nagygyal. Tanácskozásaikban mindig részt vett Cziráky, sőt Nagynak távollétében ő értekezett Szepessyvel. E vallomását Volkra deákul, írásban is kivette, és ő aláírta azon hozzáadással: »hogy az magyarból van secretariususa által deákra fordítva, de jól lehet deákul van, teljesen érti és magáénak vallja. (Aug. 23.)«

Volkra most teljesen meg volt győződve, hogy Nagy Ferencz a rebelliseknek egyik főembere, és irt Rottalnak, vegye őrizet alá. Czirákyt ő maga fogatta el, és midőn megmotoztatta, tele találta kámzsáját levelekkel, melyeket a külvilágiak irtak vala a murányiaknak. A barát azonban nem maradt soká fogoly. Egy alkalmas pillanatban kereket oldott és szerencsésen kimenekült Murányból. — Volkra azután lefoglalá Széchy Máriának összes iromá-

nyait, melyeket ez neki készséggel átadott. Talált ott sok levelet Nádasdy, Bory, Tattenbach és Zrinyi Pétertől; megtalálta a ciffrák kulcsát, melyekkel Nagy Ferencz élt levelezéseiben. Ő azonban több jelentőséget tulajdonított a talált leveleknek, mint a minővel valóban birtak, mert a lényeges iratokat már mind bemutatta volt annak idejében Nagy Ferencz Rottalnak és az udvarnak ¹⁾. Volkra mindent összeszedvén visszament Lőcsére; Széchy Mária pedig fogoly maradt. Rottal követte Volkra tanácsát és őrizet alá vette Nagy Ferenczet, és míg társai a Murányból hozott leveleket vizsgálák: ő ismételve sürgette Bécsben Nádasdy elfogatását, »kin ez által nem történik semmi igazságtalanság, mert ha a felség jónak látja, mindig visszaadhatja szabadságát.« (Aug. 26.) ²⁾.

Bécsben az irányadó körök a legnagyobb szigorra voltak hajlandók. A gyors diadal el nem altatá gyűlöletüket és aggodalmaikat. Tudták, hogy a felkelés szelleme

¹⁾ »Az mi az rebellio dolgokbeli leveleket és conjuratusok neveit illeti, ennek előtte semmi egyéb levelek nem voltak, nincsenek is, hanem az melyeket, az mint feljebb irtam, Pozsonyból ő felségének küldöttem, és Murányban Volkra urnak adtam,« mondja Széchy Mária 1671-ki vallomásában, és csakugyan az összes periratokban nincs nyoma, hogy Murányban valami különös uj, terhelő dolgokat fedeztek volna fel — habár a közvélemény akkor azt tartá és nyomán azt hirdeti napjainkig minden történetíró.

²⁾ Makay folyamodása sept. 22. Széchy Mária vall. aug. 23. Kam. lev. Rottal Szelepchényinek, aug. 21. Pr. lev. Volkra jelentése és Rottal lev. aug. 26. Wolfnál i. h. 295. és kk. II. Hist. des Troubles I. 136. Wagner és Bethlen, cum grano salis, Martini sept. 12. i. h. »Nagy Ferencz őrizet alatt vagyon, feles leveleket hoztak ide, azokat most hányják« — írja Cseróczy aug. 26. 1670. Lőcséről. Sándor gyűjtemény.

még nincs elfojtva Magyarhonban. A visszatérő német tisztetek szerint az egész ország meg volt mételyezve, és folyvást rosztban törte fejét. A legerélyesebb eszközök látszóttak szükségeseknek, hogy a lázadó szellem megtöressék. És ez eszközök elseje volt az, hogy a fölkelés emberei példásan megfenyítettessenek. A magyarok közül akkor ugyszólván csak két embernek volt befolyása Bécsben: Szelepchényinek és Pálffy Tamásnak, kit Leopold a jó tanács angyalának szeretett nevezni. Pálffy nem volt engedékeny ember. Rákóczy Ferenczet is csak azért pártolta, mert az öreg fejedelemasszony »megaranyozta«, mint uton-utfélen, még a gyermekek is beszélték ¹⁾): de azért magyar főúr volt, ki az országot és törvényeit, legalább némi részeiben szerette, a német uraknak feltétlenül nem hódolt. Ő a lőcsei commissiot nem tartá illetékesnek, hogy a lázadók felett ítéletet mondjon, mert a törvényes forum I. Mátyásnak, II. Ulászlónak és I. Ferdinánd 1545-iki 44. törvényczikke szerint csak a magyar országgyűlés lehetett. Hivjon a felség országgyűlést Pozsonyba! ez volt tanácsa; alkalmasabb, jobb idő már nem is lehet, mint a midőn az egész ország meg van rémülve, a császár győztesen, fegyverben áll, és a török segély távol van. Azonban a német minisztereknek — élükön Lobkowitzczal — nem tetszett ez indítvány. Ki tudja — mondák — mikor lehet Magyarországon országgyűlést összehozni? és ha létrejönne a gyűlés, a főpapok — kik t a l á n hivek és ártatlanok — a főbenjáró perekben részt nem vehetnének, a többi karok és rendekben pedig — a hányan vannak — a vádlottak nem bírakra,

¹⁾ Szelepchényi alább előforduló véd- és vádiratában. Pr. levélt.

hanem ügyvédekre, szószólókra találnának ¹⁾). Politikus kartársait Hoher jogi okokkal támogatta, és megtámadta Pálffy különösen Zrinyi és Frangepán miatt, kiknek sorsa felett már határozni kellett. Hoher befejezte vallatásukat. Aug. 13-kán még egyszer magához hivatta volt Frangepánt, a délutáni órákban. Frangepán újból erősíté, hogy ő igazat beszél, és minden mondását tanukkal, okmányokkal képes igazolni, vagy a mennyiben négy szemközt történt, Zrinyinek szemtől szembe mondani. A bánnak juliusi valomására, hogy Frangepán volt a bünszerző, mondá: nagyon rosszúl ismerik Zrinyit, ha őt csak vitéz katonának, de másképen együgyű, mesterkedésekre képtelen embernek tartják. Zrinyi nagyon jól tudja, hogy e téves vélemény van róla, és ennek segítségével akarja magát kitisztáztzni, de Isten nem engedheti, hogy a bünös egy ártatlannak rovására megmeneküljön. Zrinyi maga sem mondhatja, hogy az ő tudtával küldte Bukováczyt Törökországba, vagy hogy ő előbb tudott volna a dologról, mint a midőn Bukováczy Salonikiból irt. Ha tehát ebben hazudott, lehet képzelní, mily hitelt érdemel többi mondása. Ő — Frangepán — az összeesküvés korábbi fejleményeiről mit sem tudott. Ha valami arra vonatkozó levelét találják: maga magára mondja ki az ítéletet. A legujabb dolgokban — ismétlé — csak színleg vett részt, hogy a felségnek szolgálhasson. Csáktornyan ugyan beleegyezett Zrinyi tervébe, hogy a törököt színleg felhasználják, de azt csak neheztelésből tette, mert a gréczi kormányshék nem iktatta be segniai főkapitányságába. Mellőzték, megvetették, úgy, hogy ő szé-

¹⁾ Montecuccoli jegyzetei. Ha d. l e v. Titkos tanácsí jkv. aug. 25. 1670. Titk. l e v.

gyenében a végvidékben meg sem maradhatott, hanem hol Erdődy, hol Zrinyi, hol Draskovichnál tartózkodott, és itt Zrinyinél esett csak értésére Zrinyi terve. Igaz, hogy belebocsátkozott Zrinyi terveibe, de csak hogy boszut álljon a stájeréken, és megmutassa nekik, hogy ki ő! Ha Segniában installálják, ő soha sem tudott volna az egész dologról semmit, Zrinyi se szólt volna neki, mert mindig gyanút táplált ellene. Hogy az egész terv nem volt komoly, abból is kitűnik, hogy egy ruhában, hadi szerszám, katonák, több paripa és pénz nélkül jött Csáktornyára Zrinyihez.

Nem igaz, hogy ő szerkeszté Bargigli utasítását. Ő csak kijavítá, hogy annál inkább megnyerje a bán bizalmát és szolgálhasson ő felségének. Erre kész esküt tenni, mondá hevesen; és üsse meg a menykő, sülyedjen el azonnal, ha Zrinyi neki valamit Bargigli elküldéséről mondott, vagy ő arról valamit tudott. Ne fogják Zrinyi ostobasága miatt a vétket rá, mint okosabb emberre. Ki hiheti, hogy a vezér — és az volt Zrinyi a többi interessatusokkal szemben — alattvalója által vezettessék? Bocsássa meg a felség elkövetett hibáját: Isten ugy legyen neki irgalmas, a mint sohasem volt igazán szándéka a felség ellen valamit elkövetni ¹⁾. Hoher a vizsgálat által teljesen megállapítva látta a két magyar főurnak bűnösségét, sőt arra — véleménye szerint — elég volt az, mit maguk adtak írásban. Zrinyi ugyan állítá, hogy csak színleg cselekedett; Frangepán pedig, hogy Zrinyi terveit kitanulja: de Lahnnak vallomása, a törökkel való alku, a Lengyelhonba való

¹⁾ Secundum examen mit dem Grafen von Frangepán den 13. aug. 1670. von 4 Uhr Nachmittags bis 6 Uhr Abends. Račkinál i. h. 324—327.

küldés, hogy a főherczegnő házasságát zavarják, hogy más királyt hívjanak Magyarhonba, végre a felség személye ellen intézett iratok, kétségtelenné tették vétküket. Szóval, több tekintetben rájuk bizonyult a felségsértés bűne. Pert kell kezdeni ellenük, hadd lássa az egész világ a dolog mi-
benlétét, és legyen igazolva a felség eljárása. Nem igaz azonban — mondá a magyar kancellár ellen — hogy e per csak a magyar országgyűlés előtt folyhat. Frangepán és Zrinyi fel vannak véve az osztrák nemesek közé, tehát osztrákok és Ausztriában is elítélhetők. Mint katona tisztek ugyanis a haditörvényszék alá tartoznak. Ausztria ellen Ausztriában vétkeztek, Bécsben a császár mennyegzője alatt szövetséget kötven és Tattenbachchal czimborálván; de vétkeztek a német birodalomban is, a mainzi érseknek írott levél által és a tett elkövetésének helye szerint a császár mint császár és mint ausztriai főherczeg egyaránt illetékesen ítélhet felettük. Nem szenved kétséget, hogy egy embernek több illetékes bírója lehet: de akkor az ítél felette, a ki őt legelőször elfogja; Zrinyi és Frangepán pedig Bécsben vannak fogva, Bécsben vétkeztek. Abból, hogy magyar törvény szerint lehetne eljárni, nem következik, hogy kell is eljárni, és a ministerek egyhangulag elvetették Pálffy Tamás véleményét, egyhangulag elhatározzák, hogy elkezdik a pert Zrinyi és Frangepán ellen, melynek lefolyása alatt Bécsujhelyen tartassanak fogva, külön-külön elzárva egymástól, de osztrák ügyvédek jogi tanácsával élhessenek. A tanácskozmány, mely ez eljárást megállapítá — Lobkowitz, Schwarzenberg, Montecuccoli, Lamberg és Hoher — reménylé, hogy talán még Zrinyi Miklós ellen is fog valami kisülni, ki szinte királyi gondo-

latokat forralt agyában ¹⁾, és azon véleményét fejezé ki a császár előtt (augusztus 29.), hogy a mig Zrinyi, Frangepán és a többi lázadó él, nem lesz békesség és hiában tartják német hadak megszállva Magyarhon várait.

A tanácskozmány Zrinyi és Frangepán mellett Nádasdy nevét is emlité, mint olyanét, a kinek veszni kell ²⁾. Ellenségei már régen áskálódtak ellene. Hidvéghy, kit némelyek Bécsben bárónak, mások a toll emberének mondtak, vallatva, elmondá a sánta lóról való üzenetet és sok más dolgot, a mi nem is volt való (aug. 20.) ³⁾. Megérkeztek Rottal levelei, de mindezeknél inkább eldönté sorsát, hogy a magyar felkelés leveretett, mert annak kimeneteléig csinján kellett bánni vele. Hogy most ellene fellépjenek: elég ok volt. Nagy Ferencz vallomásán kívül ott voltak Donellannak és magának Nádasdynak mult évi emlékiratai, melyek elég adatot tartalmaztak. Lobkowitz már levette róla kezét és a császárral könnyű volt elhitetni, hogy a magyar mozgalmaknak főszerezője, bár titokban, az országbíró⁴⁾. Kérdés már csak az volt, Bécsbe hívják-e Donellan által, vagy

¹⁾ »Regias prae se ferre cogitationes dicebatur« — mondja a Jelentés is.

²⁾ Titk. tanácsi jk. referálva a császárnak aug. 29. 1670. T i t k. l e v. Montecuccoli jegyzetei i. h.

³⁾ Hidvéghy vallomása Majláthnál i. h. 87. A titkos levéltárban azonban sem én, sem Rački nyomát nem találtuk. Diversus Casus bellici i. h. Caprara sept. 7. i. h., hol Ethlichet irt, talán csak a másoló »huomini di penna e di cabala« (t. i. Nagy és Hidvéghy) scuoprono sempre nuovi eccessi ed orditure si infame, che non si ponno credere. »Baron Idweghi«-ről beszél a pápai követ sept. 7. Rački 344. l.

⁴⁾ »Principalis author, licet valde secretus dieser Ungarischen Unruhen« írja Lipót sept. 10. Pöttingnek, Majláth i. h. 97. A titkos

pedig jószágán fogják-e el? mert tartottak tőle, hogy elszökik, a mint kincseit — állítólag — már is Velenczébe szállította ¹⁾. Lobkowitz az előbbi választá és Donellant saját kocsiján Pottendorfba küldé, hívja Bécsbe Nádasdyt, a felség fontos dolgokat akar tőle kérdezni, s eljövedele nagy hasznára fog válni ²⁾.

Nádasdy azonban már tudta Donellan által, hogy per fenyegeti. Ő nem gondolt szökésre, mely ha sikerül is, családjának romlását okozta volna. Bizott még a császárbán és egy levélkében, Isten irgalmára, melyre minden ember szorul halála óráján, kérte, könyörüljön rajta. Ha ő nem lesz képes meghálálni, Isten fogja neki megfizetni kegyességét (aug. 30.) ³⁾. Irt Lobkowitznak, hogy hozzá, mint egyedüli oltalmához fordul és küldi Donellant előterjeszteni kérelmét ⁴⁾. Kérelme pedig abból állott, hogy — ha a felség-nél ellenségei győznének, ámbár nem forralt semmi roszt — ne kezdjék el mindjárt a végrehajtáson, ne ítéljék el bizonyítékok nélkül, hanem adjanak neki módot védelmére. « Ha a felség azt véli, hogy elítélheti: tetteit vagy halállal, vagy más valami, tetszésétől függő büntetéssel sujthatja ⁵⁾. Ha életét kívánják: itt van, vegyék el, ő nem fogja magát

tanácsban világosan kimondák, hogy Nádasdyt kimélik a magyar ügyek eldüléséig, mi eléggé megczáfolja Wolf conjecturáit i. h. 296. l.

¹⁾ Idézett tik. tan. jkv. titk. lev. Zorzi sept. 6. 1670. Račkinál i. h. 342. l.

²⁾ Zorzi sept. 6. 1670. i. h.

³⁾ Nádasdy a császárnak, aug. 30. 1670. T i t k. l e v.

⁴⁾ A levél u. o.

⁵⁾ »Poena extraordinaria« mint az akkori jogásznyelven hitták az oly büntetést, melyet nem a törvény rendelt a kérdéses büntetetre.

védeni. Ha extra-ordinaria büntetéssel akarják sujtani, ő kész minden hivataláról lemondani, kolostorba zárkózni, kivándorolni vagy a felség örökös tartományaiban valahol magát mint magán ember megvonni. Ha vagyonát kívánják: vegyék el szerzeményeit, de ne bántsák ártatlan gyermekeit, 3 serdületlen kis leányát, kik közül a legidősebb 13 éves, 5 kiskoru fiát, kik közül a legidősebb 14, a legkisebb csak 5 éves, kik, ha ő elvész, apátlan, anyátlan árvákká lesznek, becsület nélkül, kiket akár vele a sirba tehetnének. Ne sujtásák Homonnay György három árváját, kiknek szintén ő gyámjuk és oltalmazójuk. Ő kész, — ha vagyonát kívánják — hitelesen kimutatni mindazt, a mi az ő tulajdona és átengedni: de Krisztus sebeire kéri; folyjon a dolog titokban, lelkiismeretes és jogtudós férfiak és ne ellenségei előtt. Jelentse ki a császár akaratát!« Egyuttal azonban sok irományát, köztük Nagy Ferencznek számos levelét, elégette, másokat pedig — különösen azokat, melyeket hajdan Rákóczy György ügyében kapott — egy ládában pottendorfi kincstárának kulcsaival és drágaságainak jegyzékével sógorának Eszterházy Mihálynak adott át őrizet végett ¹⁾.

Midőn Lobkowitz látta, hogy Nádasdy nem jő önként Bécsbe, szept. 1. délután Schwarzenberg, Lamberg, Montecuccoli, Sinzendorf és Hocherrel tanácsot tartott és határozattá lőn, hogy Nádasdyt jószerével vagy erőszakkal elfogják. A felség még az nap értesült a határozatról és helyben hagyta. Abele maga expedíáltatta a parancsot, maga vitte el, sept. 2. a haditanácshoz ²⁾, mely azonnal utasítá a H e i-

¹⁾ Nádasdy Donellannak aug. 30. 1670. Nádasdy II. vallomása 17. 18. pont. Tit k. lev.

²⁾ A gyűlésről való jelentés a tit k. lev.

ster lovasezred parancsnokát, hogyfogja el az országbirót. A Heister ezered már Pottendorf környékén állott, azon szin alatt, mintha csak más csapatokra várna még, hogy Magyarországba menjen. Az alezredes, gróf Ursembeck, a vett parancsra sept. 2. este, Wimpassing körül összegyűjté az ezerednek mind a 6 századát, s az ottani korcsmárostól ügyesen kitudá a pottendorfi várról mind azt, a mire szüksége volt. Kora reggel két századot egy erdőcskében tartalékul hagyva, a többi 4 századot két egyenlő részre osztva, két különböző uton közeledett a vár felé. Nehány katona előre ment, és midőn reggeli 6 órakor a várbeli vonóhidat lebocsáták, azt megrohanta, elfoglalta és jelt adott az egész ezerednek. A kapuőrt, ki fel akarta vonni a hidat, egy lövés homlokon találta és leteríté. A lovasok elfoglalták a kaput; dulakodás közben Nádasdy huszárai közül kettőt halálosan megsebesítettek és lövöldözve, nagy zajjal feltörtettek a lépcsőkön. Egy cselédet, a ki menekülni akart, leütöttek: a többiek rémülve futottak, bujkáltak, a merre csak birtak. Nádasdy még az ágyban feküdt, midőn Ursembeck behrohant és elfogta. Nádasdy csak azt mondá, hogy különösnek találja az elfogatásnak e módját, midőn ő a felségnek egy szavára is kész lett volna Bécsbe menni és kérte, engedje meg, hogy felöltözködhessék és az utravalókat magához vehesse. Ursembeck mondá: öltözködjék fel cselédjeinek segítségével, de nem hagyá el egy perczre sem, mert hire volt, hogy a gróf szobájából egy titkos ajtón, titkos lépcsőn kijuthatni a várból a szabadba. A katonák ez alatt zsákmányra vették a dolgot. Kinyitották az almáriomokat, ládákat és a mi pénzt, értéket elraboltak, azt maguk között feloszták, úgy hogy volt némelyik, ki 15,000 frtot kapott. A cselédség maga 3000 frtnál nagyobb kárt vallott. Dras-

kovich Jánosné pedig, Nádasdy leánya, ki férjével, Mária-Zellbe menet a várban ép látogatóban volt, ékszerekben, csipkékben, készpénzben, mintegy 7000 frt értéket vesztett. Nádasdy fájdalommal látta a pusztítást, de Ursembeck, el lévén foglalva foglyával, nem akart vagy nem tudott parancsolni katonáinak, kik dühöseknék mutatták magukat minden ellen, a mi csak magyar volt. Nádasdy csak egy kis vasszekrényt tudott megmenteni, mely asztalán volt és melyet szinte fel akartak törni. Kieszközölte, hogy azt bezárva, épen vitték Bécsbe. Ezek után Ursembeck őrizet alá fogta az egész várat, az összes bennlevőkkel, nem véve ki Nádasdy két legkisebb fiát sem, nem Draskovichot feleségével és Bock kapitányt egy osztálylyal a várban hagyván, maga befogatott és kocsiba ültetvén Nádasdyt, két századdal elő és utócsapatot képezve, maga a kocsi mellett lovagolva, trombita és dobszó mellett, visszaindult Bécsbe. Esti öt órakor érkeztek meg és Nádasdyt saját palotájába vitték, az udvar mellett, és egy sötét kis szobába zárták, sem tentát, sem papírt neki nem adtak, senkit hozzá nem bocsátottak. A palota részeit, melyekben Nádasdy lakni szokott, lepecsételték és oda helyezék a vasszekrényt is, melyet Pottendorfól elhoztak ¹⁾. Néhány nappal később (sept. 9. körül) elvitték az ausztriai országházba és ott egy kis udvari szo-

¹⁾ Legrészletesebb tudósítás Martininál sept. 7., ki mondja: »Questo e il racconto ricevuto da persona degna di fede e maggiore d'ogni eccezione che fu presente.« Zorzi, sept. 6, Račkinál i. h. 341. rövidebb. Hist. des Troubles i. h. 139. Theat. Europaeum i. h. 270. l. A cselédek és Draskovich panasza és az erre vonatkozó iratok a k. m. l. e. v. Nádasdy Hochoernek, sept. 11. 1670. Titk. l. e. v. A rablást Rhédey is említi portai követségében. Mon. Hung. VIII. 428. és kk. 11.

bába, az ugynevezett Praelatenstubeba zárták, háromszoros őrizet alatt ¹⁾). Jószágaira: Keresztur, Szarvkő és főleg Sárvárra és Kapuvárra katonaság ment, de nem tábor, hanem csak 140 német gyalog a Pio ezeredből, a magyar és bécsi kamara biztosaival, Görgei Márton, Mednyánszky Pál és báró Serau Jánossal. Zichy István eszközölte ki, hogy nem történt oly dulas, mint Pottendorfbán és e szelidebb bánásmódot maga Nádasdy is előmozdítá, irván, — mihelyt tentát és papirost kapott — Sárvárra, Kapuvárra tisztjeinek, hogy ellentállás nélkül adják át a biztosoknak várait. Ugy is történt. A sopronyi és vasmegyei jószágok szeptember elején elfoglaltattak; a talált irományokat a biztosok két ládában Bécsbe küldték, a többi ingóságot összeírva, a várakban hagyák. Pénzt nem találtak annyit, mint a mennyit vártak: mind a mellett később 8. szekér pénzt szállítottak Pottendorfból Bécsbe ²⁾). Nádasdy elfogatása után Zrinyi és Frangepán felett is intézkedtek. Frangepán költeményeinek rendezésével foglalkozott ³⁾, Zrinyi pedig egy uj emlékiratot fejezett be, melyben ismétlé, amit már többször mondott, a főszulyt azonban a neki ígért ke-

¹⁾ Martini sept. 14. levelében említi: *Sul principio di settimana fu trasportato nella casa provinciale*» i. h. mi tehát 8—9-ike lehetett.

²⁾ Martini i. h., hol ilyféle ferdítések fordulnak elő, nem tudom az eredeti vagy a leíró hibája folytán: Saralavallo (Szarvkő?) Chra (Kreutz=Keresztur), Cambar (Sárvár) *Hist. des Troubles. I. 159. l.* Zichy levele a kamarához sept. 11. 1670. Bécs, és más e tárgyra vonatkozó iratok, kamarai és haditanácsi végzések másolatai a kam. I. v. Ugyanott egy jelentés Nádasdy iratainak összeírásáról, mely Bécsben októberben kezdődött és több hónapig tartott, de semmi — az összeesküvésre vonatkozó — iratot nem hozott napfényre.

³⁾ Kostrenčič Iván, Frangepán költeményei elé irt előszavában.

gyelemre fekteté. Forstallra hivatkozott, kivel, miután az vele többé Csáktornyan nem találkozhatott és visszafordult, Bécsben beszélt. »Hallom ugyan az ellenvetést, írta a többi közt, hogy Forstall talán saját érdekében hazugságokat mondott; Lobkowitznak és az udvari kancellárnak szava nem elegendő; a császárt nem köti mind az, mit miniszterei ígérnek: azonban az efféle szörszálhasogatások csak az iskola padjára valók, professorok szájába, de becsületes kalmárok közt is alig fordulnak elő, annál kevésbé járják a császár udvarában, midőn az embernek herczeggel, királylyal, császárral van dolga.« »Forstallnak megbízása volt Lobkowitz herczegtől, melynek hitelt kellett adnom. Ha Forstall rosszul járt el, ha tévedett, ha megbízása határait túllépte — a mit nem hiszek — lássa ő, hibája nem válhatik káromra, midőn azt tettem, mit tennem kellett. Én Lobkowitz herczeggel és Hoher báróval, mint közhivatalnokokkal, a császár képviselői és főministereivel alkudoztam. Szavuk tehát nekem a császár szava. A charta bianca engemet is, de őket is köti: mert miért íratta a császár ép azon feltételeket bele és nem másokat, ha azokkal meg nem elégedett? A császári sas nem fogdos legyeket, a nagylelkű király szavait nagylelkűen kell magyarázni, és nem szörszálhasogatva kisebbiteni.« Említé, hogy hatodik hónapja szenved már fogságban és vele fia is el van zárva a vitézség útjától annélkül, hogy abból a felségnek vagy az államnak valami haszna lenne. »Szenvedünk, pedig — úgy vélem — a haza törvényei és jogai ellen, melyeket felséged esküvel megerősített, melyek szerint senkit elfogni, javaitól megfosztani, senki ellen végrehajtást intézni, senkit megbüntetni nem szabad, mielőtt törvényesen meg nem idéztetett és védelmének meghallgatása után törvényes bírása által el nem

marasztaltatott. Törvényeink továbbá rendelik, hogy a család ősi javait, egynek bűne miatt, el ne veszítse. Mi azonban mindannak ellenkezőjét tapasztaltuk. Nálunk végrehajtással, confiscatioval kezdődött a dolog. A törvények, melyek mindig használtak másoknak, nem oltalmazták többé azokat, kiknél hivebb és régi szolgája nem volt a császárnak, de még csak hasonló is igen kevés. Méltóztassék felséged kegyelmesen megfontolni, hogy ránk nézve a császári vagy más tartománybeli törvények nem alkalmazhatók, és felséged a magyar törvényekre kötelezte magát.« »Azonban mellőzve mindezt, az ausztriai ház kegyelmére hivatkozom. Felséged háza a kegyelemmel született, a kegyelemmel növekedett és lett nagygyá és nem veszhetik el, ha csak kegyelme ki nem hal!« Azután említé, hogy nincs példa az ausztriai ház történetében, hogy egy érdemdús családnak az »első botlást« — »ha már annak akarják nevezni« — meg ne bocsátotta volna. Hivatkozott a multra: mennyit tettek a Zrinyiek — ő és bátyja — Styria, Krajna és Karinthiáért és erősíté, hogy soha sem fog boszura vagy megtorlásra gondolni. Végre pedig kérte a felséget, adja vissza fiának a szabadságot és módot a tanulásra, őt pedig időközben, míg védveit összeszedi, előadja, szintén bocsássa ki fogságából (sept. 5.) ¹⁾.

Ez iratot Zrinyi hamarjában Ugartenak adta, hogy a felség kezéhez juttassa ²⁾, midőn september 6-ikán reggel előbb őt, azután Frangepánt, kocsiban lovas katonák őri-

¹⁾ »Ausführliche deduction Peter Graffen von Zrinii an ihre Kais. May.« i. h. 333—341. l. Ez azon levél, mely interpolálva, Katonánál és régibb íróinknál is, mint Csereynél, legalább részben megjelent és mostanáig Zrinyi perbeli védelmének tartatott.

²⁾ Zrinyi Hochoernek kelet nélkül, Račky 348. l.

zete alatt, Németujhelyre vitték és ott a várban, a már számukra elkészített szobákba zárták, melyekből — leg alább eleinte — még az udvarba, vagy a vár mellett levő, fallal kerített, vadaskertbe sem volt szabad lemenniök. Mindegyiküknek csak egy szolgát engedtek meg: Zrinyinek Tarrody Györgyöt, apródját és gyámfiát, »kinek — meghalván nővére — senkije sem volt már a világon« ¹⁾, Frangepánnak pedig a szintén ifju Verner Bernátot. Az őrség, 100 katona, Mansfeld Henrik Ferencz gróf kapitány alatt állott. Tartásukra naponként külön-külön 6 frt rendeltetett a németujhelyi harminczad jövedelmeiből, úgy, hogy ez összeg azután az elkobzott Zrinyi és Frangepán-féle jószágok jövedelmeiből visszatérítették; de ez összeg oly csekély volt, hogy Mansfeld a sajátjából pótolá a hiányokat és elvégre is a tartási összeg havonkénti 400 forintra emeltetett. Sorsuk e fordulatánál már a pápai követ is kezdé veszteni bizalmát és a ki még két héttel azelőtt hajlandó volt hinni, hogy nem csak életük nem forog veszélyben, hanem javaiknak egy részét is vissza fogják kapni: most már alig merte reményleni, hogy javaik vesztével életüket fogják megmenthetni ²⁾).

Atyjának és nagybátyjának sorsával Zrinyi Jánosnak helyzete is változott. Róla sem feledkeztek meg, és a felség

¹⁾ Zrinyi Hochoernek jun. 27. 1670. Rački 297. l. szavait a »puero ephebo«-ról Tarrodyra értem.

²⁾ Benignae resolutiones sept. 11. 1670. A pénz utalványoztatott. »A die 6. mensis huius septembris, quo praefati duo comites Neostadium deducti sunt.« K a m. l e v. Némely nyomtatott műben olvasható, hogy Frangepán előbb Schottwienbe vitetett, de az nyilván való tévedés v. ö. Martini sept. 14. i. h. és a pápai követ aug. 24. sept. 7. Zrinyi Hochoernek sept. 23. 1670. Rački 332. 344. 348. l.

Grasser Tamás és Wargl János jezsuitákkal, egy udvarmester és két szolgálóval Prágába küldte, tanulmányainak folytatására, bár a harcias szellemü ifju ez ellen határozottan tiltakozott és a felségnek írta: »Én hazámban már törvényes koru vagyok. Tanultam a humaniorákat és a philosophiát, többet már nem tanulhatok. A theológiára nem akarok menni, mert nincs hivatásom fraterre vagy pappá lenni. Nincs szükségem tanítóra, vagy mesterre. Convictusba vagy iskolába nem megyek többé. Nem vétettem semmit felséged ellen. Igazán sajnálkoztam, midőn a zavarokról értesültem és örömmel jöttem felségednek lábaihoz és szöktetem volna, ha más módon el nem juthatok. Esedezem tehát felségedhez, hagyjon katonának. Adjon egy századot valamely ezredében, a hol a lovagias gyakorlatokat megtanulhassam. Megfosztanak szolgálóimtól. Mindig félek és nem tudom elképzelni, miért ne lehetne nekem cselédem, a ki hozzám hűséggel viseltetik. Felséged felette jó, felette kegyes az ártatlanok iránt: a katonaságnál vannak sokkal kisebbek és sokkal fiatalabbak mint én, kik nem fognák ugy kiöntani vérüket, mint én óhajtom azt tenni felségedért! (sept. 19.).« ¹⁾

Prágában a cseh helytartó Martinitz gróf csodálkozva tapasztalá, hogy egy fiatal emberrel van dolga, ki olaszul, németül, spanyolul, francziául, latinul, horvátul és magyarul beszél, országot világot látott, biztosan és szabadon mo-

¹⁾ Zrinyi János Antal levele olaszul a titk. lev. Rački i. h. 346. hibásan azt mondja, hogy a raudniczi levéltárból vétetett. Továbbá levele Martinitzhez sept. 27. és Martinitz levele Lobkowitzhoz, ugyanazon napról, u. o. 350. l. Zrinyi János levele aug. 15. 1670 Titk. lev.

zog, privatim a philosophiát elvégezte és a testgyakorlatokban, lovaglásban, vívásban, tánczban járatos. De az udvar nem akarta katonának adni az ifjut, ki atyja érdekében sem szünt meg a császárnak irni és Martinitz azon volt, hogy a jogi pályát válassza, s a jogi tanulmányokat otthon mint magántanuló elvégezze.

Most tehát Forstallnak hivatala is megszűnt a Zrinyieknél és ő nem is sajnálta — a mint mondá — ezen alacsony állását. Ő egyáltalában nem fogta fel kellőleg helyzetét. Midőn aprilisban Bécsbe visszatért, szó volt az udvarnál, hogy őt is el kellene fogni, mint Zrinyi megbizottját és a rebellionak részesét, de hagyták a jó szolgálatokért, a melyeket Zrinyi megkerítésében tett. Ő azonban fontos és nagy befolyásu embernek tartá magát és mint ilyen, elég jóakaratu tanácsokat adott a sagani herczegnek Zrinyi Péter gyermekeire nézve, »kiknek nincs semmi rokonuk, a ki érettük szólhatna.« Nevelje Aurorikát Zrinyi Miklósné saját leányaival; János pedig kapja a tenger melléki javakat és fizessen Ádám grófnak haszonbért, a mint fizetett Zrinyi Péter. Különben püspökségről álmodozott valahol hazájában Irországbán és kérte az udvart, ajánlja őt a pápának, az osztrák kormány megbizottja, Frigyes hesseni bibornok által. Azonban a császár és Lobkowitz nem hallgatnak kérelmeire. Megvetették és a legnagyobb nyomorban hagyták. Legkisebb gondjuk is nagyobb volt mintsem hogy ügyét Rómában támogassák. Szerzetes társai Bécsben nem igen tűrték őt maguk közt és oly kinossá tevék helyzetét, hogy készebbnek nyilatkozott ajtóról ajtóra koldulni, mintsem körükben megmaradni. A Zrinyieken 1000 arany követelése volt: de semmikép sem tudta megkapni és mig na-

ponként várta a püspökséget: alamizsnáért volt kénytelen ostromolni a császárt, Hochert és Lobkowitzot ¹⁾).

Zrinyi és Frangepán további sorsára nézve a kormány egy külön bíróságot állított fel, mely előtt az osztrák kamarai ügyész — dr. Frey György — a felségsértési vádat ellenük megindítsa. Csupán egy emberre, vagy csupa egyrangú tagokra nem akarták bízni a birói tisztet: kiválogattak tehát a titkos tanácsosokból, kamarásokból, a német birodalmi és osztrák kormánysszék, nem különben a haditanács tagjaiból, katonák és polgáriakból, tizenegy embert, Hoher Pálnak elnöklete alatt. Korábban volt szó, hogy Forgách Ádám is a bírák közt legyen, de e gondolattól elállottak, mert attól tartottak, hogy a per közepén fognának scrupulusai támadni az illetékesség ellen, mi által csak a dolog rendes menetét megzavarná. A választottak mind németek voltak: gróf Windischgrätz Theophil, Hörwart János Henrik, báró Kapliers Zdenko Gáspár, gróf Windhaag Joachim, báró Bucellini Gyula, Andler Ferencz Frigyes, Brünning Just, Abele Kristóf lovag, Leopold János lovag, dr. Molitor János Tamás és dr. Grumbach János főhadbíró és az elnök Hoher Pál ²⁾).

Dr. Frey György sept. 20-ikán vette a parancsot, hogy Zrinyi és Frangepán ellen rendes keresetet indítson ³⁾. Nádasdy ellen egyelőre csak a vizsgálat indult meg, ámbár

¹⁾ Forstall levelei jun. 7. sept. 17. 24. titk. lev. Račkinál igen hézagossá kivonatban. 268. 346. 349. ll. Zorzi april 26. u. o. 216. l.

²⁾ Titk. tanácsi jegyzőkönyvek aug. 25. Forgáchra nézve, a többire nézve sept. 7-iki. T i t k. t a n. l e v.

³⁾ Az utasítás Račkinál — a nevekben lévő tömérdek hibával — i. h. 347. l.

ő, mihelyt országközi fogságában engedélyt kapott az írásra, azonnal Hocherhez fordult a kérelemmel: legyen szabad neki egy nyílt emlékiratot a felség elé terjeszteni; ő semmikép sem akar perben állni ő felségével (sept. 11.) ¹⁾. Hocher sept. 18. délután látogatta meg először mint vizsgáló bíró börtönében. Vele volt Abele mint tollvivő és Ho-cher tudtára adá a fogolynak, hogy a felség megbízása folytán, némely kérdésekre ki fogják hallgatni. Feleljen tehát őszintén, nehogy a felség haragját magára vonja. Ná-dasdy kérésére: adják neki a kérdő pontokat írásban, hadd felelhessen ő is e módon, válaszolá, hogy az szokatlan. Nincs is jogosítva neki ilyesmit megengedni.

Hocher azon két emlékiraton kezdé, melyeket Donel-lan, illetve Nádasdy maga a múlt évben benyújtottak. Ná-dasdy őszintén vallott, hogy a Donellan-féle iratot ő nem is látta, sőt a barátnak e tettét roszalta is, félvén, hogy ab-ban talán oly dolgokat is mondott, melyek rá nézve ma vagy holnap még ártalmasok lehetnének. A Donellannak adott másolatokat Tentorich István titkára irta le és fordította magyarból deákra. Hivatkozott már júliusban tett szóbeli feljelentésére, és midőn Hocher szemére lobbantá: miért nem jelenté fel előbb e veszedelmes dolgokat? felem-lité, hogy már 1668. óta, pater Müller, Gribóczy, Szenthe által figyelmezteté az udvart, de hasztalan. A Potten-dorfban talált iratok már Hocher kezében voltak. Felmu-tatta a törökországi követ instructióját, az Apaffyval tervelt szövetségi okmányt, mire Nádasdy felelt, hogy mindkettőt Nagy Ferencztől kapta; az egyiket, hogy olvassa és vissza-adja, mit azonban nem tőn, a másikat hogy Apaffynak

¹⁾ Itt Nádasdy tévedett az évszámban.

küldje, mit azonban szinte nem tett, s a minek folytán a szövetségesek meg is nehezteltek reá és következtették, hogy nem akar többé velük tartani. Nádasdy vallomásaiban igen óvatos volt. Azon kérdésre, ismerte-e Szenthe Bálint a kérdéses okmányokat? kitérőleg felelt: nem igen emlékszik, végre azonban annyit megengedett, hogy talán mégis ismerte és mégis tudott valamit a dologról. Nagy Ferenczen kívül alig említett valakit. Hoher kérdésére, kik legyenek a szövetség-levelekben említett »tudósak« »interessatusok«? röviden felelt: a megholt nádor, Zrinyi Péter, ő és a felvidéki megyék és nemes emberek. »A beszterczebányai marc. 9-iki szövetség levélben azonban Magyarország főrendei említettnek, kik a nádorral szövetséget kötöttek? kik voltak azok«? nógatá Hoher, és a felség haragjával fenyegette, de Nádasdy sokféle faggatásai, kérdései daczára, megmaradt annál, hogy ezek alatt a Beszterczebányán jelen volt nemesek értetnek, ő másról mint hármukról és említett nemesekről nem tud, ha mindjárt a perczben meg is kellene halnia.

Hoher többi között Gremonville-lel való viszonyáról kérdezősködött, és Nádasdy röviden elmondá háromszori összejövetelüket Hochau és Minkendorfban, melyeknél veje Draskovich is, mint távoli néző, jelen volt. Kiemelte, hogy ő Gremonvillenek mondá, hogy neki felesége, gyermeke van, s forradalmi dolgokba nem elegyedik, tőle pénzt nem vett, míg Zrinyi mindig pénzt kért és tudtával — Hoher ezt különösen kérdezte — Gremonville-től 6000 forintot kapott. Azt azonban tagadta, hogy panaszkodott a francziának, hogy nem marad titokban, mit egymás közt tárgyalnak. Azt Zrinyi tehette, ő mit sem tud erről, nem is kapott Gremonvillé-től olasz levelet, hanem Gremonville az ő czime

alatt Zrinyinek szokott volt írni, mely leveleket ő mindig elküldötte.

Hocher kérdé, levelezett-e Zrinyivel a legujabb időig? Az összeesküvés dolgában, csak az eperjesi gyűlésig — volt a válasz. — Iratai közül levelezése Pottendorfban, a privilegiumok Sárvártt vannak. A Lubomirski ellen szőtt ármányok előbb voltak, mintsem hogy ő a szövetségbe lépett s nem is igen kérdezősködött utánuk, mert egész életében iszonyodott oly cselekedetektől, melyeknek célja volt valakit életétől megfosztani. Legutoljára kérdé Hocher, ki volt Vitnyédi, mikor halt meg? és van-e tudomása, hogy merényletet forralt a felség legmagasabb személye ellen? »Vitnyédi, felelt Nádasdy, egy jobbágyomnak fia volt, később nemessé lett és 1669-ben ¹⁾ Pozsonyból Sopronyba menet Nezsideren hirtelen meghalt«. A merényletről csak Nagy Ferencz beszélt neki, mintegy 3 hónap mulva a felség esküvője után, de a terv dugába dült, mert Vitnyédyt megrendelt emberei cserben hagyták. Zrinyi Pétertől pedig hallá, hogy Vitnyédi a császárt meg akarta ölni. Midőn e miatt Vitnyédyt megkérdezte, ez a gyilkos szándékot tagadta, mert ő csak elfogni akarta Leopoldot, ellenkezőleg Zrinyi nyilatkozott Vitnyédyvel szemben, hogy ő a császárt sajátkezüleg akarja megölni. — »Ezt azonban — tevé hozzá Nádasdy, nem magától Zrinyitől hallottam, sőt tudom, hogy Vitnyédi Zrinyitől embereket kért a merényletre, de ez azokat megtagadta.« »Mindezt« végzé »már tavaly junius vagy juliusban elmondtam a felségnek, midőn még Vitnyédy életben volt!« Hocher kérdésére: miért hallgatott oly sokáig ez iszonyu tettről? mondá, »hogy Nagy Ferencz csak nevetve mondá el

¹⁾ Itt Nádasdy tévedett az évszámban.

a dolgot, úgy hogy ő tréfának tartá és csak midőn nagyobb hire lett és Vitnyédy maga megerősíté a közbeszédet, fedezte fel azonnal a felségnek, ki azonban rá semmi ügyelettel nem volt!« és ezzel a kihallgatás, miután 5 óráig tartott esti 9 órakor bevégeződött ¹⁾).

Nádasdynak elfogatása nagy és általános feltűnést okozott, melyre az udvar el volt készülve ²⁾. A közvélemény nem igen tudta megmagyarázni, mit vétett e férfi, ki a legutóbbi időkig a császár kedves emberének látszott. Bukását Bécsben Rottal felfedezésével Nagy Ferencznek, Hidvéghynek vallomásaival hozták kapcsolatba az avatottabbak: ³⁾ mig a nagy tömeg szörnyűbbnél szörnyűbb dolgokat beszélt róla. Ő, mondák, már 1668. midőn a császár nála Pottendorfon ebédelt, megakarta Lipótot egy galamb pástétommal mérgeztetni, s csak neje hiúsítá meg az ördögi tervet, ki, miután lábaihoz borulva hiába iparkodott megváltoztatni szörnyű tervét, megparancsolta a szakácsnak, hogy egy más, a mérgeshez egészen hasonló tortát adjon a császárnak. Nádasdy — folytatá a közbeszéd — látván, hogy a császár ép egészségben távozik, hogy terve megheiusult, a szakácsot saját kezüleg meggyilkolta, s aztán nem hagyván fel gyilkos tervével, a kutba, melynek vizéből a császár inni szokott, egy kutyát, két macskát és

¹⁾ Primum examen cum Comite de Nadasdy, Wien 18. sept. 1670. Kérdés intéztetett hozzá bizonyos beszéd töredék miatt is, mely a titk. levéltárban megvan, melynek feddő kifejezései szerinte azonban a magyarokra vonatkoztak; ezt csak azért említem, hogy kiemeljem, miszerint az a 3-ik fejezetben említett dolgozatok egyikére sem vonatkozik.

²⁾ Lipót Pöttingnek sept. 11. Majláthról i. h. 9. l.

³⁾ Zorzi sept. 6. Rački i. h. 342. l.

két kakast dobott, hogy annak vizét megmérgezze, de a mérge szerencsére nem hatott. Sőt még azt is ráfogák, hogy terve volt a felséget vadászaton elfogni és a töröknek kiadni ¹⁾).

Magyarországon másképp fogták fel a dolgot. Mit vétett Nádasdy? — ha vétett! — tudni nem lehetett: de annyi bizonyos volt, hogy egy magyar főurat minden látható törvényes ok nélkül elfogtak, várát megrabolták és az udvar maga sem tudott mást felhozni a rablás mentségére, minthogy a várból a katonákra lőttek és azokat felbőszíték és hogy »a ki nagyban igazságos akar lenni, kénytelen néha csekélységekben az igazságtól eltérni« ²⁾. Mindjárt emlegetni kezdtek egy csoport embert, kikre hasonló sors van kimerve. Köztük volt Draskovich Miklós, Széchényi György és Sennyei István főpapok és az utóbbi gyámfia, a Holicson lakó Czobor Ádám gróf. Már utánuk ment 400—500 dragonyos; már elfogták őket, mondák, és az általános félelemben Eszterházy Mihály a fraknoi várba zárkózott, kész védelmezni magát, ha megtámadtatnék, és Zichy István Szelepchényit inté, ne mutassa magát Pozsonyban ³⁾. Mert

¹⁾ Histoire des Troubles i. h. 75. és 84. l. Adlersblitz, Nürenberg 1684. 207. l. Későbbi variáns szerint — Hist. des Revolutions VI. 235. l. — nejét is megmérgezte. Frangepán utolsó vallomásában ápril 28. 1671. a mérgezési historiát említi, mint olyant, melyet mindjárt Nádasdy elfogatása után Mansfeldtől hallott. 2. pont. Titk. lev.

²⁾ »Necessarium esse in parvis a justitia abire, qui salvam eam velint in magnis.« Plutarch e mondását Montecuccoli jegyzetei közt találtam. V. ö. Leopold levelét Szelepchényihez sept. 7. 1670. Titk. levél t.

³⁾ Kalmáncsay Szegedynek, sept. 8. 1670. Tud. Ért. II. 334. Martini sept. 7. és 14-ről, ki Eszterházit említ, keresztnév nélkül, de én több

még Szelepchényi sem kerülhette el a gyanusítást, midőn Bécsben hajlandók voltak a magyar főurakat mind bűnösöknek tartani ¹⁾). Már midőn a császári had májusban a felvidékre indult, beszélék, hogy részegen vagy józanon mondá: küld a császár sereget, de az nekünk csak fölöstökökre való lesz ²⁾). Később komolyabb hírek keletkeztek róla: hogy a rebellisekkel tart, sőt hogy Erdélybe szökött ³⁾). Most pedig beszélék és e hirt leginkább Pálffy Tamás a kancellár terjeszté, hogy Nádasdynál oly leveleket találtak, melyek szerint ő is részese volt az összeesküvésnek. Azonban Szelepchényi az ilyenekben bátor ember volt. Ilyféle vádak — melyeket Pálffynak és Széchényi Györgynek tulajdonított — meg nem lepték. Már régebben hallott elenségeinek macchiavellisticus mendemondáiról, és kérte volt a felséget, hogy meghallgatása előtt semmiféle beszédre ne hallgasson, és ezt Leopold meg is ígérte. Most tehát, midőn Bécsbe hívták, eljött, és megtámadottból támadóvá lett. Erélyesen kifakadott Leopold előtt a »kapzsi« kancellár »szemtelen rágalmai« és »hazug árulkodása« ellen, melyekkel becsületét marczagolja ⁴⁾). Ő volt az, ki az összeesküvést legelőször feljelentette, kit az összeesküdtek halálra kerestek.

okból Mihályra értem szavait, kinél Nádasdy leveleit deponálta. »Ne tessék Pozsonyba jönni, az Ng jóakarói tanácsolják!« írja Zichy Szelepchényinek sept. 1. Bécsből.

¹⁾ V. ö. a pápai követ levelét dd. sept. 7. 1670. Rački i. h. 343. lap.

²⁾ »Erit nobis pro centaculo.« Donellan Nádasdynak, junius 4. 1670. Titk. I. v.

³⁾ Sebestyén Szelepchényinek oct. 3. 1670. Pr. I. v.

⁴⁾ »Impertinentissimi cancellarii Hungarici calumniis, et falsissimis traductionibus« — beszél Szelepchényi.

Kérte Leopoldot, nevezzen ki tanácsosai közül néhányat, de köztük legyen magyar is, és ezek előtt mutassa fel Pálffy a leveleket, melyekkel ellene úgy hánykolódik, de eredetben és ne csak másolatban, sőt személyesen elment a kancellárhoz és Forgách Ádám, Eszterházy Pál és Zichy István, mint tanúk előtt kérdőre vonta beszédei miatt. Pálffy kénytelen volt kijelenteni, hogy találtak ugyan Nádasdynál több főúrtól — köztük Szelepchényi és Lippaytól is — összesen 36 darab levelet, de azok az érseket semmiképen nem terhelik, sőt mutatják, hogy a rebellisek őt megölni, javait elpusztítani, elhamvasztani szándékoztak, mely nyilatkozatáról a tanúk Szelepchényinek bizonyság-levelet adtak ¹⁾. Az ő tekintélye Leopoldnál és a ministereknél nem csökkent és ő igyekezett azt a ministerek kedve szerint való tanácsokkal meg is tartani. A legerélyesebb eszközöket javaslá, hogy a rebellio gyökeresen kiirtassék. A rebelliseknek legfeljebb életét kell megkimélni. Még Rákóczynek teljes megkegyelmezése ellen is tudott okokat felhozni. Nem találta törvénytelennek, hogy Zrinyi, Frangepán és Nádasdy az országgyűlésen, az országon kívül ítéltesse el. Végre pedig tanácsolá, hívják össze az országgyűlést, és mondassák ki az osztrák háznak örökösödési jogát a magyar koronára, fennmaradván az országnak egyéb szabadságai: de erre nézve császáriabb volt az osztrák kormánynál. Leopold tanácsosai kétségtelennek tarták a Habsburg-ház örökösödési jogát a magyar koronára, és azt oly okokkal is támogatták — mint a II. Ulászló és Frigyes és Miksa császárok

¹⁾ E bizonyságlevél Bécs, nov. 1. 1670. kelettel eredetben a primási levéltárban. Ugyanott Szelepchényi levelének conceptusa Leopoldhoz 1670. sept. 19-ről.

közt 1491-ben Pozsonyban kötött örökszerződéssel, melyeket Szelepchényi fel sem hozott: de nem tarták még czélszerűnek e kérdéssel is előállani. Más részt Szelepchényi némely kérdésekben magyar maradt, és ellentétbe jött a német urakkal; szeretne volna, teszem, hogy a császár seregét magyar talpasokkal gyarapítsa; mire a ministerek feleltek: a magyar gyalogság haszontalan, szemét had, nem is kell a magyar katonaságot szaporítani. Mindazonáltal nyíltan elismerték, »hogy a jelen veszélyes időben valódi szerencse a primási széken oly ember, mint Szelepchényi; mert ugyancsak baj volna, ha most, midőn oly kevés hű magyar van, a primás valami nyughatatlan szellemű vagy nem eléggé képes ember volna« ¹⁾ és Leopold bizalmának világos jelét adta, midőn őt — mit már hivatalánál fogva igényelt — oct. 18. a királyi helytartóságban újra megerősíté, bár korlátoltabb hatáskörrel, mint eddig és azon nyílt kikötéssel, hogy a rebellisek elfoglalt javaiba ne avatkozzék, azoknak eladományozásától tartózkodjék ²⁾.

Bármily szigorú volt Szelepchényi a »rebellisek« iránt, mégis kivételt tőn a papokra nézve. A katolikus clerusnak több tagja be volt keveredve a mozgalomba. A kalocsai és veszprémi püspökökön kívül gyanakvó szemmel nézték Bécsben Szegedyt, ki a nyári mozgalom alatt, rendes lakásán,

¹⁾ »Dann E. K. M. schwer über schwer fallen würden, wann sie anjero, bei so wenig vorhandenen Treuen Hungarn, noch darzue einen unruhigen oder dieser schweren Last nicht genugsamb gewachsenen Erzbischoffen haben sollten.« Az oct. 10. 1670. titkos tanácsi jegyzőkönyv, Rački i. h. 361—368 ll. Montecuccoli jegyzetei ugyan e gyűlésről. H a d. 1 e v.

²⁾ Katona i. h. 824. és kk. ll. »Magis, quam unquam alias restrictam hic locumtenentis potentiam videmus« jegyzi meg Katona.

Jászón maradt, nyugodtan nézte — mint most szemére lobbanták — mint bántalmazták a katolikusokat és semmiféle tudósításokat sem küldött az udvarnak, éles ellentétben a vizsga, fáradhatatlan Bársony Györggyel. Szelepchényi e három közül egyiket sem tartá barátjának, de mégis kinyerte Leopoldtól és Lobkowitztól, hogy ha valami egyházi férfi keveredik gyanúba: bizzák rá a dolgot, mint metropolitára, és ne compromittálják az egész clerus tekintélyét a világ előtt. S e tisztben a magyar papság igazi atyjának akarta mutatni magát. És csakugyan kegyes apa volt. Senyeinek semmi baja nem lett, sőt még a szökevény Cziráky is bántatlanul maradt ¹⁾. A másrendű hazafiak azonban, kiknek nem akadt oly hatalmas párfogójuk, védtelenül ki voltak téve a kormány önkényének. A felvidéken Fodor Ádám folytatta fogdosását, és buzgalmát nem lohasztá le, hogy aug. elején, midőn Ónod tájékán járt és porázon vitte a rabokat, az elkeseredett nép megtámadta, jól elverte, és kirabolta ²⁾. A roszhirű embert Spork azért bizta meg a gyűlöletes tiszttel, mert arra senki más nem akart vállalkozni, s a sokféle panasz daczára Spankau is meghagyta egy darabig ádáz foglalkozásában, mi oly vakmerővé tette, hogy Csákyt is kezdé vádolni, hogy akadályozza őt a rebel-

¹⁾ Kalmáncsay jun. 12. 30. és főkép Szelepchényi levele Szegedyhez oct. 2. 1670. Tud. Ért. II. 268. 337. és 344. II. Szegedy szerepét jellemzi a levél, melyet jul. 13. irt Csákynek, s melyben említi: hogy a kassai predicator megvert egy barátot; »minket szólnak meg.« Jó volna a praedicatorot elfogadni. Adjon 100 tallért pro forma, kevesebbet vagy többet, ha nem tud fizetni, »qui non habet in aere, luet in polle.« Kassai Csáky lev.

²⁾ Joannes Pál Andrassy Miklósnak. Monok aug. 9. 1670. Sándor gyűjt.

lisek elfogásában. Elvégre azonban kisült, hogy a nemesség nem hiába szidalmazza a rossz embert. Maga a kormány kénytelen volt őt (sept. végén) elfogatni és foglyúl Kassára hozatni; mi azonban a gyanusok sorsán nem sokat könnyített ¹⁾. A tiszai részeken Báthory Zsófia kapott hatalmat az elfogatásokra, Bereghmegye pedig parancsot, hogy a kiket Rákóczyné vagy tisztei ki fognak jelölni, azt fogja el, vigye Munkácsra, koboza el javait, de másképp semmiképp se merjen a foglyok ügyeibe avatkozni (aug. 12.). A felvidéken és a dunáninnyi megyékben elfogottak közt volt Gyöngyössy István a költő, ki Mocháry Ferencz, Tassy Mihály és hat, más Pest, Heves és Nógrádban tekintélyesebb nemes emberrel, Fülekre vitetett (augustus) ²⁾, Leszenyey Nagy Mihály, kit a murányi várba zártak. Sembery Ferencz Leopoldváron ült mint »bus fogoly,« Baloghy Gáspár pedig július óta Korpona és Sellye táján bujdosva igyekezett elkerülni a ráváró veszedelmet, könyörögvén rejtekeiből Szelephényihez pártfogásáért: »Hiszen Beniczky Tamás és Ebeczky János békén ülnek házaikban.« Kérelmét támogatta sógora Szelényi János, primási jószág igazgató és Korpona városa, mely nehezen nélkülözte egyes főjegyzőjét, és sajnosan tapasztalta, hogy távollétében a városban teljesen pang az igazságszolgáltatás ³⁾.

¹⁾ Fodor Ádám további sorsáról nincs tudomásom; v. ö. Zombory Pál Csáknak, Kassa aug. 19. Spankau Csáknak aug. 20. Kassa, Fodor Ádám, ugy látszik Csáknak, Homonna aug. 26. 1670. és Pethő Csáknak, Kassa sept. 29. 1670. Kassai Csáky lev.

²⁾ Folyamodványuk Szelephényihez, aug. 23. 1670. Nógrád Pest és Hevesmegyék feliratai mellettük. Az aug. 12-iki kir. mandatum, Rottal oct. 12-iki levele mellett, mind a Pr. l.

³⁾ Nagy Mihály egy foly. Szelephényihez; Ryth. Szelephényinek oct. 19. 1670. Baloghyra nézve: Korpona város felirata nov.

Az elfogatásokkal karöltve jártak a vagyon elkobzások. Bécsben már július közepén meghozták a rendeletet, hogy Forgách Miklós, Serédy Benedek, Szemere László, Bánchy Márton, Keczer Menyhért, Keczer András, Szepessy Pál, Fáy László, Semsey György, Figedi Nagy András, Chernel György, Kazinczy Péter, Usz István, Hanyi Péter, Farkas Fábián, Vér Ferencz, Bornemissza Mihály, Baranyai Ferencz, Baksa István vagyona elkoboztassék ¹⁾, és e parancsot több más hasonló követte, melyek a körülményekhez képest hol előbb, hol utóbb végre is hajtottak. Az elkobzások nem voltak valami könnyű dolog. Roppant sok és elszórt volt a birtok, melyet elfoglalni kellett. A kamara azonban, eljárásában az üldözöttek ellen felette szigorú és kiméletlen lévén, önmagán, a mennyire teheté, könnyített. Nem törődött azzal, vannak-e és mennyi terhek az állítólagos bűnösök jószágain? Mi illeti azokból a gyermekeket, a feleséget? és számosan jutottak Bochkayné sorsára, kinek még első férje, Klobusiczky András után való javait is elfoglalták ²⁾. A kamara az ingó vagyonról sem feledkezett meg, melyet a menekülők sokfelé elrejtettek. Kivált ama drágaságokat szerette volna kinyomozni, melyeket a gazdag Bochkay, állítólag Eperjesen és Ungvártól özvegy Homonnaynénál hagyott ³⁾. A rejtett vagyonnak, főképp pedig a mult mozgalom részeseinek kitudása végett Leopold már

3. Baloghy Szelephényinek oct. 31. nov. 20. Szelényi ugyanannak, oct. 26. nov. 23. decz. 29. 1670. mind a Pr. 1. ev.

¹⁾ Benignae Resolutiones közt, jul. 15. 1670. K a m. 1. ev.

²⁾ Bochkayné Szelephényihez, oct. 31. 1670. Lőcse Pr. 1. ev.

³⁾ A pozsonyi kam. lev. a szepesi kamarához jul. 28. aug. 2. k a m. 1. ev. Sárosmegye felirata nov. 14. Kabóthy gyűjt.

jun. 28. tanuvallató parancsot intézett az egri káptalanhoz : tartson vizsgálatott Szepes, Sáros, Zemplén vármegyékben. A mandatumot a kir. ügyigazgató kérte, és az minden törvényes formával volt kiállítva. A káptalan ki is küldé egyik tagját : Bágyonyi Benedeket, kivel mint homo regius Berthóthy Gábor ment, és jelentését sept. 23. adta ki ¹⁾. A valatást julius 29-én Eperjesen kezdték, folytatták aug. 7-én Koroethnokon, aug. 9-én Lőcsén, aug. 20. Kassán, aug. 31. Sároson, aztán ismét Eperjesen, Lőcsén és végre befejezték sept. 20-án Lapispatakon, Sárosmegyében. Százötvenkét tanut hallgattak ki, főurakat, papokat, nemeseket, városi polgárokat, mindenféle rendű és rangu embereket, megidézvén őket a törvényes 16 ezüst márka büntetés terhe alatt. Husz kérdőpontot küldtek Bécsből, melyek közül némelyek Czeglédy István erdélyi küldetésére, a rebellisek elrejtett vagyonára, Keczerék garázdálkodásaira és beszédeire, a nagyidai tumultusra, Hanyi, Saárossy, Soós György tetteire, a németeknek Eperjes alatt való elfogására vonatkoztak ; a legnagyobb rész azonban a mozgalomnak egyes phasisaival foglalkozott: kik ingerelték a törököt a béke felbontására ? kik machináltak a behódolás mellett és csináltak mozgalmakat a felség ellen ? Mi célja volt a megyékben szedett hadaknak ? Igaz-e hogy azokat, kik a felség által eltiltott conventiculumokban meg nem jelentek, pénzbirdsággal ? büntették ? Ki vádolta a felséget törvénytelenséggel, ki izgatott ellene ? ki mondá : » a felség nem magyar király, « » német az ellenség, « » le kell vágni a németeket, « » a rabok csudálatos módon megszabadulnak « ? kik czimboráltak a megholt nádorral

¹⁾ » Feria tertia post Dominicam decimam sextam SS. Trinitatis. ! «

Murányban, Zrinyi Péterrel Szendrőn, Murányban, Murányalján, Lipcsén, Sárospatakon, kik Vitnyédynél? ki mondá: inkább akarja házában hallani az A l l á h kiáltást, mint a misét vagy a német Berdot? Ki vitt a mult évben a gyűlés alatt Eperjesről idegen országba leveleket? kitől? kinek pecsétje alatt? kihez? mi végből? A tanuk vallomásai leginkább a tavasz óta történt eseményekre vonatkoztak. Zrinyi, Nádasdy, Rákóczy terveiről legfeljebb hallomásból tudtak egyet-mást mondani. A nevesebb emberek közül a fogoly Semsey György, Fáy László, Nagyidai Székely András, Keglevich Miklós, Ujfalussy Zsigmond, Serédy Benedek semmi jelentékenyebb dolgot sem vallottak, saját tetteikről pedig épenséggel mélyen hallgattak. Nikházy István már nem akart emlékezni, hogy a gönczi gyűlésen a németet ellenségnek proclamálta, de Mokcsay András püspök, ki a gyűlésen jelen volt, reá vallott. A régibb dolgokról majdnem legtöbbet beszélt Gyöngyössy István, ki ugyan közvetlenül semmiben sem vett részt, de legalább valamit tudott Wojenskiről, és tudta elmondani, kik voltak Murányban a nádornál? kik tanakodtak a bánnál ugyancsak ott és Lipcsén? kik voltak jelen a szendrei conventen? Gr. Csáky Ferenczet is kihallgatták, de vallomásának majdnem legérdekesebb része az volt, hogy bizonyos Pap László mondta: »megadja még az Isten, kezembe jó az ördög lelkü császár, de megforgatom, és ezzel a baltával jól megbaltázom.« Pethő ugy vallott, mint ő, mi a felvidéken mesterségesen előidézett török félelmet illetve, de egyuttal Csákyt is terhelte: mert, ugymond, olvasta levelét, melylyel tiszteinek meghagyá, értsenek egyet a vármegyékkel ¹⁾).

¹⁾ E vallomás, melynek adatait a szövegben illető helyeken felhasználtam, másolatban a kam. lev. van N. R. Cs. 1731. fasc. 1. sz.

Csáky ellen azonban más vád is emelkedett. Makay György, a murányi fogoly, egy ideig szolgája, neki tulajdonítá fogságát és őt Rottalnak feljelentvén (sept. 22.), megerősíté Pethő vallomását. Elmondá, mit üzentetett Csáky Széchy Máriának, midőn aprilban Lengyelhonba menekült, és nem felejté el kiemelni, hogy Rottalnak nagy ellensége, és egyszer fenyegetőzve mondá, miszerint Rottalt még a császár házában is meghunczfutolja, és egy pár pisztolyra kihivja ¹⁾.

A legkimerítőbb és legteljesebb vallomásokat azonban Nagy Ferencz tette (sept. 14.) Lőcsén. Ő — ugy látszik — átlátta, hogy csak a leghimezetlenebb igazmondástól várhat szabadulást, s ennél fogva nem kimélt senkit, le g k e v é s b é pedig önmagát. Megvallá, hogy komolyan, és teljes akarattal vett részt az összeesküvésben, de — ez volt ugyszólván e g y e d ü l i mentsége, »én nem voltam annak fő és közvetlen szerzője, mi csekély állapotomnál fogva nem is lett volna lehetséges; nem is én koholtam a terveket, jól-lehet igen gyakran ahhoz, mit mások kigondoltak, a magamét is hozzá adtam; nem is megátalkodott gonoszságból cselekedtem, hanem mert kötelességem volt uramnak, a nádornénak, Zrinyinek, szövetségeseiknek engedelmeskedni. Én eszköz voltam kezükben, mert le voltam irányukban kötve, tiszteltem őket; akartam nekik tetszeni: hiremet, nevemet, becsületedemet náluk öregbiteni, mihez még a félelem is járult, mert kemény hitet tettem a szövetségnek; midőn te-

alatt; az eredeti 517. e. sz. a. még 1821-ben Bécsbe küldetett az udv. kamarához, a Keczer családi javai miatt, és azóta vissza nem került; megjegyzendő, hogy a kérdő pontok magyarul vannak szerkesztve.

¹⁾ Makay jelentése. K a m. l e v.

hát észrevettem, hogy gyanussá leszek, terveiket minden szabados és tiltott módon egyaránt igyekeztem végrehajtani. A tudatlan, a viszonyokat nem ismerő nép engem vádol, nekem tulajdonított sokat, miben pedig nekem ugyszólván semmi részem sem volt.« Legtüzetesebben foglalkozott saját tetteivel az évnek tavasza óta, s a legnagyobb nyíltsággal és részletességgel beszélte el april havi terveit, a berethkei összejövetelt és mind a tanácskozásokat, melyek Murány megvédeése végett tartattak. Vallomásai sokféle világot vetettek Zrinyi Péter ingadozó terveire. Zrinyi legujabb és legutolsó tetteiről nem volt tudomása, de a korábbi időkre nézve bizonyítá, hogy a bán mindig úgy gyülölte a törököt, mint az ördögöt, és kedvencz terve mindig az volt, háborut kezdeni a hitetlenekkel. Nádasdyra nézve részletesen elmondá, hogy árulta el a Panajotti-féle levelet, sőt még uj tanukat is jelölt ki: Szenthe Bálintot, Nagy Andrást, Székely Andrást és Fáy Lászlót, kiket ezen kérdésben jó volna kihallgatni. Mig az egri káptalan által kihallgatott tanuk közül igen sok azt vallá, hogy Czeglédy egy könyvének kiadása végett járt Erdélyben: Nagy határozattal kimondá, hogy a török segély végett volt követ Apaffynál. Szintugy vádolta Thökölyt, Petrőczyt, Keczer Ambrust kiket az összeesküvésben tudósoknak mondott; terhelte Szenthet és Hidvéghyt, mint Nádasdy megbizott embereit és mondá, hogy Szenthe fogja tudni legjobban mily viszonyban volt Nádasdy Csáky Ferenczczel ¹⁾. Szenthe Kassán tartózkodott vala az egész mozgalom alatt; őt is kihallgat-

¹⁾ Nagynak e vallomását én legelőször a primási levéltárban levő másolat után használtam, később azonban megtaláltam Bécsben a titkos levéltárban is.

ták, és vallomásában hivatkozott arra, hogy mindig jelentéseket tett az udvarnak. Csak a nádori ítélőmesterség elnyerése végett avatta magát az összeesküvők dolgaiba. Nádasdy mondá neki, csak azért legyezgetik az összeesküdteket, hogy titkaikat kitudják, és mind Nádasdy, mind Donellan folyvást biztosíták a császár kegyelméről ¹⁾). Együttal sietett Nádasdyval folytatott összes levelezését, a rejtett irásokat feloldva, az udvarnak bemutatni, de azokból csak az sült ki, hogy Nádasdy országgyűlést akart és épenséggel semmi olyan, mi őt kiválólág terhelte volna ²⁾). A legnyomósabb tanu Nádasdy ellen mégis csak Nagy Ferencz maradt, kit tehát september végnapjaiban, katonai őrizet alatt felküldtek Bécsbe, hová october legelején érkezett, és a jezsuita kolostor melletti kórházi épületbe záratott ³⁾). October 10-én jelent meg először Hocher és Abele előtt, és kihallgatása délutáni 4 órától esti 9 óráig tartott. Hocher felmutatta neki két rendbeli lőcsei vallomását, melyeket újból megerősített. Kérdé továbbá: nem vétett-e valamit Nádasdy a mult évi deczemberben nyert kegyelem

¹⁾ »Declaratio, qua ratione ego confidentiam et correspondentiam cum Hungariae superioris hominibus habuerim?« Egykorú másolat a pr. levéltárban. Ekkor készült-e ezen nyilatkozat, vagy később, midőn már Szenthe Bécsben volt? határozottan nem tudom.

²⁾ A Szenthe által bemutatott levelek, mind magyarok, hátlapjukon a tartalomnak egy általa készített kis latin kivonatával, a titk. lev. E leveleket olvasva az ember sokkal jobb véleményt nyer Nádasdy felől, mintsem ha pusztán tetteit nézi.

³⁾ A pápai követ sept. 28-ról írja, hogy felvárják Nagyot, Rački i. h. 351. l. Martini oct. 5. jelenti, hogy megjött a kassai predicatorral, mely utóbbi adat azonban valószínűleg tévedés. V. ö. még Martini oct. 26-iki levelét i. h.

óta? Nagy csak ismétlé azt, mit már Lőcsén mondott. Ismétlé Nádasdy beszterczebányai kitörését Zrinyi ellen és mondá: hogy hir szerint Beszterczebányán Hidvéghy Nádasdy biztatása folytán izgatta a megyéket. Volt-e tudomása Nádasdynak vagy Hidvéghynek az eperjesi szövetségről, Gicha küldetéséről? nem tudta. »Mit tud Vitnyédy incselkedéseiről?« »Én — felelt Nagy — 1667. pünkösztje után hallottam némelyektől, Nádasdytól is, hogy Vitnyédy ő felségét, midőn arája elé ment, el akarta fogni és eleve Kaszavárra, aztán Trencsénybe vinni, és ott őrizni, sőt meg is ölni, ha a vár ostrom alá fogna vétetni. Ezt Vitnyédy maga sem tagadta, sőt beismerte, hozzátévén, hogy ily módon megnyerhettek volna mindent az ország számára. Nádasdy azon hitben volt, hogy a terv kivihető, mert »igen könnyű ő felségét, midőn vadászni van, vagy a Praterben, vagy más félreeső helyen, elfogni.« »És Nádasdy mutatott-e valami roszalást a tett felett?« kérdé tovább Hocher. »Csak nevetett — volt Nagynak válasza — annélkül, hogy visszatetszésének valami jelét adta volna.« Nádasdy a tervet Zrinyitől, vagy talán magától Vitnyédytől hallhatta. Azon kérdésre, mit mondott Nagy, midőn a dolgot hallá: felelt: hogy arra már nem emlékezik. További kérdésekre azután elmondá, minő részt vett Nádasdy a körmöczi pénzre intézett merényletben, irván egyszersmind Nagynak, hogy ha a pénz kézrekerül, és a társak közt felosztatik, reá is legyen tekintet. Elbeszélte a Panajotti-féle tudósítást, az Apaffynak szánt hitlevél történetét, és röviden megérinté a boldogult nádor viszonyát a lengyel királynéval. Általában véve vallomása nem volt egyéb, mint ismétlése, és egyes részletekben kibővítése lőcsei vallomásainak, a végén kezett adván Hochernek, hogy a mit mondott és még talán mon-

dandó lesz, az mind a tiszta igazság. Hat nappal később (oct. 16.) még egyszer kihallgatták, főkép a postarablás tárgyában, melynek történetét részletesen elmondá, azt sem hagyván ki, hogy ő tanácsolta a rablóknak való átöltözködést. Kérdezők még Vitnyédy tervéről — mely a merész férfinak tekintélyébe került, s melyben neki — Nagy tudtával — nem voltak társai, és végre az eperjesi követségről. »Ez egész dolognak — válaszolt Nagy — nem igen jártam utána, mert Zrinyi is csakhamar elejté a tervet. A Gichának adott levélben nem volt semmi sértő a császár felséges személye ellen, úgy, hogy Zrinyi szerint, azt Bécsbe is el lehetett volna küldeni« ¹⁾.

Kevésbé szerencsés, mint ellensége ellen való adatok gyűjtésében, volt Rottal lőcsei commissiójában, bár az udvar megparancsolá a megyéknek, hogy a commissiót támogassák, kívánságára a német sereget élelem és más szükségletekkel ellássák, és a conventiculumoktól tartózkodva, sorsuk javulását e commissiótól várják ²⁾. Jöttek ugyan több megyéből követek; Apaffy is elküldé Kovács István udvarnokát, mert a menekültek kérve kérték, hogy járjon értük közbe egy különös követ által, de — a mint Apaffy előre mondta — az egésznek semmi óhajtott eredménye nem volt. A magyarok — kivétel nélkül — elégtelenek voltak a dolog folyásával — és Rottalnak nem sikerült a kedélyeket lecsillapítani. Mindjárt, a mint a német had az országba lépett, megütközést szült még a hivek közt is Trencsénnek elfoglalása : a mi azóta történt, a nemesi szabadságnak any-

¹⁾ Nagynak e két vallomása a titkos levéltárban. Az oct. 10-iki vallomás a k a m. l e v. is meg van.

²⁾ Leopold már idézett levele Borsodhoz jul. 29. 1670. i. h.

nyi és oly sokféle megsértése, épen nem volt alkalmas a keserőséget eloszlatni. Rottalnak kezei meg voltak kötve; ő tett, a mit tehetett, de a legtöbb esetben a panaszosokat az udvarhoz volt kénytelen utasítani, mely ennélfogva tele volt magyar követekkel. A kassai követek — kikkel már találkoztunk — és az eperjesiek, a német őrség miatt panaszkodtak ¹⁾. Heves, Pest, Nógrád, Gyöngyössy és társai ²⁾, Tornamegye Baksa István mellett emeltek szót. A panasznak kiapadhatlan forrása volt a német hadaknak zsarolása, a népnek sokféle terheltetése, melyet Pozsony, Árva, Trencsén úgy tapasztaltak, mint Sáros, Zemplén vagy Gömör-vármegyék, gróf Pálffy Miklós úgy mint Czobor Ádám és csak Szelephényi részesült némi kiméletben ³⁾.

Rottal mindenkinek tudott valami biztatót mondani, de a bécsi fogadtatás meghazudtolá őt. A követek mind hiában jártak, hiába mondták, hogy ha némelyek vétkeztek, büntetessenek meg, de ne büntessék meg, ne foszszak meg az egész nemzetet szabadságaitól; sőt a míg Rottal a kibékülés és kegyelem ígéit hordá ajkain, addig a kanczellaria parancsa folytán az elfogatások mindinkább szaporodtak, és Báthory Zsófia emberei férfiakat, nőket fogdostak, bántalmaztak, nem is mindig azokat, kik valamit elkövettek, hanem olyanokat is, kiknek egyedüli hibájuk vallásuk volt,

¹⁾ Martini sept. 14. i. h. Thökey István Rottal amnestiája folytán szabadult ki a börtönből. P. Horváth i. h.

²⁾ V. ö. Szelephényihez intézett leveleiket. Heves aug. 27. Nógrád 28. Pestmegye ugyanakkor.

³⁾ V. ö. erre nézve a primási levéltárnak számos levelét, jelesen gróf Pálffy Szelephényinek oct. 18. Gömörmegye Szelephényinek oct. 26. Rozman Márton aug. 31. Zemplénmegye nov. 22. Árva oct. 3. Illésházy oct. 2. 1670.

vagy a kik a kancellárnak neheztelését vonták magukra ; úgy, hogy általánossá lőn a hit, hogy az egész commissio-
nak nincs más czélja, mint hitegetni a magyarokat, míg a
németek kellőleg megfészkeltek magokat.

Az erőszakos tettekben Rottal nagyobb részt ártatlan
volt. A kancellária tudta nélkül, háta mögött rendelke-
zett, és megzavarta minden számítását. Rottal érezte, hogy
csak »statua« ; mindent Bécsben tettek, s rá csak akkor
gondoltak, ha valami rosszul ment, hogy legyen kit okol-
niok. A törvénykezési lépésekkel sem tudott előbbre menni.
Ő nem volt jogász, és a personalist, mindjárt a commissio
elején, sept. 3-án, a halál elragadta ¹⁾. A bűnösök száma
egyébiránt oly nagy, tetteik oly sokfélék és bonyolultak
voltak, hogy előreláthatólag a királyi ügyész nem fogta
győzni a perbefogadásokat. Rottalnak tehát terve volt, min-
den megyében két-két emberre bízni a dolgot, kik hittel le
lévén kötelezve, a fiskust informálnák, támogatnák. Azon-
ban nehéz volt ily embereket találni. Az ország meg volt
rémitve, de még nem annyira, hogy jogait feladta volna. A
vármegyék úgy, mint egyesek, rendes bíróságot, törvényes
pert, országgyűlést sürgettek, s előre láthatólag a vádlot-
tak mindjárt a competentia, az idézés ellen fogtak volna
alapos és törvényes kifogásokat tenni, mit még a német
Heister is, bár duzzogva a magyar törvények homályossága
és kétértelműsége felett, átlátott ²⁾.

A katonai ellátás tárgyában szintén sok volt a baj.
Öt gyalog és két lovas ezred, mintegy 8—10,000 ember

¹⁾ Ő aztán 1671. febr. 3. Nagy-Szombatban lőn eltemetve ; lásd
özvegyének meghívóját a temetésre Szelepchényi számára jan. 21.
1671. Prim. lev.

²⁾ Heister levele Montecuccolihoz oct. 15. i. h.

maradt az országban, és pedig: a Strassaldo gyalog-ezred Dunewald vasasaival Szathmártt; Stahremberg Tokaj, Patak, Ónod és Diósgyőrt; — Leslie: Eperjes és Ecseden; Baden Trencsényben; Grana Kassán, Holstein herczeg vasasai pedig Tokaj, Szendrő, Patak és Kassán ¹⁾). A németek nem elégedtek meg az élelmi szerekkel, hanem pénzbeli zsoldot is kértek: viszont az elkeseredett nép leselkedett reájuk, úgy hogy alig léphettek ki szállásaikról veszély nélkül, hogy agyonveressenek, minek folytán néha a legnagyobb szükségét szenvedték ²⁾).

Hozzájárult még, hogy Bécsben elhatározzák Kassának és a többi váraknak megerősítését, mire szintén ingyen munkával, vagy ha nem akartak, pénzzel kellett a megyéknek adózni. E szokatlan terhek tetézve még a németeknek zsarolásai által, általános panaszra, feljajdulásra szolgáltatnak alkalmat, és itt is compromittálta a kanczellár Rottalt, mert Árva-, Turóc-, Liptó-megyék panaszára Rottalnak e megyékhez intézett katonatartási parancsait megsemmisíté, nem tartozván — ugymond — e 3 megye a 13 vármegyéhez, mi által akként tünt fel az egész dolog, mintha Rottal csak önfejéből bocsátana ki oly gyűlöletes rendeleteket.

A katonai requisitiók néha a hódoltsági helyeket is érték, mint Borsodban is történt, mire meg az egri basa emelt fenyegető szót: hogy ő a portára lesz kénytelen folyamodni orvoslásért, és az meg fogja tudni oltalmazni alattvalóit, nem fogja engedni elpusztíttatni a hódoltságot. (Sept. 22.) Egyáltalában hire járt, hogy jó a török, jó a

¹⁾ E felosztás Montecuccolinál. H a d. l e v.

²⁾ Martini decz. 7. Caprara nov. 16. 23. i. h.

tatár! Kijő Erdély, Magyarország védelmére! mit némi készülődések a török végekben megerősíteni látszanak, és mit Szuhay és Szepessy Debreczenből nem mulasztottak el tovább terjeszteni. A töröktől való félelem volt még az egyedüli eszköz, mely a németeknek kegyetlenkedését mérsékelte, és a commissio tagjai gondolkodtak, mi fogtörténni, ha Lőcsén a többi Magyarországtól elzáratnának?

Mind e kellemetlenség, a sok baj, és semmi siker megunatták a beteg Rottallal a lőcsei commissiot. Kérte az udvart: hívják vissza. Ő öreg, beteges; gyenge az ily nagy munkára, ki mindent jó szerével szeretett volna elvégezni. Nagy volt tehát öröme, midőn kívánsága legalább részben teljesült, és oct. 31-én a felvidéki vármegyéknek jelenthette, hogy a lőcsei bizottság megszűnt, és az udvarhoz közelebb, Pozsonyban fog ismét összejönni, — kérvén őket, hogy a katonák netaláni kicsapongásai ellen az illető parancsnokoknál, ha azoktól orvoslást nem nyerhetnének, a fővezér Spankauhoz, végre pedig, mit hinni sem lehet, ha ott sem nyernek igazságot, hozzá Pozsonyba forduljanak. November 5-én hagyá el Lőcsét, ¹⁾ magával vivén a murányi iratokat, és lassu menetekben — a mint jött — ment ismét vissza Bécsbe, Apaffy követének még egy mézes levelet adván: forduljon Apaffy a magyar urak érdekében Leopoldhoz, a fejedelemasszony pedig a fogoly nők és Czeglédyéért, kit német muskatélyosok szept. 28. Kassán csendes lakából kiragadtak, és egy buzás boltba zártak, a császárnéhoz. Ő, Rottal, közbenjáró leend kérésök mellett ²⁾.

¹⁾ Gubasóczy nov. 4. 1670. Pr. 1. »Rottal holnap indul.«

²⁾ A lőcsei commissio összefüggő történetét sehol sem találtam, az elmondottakra nézve a külön idézetteken kívül lásd: Bethlen i. h.

Mig Rottal a felvidéken tartózkodott, megparancsolta Mednyánszky Istvánnak, adja ki Nádasdy leveleit s a mit a szegény az előtt Wesselényinek, Vitnyédynek nagy pénzösszegért ki nem adott, azt most kiadta ingyen; bár rettentő félelemben Nádasdy és barátjainak haragjától ¹⁾. A levelek megfejtett titkos irással Bécsbe kerültek, de a mi ezelőtt talán képes lett volna megrontani Nádasdyt, az most a latba sem esett. A levelezés 1655-től 1660-ig terjedt, és csak azt mutatta, hogy Nádasdy Rákóczynek barátja volt, őt politikai eseményekről tudósítá, megírá, hogy Bécsben levelezésüket eredetben kívánják látni, ha tehát Rákóczy valami titkos dolgot akar irni, azt titkos jegyekkel egy czédulára írja. Ily kifejezések is voltak: »a németek egy kanál vízben megfojtának Rákóczyt.« »Magyarnak nem jó erősnek lenni: régi német axioma!« ²⁾ de mik voltak ezek

44. és kk. II. Histoire des Troubles I. 146. l. Kabóthy gyűjtemény, Rottal lev oct. 31. nov. 3. főkép pedig Szelepchényihez írott aug. 21., oct. 12., nov. 2. »Én itt csak pro forma vagyok — írja oct. 12-én — másoknak nagyobb tekintélyük, statua vagyok« — és alább: »Egyfelől parancsolja ő felsége, hogy ezt az országot segítsem jó, békés-séges állapotba hozzam, én biztatom az országbelieket, akarván őket csendesíteni ratiokkal, — másfelől Munkácsról fogdossák az embereket.« Gubasóczy Szelepchényinek oct. 20. 5. prim. lev. Martini sept. 14. oct. 5. Caprara nov. 23. i. h. »Extractus dissertorum litterarum,« a prim. lev. a török mozgalmakról irt jelentéseket tartalmaznak. Czeglédyre nézve: »Elkészült Sion vára« i. h.

¹⁾ Mednyánszky kérvénye Rottalhoz nov. 16. 1670. Titkos levélt.

²⁾ E levelek, valamint Mednyánszky levelei is a titk. lev. vannak. Nádasdy levelei közt az első 1655. jul. 10. az utolsó 1660. mart. 3. kelt. Mellettük van Bory levele is 1662. jul. 3-ról is, melyben Mednyánszkyt ráakarja venni, küldje el a leveleket Wesselényinek.

az Oratiohoz, Nagy és Borynak 1668-iki leveleihez képest, melyeket bepecsételve Sárváron találtak? Már ekkor a többi adatok is mind meg voltak Nádasdy ellen. Megkerült az Eszterházy-féle láda is, melyet Eszterházy Mihály Zichy tanácsára, Hochernek átadott, valamint Báthory Zsófia megküldötte Nádasdynak férjéhez írott leveleit ¹⁾. Hocher, Nagy vallomásaira és az Oratoria támaszkodva, vette elő ismét nov. 14-én délután Nádasdyt. Első kérdése volt: ő írta-e a jegyzeteket az Oratiohoz, melyet felmutatott? »Igen!« volt Nádasdy válasza. »Mikor szerkesztette az iratot?« Nádasdy nem tudta; ha mindjárt megölnék, sem tudná megmondani idejét! »Minthogy ez irat Sárvártt más titkos irományok közt lepecsételve találtatott, miért tette azt el?« kérdé tovább Hocher. Nádasdy ismétlé, hogy nem tudja, mikor írta azt, sőt azon hiszemben volt, hogy már régen elégette, mert egyszer letisztáztatta, és a tisztát elégette. Különben az iratot soha kezéből ki nem adta. Hocher ezzel be nem érte. Ki írta le az iratot? »Egy irnok«, felelt Nádasdy, de nem tudom melyik, mert 10—12 volt szolgálatomban, és én az iratot épen nem tartám valami titkos dolognak.«

»Ha egy irnok írta le a beszédet — veté ellen Hocher — az idegen kézen is megfordult!« »Az igaz« — volt a válasz — »de mindjárt visszavettem, s az óta soha senki nek sem mutattam!«

»Ez irat — folytatá Hocher most már a tartalomra térve át — sok szörnyüséget tartalmaz, főkép ő felsége el-

¹⁾ Histoire des Troubles I. 150. l. Nádasdy állítólag 40,000 forintot ígért egy leveleért, melyben írta, hogy Rákóczyt királylyá teszi; V. ö. Martini nov. 30, i. h.

len; mivel tudja a gróf az ilyféle dolgokat menteni?« és felolvasott az Oratió elejéről egy helyet, hol Nádasdy kérde a nemzettől: »Hol Protectorodnak adott hite? hol diplomái? hol a jogok? hol szám nélkül tett ígéretei? Önkény van jog helyett. Csalás a diplomák helyett. Minden alkalommal ott a hitszegés; álnok saját hite, tökéletlen az evangélikusok iránt és inkább barátja a töröknek, mint a kereszténynek!« »Ezek nem az én szavaim, mondá Nádasdy, hanem az összeesküvés idejében összeállított gravamenekből valók, melyeket összeirtak, hogy azok felett tanácskozzanak, és úgy hagyják helyben, de a tanácskozás soha sem tartatott meg. A mi tehát az Oratióban mondatik, az nem az én véleményemet fejezi ki!«

»Ép most mondotta, hogy senki sem látta az iratot, tehát maga csinálta azt?«

»Igen, úgy van, nem tagadom, de mások állításai és beszédeiből, mert sok összeesküvőnek irata volt kezemben, s az Oratiót azokból állítottam össze.«

»Minthogy az iratot szerkesztette, szél-jegyzetekkel ellátta, tehát tartalmát is helyeselte!«

»Épenséggel nem, ha valamely jegyző valamely iratot feltesz, még abból nem következik, hogy annak tartalmát is helyesli, főkép nem akkor, midőn valami előterjesztést fogalmaz, mely még csak tanácskozásnak tárgyát fogja képezni.«

»Hát azt tetszik gondolni, hogy allattvalónak illik ilyen iratot szerkeszteni ura ellen?« Nádasdy erősíté, hogy nem! És midőn Hoher szemére hányta »hogy az iratban minden úgy mondatik el a császárról, mintha az mind azon rosszat elkövette volna, már pedig senki sincsen jogosítva még csak tanakodva sem császárra és királyra ellen

kikelni, mivel igazolhatja e tettét,?» felelt: »megrontására jó minden, mentségére semmi! csak volna még meg az a válasz, melyet ő e beszédre szerkesztett, abból a felség iránt való hű érzelmei kiviláglanának!« ¹⁾

Hocher ezután felmutatá neki a megtalált iratok közül Gremonvillenek 1667. márczius 24. kelt olasz nyelvű levelét, melyben őt megnyugtatja, de Nádasdy a mellett maradt, hogy az Zrinyinek szól, és ő csak felnyitotta, mit Zrinyi Nádasdy levelével szinte megtett. Hocher továbbá felmutatta neki a portai követnek szóló utasítást, az Apaffy, Wesselényi és Zrinyi-féle szövetség-leveleket, melyeket mind valóknak ismert. Előkerültek az Eszterházy-féle iratok. Én azokat — mondá Nádasdy — eltettem védelmemre és úgy adtam volt Eszterházy Mihálynak, hogy ha felfedező hitre szoritják, ne esküdjék hamisan, hanem adja ki azokat. »De hiszen e ládában — veté ellen Hocher — sok ártalmára való irat vagyon, mint a megboldogult Rákóczy levelei, és mindenféle szövetkezések, mikép gondolhatta azokat védelmére felhasználni?« »Rákóczy leveleit — válaszolt Nádasdy — eltettem azért, hogy általuk hűségemet igazolhassam, mert már 8 évvel ezelőtt gyanúba fogtak értük; Nagy Ferencz iratait eltettem, mert bizonyítják, hogy az összeesküdtek a legtitkosabb dolgokra nézve nem bíztak

¹⁾ Bocsánatot kell kérnem, hogy eltérőleg a történetírás egyik főszabályától, mintegy dialogusban beszéltem Hocher és Nádasdyt, de szükségesnek láttam s z ó r ú l s z ó r a kiírni a hivatalos jegyzőkönyvet, mely kivált a kérdésekre nézve teljes és kimerítő, hogy lásék, mikép faggatták Nádasdyt és érthető legyen a későbbi; ezt téve pedig, hogy a folytonos kérdez, felel vagy ehhez synonym kifejezések által okozott egyhangúság elkerültessék, nem volt más mód, mint azon módor, melyet fentebb használtam.

bennem, s hogy én azon időben ellenük tartottam. Van ott irat, mely rólam gunyosan szól, van ott egy fejtegetés, mely kimutatja, hogy az összeesküdtek rosszul kezdék dolgukat, annak tehát rossz vége is fog lenni.«

Hocher most áttért a levelekre, melyeket Nádasdy saját beismerése szerint elégetett. Ezek Nagy Ferencznek levelei voltak, és Nádasdy alkalmat vón kijelenteni, hogy csak Nagygyal és a nádornéval állott levelezésben, nem Apaffyval, nem másokkal. Ha annak ellenkezője kitűnik, vegyék el életét. Nagy volt az, a ki őt belevitte. »Ha ő — Nádasdy — nincs, a baj már régen kitört volna.« És ezzel megváltoztatá egész eddigi magaviseletét. Kijelenté, hogy mindent meg akar vallani. Két eszköze volt: Nagy a kalvinistáknál, Hidvéghy a lutheranusoknál. Mindenre csak a nádorság utáni vágy vivé. A megboldogult nádor ellensége volt, és gyűlölte. Ő sohasem akarta, hogy az összeesküvés előre menjen, és csak a rendek voksait akarta megnyerni, de azt az összeesküdtek egy darab idő múlva észrevették, és Zrinyi Pétert felbojtották, hogy ezen játékát felfedezze. Ha sikerült volna elnyerni a nádorságot, mindent rendbe hozott volna. Ha ő a porta számára meg akarta volna adni vagy megadta volna a 40,000 tallért, megindult volna a dolog. Neki nem kell peres eljárás, ő beismeri hibáját, és csak a felség kegyelmére hagyatkozik. Rimánkodása közben könyek tolultak szemébe, térdre borult Hocher előtt, és »kegyelmet, kegyelmet« esdekelt.

Vádolá a nádornét és Zrinyinét, mert e két asszony kezdé az egész dolgot, jelesen Zrinyiné, férjének tudta nélkül, Bonzyval Velenczében. — Vádolá Nagy Ferenczet, ki megakadályozá a nádort, hogy mindent a császárnak meg ne írjon, és még a holtaknak sem hagyva békét, Zrinyi Mik-

lós és Lippaira is visszament, kiknél e baj kezdődött s kik közül az érsek Barberino bibornoknak Magyarhon állapotáról oly éles levelet irt, mint a felmutatott Oratio az ország négy rendéhez. Csákyról pedig — Hoher kérdésére — mondá hogy őt is bűnösnek tartja, mert egyszer a nádornétól hallá, hogy Csáky már esküt tön neki, s ennélfogva nincs mit félni tőle. Beismerte Nagy vallomása folytán a pénzfelverési kísérletet, csak azt tagadta, hogy magának részt akart a pénzből. A Panajotti-féle levelet — bár eleve tagadni, elütni szerette volna — végre szintén beismerte. A kérdésre, mikép ment véghez a postarablás? csak az volt felelete: Nagy tudja azt legjobban, mert ő tanította rá és ő árulta el a dolgot. Hoher még Hidvéghy és Szenthe vallomását tartá eléje: hogy Hidvéghyt a megyékhez küldte, hogy Szenthének mondá: bármi módon, segiteni kell Magyarországon. Nádasdy a jó szándékra hivatkozott, rendezni az ország zavart viszonyait s ez értelmet adá a megyékhez juniushan irott levelének, melyben Hohernek leginkább a hely, hogy »kész vérét is ontani és a szabadságért meghalni.« tűnt fel, nem a felség ellen, hanem azért kész oda adni életét, hogy az ország régi állapotjába visszahelyeztessék. Ezzel aztán Hoher 7 1/2 órakor befejezé a vallatást: a távoztó Nádasdy még kérve-kérte, járjon érte közbe ő felségénél, emelje ki, hogy a Nádasdyak tették az osztrák ház fejére a koronát, s a Nádasdyaknak köszönik annak békés birtokát, mit Hoher meg is ígért, mondván, hogy főképmi magába szállását fogja dicsérni Leopoldnak ¹⁾). Nádasdy kétszeri kihallgatásából látta, hogy perre akarják vinni a dolgot, melynek következményeitől — mint már láttuk —

¹⁾ Secundum Examen seu continuatio primi. Titk. lev.

magára, gyermekeire, családjára nézve rettegett. Nem elégedett meg tehát, hogy Hochert kérte, hanem engedelmet kért és nyert, hogy vejének Draskovich Miklósnak is irhasson, ki most a Nádasdy gyermekeknél az atya helyét pótolá. Kérte őt, és két leányát, Krisztinát Draskovich Miklósnét és Ágneszt Pálffy Jánosnét, a harmadik Magdolna Draskovich Jánosné távollévén — menjenek el Lobkovitzhoz, a felséghez és kérjenek számára kegyelmet. Mondják meg — írta nov. 15. magyarul ¹⁾ — hogy ő nem akarja magát védeni; jobb ha a világ bűnösnek tartja, semmint hogy gondolja, miszerint igazságtalanul szenved. Mint Jób, ha igazsága is volna, nem felelne, hanem bírójához könyörögne. Essék meg a felség szíve, hogy fejét lábaihoz tette, hogy bűnét élő szóval elismerte! Ha valamit elhallgatott, az csak feledékenységből történt, mi oly sokféle és régi dolognál természetes, úgy hogy ha ma a menyországot nyerhetné el vele, még sem tudna mindent elmondani. Ő nem kezdett összeesküvést. Wesselényi volt a fő-factor, ő inkább késleltette, akadályozta a dolgok fejleményét, miért is Fáy László szerint az összeesküdtek, ha fegyverre kerülendett a dolog őt, és a kiket barátjainak hittek: Thökölyt és Petrőczyt megakarták ölni. Ismétlé, hogy egész életében tiszta volt az ilyes dolgoktól, mint elfogott leveleiből kitetszik; a jelen ügyben sem keresett mást, mint az átkozott nádorságot. Megbűnhődött azért már is fogsága által. Jó hirneve el van temetve. Élő halott, kivel nemzetségének régi hirneve és dicsősége el-

¹⁾ Mindenütt nov. 14. találtam datumul; de mert Nádasdynak második kihallgatása, melyre mint tegnapira hivatkozik, nov. 14-ike volt, a datum csak tévedés lehet.

homályosult. Tekintsen a felség neveletlen árva gyermekeire, kik testben-lélekben megromolhatnak, ha benne a gondos, örökdő atyát elvesztik. Tekintsen az ő és őseinek tetteire, szolgálatjára, és végre vegye tekintetbe, ki ellen gyakorolja hatalmát? Elmondhatja ő is Jóbbal: »levél ellen, kit a szél elkap, mutatod hatalmadat,« és »száraz kórót üldözesz.« »Félek — végzé be — hogy lelkem kárt vall e bánkódásomban. Akármit csinálok, nem tudom e dolgokat kivenni fejemből, hogy Istennek szolgálnék. Érzem magamban, hogy a végelhatározás napja közeleg és már nem soká élek. Csak annyi időt adjon még Isten, hogy nyugodt elmével készülhessek halálomra.« ¹⁾

Draskovich nem késett ipja kérelmeinek megfelelni, Levelét deákra fordítva átadta Lobkowitznak (nov. 18.) és a herczeg engedelmével másnap két ágyával audiencián volt Leopoldnál, és neki térdreborulva egy német könyörgő levelet adott át. Lipót elfogadta a kérvényt, nem adott rá semmi idegen választ, de nem is kedvezőt: »majd határozni fog«, mi mégis reménnyel tölté el Draskovichot, annál is inkább, mert Nádasdy leányai az ifju és az anyacsászárnénál is jártak, és ígéretüket nyerték, hogy szólni fognak atyjuk mellett ²⁾. Nádasdy azonban, ugy látszik, nem volt oly vérmes mint veje, mert e hirben még meg nem nyugodott, hanem pater Müller közbenjárására is gondolt, és kérte Draskovichot, kövesse meg Rottalt és Szelepchényit

¹⁾ E levél magyar eredetben és fogalmazata a titkos levéltárban, deákul Katonánál Fleury után i. h. 849. és kk. II. németül: Th. Europ. X. 270. és kk. II. Hist. des Troubles 148. I. francia kivon.

²⁾ Draskovich Nádasdynak nov. 19. titk. lev. Zorzi levele nov. 22. 1676. Nádasdynak hí kivonatát adja. Rački i. h. 400. I.

azért, mit ellenük vétett, mert emberi dolog hibázni, ördögi a hibában megmaradni és a szentírás szerint boldogok a könyörületesek. (Nov. 22.) Azonban néhány nap múlva — mintegy válaszképen kérelmére — fogsága még szigorúbbá lön. Megtiltának neki minden közlekedést gyermekeivel ; látni ugy sem látta őket, most már többé nem is volt szabad üzentetnie. Senkit sem bocsátának a beteg emberhez, kinek egészségét a köszvény és láz aláásta ¹⁾. Senkivel sem volt szabad érintkeznie. Hiába kérte, küldjék hozzá páter Imrét, egy magyar születésű kapuczinust, ki most oly befolyást gyakorolt Leopoldra, hogy félelmes vetélytársa volt a jezsuitáknak, vagy egy jezsuitát, vagy egy paulinust, kit Lobkowitzhoz, vagy Szelepchényihez küldhessen ; még a vallási vigasztalásokkal is fukarkodtak és esdő leveleire Hochertől azon durva választ vette, hogy ne alkalmatlanodjék, mert nem segithet rajta. Az osztrák kancellár nem tartá őt méltónak a császár bocsánatára, nem volt meglegedve vallomásával, mert az szemében hiányos volt a főkérdésre nézve, mikép akarták a magyarok Leopoldot elfogni és a török kezébe adni ?

A mi Nádasdyt még a külvilágra emlékezteté : hitelezői voltak, kiknek követeléseit nyakára küldék. Különösen Joannelli féltette és sürgette pénzét 14,000 frtot, melyet Nádasdy annak idején felvett, hogy 3 férjnél levő leányát kifizethesse ²⁾. A fogoly vallásos önmegtágadással igyekezett túrni hirnevének, családjának, szeretett gyermekeinek romlását, kiknek sorsára oly nagy gonddal ügyelt vala, s kiket

¹⁾ Martini dec. 7. 1670. jan. 4. 1671. i. h.

²⁾ E tartozásra nézve l. Nádasdy egy levelét Bálintffyhoz. A k a m. l e v.

illetőleg most örülnie kellett, hogy Leopold nekik valamicskét, 6000 frtot évenként utalványozott a Nádasdy jószágokból ¹⁾, »mert legalább nem kellett nekik házon kívül koldulniok.« Mondogatta magában, hogy minden Istennek akarátja, ki nélkül semmi sem történik és ha másképp nem szabadulhat, kiszabadítja lelkét a megváltó a testnek rab-ságából: de az, hogy még a hitelezők is zaklassák, az mégis sok volt. »Nem vagyok-e eléggé sujtva, gyötörve? — kiáltott fel fogsága ötödik hónapjában (jan. 23.) — hogy még ezekkel is kinoztatom? Elfelejtve a tömlöczben, polgárilag halott, mindenből kifosztva, egy krajczárom sincs, és mégis a hitelezőket hozzám utasítják! A tisztek véres verejtékemen gazdagodnak; jövedelmeimet mások emésztik meg és mégis engem sürgetnek a fizetésre!« ²⁾).

Nádasdy barátjainak sorsa sem volt kedvezőbb. Miután a Zrinyivel tartó reformatus 13 vármegye le volt verve, a lutheranus Dunáninnenre, és Nádasdy embereire, Thökölyi, Petrőczy, Osztrosichra került a sor. Az eddigi nyomozások eléggé kimutatni látszanak, hogy e három a mozgalomnak nem utolsó részese volt, kétségtelenül pedig tetemes vagyonnal birt. Bécsben tehát már nov. 1. kiadták a parancsot elfogatásukra és javaiknak elfoglalására. Petrőczy és Osztrosichra Eszterházy Pált rendelék ki, utasítván a leopold-ujvári német parancsnokot, Rythet, hogy őt támogassa. A félelmesebb Thökölyi ellen Pálffy Tamás szintén a leopold-ujvári német vezért akarta volna küldeni: mert az — mintha csapataival a felvidékre menne, — észrevétle-

¹⁾ Benignae Resolutiones, oct. 29. 1670. K a m. l e v.

²⁾ V. ö. Nádasdy leveleit Draskovichhoz, nov. 22. Hochoerhez nov. 20. 26. decz. 12. 20. 31. 1670. jan. 23. 1671. T i t k. l e v.

nebbül meglephetné Thökölyt ¹⁾, de a haditanács Heister és Spankaut küldé ki. Utasításuk volt, szólítsák fel Thökölyt, hogy váraiba német őrséget fogadjon, mi ha megtörtént, fogják azonnal el, és adják át a kirendelendő császári biztosoknak ²⁾.

A munkát Eszterházy Pál kezdé meg. Nov. 16. megszállta Petrőczy várát Kaszát, de a vár ura — nem tudák hová? — eltávozott. Másnap Illavát foglalta el, hol b. Osztrosich Mátyás, nagy lutheranus, de egyebekben teljesen ártalmatlan ember lakott és szó nélkül meghódolt. Midőn néhány nap mulva őrizet alá tévék, szörnyen megijedt, és el sem tudta gondolni, mi lehet oka fogságának? ³⁾ Illaváról Eszterházy Zsolnára ment, és ott Heisterrel egyesült, ki parancsa alatt a Holics körül táborozó vasasokból 200 vasast és a Grana ezrednek Kassára menő ujoncaiból, kiket Obizzi Ferdinánd marchese vezénylett, 300 gyalogot egyesített, és várta a felszólítás eredményét, melyet a pozsonyi kamarának egy hites jegyzője — Ordódy Ferencz — vitt Thökölynek az árvai várba, (nov. 19.) a hol ő, mint a Thurzó György-féle osztatlan örökségnek directora tartózkodott. Thökölyi e napokban két egészen különböző dologgal foglalkozott. Nov. 15. ülte meg legöregebb leánya — a 15. éves Katalin — menyegzőjét Eszterházy Ferenczczel, Pál öccsével, ki, ámbár katolikus volt és a pápától csak ugy

¹⁾ Pálffy T. Montecuccolinak, Pozsony nov. 10. 1670. H a d. l e v é l t.

²⁾ Benignae Res. nov. 1. h.

³⁾ Eszterházy Szelephényinek nov. 17. 20. jan. 1. 1671. P r. l e v. Caprara nov. 30. i. h. Osztrosich elfogatását a kanczellaria nov. 24. 1670. rendelé el. K a n c z. l e v.

kapott dispensatiot elvehetni unokahugát, hogy őt a katholika hitre téríti, kötelezött adott magáról, hogy nejét a protestáns vallásban meghagyja, a menyecske pedig megfogadta, hogy állhatatos hive marad az augustana confessionak ¹⁾. A másik dolog végrendelete volt (nov. 19.) már érezvén, hogy roncsolt teste feloszlásához közeledék. Fő gondja volt, lelkükre kötni gyermekeinek, hogy maradjanak hivei az evangelica religionak, »mert úgy fogják venni Istennek áldását, és szeressék, tiszteljék Keczer Ambrust, ki neki atyja volt 40 éven keresztül! ők sem fogják megbánni, ha tanácsát követik«, hozzátevén, hogy ha Keczer meghal, temessék melléje, a Thökölyieknek késmárki sirboltjába ²⁾.

Thökölyi eddig minden összekocczanást a németekkel szerencsésen elkerült volt — mint mondák — pénze segélyével, melyet Sporkkal szemben nem kimélt. A parancs, hogy németeket fogadjon Árvába (nov. 19.), bármily törődött volt is, felrázta. Tudta, hogy mit jelent a német őrség, és befogadását határozottan megtagadta, bár a követ mindenféle okokkal akarta capacitálni. Irt a felségnek, engedje meg kevés még hátralévő napjait becsülettel, nyugodtan tölteni, úgy a mint a hazai törvények rendelik. Kérte Eszterházy Pált, várja meg a felség izenetét. Szepelchényihez is fordult, járjon mellette közbe, mert ő a

¹⁾ Reversalisaik, melyek melleleg mondva, meg nem tartattak, a kam. lev. N. R. A. 1729 fasc. 64. 65. sz.

²⁾ A végrendelet magyar eredetije a kam. lev. Nevezetes, hogy — mintha semmi sem történt volna — a kuratorok közé Keczer András és Hidvéghyt nevezi, gyermekeit Apaffy, Rottal, Nádasdy és Forgách Ádám rokonainak ajánlja.

királyi parancsot gyanúnak, gyalázatnak tekinti. Ő maga nem menekülhetett. Maradt tehát Keczer Ambrussal, és Mária és Éva leányaival, kik közül az öregebbik 15, a kisebbik 12-ik évében járt; fiát azonban, a 13 éves Imrét néhány ezer arannyal a maga várába Likavára és onnan Erdélybe küldötte. Eszterházy Pál, Ferencz testvérét Zsolnára hivatta és kérte, hajtsa meg ipja elhatározását, hogy semmi esetre sem fogad be német őrséget; de Ferencz mondá, arra nincsen hatalma! visszajövet legfeljebb őt sem bocsátaná többé a várba. Heister tehát Eszterházy Pállal elhatározá, hogy felszólítja Árvavármegyét, ne tartson Thökölyivel; a grófi cselédséggel magával — úgy vélte — könnyen el fognak bánhatni. Eszterházyinak nem volt még parancsa Árva ellen menni ¹⁾, de mert Heister kívánta, követte, bár némi habozással. Nov. 24-ikén megindultak Zsolnáról; 28-ikán Nagyfalun voltak, egy mértföldnyire az árvai vártól. Ismételt felszólításaik Thökölyihez: engedelmeskedjék, siker nélkül maradtak. Thökölyi tiszteletteljesen, de határozottan válaszolt. Ő hive a felségnek, és nem érdemelte meg, hogy elfoglalják jószágait, várait, és igazságtalan, roszakaratu emberek kénye-kedvére hagyassék. Lelkiismerete tiszta. Nem részes semmi összeesküvésben. Ártatlanságát kész kardjával, vére hullásával, az egész világ színe előtt bebizonyítani. Egyedüli vétke, hogy nem katolikus, de az nem bűn az ország törvényei szerint. Heisternek nem voltak ágyui, hogy azonnal ostromot kezdhett volna a vár ellen, melyet fekvése, egy meredek, majdnem hozzáférhetetlen sziklán, erőssé tett. Be

¹⁾ A kancelláriának 1670. nov. 24-én kelt rendelete, hogy Heisterrel egyesüljön, akkor még nem volt kezében. K a n c z. l e v.

kellett tehát érnie azzal, hogy a várat körülzárolja. Helyzete azonban nem volt egészen veszélytelen. A méltatlanság, melyet Thökölyinek szenvedni kellett, forrongásba hozta a hegylakókat, és nem hiányoztak emberek, kik a parasztokat fegyverre szolitották. Bécsben nagyon röstelték, hogy oly kis vár meri tenni azt, mit nagyobbak, erősebbek nem mertek tenni. Elhatározzák, minden erőt megfeszíteni, hogy ezen elletállást megtörjék, és Heisternek nemcsak a szomszéd magyarországi várakból, hanem még Bécsből is küldöttek ostromszereket, mozsarakat, bombákat, gránátokat, melyektől sokat vártak a magyarok megfélemlítésére, kik e pusztító szereket még eléggé nem ismerték. A harc azonban elébb ért véget, mintsem várni lehetett volna. Thökölyi Istvánt — ki el volt határozva utolsó lehelletéig védeni Árvát — testi baj és lelki keserűség decz. 4-ikén sirba vitte. Halálában nem hiában látták a németek Isten úját, mely szemlátomást támogatja és diadalra segíti a császári fegyvereket: mert vele az őrség bátorsága is elköltözött. Midőn a beteges Keczer Ambrus szintén már sirja szélén, és sebes nyelvű nővére, Szinnyey Klára, a bujdosó Szinnyey Ferencz neje, az urnak halála után esküt kívántak a cselédektől, hogy a várat tovább is védelmezik: azok azt megtagadták, és Klára asszony hiában szidta gyávaságukat, hiába mondá, hogy ő mint asszony szégyenlene ily magaviseletet. A cselédség hallgatott, de Bergh Tóbiás, Thökölyi udvarmestere, kiment titokban Heisterhez, és végre valami Trombitás Pál nevű bátorságot vőn és kijelenté Keczernek és nővérének: »hogy ők lemennek, és átadják a várat, mert ők az »urnak« esküdtek hűséget, a kisasszonyoknak engedelmeskednek, de nem Keczer Ambrusnak, és nem Keczer Klárának!« Ő ugyan kikapta a

sebes nyelvű Klára asszonytól a »gazember« nevet, de e nyilatkozatát ismétlék mások is, és semmi korholás, semmi buzdítás — mint Medgyes példája — nem tudott már lelket önteni a csüggedőkbe. Keczer Ambrus tehát elszánta magát a vár átadására, de csak azon feltétel alatt hogy mindnyájan mindenestül István ur drága holttestét Késmárkra, őseihez vihessék, és senkinek se most, se a jövőben bántódása ne legyen. Minderre nézve a várbeliek Eszterházytól kértek biztosítást. Különben az utolsó csepp vérig védelmezik magukat. Heister eleinte vonakodott, de Eszterházy tanácsára elfogadta a feltételeket. Az őrség megkapta a biztosítást, Eszterházy maga ment fel a várba, és abba másnap (decz. 10.) német őrség szállt ¹⁾. Eszterházy adott szava daczára sem merte elbocsátani a leányokat, kik saját kocsijukon és nem nagy számu cselédségükkel akartak Késmárkra menni: hanem Bécsből-várt parancsot. Ő ugyan teljes szívvvel ajánlotta az árvák ügyét; kiemelte, hogy Késmárk úgyszólván nyílt város, ott is mintegy a felség kezében maradnak, és illő volna a felséghez a két ártatlan leánykát, kik nem részesek atyjuk bűnében, atyai kegyességébe és oltalmába fogadni (decz. 11.): de Bécsben nem ismertek kegyelmet. A capitulatio feltételeivel nem gondoltak. Még a holttestet sem engedték ősei mellé, a családi sirboltba vitetni, hanem hónapokig, majdnem háromnegyed évig temetetlenül hagyták feküdni, s azután is csak Árvában, a Thurzó-család kriptájában engedtek neki egy igénytelen helyet. A leánykák Árvában elzárattak, és hiában folyamodtak »hallatlan rövidségük és nagy gyá-

¹⁾ A pontos datumot Balassa Bálint emliti Szelepcshényihez írt levelében, decz. 23. 1670. Pr. 1 v.

moltalanságukban« Szelepchényihez oltalomért ¹⁾. Eszterházy már ekkor nem volt Árvában. Két napra a megadás után megindult Heisterrel Likava ellen (decz. 12.). Tudták hogy Imre gróf oda ment, és Eszterházy meg is írta neki a felség akaratát: de kedvező válasz nem érkezett, mit Eszterházy nem a gyermeknek, hanem környezetének tulajdonított, melyben a legfőbb ember Nemessányi Bálint volt, a buzgó lutheranus. Heisterék nem igen számítottak ellentállásra Likava előtt, s azért csak Obizzi gyalogjait vitték magukkal. A várból azonban ágyú és puskalövésekkel fogadták őket úgy, hogy meg kellett állapodniok, míg ostromágyúik meg nem érkeznek. A kis fészeknek ellentállása oly vakmerőnek látszott, hogy sokan Petrőczyt gondolták a várban lenni; midőn azonban a császári mozsarak megérkeztek, és néhány tüzes golyó a várba esett (decz. 20.) az ellentállás lehetetlenné lőn. Nemessányi, Beczkó és Missura nevű két tisztviselővel, és husz gyalog puskással decz. 22-ikén hajnali 3 óra tájban szerencsésen kiszökött, mit Eszterházy és Heister, kik az éjjel kémlelni jártak a vár körül, csak későn vettek észre. A majdnem üres vár pedig megadta magát, s a néhány bennmaradt katona, Thökölyinek egy Absolon Dániel nevű, később nagyhirű emberével, fogolylyá lett. Az ifju Thökölyi nem volt a várban. Még mielőtt az ostrom megkezdődött volna, decz. 4. — mely napra még 15 év múlva is, mint bujdosásának kezdetére visszaemlékezett — két hű emberrel, paraszt ru-

¹⁾ A két kis leány alig pár sornyi leveléből, decz. 31. 1670. Szelepchényihez Pr. lev. Thökölyi István eltemettetésére nézve l. a bécsi kamarának, május 20. július 16. 1671. Bécsi kamara i levéltár.

hában elhagyta vala Likavát! ¹⁾). Két század német utána ment a Szepességbe, de nyomát veszté. Imre a szepesi 13 városon át szerencsésen elérte a lengyel határt és onnan Erdélyt, hol mély megindulással látták a bujdosó gyermeket, ki négy évvel ez előtt atyjával nagy pompával járt Erdélyben, de bizonyosan nem gondolta senki, hogy ő lesz az, ki a jelen szenvedéseket, legalább részben, meg fogja boszulni a németeken.

Árvában és Likavában a győzők, részben cselédek árulása folytán — mert be volt falazva — roppant mennyiségű ezüstöt, aranyat, ékszereket, kiváltképen pedig ritka szépségű drága gyöngyöket és készpénzt találtak, úgy hogy maga Heister is elbámult a gazdagságon. Az ő tiszta és pontos keze alatt e kincs nem lett prédává, mint Zrinyi Péter javai. Minden leltároztatott és tavaszra felvitetett Bécsbe. Az összes zsákmány, arany-ezüstneműek és drágaságokban, drága szőnyegek és szövetekben, pompás lovakban 3 millió forint értékre rugott ²⁾).

¹⁾ Thökölyi Imre Naplója 1685-ből, — kiadta Thaly Kálmán, Monum. Hist. Script. XXI. 276. l.

²⁾ A fenti elbeszélésben főforrásaim: Eszterházy Pálnak eredeti levelei Szelepcshényihez nov. 17. 20. 22. 28. decz. 28. 1670. Thökölyi levele nov. 21. Balassa Bálint decz. 23. 1670. Pr. I. e. v. Eszterházy levele decz. 11. 15. Heister decz. 6. Montecuccolinál H a d. I. e. v. Keczer Klárát illetőleg 1672. vall. K a m. I. e. v. Zorzi Marin levelei nov. 29. decz. 6. 13. 1670. jan. 24. 1670. Rački i. h. 408, 409, 411 ll. Bethlen i. h. 57. és kk. ll. Wagner Anal. Sc. II. 181 és kk. ll. használható adatokat tartalmaznak. Caprara decz. 14. Martini jan. 11-én Mircse másolatában 37 — valószínűleg 3 — főember menekvéséről beszél, és febr. 1. 1671. i. h. A bécsi kam. 1671. jan. 7-én rendelte el a Thökölyi-féle drágaságok leltározását és martiusban parancsolta meg Bécsbe való hozatalukat. Bécsi kam. I. e. v. Hist. des Troubles I.

Likavának eleste után Magyarországon még csak a távol Aranyos-Medgyes és a mögötte Erdélybe nyuló kis földnyelv daczolt némileg Lipót hatalmával. De a Tiszától le az Adriáig minden csendes volt. Kivált Horvátország volt nyugodt; a kiktől félni lehetett volna, ártalmatlanokká voltak téve. Frangepán Orfeus Ferencz nejével Friaulban, hol Udinében, hol San Vitoban tartózkodott. A császári kormány kiadatását követelte. Velence késznek nyilatkozott őt elfogadni, de vagy nem tudta, vagy nem akarta kézrekeríteni ¹⁾).

Bargigli Rómában keresett menedéket, és a világváros tömkelegében szerencsésen elkerülte a bécsi császári kormány megbízottjának, Frigyes hesseni bibornoknak, vizsga tekintetét, ki őt elfogni törekedett, de még csak személye leírását sem tudta megkapni ²⁾). Bukováczy eleve a kulpai végek közelében kóválygott, hol még sokan szitottak hozzá. Majd Bosnaserajban tölté a nyár egy részét, és tőle telhetőleg folytatta működését a portán. A boszniai basa, ki Zrinyiéket úgy legyezte és ámitotta, bár a serailból való volt, a nagyvezér kívánságára letétetvén, őt szeptemberben magával vitte a portára Drinápolyba (sept. 28.). A

153 és 159. ll. a Theatr. Eur. i. h. 281 l. példátlanul összezavarják a dolgot, de tüzetes czáfolat a fentti első rangú kútfők mellett, felesleges. A Chateau de Kusz, melybe Thökölyi vonult, talán Huszt akar lenni, de még valószínűbb, hogy összetévesztés Kaszavárral, mely a Theatrum Europeumban Kassvár néven fordul elő.

¹⁾ V. ö. erre nézve a Racki által kiadott levelezéseket 305. és kk. ll.

²⁾ A hesseni bibornok levelei jul. 27. aug. 9. oct. 20. nov. 28. decz. 5. 1670. a titk. lev.; részben kiadva Račkinál i. h. 369. 370. 399. 408. l. Bargigli levele Estei Rinaldhoz. Róma, jul. 8. Pocobelli szept. 20. 1670. A k a d. lev.

nagyvezér titokban fogadta, és ő ígérkezett, hogy minden földet behódít Petriniától Kanizsáig. A bosnyákok egy része támogatta indítványát: de mások ellene voltak és mondták, hogy rossz ember, ki csak háborúba akarja bonyolítani a törököt. A nagyvezér semmit sem felelt, de azért Drinápolyban tartá a bujdosót. A császári követnek mindenről tudomása volt, de Panajotti tanácsára néma közönnnyel szemlélte a sikertelen erőlködést, sőt titokban izentetett Bukováczkynak, térjen vissza hazájába. Azonban Bukováczyt elrettenté a bánásmód, melyben urát és Frangepánt részesíték és a töröknél maradt, a törökök közt fejezte be életét a legnagyobb nyomorban, mert a törökök látván, hogy unszolásaik daczára sem akar mahomedánná lenni, semmit sem adtak tartására ¹⁾: míg otthon maradt vagyonkájára nagyon sokan esengtek ²⁾.

Horvátországban is voltak elkobzások és áldozatul nem csak a »makacsok«: Zrinyi, Frangepán, Bukováczy, Ivánovich Ferencz és István, Ördögh Péter estek, hanem még azok is, kik meghódoltak, és bűnbocsánatot nyertek, Csolnics, Pogledich és Beriszlavich ³⁾.

Zrinyi emberei közül májusban elfogták Káldy Györgyöt, és Gréczbe vitték a városházába fogolykép. A vizsgálatból azonban semmisem sült ki, és július havában rever-salis mellett szabadon bocsátották ²⁾.

¹⁾ Casanova jelentései a titk. l e v. jul. 10. okt. 1. okt. 5. oct. 28. 1670. kivonatilag felhasználva Galdo G. Prioratonál i. h. 46. l.

²⁾ V. ö. Putz Péter levelét Szelephényihez. P r. l e v.

³⁾ Nomina notioriorum quorum bona pro Fisco regio sunt occupata, k a m. l e v.

⁴⁾ Többféle rendelet a titk. levéltárban; a rendelet, hogy szabadon bocsátható, ha semmi sem sült ki ellene, jun. 29. 1670. kelt.

Roszbabb volt Ivanovich Ferencz sorsa, ki april végén Trautmannsdorf kőrösi kapitány kezébe került, és a császár parancsára Kapronczára küldetett, hogy vallassák »mert ő tudja a feltételeket, melyek alatt Zrinyi a törökökkel megalkudott.« ¹⁾ Frangepán vallomásai nagyon terhelék. Mint szökevény tisztet a kapronczai hadi törvényszék elé álliták, és ez őt halálra, fejvesztés és felnégyelésre ítélte, s ez ítéletet az udvar helybenhagyá, de a végrehajtást felfüggeszté. (május derekán) ²⁾ Üzőbe vették Bukováczky két társát is, Pogledich és Beriszlavichot, úgy hogy lappangni voltak kénytelenek. De hatalmas pártfogóra találtak Herbersteinban, kinek szavára adták meg magukats a ki kegyelmet ígért nekik, »az adott szót pedig, vélé a stájer kormányshéz (decz. 5.), meg kell tartani, mert az meg fogja nyerni a horvát nemességet, melylyel ő felsége azt teheti, a mit akar, de melyet a horvátországi főurak elnyomni törekednek.« Pogledich, Beriszlavich, Csolnics Gottal, Kamenian János testvérével, Geréczy, Mallinics, Csernkóczy tehát az év végén teljes kegyelmet kaptak (decz. 31.) és a rebellio minden szennye alól feloldattak. Herbersteinnak nagy tervei voltak. Szerette volna Horvát- és Tótországot Belső-Ausztriához, a Muraközt pedig különösen Styriához csatoltatni. Zrinyi Miklós — mondá — ugyis sokat elvett Styriából. Ha 1664-ben a Muraköz német kézben van, el lett volna kerülve a háboru. A Szávától délre fekvő föld rendeltessék a károlyvárosi, a Szávától a Muráig való pedig a tótországi német generalis alá. A Zrinyieket küszöböljék ki az ország-

¹⁾ Leopold levele april 30. Laxenburg, Rački i. h. 222. l.

²⁾ V. ö. ítéletét és kihallgattatását, Rački 257—259. ll. Helybenhagyás május 17. 1670. Titk. lev.

ból. Péter fia ne birjon ott egy falut se. Miklós fia más javakkal kárpótoltassék. A horvátok közt volt elég ember, ki e tervhez segédkezet nyujtani hajlandó lett volna, és kész lett volna megmutatni, hogy mindenkép tiszta a magyar hűtlenségtől, és Herberstein úgy vélte, hogy nem valami nagy költséggel és kevés zavarral meg lehetne szüntetni minden ellenkezést. Mesterkedését octoberben Varasdon, Kapronczán kezdette akkép, hogy a horvátoknak arany színnel festé az atyai kormányt, mely alatt, mint örökös tartományok állni fognának, a midőn nem kellene többé félniök egyik-másik hatalmasabb hazafitól kiknek, mint a tapasztalás tanítja, nincsen más czéljuk, mint rabszolgájukká tenni az országot: de Lobkowitz, bár eleinte ilyféle kíséreltekre bátorította, most hallgatva mellőzte tanácsait, úgy hogy Herberstein, elértve ez intést, lassabban fogta a dolgot és elégnék tartá, hogy Horvát-, Dalmát- Tótországot legalább Magyarországtól szakítsák el, és tegyék örökös tartományná, az osztrák tartományokba való bekebelezés, a belszer vezetnek átalakítása aztán idővel majd meg fogván jönni: ¹⁾ s ettől már az udvar sem idegenkedett, némi zajtalanabb előkészületeket meg is tett. A báni tiszte be nem töl-té, ámbár a horvátok nagyon ohajtották mert az összes igazságszolgáltatás a hajlott koru, és a birói tisztre nem alkalmas Borkovich alatt zavarba jött, és Erdődy Mik-

¹⁾ »Per ora io non ho promosso altro, che la separazione di Schiavonia, Croazia e Dalmazia dall'Ungheria, e riduzione degli Stati medesimi in ereditarie provincie della casa d'Austria. Stimando cio per adesso colpo sufficiente, mentre il tempo, arbitro delle cosse, somministrera mille mezzi per l'incorporazione, et altri regolamenti intorne al governo.« Herberstein Lobkowitznak. Károlyváros, jan. 20. 1671. Rački i. h. 437. l.

lós ugyancsak iparkodott, hogy Zrinyi Péter báni székébe ülhessen: ¹⁾ s a német kormány, az osztrák kancellária szabadon beavatkoztak a horvát dolgokba, úgy hogy még oly loyalis alattvaló is, mint Erdődy Imre, kinek kincseire egykor Zrinyi és Ivánovich István leselkedtek volt, rajta megbotránkozott ²⁾. A horvátországiak közül azonban senki sem szenvedett annyit, mint Zrinyi Katalin, ki most nagyra-vágyó álmaiért irtózatosan bűnhődött. A pusztulás, melynek Csáktornyan szemtanuja volt, lesújtá, de még inkább leverte őt »házá«-nak bukása, mely mind inkább világossá lőn. Elővette őt a köszvény — 15 éves régi baja — és testi fájdalmait tetézte a lelki szenvedés. Voltak, a kik azt hitték, hogy mérget vett, míg mások csak tettetést láttak betegségében, hogy elodázza Csáktornyából való elvitelét. Mert a kormány közegei nem akarták őt régi birtokában meghagyni. A stájer hadi-tanács Német-Ujhelyre akarta küldeni. Szó volt, hogy Varasdra viszik, de az udvar elhatározá, hogy Judenburgba, majd hogy Leobenbe, vagy Gréczbe, vagy Bruckba a Mura mellett vigyék, valami kolostorba; 10 éves Aurorikáját pedig valami más zárdában, tőle külön neveljék, hogy jó erkölcsöket tanuljon, és ne kövesse anyja istentelen példáját. A helynek megválasztása nem volt könnyü dolog, mert félték, hogy nem eléggé biztos helyen, tiz-tizenkét huszár a kolostorra ront, azt felgyújtja, és a

¹⁾ V. ö. levelét Szelepchényihez oct. 14. Keresztineczről Pr. levélt.

²⁾ Erdődy Imre Szelepchényiinek sept. 29. 1670. Pr. l. a fentebbiekre v. ö. a stájer rendek fölterjesztését decz. 5. 1670. rendelés rá decz. 31. Orsich foly. sept. 26. Herberstein oct. 14. 27. Titk. lev. Herberstein Lobkowitznak oct. 20. 1670 jan. 16. 20. 1671. Rački i. h. 370 és kk. II. 435. 436. Anemonen I. 135. l.

grófnét megszabadítja, mely félelem leginkább a város falán fekvő judenburgi kolostor ellen szólt. Végre Bruckban állapodtak meg, hová, hogy vitessék, jun. 30. adatott ki a parancs azzal, hogy csak három cselédjét legyen szabad magával vinnie, egy szakácsnét, egy szolgát és egy szolgálót a grófkisasszony mellé. Mielőtt azonban elvitték volna Csáktornyáról, ki akarták tudni, hová rejtette kincseit, mert tudták, hogy még gyöngye, drágasága, kész pénze van. Midőn Würzburg, a stájer kormányshéek alelnöke, ki e végett Csáktornyára jött, vallatni kezdé: Katalin kérve-kérte, szánja meg; ne kívánja tőle ez utolsó filléreket, melyeket gyermekeinek akarna megtartani. Semmire sem menvén Würzburg, egy kapuczinus atyát küldtek nyakára, ki csakugyan kicsalta tőle, hogy a kincsek részint Csáktornyán, részint Varasdon Zrinyi Miklós özvegyénél vannak elrejtve. Az udvar azonnal megparancsolá az elkobzást. Csáktornyán mintegy 5000 frtot, gyöngyöket, gyémántokat, fülbevalókat találtak (jul. 15.), Löbl Zsófiánál pedig Varasdon ezüst neműt, és tetemes pénzösszeget (jul. 18.). Ugyancsak jul. 15-én, határozott császári parancsra, utnak inditák Katalint katonai őrizet alatt, Gréczbe. Báró Zeiss ezredes — a Muraköznek parancsnoka Spankau távozása óta — alig tudta rávenni, hogy ellent nem szegült az elvitelnek. Utra kelt tehát, betegen, pénz nélkül — csak 50 forintja volt — kellő ruházat nélkül. Regedén és Wildonban meg kellett állni vele, és néhány napig betegen feküdt, úgy hogy csak hetednapra, jul. 22. érte el Gréczet, hol a »Fekete Elefánthoz« a murai külvárosba szállíták, és itt hallá a hirt, hogy Bruckba viszik, és leányát tőle elszakasztják. Anya és leány keserves sirásra fakadt, és a büszke grófné rimánkodva könyörgött, »ne vegyék el gyermekét, egyetlen örömét, a ki nélkül két-

ségbe kellene esnie«. Kért, küldjenek hozzá valakit, kivel sorsa felett értekezhetnék, és a stájer kormányzék Callucit küldé, a vizsgáló birót Tattenbach perében. Zrinyiné részletesen elpanaszlá neki szomorú sorsát, kérte, vigyék Bécsbe, mert ő csak azon hallgatag feltétel alatt adta meg magát, hogy a császárhoz viszik, kinek kegyelmébe helyezi bizodalját. Sorsán még a stájer kormányzék is megindult. Láttá, hogy lehetetlen őt továbbszállítani, és felterjesztést tett a császárhoz, hagyja meg nála gyermekét: majd lesz gond, hogy rosszul ne nevelje, s aztán később is el lehet venni a lánykát; maradhasson Gréczben, míg felgyógyul és adassék meg neki, a mire szüksége van (jul. 24.) A felség mindenbe beleegyezett (aug. 2.), de azért a szerencsétlen grófné alig két hónap múlva már rongyokban járt; magának csak 3, leányának csak 4 inge és egyetlen egy ruhája volt, mert a roppant Zrinyi jószágokból nem jutott számára pénz, hogy a legszükségesebb kellékek fedeztessenek. Eljött a zord idő, és a grófnének nem volt téli ruhája, mert a magyar kamara, bár utasítása volt, nem küldött. Magányában majdnem kétségbeesett. Mióta férjétől, testvérétől, fiától elvált, mit sem hallott sorsukról. Teljesen el volt zárva a világtól, és csak egy barátnak volt szabad hozzá ellátogatni. A mellett ismét és újra leányáért kellett küzdenie, kit a stájer kormányzék az év vége felé ismét el akart tőle venni, mert a német urak úgy találták, hogy a kis leány anyja mellett ronda, és mindenféle tisztességtelen dolgokat tanul. Rosz néven vették a nagyra szokott nőnek, hogy nyomorult helyzetével nem tudott megbarátkozni, hogy fellázadt, ha német cselédje őt szemtől-szembe bestiának hitta. Bécsbe kell vinni — mondák, — a leányt pedig adják az orsolyás szűzekhez, kik úgy is a nőneveléssel foglalkoz-

nak. Bécsben azonban nem tudták, mit csináljanak a szerencsétlen nővel? Alkalmatlan volt, tehát hagyták Gréczenben, ideiglenesen még együtt Aurorikával: de a felséghez irt leveleit 1671. jan. 2-ika után, a midőn keserves panaszok mellett boldog újévet kívánt Leopoldnak, már válasza sem méltaták ¹⁾).

A dunántuli részeken Nádasdy javai már el voltak foglalva. A császár kezében voltak már Sárvár, Szarvkő, Keresztur, Kapuvár, Egervár, Lendva, Szent-Györgyvár, Peleske, Lenti, Bellatincz, Léka és más uradalmak. Felügyelőjük Kövér Gábor, számtartó Dugonics György volt. A gyermekeknek gondját Draskovich Miklós, mint gyám viselé. Sárkány János ellen is megindult a per, míg ő a dunántuli részeken, Kapuvárott, Győrött szabadon járt. Ő mint Zrinyi czimborája és mint nejének gyilkosa lőn perbe fogva, de bírójává, mint katona ellen, Leopold a *causarum director* megütközésére, haditörvényszéket rendelt, gr. Eszterházy János győri alkapitánynak elnöklete alatt, mely a per felvételét september végére tűzte ki, és csak is akkor fogták el Sárkányt Győrben ²⁾). — Vele szemben sokkal

¹⁾ Hivatalos rendeletek, jelentések, Zrinyiné levelei, a titk. I e v., részben Račkinál kiadva — de igen sok helyütt csonka kivonatokban, melyekből épen a legjellemzőbb helyek kimaradtak. L. i. h. 202, 222, 223, 226, 277, 323, 415, 432. ll.; ugyanott Zorzi Marin máj. 3. máj. 10. 1670. levelei, 240. és 255. ll. Zrinyiné levelei Lobkowitzhoz — jan. 2. 1671. 433. l. A császárhoz irt — jan. 2. 1671. levélére ez van írva: »auf dies wurde nichts mehr geantwortet.« — Zrinyinének egy azon korbeli nyomtatásban megjelent levele ugy látszik apocryph, legalább annak eredetije a titk. levéltárban nincs meg.

²⁾ *Opiniones directoriales* 1670. K a m. I e v. aug. 16. 1670. már fogva volt. Titk. I e v.

inkább megtarták a magyar nemesi kiváltságokat, sokkal nagyobb kimélettel viseltettek, mint bárki más, különösen Bory Györgynek irányában, kit november végnapjaiban a leopold-ujvári parancsnok, néhány lovas és gyalogot kiküldvén, midőn a nyitrai alispánnál a Keresztúri javak végett, peres ügyben járt, a nemesi szabadság nyílt megsértésével, sokaknak fájdalmára, de Gerhard Pál örömeire, idézés, kihallgatás, védelem, ítélet nélkül elfogatott és Leopold-ujvárra vitetett. A katonák még ezen felül felverték Bory szalakuzi, nyitramegyei, lakását, nejét Duló Judithot cselédjeivel szintén elfogták, fegyvereit, lovait, két kocsiját magukkal vitték ¹⁾).

Bory rossz szomszédjának, a hirhedt Balassa Imrének nem tetszett, a mi körülötte történt. Ő ugyan nem tartott az összeesküvőkkel; Rákóczy felhívását 1670. tavaszán, megvetéssel fogadta, már csak azért is, mert maga szeretett volna a felvidéknek fővezére lenni: de mégis jobbnak látta a terminusra, melyre a csanádi püspökség javainak pusztítása miatt a személynök, Majthényi elé idéztetett, meg nem jelenni ²⁾), hanem deczember első napjaiban — mintha csak Vágbeszterczére, jószágára menne — odébb állni és Erdélybe menekülni, a hová őt neje Kristóf fiával és leányával, Budetinből parasztruhában Lengyelhonba szökvén, követte. Futása elegendő ok volt az udvarnak, hogy decz. 23. összes javainak elkobzását elrendelje, mert szökése által ő

¹⁾ Duló Judith Szelepchényinek, Szalakúz nov. 27. 1670. Ryth ugyanannak nox. 28. 1670. P r. l e v. Gerhard György és Pálnak vall. K a m. l e v.

²⁾ Mandatum oct. 2. 1670. K a n c z. l e v.

maga magát mintegy bűnösnek, még pedig makacs bűnösnek mutatta, az elkobzás tiszte Heisterre bízván ¹⁾).

Az elkobzási rendeletben az udvar Barkóczy Istvánra hivatkozott, hogy Balassa Imre egyike volt az összeesküdteknek. Barkóczy most keresve-kereste az udvar kegyelmét, és már Ecsed ostrománál hatott a várbeliekre, és elősegítette a capitulatiót. Szelepchényi nagyon pártolta, — sőt octoberben — midőn a török készülletekről szárnyaltak hírek — a hajduk kapitányává szerette volna tenni, de a titkos tanács »nem akarta a juhokat farkasra bízni, mert Barkóczy tudvalevőleg egyik főrebellis,« ²⁾ és körülbelül hasonló nézetben voltak a kállai németek, kik őt — mert a tiszai részeken tartózkodott — üzőbe vették, úgy hogy Rottal szinte félt elpártolásától. Barkóczy azonban Erdély helyett nov. 2., bizva a primásban, Lőcsén termett, és onnét Gubasóczy ajánlatával: »hogy szolgálatra való ember, csak ő felsége méltóztassék valami szolgálatra applicálni. Egyszer botlott, másszor vigyáz magára,« Pozsonyba felment értekezni Szelepchényivel, de a város közelében már olyannak találta a hangulatot, hogy egyidőre ismét eltűnt és lapangva várt a meghódolásra alkalmasabb időt ³⁾.

¹⁾ Benignae Resol. decz. 23. kam. lev. Bethlen i. h. 58. l. Balassa Péter, Szelepchényinek, Divény, decz. 17. 1670. Balassa Bálint ugyanannak decz. 23. 1670. Zsigmondháza. Pr. l. ev. Decz. 9. már tudták Bécsben szökését, mint Montacuccoli irásából kitűnik.

²⁾ Tanácsi jk. oct. 10. Rački i. h. 363. l. Az ecsedi capitulatio előmozdítására tett szolgálatait említi a bécsi jud. delegatum. T i t k. l e v é l t.

³⁾ Gubasóczy Szelepchényinek nov. 4. Rottal u. annak oct. 12. Pr. l. ev. Martini nov. 16. 30. decz. 7. 1670. ján. 11. 1671. i. h. a külföldi írók Barkóczyt említik, hogy az ifju Thökölyvel megszö-

Gróf Csáky Ferenczet csak kora halála menté meg hasonló üldöztetéstől. Végnapjai szomorúak voltak, gyümölcse kétszínű, jellemtelen magaviseletének. A magyarok nem tudták neki megbocsátani — még a király hivei sem — hogy oly könnyű szerével engedte át a kassai kulcsokat a németeknek. Szennyfolt volt ez tekintélyén, melyért a németek is gáncsolák ¹⁾, de melyet semmi panaszszal, semmi pártfogással sem tudott többé helyreütni. Egyre biztatták Bécsből, hogy majd intézkednek, — a németeknek a jelszót tőle kell venni: de azért Kassa még is csak a német vezérek kezén maradt. A gyanu is mind nagyobbá lőn elene, hogy a mult évek mozgalmaiban nem volt igaz hive ő felségének, és Bécsben — daczára loyális beszédeinek — már tanakodtak, meghagyják-e vagy ne főkapitányi székén? ²⁾ midőn nov. 17-én, — néhány hónapi synylődés után — Kassán 40 éves korában meghalt. Halála után azonban a németek rásütötték, hogy az összeesküvőkkel tartott, és boszujokat legalább holttestén hűtve, a szokott pompa nélkül kellett őt a szepesvári családi sirboltba temetni, »ez lévén jutalma tetteinek melyet nemzete ellen elkövetett.« ³⁾. Vagyonára a fiskus rátette kezét, még azt

közt. Szepessy jegyzeteiben egy latin vers szerint: Chakius, Tekelius, Barchocius, Bocskajus . . . »eiusdem hydrae capita.«

¹⁾ L. Pálffy Tamás levelét Csákyhoz, Bécs aug. 14. 1670. K a s s a i C s á k y l e v.

²⁾ »Wegen des Csaky aber zu erwarten, ob und wie er Csaky in der Trew oder Untrew erfunden, oder folgendes, ob er abzusetzen, oder zu confirmieren sein wird.« Oct. 10. 1670. titk. tan. jkv. Rački i. h. 363. l.

³⁾ Wagner Anal. Sc. II. 335. Martini nov. 30. i. h. Bethlen i. h. 45. l. »hoc accepit praeium operae contra nationem propriam prae-

is elfoglalván, mi nejét Czobor Erzsébetet illette volt. Mostoha anyját, Mindszenty Klárát, ki Csáky István két kis fiával, nyugalmasabb helyre talán örökre, Erdélybe utazott, bár példás katolikus volt és Rottaltól menlevelet kapott, Strassoldo Szathmárban megállítá és elfogatta ¹⁾.

A folytonos, uj meg uj elfogatások folytonos rettenésben tarták az egész országot, mert úgy látszott, hogy csak azért fedeznek fel a németek mindig uj meg uj bűnösöket, hogy uj meg uj jószágokat lehessen elkobozniok. A felvidék nevesebb férfiai közül, november végén, már Bánchy Márton is Kassán fogságban volt, és hiában emlékezteté Szelepchényit, mennyit és mily kegyesen beszélgetett vele tavasszal a besztercebányai gyűlésen ²⁾. A férfiak közt, kikre az udvar fogságot mondott, és a kik ellen parancsának haladéktalan, kifogást nem ismerő végrehajtására katonaságot rendelt: volt Keczer András is, ki mit sem sejtve a veszélyről, eddig nyugodtan Lőcsén a gyűlésen időzött, és most Peklinbe hazatért. Midőn onnan Kassára menne — november elején — Barkóczy Ferencz, ki ily módon akart az udvarnak kedveskedni, és részvételét Stahremberg elfogatásában elfeledtetni, rajta ütött, elfogta és Kassára

stitae.« Helyzetét az utolsó hónapokban Pálffy Tamás, Montecuccoli, Rottalnak és magának több levele illusztrálja a kassai Csáky levéltárban. Végredelele nov. 3. kelt Kassán, melyhez nov. 11. egy codicillus járult. A Csáky közös. levélt. Lőcsén.

¹⁾ Martini nov. 21. 1670. i. h. Elutazása előtt, nov. 12. még végrendeletet csinált, melyben mondja, hogy talán sohasem látja többé Illésfálvát. K a m. l e v.

²⁾ Bánchy Szelepchényinek nov. 30. Kassa Pr. l. »Si vanno scuoprando sempre nuovi ribelli per aver i loro beni, col pretesto di mantenere poi le soldatesche.« Caprara, decz. 14. 1670. i. h.

vitte. Keczer András után Szemere Lászlóra került a sor, kit Pethő Zsigmond fogott el, és vitt be Eperjesre, de maga is felirt e békés ember mellett, és ajánlotta a felség kegyelmébe ¹⁾. Biztosak csak Báthory Zsófia védenczei voltak. A fejedelemasszony ugyan nem volt még teljesen rendben az udvarral: de az ujhelyi tractát a felség már helybenhagyta — sőt neki némi kedvezményeket is tett, a mennyiben Regéczet és Munkácsot ezuttal német őrsegtől megkimélte, bár a többi várakban, Báthory Zsófia kívánsága daczára, magyarokat meg nem tűrt, »mert azok a németekkel meg nem férnek, a németek számát ezért szaporítani kellene, bennük pedig — mint Ónod és Kálló példája bizonyítja — bizni nem lehet.« ²⁾ Fiának élete, szabadsága, méltósága már biztosítva volt. Még csak a hadi sarcz kérdése vala hátra, a melynek megoldása végett Mokcsay szeptemberben kellő megbízással Bécsbe felment: abból azonban már nagyobb baj nem származhatott. Hatalmas pártfogói voltak: Pálffy Tamás és a jezsuiták, kik védelmüket embereire is kiterjeszték. Báthory Zsófia, a mennyire tudta üldözni ellenségeit szintugy tudta szeretni barátait. Majdnem egyidőben, hogy a békeszerető Szemere proscribáltatott: Usz István és Melczér Lajos, az eperjesi németeknek szilaj felferői, mert Báthory Zsófia emberei voltak, a kancelláriától védleveleket kaptak. (nov. 7.) ³⁾. Védenczei közé tartozott Kazinczy Péter, a zemplénmegyei tevékeny főjegyző is, ki hozzá Mun-

¹⁾ Elfogatási parancs nov. 3. 1670. K a m. l e v. Martini jan. 11. 1670. i. h. P. Horváth Naplója, nov. 4. 1670-hez; Pethő Szelepcényinek, Kassa, decz. 17. 1670. P r. l e v.

²⁾ Az ujhelyi tracta helybenhagyása a k a m. l e v.

³⁾ K a n c z. l e v.

kácsra menekült, és teljes oltalmát és szeretetét kinyerte, mert katholikussá lett. Báthory Zsófia kötelességének tartá a convertitát mind régi hitfelei ellen, kik a főjegyzőségből ki akarák tenni, mind a németek ellen megoltalmazni, és nem fáradt bele őt mindenfelé ajánlani, »ki Istenhez megtért, s ez után mind ő felségének, mind neki az igaz hitben állhatatosan fog szolgálni.« Kazinczy — mondá — mint zempléni jegyző kénytelen volt sokat tenni, mit most ellenségei balul magyaráznak, miért is a szepesi kamara az ő és nejének javait le is foglaltatta. »Kedves apám uramat becsülettel kérem, irá nov. 30. Szelepchényinek, tekintvén mindenekfelett Isten dicsőségére, hogy mások is ezen szolgánkon való könyörületességét látván ő felségének a tévelygésből jó utra térjenek, méltóztassék ő felsége előtt promoteálni« és javainak visszaadását kieszközölni. Sem ő, sem Millei jezsuita, ki Kazinczyt áttéríté, nem adtak hitelt azon skeptikus ellenvetéseknek, hogy Kazinczy csak hypocrisisből, tettetésből tért meg. »Különben, ha ugy is volna — mondá a jezsuita — megtérése mégis haszon, mert gyermekei, kik már e hitben neveltetnek, igazi katolikusok lesznek!« és erősen állitá, hogy ha a fejedelemnére biznák a dolgot, a tévelygőknek nagy része már katolikus volna ¹⁾).

Deczember első napjaiban a nádornéra is rákerült az elkobzás sora. Széchy Mária még mindig fogva volt. Hiában fordult a lotharingiai herceghez, eszközölje ki szabadulását, ő megígéri, hogy az országot el nem hagyja, ha-

¹⁾ Báthory Zsófia Szelepchényinek novemb. 30. 1670. Millei ugyanannak, febr. 3. 1671. P r. l e v.

nem bevárja a felség parancsát; ¹⁾ hiában hivatkozott a capitulatióra; Bécsből kitérőleg feleltek: a császár majd határozni fog. A miniszterek maguk is átlátták, hogy meg kellene tartani azt, a mit Károly herczeg, mint a császár meghatalmazottja ígért: de segítettek magukon azzal, hogy Széchy Mária tulajdonképen amnestiát nem is kért, tehát nem is kapott; s azonkívül új adatok merültek fel ellene, melyekből kitünik, hogy egyik fő rebellis volt, mit pedig a lotharingi herczeg még nem tudott. Elhatározzák tehát, hogy fogva tartják, mások ellen tanuúl felhasználják; és rá legalább is az általa és mások által okozott költségek megtérítésére tetemes birságot rónak ²⁾.

A mi vagyonát illette, annak lefoglalását a kamara már nov. 7. elrendelte, és Heister, Spankau, Eszterházy Pál para csót vettek, hogy a kamarát az elkobzásban támogassák (nov. 8.). A kamara e fontos és nagy feladatot eleve halogatta, de végre ismételt sürgetés után Cseróczy G á s p á r t kiküldé a foganatosításra.

Széchy Máriát Rottal, midőn Lőcséről távozott, nagy biztatással hagyta hátra: hogy mindent el fog követni érdekeinek előmozdítására, és Heister már is meghagyta a murányi várnagynak, hogy jó viszonyban legyen vele. November derekán azonban Mária már hirt vőn, hogy jószágaira sequestrum készül, és panaszos levelekben igyekezett Szelepchényi oltalmát kinyerni, nem mulasztván el, Isten jutalmára való utalás mellett, őt saját háladatosságáról is biztosítani. Szavainak nyomatékot egy pár hordó tokajival

¹⁾ Széchy Mária a loth. herczegnek sept. 7. 1670. K a m. l e v.

²⁾ Titk. tan. jkv. oct. 10. 1670. Rački i. h. 365. l.

adott ¹⁾, de ezért a bajt magáról el nem háríthatta. Decz. 13. megjelent Cseróczy Murányban, és b. Windischgrätz Victorin, a murányi német várnagy, Budai István gömörmegei szolgabíró és Dobozy János esküttje előtt felolvastatta a nádornénak a felség elkobzási parancsát. A nádorné, megtörve hódolattal késznek nyilatkozott, mindent a német várkapitánynak átadni, míg ismét sikerülend a császár kegyelmét megnyernie.

A fiscusnak első kérdése: aranya, ezüstje, drágaságai voltak? de a nádorné azokat folytonos pénz-zavarában elidegenítette. Készpénzben is csak 100—200 forintot vallott be, melyeket még Cseróczy is, tekintve személyét és szükségleteit, nála hagyott, némi más csekélységekkel, mint ócska bőr- és selyemszékek, ócska konyhaedények, kis vaj és mézzel, mindent pontosan megemlítvén jelentésében; a többi ingóság, kezdve a falakon függő aranyos-bőr és flandriai kárpitokon, a kápolna oltárai és egyházi felszerelvényein, a pinczében levő borig, mind összeíratott és Széchy Mária, saját kifejezése szerint, »közel koporsójához, kénytelen volt a mindennapi falat kenyérért is másnak kegyelméhez fordulni,« most látván, hogy mindazok, kikben eddig bizott, roszakarói és nem barátjai, az egyetlen Szelepchényi kivételével, kit meg is keresett, ne hagyja el, segítse ki a galibából, melybe őt gonoszakarói hozták! (decz. 16.) ²⁾ Jóságaival lefoglalták Lipcsét is, és így a rég óhajtott szép

¹⁾ Rottal levelei okt. 21. nov. 3. 1670. Lőcsei k a m. l e v. Széchy Mária Szelepchényinek oct. 7. nov. 19. 23. decz. 10. Szöllősi János ugyanannak decz. 5. 1670. Pr. lev.

²⁾ Cseróczy jelentése k a m. l e v. Széchy Mária Szelepchényinek decz. 16. 1671. Pr. lev.

uradalom Zichy István kezeiből kisiklott. Midőn tehát az 1670-iki év letűnt, az országban több mint 2000, nemes és más tehetősebb személy volt fogságban ¹⁾. Az elkobzott javak értékét, ha eladatnak, 3.000.000 forintra becsülék ²⁾. A magyarok elhagyatva mindenkitől, oda vetve prédának, jajgattak nyomorukon, magukba rejtven dühöket. Éles szemlélők figyelmét azonban nem kerülte el, hogy az első alkalommal ki fog törni a méltatlankodás és boszú lángja. »Ha a török segítyt ad a felkelőknek — írta Zorzi Marin, a velencei követ köztársaságának 1671. legelején — általános felkelésétől lehet tartani még azoknak is, kik engedelmeskednek, de el vannak vadítva a kormány szigora által. Megsokalták látni szabadságuk elnyomását, legrégibb törvényeik felforgatását és azt, hogy egyesek vétkéért az egész nemzetre szabnak ki büntetést ³⁾. »A töröknek e segítyét szerették volna kinyerni az Erdélyben levő bujdosók, kik ott néhány kivételével, kik maguk is erdélyi birtokosok voltak, részint Apaffy, részint egyes urak kenyerén tengődtek ⁴⁾. Apaffy mint eddig mindig, megtőn a mit tehetett és Rhédey Ferencz követével, ki október végén az évi adóval a portára ment, egy emlékiratot küldött be, melyben röviden elpanaszla mindent, mit Erdélynek, Magyarhonnak az Osztrák

¹⁾ Jelentés, egy »Pridie Idus« Januarii 1671 kelt levél szerint.

²⁾ Zorzi jelentése jan. 19. 1673. i. h. 125. l.

³⁾ U. o. 123. l.

⁴⁾ Hist. des Rev. de Hongr. VI. 267. és kk. 11. Bethlen Miklós apocryph, de kortörténeti tekintetben teljes hitelt érdemlő memorajaiban. Szepessy — mint látni fogjuk — Telekynek vendége volt, és Sáromberken, Kende Gyulaffy, Ispán, Várady J. augusztusban Kővártt voltak Telekynél, Szodoray és Csáky levelei aug. 5. és 6. Kassai Csáky levéltár.

háztól szenvednie kell. Az osztrák ház Erdélyt mindig dulta. Csak a mult nyáron is két izben csaptak be katonái, és néhány év alatt 30,000 darab marhát hajtottak el. — Magyarhonban Nádasdyt elfogták, cselédjeit meglövéldözték, javait kirabolták. Leopold császár hitlevelet adott a hazafiaknak, s azután elfogatta azokat, kik szavaiban biztak. Mindig uj meg uj katonát küld az országba. Ez által — itt jött az, minek a portára hatni kellett — elfogy Magyarhonon a jó pénz, elfogy Erdélyben is, mely csak Magyarhonból kap pénzt — és így az erdélyiek nem lesznek képesek jó pénzben fizetni adójukat. A német császárnak nincs más czélja, mint először Magyarhon, azután ha lehet — Erdély várait elfoglalni, hogy hadainak, ha a török ellen fel akar lépni — legyen bátorságos helyük magukat megvonni, a hadakozást kihuzni, hogy a török föld magok a törökök által legyen elpusztitva, kiélve. »Mindezeket — mondá az emlékirat, mely Rozsnyay Dávid tollából folyt — úgy elhigye a nemes porta, mintha szemével látná,« — de Drinápolyban csak az adót vették át a követtől (november elején), többi panaszait pedig ki sem hallgatták, mert a szultán sok ezer emberrel vadászni ment, faképnél hagyván Rhédeyt ¹⁾, ki azután 1671. januárban hazaindult s februárban haza is ért.

A török udvar ugyan nem volt nagy barátja a császárnak, de Apaffyt sem igen szerette, és nem volt kellőleg elkészülve háborúra, úgy hogy Casanova teljesen megnyug-

¹⁾ Rozsnyay művei Magy. Tört. Eml. VIII. 428. és kk. II. Bethlen János II. 55. és kk. II. »az erdélyi követ Réday uram 8 praesenti érkezett Brassóba«, Szodoray Mihály, Szathmári alkapitány febr. 14. Pethőnek Pr. lev.

tathatta kormányát, miszerint 1672. előtt a nagy vezér Erdélyi zgatásainak daczára sem fog háborút kezdeni ¹⁾. Jóakaratra jele volt, de még kevesebb hasznot hajtott a magyar nemzetnek ama körlevél, melyet Apaffy mindjárt ujév után Európa több fejedelméhez irt, felvilágosítandó őket a magyar mozgalom jellegéről, kérvén közbenjárásukat, mert ő már többször próbált szerencsét, de üres szavaknál egyebet nem kapott, már pedig a dologból könnyen végzetes baj keletkezhetik Magyar- és Némethonra nézve, és védvén magát a vád ellen, mintha ő volna a bujtogató. Az egész mozgalomnak oka, írta, a hirtelenül és kellő ok nélkül kötött vasvári béke volt, mihez a protestánsoknál még Báthory Zsófiának üldözései járultak. A hazafiak, köztük Lippay és Wesselényi, másképen az osztrák háznak csömörletig hívei, beszéltek, tanakodtak, mit kelljen tenni az ország megmentésére? és pedig — az udvarnak gyanakvó természetét ismerve — titokban, bár egészen ártatlan dolgokról. Némelyek kérni akarták az udvart, ujtassa meg a háborút, de az előre láthatólag célhoz nem fogott vezetni. Mások a törökkel akartak egyezkedni, hogy békét szerezzenek a hazának, de ez sem tetszett, mert nem lehetett bizni a törökben: megtartja-e a feltételeket? és nem akarták a magyar névre a szennyet hozni, hogy utat tártak a pogánynak Németországba. Lippay és Wesselényi halála után követőik haboztak, mely uton induljanak és sokkal inkább hajlottak a békére, sem mint arra, hogy a kétes harczi szerencsét megkisértvén, mindent kockára tegyenek. »Én e dolgokat jól tudtam — írta a brandenburgi fejedelemnek jan. 23. 1671. —

¹⁾ Casanova jelentései nov. 10. 1670. jan. 25. 1671. titk. lev. Zorzi i. h. 137. l.

és tudom, hogy semmi zavargás nem történt volna, ha Zrinyi Péter nevetséges csalása őt magát, vejét Rákóczyt és sok mást tévuttra nem viszi. Zrinyi ugyanis a rendek tudta nélkül a töröknek egész Magyarország nevében behódolást ígervén magának a magyar koronát, Rákóczynak Erdélyt kérelmezte. Jóllehet pedig semmire sem ment, saját szolgáját török ruhában, mintha török követ volna, Rákóczyhoz küldte és hazudta, hogy dolgát a portán szerencsésen véghez vivén, többé vissza lépni lehetetlen. . . Hosszu volna a tragoedia minden részét elbeszélni, elég hogy e cselfogással néhány köznemest rászédett, de bizonyára, sem azon főurak, kik most fogva vannak, sem a szabad királyi városok, melyeket most őrségekkel gyötörnek, e bolond és ocsmány tervben tudósak, vagy részesek nem voltak, hanem a habozó tanakodás határain túl nem léptek. Nagyságod most megítélheti a többi választó fejedelmekkel, vajon azok, kik ekkép csak sorsuk biztosításáról gondolkodtak, megérdemelték-e becsületüknek, egész vagyonuknak elveszését? büntethetők-e ártatlanok egyes esztelenek tettei miatt? Hir szerint már alig van Magyarhonban világi vagy egyházi főúr, ki börtönben ne sinylenék, s elégséges ok a rabságra, ha valaki magyar, tekintélyes és vagyona van. De — feltéve — hogy a foglyok mind bűnösök, nem kellene a szegény népet, az alsóbb rendű nemességet, a városokat, papokat, praedicátorokat, az egész magyar nemzetet törvényei, szabadsága, vagyonától megfosztani! Nem a vétkesek ártatlan örököseit kifosztani, örökségükből kiforgatni, kis gyermek-lányokat elfogni, annyi jeles családot tönkre tenni, midőn isteni és emberi törvény szerint az apa vétkeért nem sujthatni a gyermekeket. A nemes és hajdan oly virágzó magyar nemzet, mely a kereszténység bástyájának méltán neveztetett, épen-

séggel megrontassék-e? Ha némelyek vétkeztek, miért nem járt el a magyar király ellenük azon törvények szerint, melyeknek megtartását koronázásakor esküvel fogadta? azért hogy a szabad nemzetből rab magyarokat csináljon.«¹⁾

A külföld, a mennyiben hazánkkal foglalkozott, sok rokonszenvet érzett Magyarhon iránt. Voltak, kik kárhóztatták a bécsi udvar tulságos szigorát oly férfiak iránt, kik csak szabadságukat, őseiktől öröklött kiváltságaikat akarták fenntartani, mert ismerték a magyar nemzet panaszait, hogy kérelmeit meg nem hallgatják, országgyűlés nem tartatik, nádort nem választhatni, a török béke nem közölte-tett, a magyar várakat az ellenségnek átengedték, az országot eldarabolták, a magyar vagyonnak nincs oltalma, és más efféléket, melyek kétségbeesésre, a végletekre ragadják az embereket; de voltak olyanok is, kik a magyaroknak szemükre hányák, hogy a törökkel szövetkeztek, a császár életére törtek, és így méltán sujtattatnak annak igazságos haragja által. Mindannyian azonban megegyeztek, mit tagadni nem lehetett, hogy Lipót úgy szólván vérontás nélkül, csekély erővel, könnyű szerrel kivitte azt, mit eldődei sem fegyver, sem ész, sem ravaszsággal kivinni nem tudtak és maguk az erdélyiek kénytelenek voltak beismerni, hogy Ausztria nem annyira fegyvere, mint nevének rettentő voltával igazta meg a magyar nemzetet²⁾. A külföldi diplomatiának, melyben a szövetségesek annyit biztak, eszébe sem jutott, hogy Leopoldtól e dicsőséget elvitassa, s az izetlenségeknek oka, melyek e tájt Gremonville és Lobkowitz közt felmerültek, jöllehet a bécsi kabinet nehezteléssel nézte a

¹⁾ Bethlen i. h. 72—89. ll.

²⁾ Zorzi i. h. 124. l. Bethlen i. h. 57. l.

lovagot, mióta egymásután a legkétségtelenebb bizonylatok merültek fel titkos összeköttetéseiről a magyarokkal, nem a magyarok ügye, hanem az Anglia, Holland és Svédország közt, a francia tulkapások ellen kötött hármasszövetség kérdése volt, melyben Ausztrai Franciaország ellenihez kezdett hajlani ¹⁾).

¹⁾ Wolf i. h. 335. l. Martini nov. 9. 1670. i. h.

VIII. FEJEZET.

A bécsi perek kezdetétől azoknak befejezéseig.

1670. novembertől — 1671. aprilisig.

Thökölyi még nem kapta meg a királyi parancsot hogy német őrséget fogadjon váraiba, midőn az alsóausztriai kamara ügyésze, dr. Frey György Zrinyi és Frangepán, ellen a vád-levelet a judicium delegatumnak beadta (november 7.) ¹⁾. Zrinyi ellen Frey, a német criminalisták, közöttük a nagytekintélyű Carpzovius (Carpzow) nyomán, latin idézetekkel tarka német nyelven kifejté, mily nagy véték a felségsértés. Maga az ész mondja, hogy a fejedelem, a császár jólététől függ az egész világnak békéje és boldogsága.

¹⁾ A kereset rubruma : »An der kais. Römischen auch zu Hungarn und Böhheim königl. Mayestat, Erzherzogen in Oesterreich, respective hochangesentliche Herrn geheimbe Reichs-, Hof-, Hofkriegs und Hof N. ö. Regimentsrath und wohlgeordnete Iudices delegatis in facto et jure wohlbegründet anbefohlene Kriminalklage Georg Freyens der Rechte Doctoris, allerhöchs ihrer Kays. maiestät Rathes und N. ö. Kammerprocuratoris contra Herrn Petrus Grafen von Zrini inmeltes crimen perduellionis et laesae Maiestatis Caesareae et Regiae darauf beruhende Recht und Erkhendniss und gebührende Bestrafung betreffend.« Titk. lev.

A ki a felség ellen vét, az a legnagyobb bünt követi el, mert megsérti Istent, kitől származik minden hatalom, kinek képét viselik a fejedelmek a földön. Vét a természet joga ellen és áruló, álnok hitszegő és apagyilkos egy személyben. Zrinyi pedig ilyen felségsértő. Saját vallomásából, a legkétségtelenebb bizonyyságból, világos, hogy a törökkel cimborált. Frangepánnak Csolnicshoz irt levele ugyan azt bizonyítja, »mely gyönyörűséges levelet — ír — kérek szórul-szóra felolvastatni,« mint bizonyítékot arra, miféle tervei voltak Zrinyinek, mert a levélbe érintett főnök valószínűleg ő, — »s vajon nem ugrottak-e volna a német fejek, ha szörnyű terve sikerült volna?« Felemlité azután még Lahn Rudolf vallomását, a Palmerininek adott utasítást, az akadályokat, melyeket Zrinyi Eleonora hercegnő házassága ellen gördített, mi által lángoló boszuját és gyűlöletét az ausztriai háznak ártatlan tagjaival is érezteté. Becsatolá a Wesselényi és Zrinyi közt kötött stubnyai szövetség levelét, mint bizonyítékot, mily titkos és veszedelmes terveken törte Zrinyi fejét. Utalt a Vitnyédy-féle pontozatra, a Wojenski és Gichával folytatott alkudozásokra, annak igazolása végett, hogy Zrinyi a törökön kívül más keresztény hatalmakhoz is fordult, kétségkívül nem más czélból, mint hogy menthetetlen tervét sikeresen folytathassa, az osztrák ház ellen fellázadhasson, s azt — ha talán lehet — teljesen leverhesse.« Minthogy pedig ily rettentő büntettek, pártütés és felségsértés minden nemzetnél kellő s a büntettnek megfelelő szigorú büntetésekkel fenyítettnek, mint azt a criminalisták, köztük Carpzovius is Praxis criminálisának Pars 1. quaestio 41. 89. és következő számai alatt az általa idézett írók nyomán, tanúsítják, különösen pedig az említett hely szerint az nem csak jószágvesztés és pallos által való halállal, hanem a

helynek, hol a büntett elkövetetett, törvényei és statutumai szerint, még keményebb módon is sújtaták», felkéré a bírakat, hogy a szörnyű büntettet szemeik előtt tartván, kellőleg meghányván, törvény és szokás szerint ítéletet mondani méltóztassanak ¹⁾).

Frangepán ellen a kamaraügyész nem mint bünszerző, hanem mint bűnrészes ellen fordult, ki Zrinyi felségsértését és pártütését tudta, de fel nem fedezte, sőt szóval és tettel előmozdította! A ki pedig felségsértésről tud, és fel nem fedezi, az a híres glossator Bartolus szerint mint a felségsértő maga, büntettetik. Hogy pedig Frangepán tudós volt Zrinyi dolgában, kitünik önvallomásaiból, ki a Csolnicsnak szóló levélből, és Zrinyi vallomásaiból. Egyes tettei közt különösen kiemelé a vádlevél a Palmerini-féle utasítást, melyben ő felségét magát, dicső uralkodását, és a legfőbb minisztereket annyira legyalázta és kigunyolta, »már pedig a felségsértés Cujacius szerint nemcsak tettel, de szóval is elkövethető.« Fejére tehát halált kért, és jószágvesztést, sőt Carpzovius nyomán még szigorubb büntetést is, az elkövetési helynek törvényei szerint, egészen úgy mint Zrinyi Péter ellen. ²⁾ Egyáltalában a Frangepán ellen való vádlevél majdnem felében csak másolata volt a Zrinyi ellen benyújtottnak. Mindkét keresetet a bíróság még az nap elintézte azzal, hogy a másodpéldányokat védelmüknek 6 hét és 3 nap, vagy a legujabb időig szokásos 45 napi határidő alatt leendő beadása végett a vádlottaknak kézbesíttetni rendelte, meghagyván egyuttal nekik, hogy 8 nap

¹⁾ A bécsi titkos levéltárban levő eredeti példány után Rački i. h. 375—387. ll.

²⁾ Frangepán elleni kereset. Račkinál i. h. 387—394. ll.

alatt a bíróságnak egy az osztrák főtörvényszékeknél ügyködésre jogosított hites ügyvédet nevezzenek meg védőjükül, kinek tanácsával azután a perben élhetnek.

Zrinyi »gyalázatos börtönében,« mint magát kifejezte ¹⁾, mindig türelmetlenebbé lett. A csapások, melyek javait, családját érték, nem maradtak előtte titokban. Tudta hogy félholt, beteg nejét az ágyból kiragadták, várából kivetették, és mindeneknek rettentő látmányául fogságba hurczolák! — míg ő a börtönben nyomorultan, ocsmányan elsenyvedett, elzárva mint valami »ádáz szörnyeteg!« és fia sorsáról is, bár homályosan, de csak szomorú híreket hallott. »Kegyelmes uram« — írta a császárnak oct. 8. 1670. — rühös júhnak utált a sarja, ki fogja fiamnak gondját viselni, ha felséged előtt oly kegyvesztett, oly gyűlölt vagyok!»

Ilyféle — nem tiszteletlen, de erős kifejezésekkel — folyvást ostromolta hol a császárt, hol Lobkowitzot, kérván, könyörögvén, elégedjenek meg eddigi romlásával, szenvedéseivel, melyekért eszeágában sincs boszut állani ²⁾. Sikertelen kérelmei el nem csüggeszték. Még mindig remélt és idejének nagy részét adatok, kifejezések gyűjtésére fordítá, melyeket leveleiben felhasznált. Lelke visszament a régi harczias időkbe, midőn a Mura partján vagy a Vel-lebit hérczei közt a törökökkel verekedett. Összejegyezte Korbavia, Likkából, Boszniából hány embert, mennyi

¹⁾ »In hoc vituperoso ergastulo abominabili carcere« — Zrinyi Leopoldnak oct. 8. 1670. Rački i. h. 353.

²⁾ V. ö. leveleit oct. 8. Lipótnak, ugyanakkor Lobkowitznak, oct. 12. ismét Lipótnak, »non pecca nella licenza, ne eccede nell'immodestia, se ben estende qualche concetto con libertà« — írja Zorzi Zrinyi Memoriale-járól nov. 1. 1670. Rački i. h. 375. l.

barmot hajtott el. Megemlékezett a homeri párbajról, melyet Badnoevicscsal vivott csapataik színe előtt ; a zászlókról, melyeket harci pályáján elfoglalt, és melyek közül 43 még most is Bécsnek templomait ékesíté. Összekereste olvasmányaiból a helyeket, melyek az adott szónak szentségét, a hitnek megtartását hangsúlyozák ; de volt eset, hogy elmélázásában, egy vihar ragadta hajót rajzolt, — talán saját sorsának képét —, egy hosszú hajú bús magyar főt, mely némileg hozzá hasonlított, és gyakran irogatta fel papirdarabokra Rudolf nevét, kit nagyon sajnált, hogy magával a bajba rántott.

Tépelődő merengései közt vette nov. 12. 1670. a kamarai ügyész vádlevelét, melyre nem volt elkészülve. Azonnal irt a kanczellárnak, és kérte, kimélje meg a pertől. Ő német írást nem tud olvasni, nem tud a joghoz, vigyék — ha már perelni kell — Bécsbe, hogy ott ügyvédekkel, jogtudósokkal értekezzhessék ²⁾. A császárhoz is fordult: kemény fogsága után még pert akasztanak nyakába. Elborzadt, midőn a vádlevelet elolvasta. Mentse fel, ne hurczolja meg a törvényszékeken, ne marczangolják szét perekben ! A magyar jogot sem tanulta soha ; hogy tudja az idegent ? hogy szálljon szembe ügyvédekkel, kik egész életüket ilyfélékre fordítják ? Mindamellet azonnal hozzáfogott a védelemhez és két nap alatt, ugy a mint tudta, elkészíté, de a felségnek is újból egy hosszú levelet irt : »bár tudta, hogy alkalmatlan lesz, de néma gyerekek anyja sem érti szavát

¹⁾ Zrinyi jegyzeteit, egyes papirdarabkák, rajzolásokkal a titk. lev. egy részüket lenyomatta Rački i. h. 549. l.

²⁾ Zrinyi Hochernak »e carcere« nov. 12. 1670. Rački i. h. 394. l. a titk. lev. Zrinyi a császárnak nov. 15. 1670. titk. lev. Rački-gyűjteményében nincs meg.

és a császár atyja, ura, mindene« — »máshoz tehát kihez folyamodjék?« ¹⁾.

»Rettegek irni — kezdé levelét a császárhoz — mert sohasem szerettem a bőbeszédűséget, és dicsekedést. Félek, hogy írásom nemcsak illetlennek, de kérkedő és büszkének is fog tetszeni: de nyomoruságom és szerencsétlenségem kényszeritenek, hogy szóljak, kiáltsak és az igazságot nyiltan kimondjam.«

»Ugynevezett vétkemnek köszöni felséged legfőbb dicsőségét, országainak nyugalját és erősségét. Bármint dicsekedjék is más, én joggal mondhatom, hogy Magyarország nekem köszöni megmaradását!« Szent-Gotthardnál a hír zavarta meg a nagyvezért, és tartóztatta vissza, hogy a Rába túlparján küzdő seregeinek segílyt nem küldött: »a Zrinyiek hátunkban vannak!« A magyaroknál is mindig ellene volt a török szövetségnek, és azt gátolta részint az által, hogy a felségnek terveiket felfedezte, részint, hogy bajt keresett a törökkel. Tudja a világ, mily rettenetes a Zrinyi név a töröknél. Hűségének jutalma most az, hogy pokoli cselszövénynyel vesztére törnek és elég mondani: meg van sértve, nem tanácsos őt elbocsátani! Alapos volna e gyanu, ha nem volna keresztény, ha családjának fényét készakarva beszennyezni, besározni akarná, ha becsületét, mely drágább életénél, fenntartani nem akarná.

»Van fiam, ki felséged oltalmát élvezi, nőm, kit oly méltatlanul vádolnak, leányaim, nagynevű rokonaim, végre

¹⁾ »Scio equidem me esse molestum sed muto puero nec mater intelligit preces.« Zrinyi Hochernek nov. 14. és a császárnak u. a. Rački i. h. 395. l.

minden, mit hozzám hasonorsu ember csak birhat, és bármely keresztyén fejedelem — irántam való részvéteből — kezességet vállalna értem; de mindezekre a gyanú árnyéka esik. Vesztemre nem tudnak mást felhozni, mint hogy sokkal fennebb érzelmű és határozottabb ember vagyok, sem-hogy boszumentől tartani ne lehetne. Ezzel töltik be felséged udvarát, ezzel növelik szerencsétlenségemet; « ... » Kegyelem, igazság, könyörület, mely másoknak javára szolgál: a Zrinyieknek csak vesztére van. Minden érdemünk, minden hű szolgálatunk bűnül tudatik be, és a mi másoknál bocsánandó, nálunk halálos bűnnek tekintetik. » Be vagyok zárva — végzé — hogy elfeledjenek, hogy elveszem, és nevemnek gyalázatja a világon elterjedjen; » csekély javait terméketlen végbeli vidékeken, ragadozó éhes vadállatok pusztitják; a Muraköz is, melyet a Zrinyiek annyi fárad-sággal, annyi vérrel megoltalmaztak, most a védelem színe alatt elpusztittatik. Családját, oly híres és tekintélyes családját, mely az ausztriai házáért mindig életét, vagyonát kockára tette, gyalázzák, megbélyegzik, de mindezen se-gíthet a felségnek nagylelkűsége és kegyelme, mint Philiphus mysiai királynak sebeit is csak Achilles volt képes meggyógyítani, ki azokat ejtette, és azért folyamodik ő felségéhez! ¹⁾).

E levelét Zrinyi Hochernek küldé, hogy adja át a császárnak, de kétséges, valjon ez megkapta-e? legalább Zrinyi választ nem kapott. Perbeli védelmét azonban, melyet a németujhelyi várnagy vett át, nov. 27-én 1676. a judicium delegatum iktatója átvevé.

¹⁾ Zrinyi Leopoldnak nov. 14. 1670. Neustadt, Racki i. h. 395—399. l.

Védelmében Zrinyi csak azon nyomon haladt, melyet eddig minden levelében, és nyilatkozatában követett. »Magyar közmondás — így kezdé — hogy vasszögből nehéz borotvát csinálni: de talán még nehezebb nekem ügyvédnek lenni, ¹⁾ mert sem eszem, sem tapasztalásom, sem tudományom az ilyfélére nincs, mit is ünnepélyesen kijelentek. Nem is tudom, miért kell nekem a törvényszék elé kerülni, midőn már a végrehajtás teljesen megtörtént, és még csak nyomorúlt, unott, börtön és gyalázat által elcsigázott életem maradt!« ²⁾ Ő nem fog mint jogász beszélni, hanem egyszerűen a tiszta igazságot fogja elmondani, és reményli, hogy ő felsége elnézéssel lesz tapasztalatlansága iránt, és meg fog bocsátani neki, ha magát teljesen ki nem tudná tisztázni és nevén még valami szenny maradna. Sohasem volt komoly szándéka a törökkel szövetkezni; a mit később aprilisben tett, hogy a budai vezérhez küldött, a pillanatnyi kétségbeesésnek műve volt. A magyaroknak irt, hogy veszedelméből kibontakozzék. Levelei maguk mutatják, hogy nem megfontolt, előre készített rebellióról volt szó. Scartetái váratlanul jöttek. Vajjon a magyarok ezekre képesek lettek-e volna azonnal felkelni? vajjon milliókat oly könnyű szerrel kidobtak volna? És a magyarok mind kegyelmet kaptak, ő pedig bünhödjék? Igazán ugy volna: »dat veniam corvis, vexat censura columbas« ³⁾. Ő is, mihelyt a felség mandatumát látta: meghódolt. Ezért hurczolják meg mint gonosztévőt a bíróságok előtt? Igaz,

¹⁾ »In communi Ungarorum proverbio dicitur, difficile esse ex ferrea clava novaculam acuere, profecto adhuc difficilius mihi causicum agere.«

²⁾ »Restat haec mea misera vita, mihi ipsi taediosa.«

³⁾ »Megbocsát a hollóknak, és zaklatja a galambokat.«

hogy vakmerően feltételeket szabott; de ez hiba, ostobaság, de nem felségsértés; nem bünhödött-e immár ezért eleget?

Zrinyi beismerte levelezését a külföldi fejedelmekkel, szövetségét a nádorral: de abból semmi rossz sem következik. Irt a mainzi választófejedelemnek, ki mindig igen nagy pártfogója volt: de azt csak nem fogja senki hinni, hogy a német birodalom főkanzellárja, e meglett korú, békeszerető férfi által akart volna a francziával czimborálni? A velencei franczia követől pénzt kért, de csak a török ellen. Azt hiszi azonban, hogy levelét meg sem kapta. Különben lehetett-e volna neki rossz néven venni, ha Plutónak is irt volna akkori kinos helyzetében: egyfelől a török, más felől a fejére tornyosuló vész között? Hogy Bukováczkya a törökhöz szitott: azért ő nem tehet. Különben látva háza, java üszkeit, csak nem jöhetett haza, hogy karóba huzzák? A mit Törökhonból irt, azt a török befolyására, parancsára, kénytelenségből írta. A ki Marsnak fia akar lenni, annak ravasznak is kell tudni lenni, és a közmondás szerint »erény-e valami, vagy csalás, ellenség irányában ki kérdezi?«

Wesselényivel a szövetséget a haza és a szabadság megtámadói ellen kötötte, mit csak nem lehet ő felsége ellen érteni. Ha ez iratot a boldogult nádornak megtagadta volna, nem lehetett-e volna őt méltán rossz hazafinak tartani? Midőn látta, hogy a törökkel készül szövetség, kijavította az irást és világosan hozzátette, hogy a felségnek és a kereszténységnek sérelme nélkül. Ezt a rebelliót egyéb-iránt ő szüntette meg, tanúja erre Rottal gróf.

A feltételekre, melyek alatt a magyarok a francziákkal szövetkezni készek voltak, úgy nyilatkozott, hogy azokat eddig sohasem látta, úgy hiszi azonban, hogy Vitnyédy

szerkesztette azokat, mert Guitry marquis Vitnyédyt annyira lekenyerezte, hogy az a francziát, mint valami szentet úgy tisztelte. — A terv maga nem valami okos dolog. Vajjon mi indította volna a francia királyt arra, hogy oly sok költségbe, veszélybe, fáradságba verje magát, ha csak meg nem bolondult volna?

Bargigli követségére nézve megmaradt vallomásánál, hogy Frangepán irta az utasítást, és ő Eleonora házasságába nem avatkozott. »Mi köze neki a királyok házasságához?« Gichat csak a török ellen való segítségért küldé a francia udvarhoz, és épenséggel nem a felség ellen való dolog, ha ő szegény ember létére, a kereszténység természetszerint való ellenségei ellen segélyt keresett.

Frangepán köztudomás szerint ellensége, irigységből, vagy némi családi igények miatt, vagy mindkét okból. Furfangos eszével, igazat hamissal vegyítve, az ő vállán szeretne kibujni a veremből, mint Aesopus rókája a farkas vállain. Dicsekedik, hogy őt Bécsbe felhozta, és oly dolgokat — mikre csak gondolni is rettenetes — okád ki, nagy bőbeszédűséggel, de feledi, hogy Forstallt ő, Zrinyi, küldte fel Bécsbe. Soknak, a mit Zrinyire ken, ő volt talán egyedüli oka, »de azért mindketten bűnösök vagyunk! roszul cselekedett ő, hogy olyanokat véghez vitt, roszul tettem én, hogy benne bízam, vagyis nem is annyira bízam, mint inkább ki nem jelentettem, hogy neki hitelt nem adok!« Ha Frangepán Orfeus irt Ali bégnek: ő azért nem tehet. Ez az Ali bég híres ostobaságáról a törököknél, semmi vezéri tisztet nem visel, és egy ismeretlen ember egyszerű felszólítására bizonyára nem fogott volna fegyvert fogni. Orfeusnak kérelmére, némely rendeleteket adott parasztjai számára, kiknek sem módjuk, sem hajlamuk a fegyverke-

zésre, hanem mostoha földjükön napról-napra egyedüli gondjuk, hogy egy falatka kenyeret szerezzenek maguknak és családjuknak. Orfeusra egyébiránt semmit sem bízott volna, mert káplárnak sem való, egy századot sem tudna felállítani, és alig beszélt vele háromszor életében. Mind a két Frangepán hasonló fajta ember, kikben sohasem bízott. Tudta, hogy vesztére törnek, látta, hogy Frangepán Ferencznek nincs más célja mint az ő romlásával magát ismét összeszedni.

Rudolfot csak azért küldte Tattenbachhoz, mert akkor Csáktornyan ő volt az egyedüli józan ember, a többiek mind részekék voltak. Nem is volt utjának más célja, mint kérdezősködni Tattenbachtól — mi készül Zrinyi ellen? és felelni, ha kérdezik, — hogy Zrinyi mit csinál? — nincs oka annak félni. Emlitheti a török ígéreteit, de tegye hozzá, hogy Zrinyi átall e szövetségre lépni és nem akar ő felségétől elszakadni. Tattenbachnak sohasem szólt, sohasem irt valami rebellioról: nem is küldött volna, ha ilyesmibe töri a fejét, oly fiatal, tapasztalatlan embert követül, mint a minő Lahn Rudolf.

»Én — végzé be Zrinyi — felségednek ugynevezett vétkem által nemcsak hasznot hajtottam, de még dicsőséget is szereztem. Azonban — tegyük fel — bár nincs úgy — hogy engem a török ígéreteivel jól tartott: nem-e szolgálhatok tükörül sokaknak, midőn ily fényes ígéreteket felséged intésére, magamtól eltaszítottam, megsemmisítettem? és az engedelmességre visszatértem? És adhattam-e volna engedelmességemnek nagyobb jelét, mint hogy felséged lábaihoz borultam? Visszaél hatalmával — mondja Saa-vedra — ki boszút áll azon, a ki már magát megadta . . . és felségednek jelszava: »Parcere subjectis et debellare

superbos.« ¹⁾ »Én egészen tisztára nem moshatom magam; lehetetlen, hogy lelkiháborgásaimban, megfontolás vagy meggondolás hián nem vétkeztem volna, de azért a felséged iránt való tiszteletről és hűségről sohasem feledkeztem meg. Ép azért önként jöttem felséged kegyelemtrónjához, hogy hibámat — ha hibát elkövettem — megbocsássa! Nem az igazak, hanem a bűnösök hirdetik a kegyesség dicső hírét, azok mondják, hogy az osztrák háznak terméshete a könyörületesség és jóakarátának sugarait széthinti, mint a hajualcsillag, mint a teli hold az éj homályában. Dixi, verbum autem Domini manet in aeternum!« ²⁾).

Frangepán nem sietett úgy védelmével mint Zrinyi. A fogságban is eddig nyugodtabban viselte magát. Most is élt az engedélylyel, hogy ügyvéd tanácsához folyamodhatik és védelem-levelét decz. 21. 1670. a részére kinevezett védő dr. Eylers János készíté németül, tele jogi idézetekkel, azon kor stylus curialisának egész hosszadalmasságával. A kereket — mondá a védírat — megdöbbsentette Frangepánt, kinek tulajdonkép nem is volna szabad magát védelmezni, csak bocsánatot kérni, és reményét a felség kegyébe helyezni, mert hisz ő fedte fel az összeesküvőknek titkait és így — a római császárijog szerint — (L. quisquis, cod. ad leg. Jul. majest) kegyelemre és bocsánatra méltó: de most a felség parancsolja, felel, remélvén, hogy az igazság mérlegénél inkább lesz tekintet ama serpenyőre, melyben saját

¹⁾ Megszánni azokat, kik meghódnak, és leverni a kevés-
lyeket!

²⁾ Responsum seu replica ad criminalem processum praes. 27.
nov. 1670. durch den Burggrafen zu W.-Neustadt, Rački i. h. 400—
407. ll. d e á k.

és őseinek érdemei és az osztrák háznak kegyessége vannak, mint arra, melyben hibái fekszenek. Nem a kegyetlen Bartolusra, hanem Alciatus, Mynsig, Baldusra kell hallgatni, kiknek tanítása szerint nem volt kö t e l e s mindjárt feladni Zrinyi felségsértő terveit, mert azokról még csak homályos, általánosságban mozgó ismerete volt és még akkor be nem bizonyíthatta volna. Később azonban Bécsben mindent megvallott és bécsi vallomásait ismétlé újra, itt-ott kissé bővebben magyarázva állításait. Hogy a Csolnicznak írott levél csak szemfényvesztés volt, kitűnik a levél azon helyéből, mely szerint ő háromezázad magával Károlyváros alatt elfog nyargalni, mert ő azt soha sem tévé. Bargilihez semmi köze sem volt. Wojenskit a kihez a barát küldve volt, nem is ismeré, jelentése Zrinyinek szól. E pokolbeli csaló, ördögi metamorphosissal Abbate Palmerinivé lett Bargilival semmi más dolga nem volt, minthogy engedélyt kért számára Zrinyitől, hogy Morvaországba utazhassék. Ő sohasem támadt fel ellenségkép a felség ellen, sőt meghátrált Herberstein előtt, s a gyávaság színét vonta magára, csupa tiszteletből a császár fegyverei iránt. Már akkor felment volna Bécsbe, de félt, hogy Zrinyi valami kétségbeesett lépésre vetemedik, ha nincs mellette valaki, a ki őt visszatartja. Csak neki köszönhető, hogy Zrinyi nem ment a felvidékre. Felemlíté tovább, hogy már kilencz hó óta fogoly, a börtönben élőhalott, vagyona siralmas módon elprédáltatik, eleget bünhödött tehát, ha ő felsége talán, mit nem remél, bünösnek tartaná. Kiterjeszkedett — elég zavarosan és pontatlanul — családja történetére. Elmondá, hogy ősei, kik mint a habsburgi grófok a római Aniciusoktól származtak, mit tettek Béla király idejében a tatárok ellen? mily jószá-

gokkal, királyi szabadalmakkal lettek érdemeik elismerve? A Frangepánok csak a király birósága alá tartoztak, minden bármiféle adózás és tehertől mentek voltak, pallosjogot királyi teljhatalommal gyakoroltak. Joguk volt a király székhelyére és a szabad királyi városokba is, lobogó zászlóval, dobszóval bevonulni, magvuk szakadása esetére pedig — kivételkép az ország általános törvénye alól — vagyonukról szabadon intézkedhettek. És így voltak még más kiváltságaik is, melyekre ő — a fogoly — a levelek kezénél nem lévén, nem emlékezik. Tizennyolcz uradalmat, több milliókat érő jószágokat vesztett családja, mert az osztrák házhoz ragaszkodott. Egy Frangepán, mint császári vezér, a velenceiek fogságába esvén, szabadságát Véglia árán volt kénytelen megváltani, mely nélkül Velence nem akart békét kötni, holott az ausztriai ház lett volna köteles őt fogságából kiváltani. Atyja 16-ik évétől hetvennégy éves koráig harczolt az osztrák házáért, védte a határokat, és a velenceieken Friaulban oly győzelmet nyert, melynek gyümölcseit a felséges ausztriai ház még most is élvezi. Testvérei — köztudomásulag — diadalmas vezérek voltak a törökök ellen. Ő maga a megboldogult Zrinyi Miklóssal minden csatában részt vett. Ott volt Slatina, Moslavina, Sopia elpusztításánál; 18 falu felégetésénél, és 1200 keresztényt a rabszolgaságból kiszabadított. A mult háboruban 400 katonát tartott saját költségén. Zrinyi Péterrel Csengics basa ellen harczolt. Mily veszedelemben forgott itt és más alkalommal hosszas volna elbeszélni; de tudja az egész ország, tudják főleg a végek, mit tett ő a felség és a kereszténység érdekében. Reményli, hogy a felség nem annyira a vádakra, mint őseinek érdemeire fog tekinteni, és szokott kegyességében

minden további per nélkül, javait, méltóságait, szabadságát vissza fogja adni, a miért is alázattal esedezik ¹⁾).

Frangepán és Zrinyi védelmét egyidejűleg kapta meg a kamarai ügyész újév után (január 3. 1671.). Mig válszán dolgozott, a foglyok tapasztalhatták, mily hiúk reményeik sorsuknak jobbrafordulása iránt. A karácsonyi ünnepek, »melyeket minden ember öröm és vigság közt tölt« szomoruan multak el, »remény nélkül, búbánatban,« — mint Zrinyi Hochernek írta. Az év végével sorsuk még rosszabbra fordult. Eddig némi látogatásokat fogadhattak. Jöttek hozzájuk emberek, kik velük beszélgettek, ettek, játszottak és cselédjeik összeköttetésben voltak egymással és a külvilággal. Egy udvari rendelet (december 31.) mind ezt megváltoztatta. Senkinek sem volt többé szabad hozzáuk menni. »A játéknak, tractatióknak legyen vége, a foglyok csak azt kapják, mi foglyoknak jár,« és e parancsoknak fogamatot az udvarias Mansfeld gróf helyett egy új kapitány — Ehr, a Pio ezeredből — szerzett. A foglyokat nagyon lesújtá e szigorúság, melyet a bécsi közbeszéd egészen alaptalanul szökési kísérletekkel, állítólag Balassa Imre által kiszabadításukra irányzott készülletekkel hozott kapcsolatba. »Mindenben elhagyatott, búban, bánatban, undok gyalázatokban uszó és fetrengő rabnak« nevezé Zrinyi magát egy — talán Rottalhoz — az év utolsó napján (decz. 31.) intézett magyar levelében és írta: »Ép most jó a parancsolat, hogy csak ebédlő helyre, más hová ne eresszenek, sőt a

¹⁾ An die Röm. khais. auch zu Hungarn und Böheimb. königl. Maystät. Erzherzogen zu Österreich Allerunterhänigst fuessfahndendes, hechts flehentliches Bitten Francisci Frangepán, Grafen zu Thersätz. Rački i. h. 415—430. II.

conversatiot is, a mely eddig is kevés volt, tőlem teljességgel eltiltják, és ebben a nyomorult, sötét füstös tömlöczben heverek egész nap, nem tudom mire vélni rettenetes fájdalmaim ujítását.« ¹⁾

Frangepánt is nagyon bántá, hogy, »spelunkájából e rettentő hideg barlangból, melyet fűteni sem lehet, többé nem mehet más szobába étkezni és az egész napot egyedül, egymagán, társaság és vigasz nélkül« kell töltenie. De panaszai a kanczellárnál nyom nélkül elhangzottak ²⁾.

A magyarországi foglyokkal s a bujdosókkal nem lehetett azonban olyan röviden elbánni, mint Zrinyi és Frangepánnal. Azon kérdés: kik által és mily módon pereltessenek be? összefüggésben volt az országgyűlés kérdésével. November vége felé Zemplén felküldte vala Bécsbe Bogdányi Farkas Lászlót, mint mostani legnagyobb tekintélyét »sérelemeinek orvoslását az ausztriai ház atyáskodó gondoskodásától« kérvén (nov. 22.) és Zemplén nyomán indultak a többi vármegyék, mindnyájan egyetértve a kérelemben: hivassék össze az országgyűlés, mert attól várják, nem commissiotól a nádorválasztást, a törvények és szabadalmak helyreállítását. Országgyűlésre, mondák, megjelenünk, és e nyilatkozatukat, kérelmüket elő is adták a felségnek, audiencián (decz. elején), de kellő választ kérelmükre nem kaptak.

Zemplén vármegye egy külön levélben is felkérte volt Szelepchényit, »hogy hazájához és megaljasodott magyar

¹⁾ Zrinyi e levele a titk. lev. nincs kiadva Račkinál.

²⁾ Zrinyi Hochoernek decz. 31. 1670. Frangepán ugyanannak, jan. közepéről 1671. Leopold parancsa decz. 31. 1670. Račkinál i. h. 431—438. l. Martini jan. 31. 1671. i. h.

véreihez való hajlandóságát« közbenjárásával mutassa ki: de Szelepchényi commissiot akart Pozsonyban és nem országgyűlést. Csak most lett királyi helytartóvá és semmi kedve sem volt e hivatalt rövid időn ismét a választandó nádornak átadni. Pozsonyban, a commission reménylő, ő lesz a főszemély, ki érdemeket fog szerezni fel és lefelé, az udvarral úgy mint a magyarokkal szemben és ez ambitio — ezt mondák legalább ellenségei — siketté, vakká tevő őt a felségnek valódi érdekei, a kár iránt, mely a királyra háramlandó volt, ha sok drága idő elvész és tanácsosai ismét egy sikertelen commissioban felsülnek ¹⁾).

Rottal nov. 19. jött vissza Bécsbe és első gondja volt Szelepchényit is felhivatni. Ő sokat várt a primástól, bár nézeteik nem egyeztek meg mindenben. Rottal békítő politikát akart, mert — mint mondák — nádor szeretett volna lenni és most órákra összeült a primással, hatalmas poharazás mellett, annélkül, hogy teljes egyetértésre juthatott volna vele ²⁾). A főkérdés volt, vajon folytassák-e a lőcsei commissiot Pozsonyban? és mily módon járjanak el a rebelisek ellen? Majláth Miklós, a szent korona ügyigazgatója erdélyi fi, ki tanulás végett jött ki hazájából és mint katolikus szívesen állott Magyarhonban a király szolgálatába, melyben azonban, bár jó öreg volt már, még eddig »biztos

¹⁾ Zemplén Szelepchényinek nov. 22. 1670. Pr. levéltár. Martini decz. 14. 1670. i. h. a többi közt »e di già giunto il nobile Forgaz (azaz Farkas) calvinista ma molto virtuoso al di cui consiglio e directione servirano tutti.« Zorzi decz. 20. 1670. Rački i. h. 413. l.

²⁾ Rottal Szelepchényinek nov. 21. 1670. Pr. l. »E molte hore rinserati fra loro medemi consumare gran quantità di vini«, Martini nov. 30. 1670. i. h.

fészekre nem tudott szert tenni.« ¹⁾, valószínűnek tartá, hogy a vádlottak kifogást fognak tenni a királyi tábla ellen, ha ez ítélne felettük, mert a hűtlenség esetében csak a király ítélhet tanácsosaival az országgyűlésen; fel fognak szólalni, hogy elfogattak, mielőtt törvényes módon elmarasztaltattak volna és követelni fogják, hogy mindenekelőtt ők, nejeik, gyermekeik — kiket sujtani amugy sem lehet — elkobzott birtokaikba visszahelyeztessenek, szóval mindannyival úgy bánjanak, mint az ország törvényei rendelik és a mint bántak Sárkány Jánossal, mielőtt a per megkezdődhetnék. Ajánlott ugyan némi ügyvédi fogásokat. Lehetőnek tartá azzal igazolni az elfogatásokat, hogy a foglyok tetten kapattak és úgy forgatni a dolgot, hogy a vádlottak legyenek kötelesek kimutatni ártatlanságukat, ne pedig a vádló legyen köteles bebizonyítani vádját, a Hk. II. Rész 75. címére támaszkodva, mely szerint: a hűtlenséggel vádolt, ha megjelen és magát igazolni képes — et se expurgare poterit — bene quidem. A királyi tábla illetékességének védelmére felhozá, hogy a statutionál ellentmondók is az elé idéztetnek, hogy a fiscalis ügyek, az 1601: 35. t. cz. szerint a várakat átadó kapitányok — tehát hűtelenek — az országgyűlésen kívül is elmarasztalhatók, még pedig az 1635: 15. t. cz. alapján a nádori rendkívüli ítélőszék, vagy az országbíró, vagy a felség által kinevezett helyetteseik által: mindazonáltal beismerte, hogy a kérdés igen nehéz, annyiival is inkább, mert előtte a vétek részletei, a felhozható bizonyítékok teljesen ismeretlenek. (decz. 6.) ²⁾. Szelephényi

¹⁾ V. ö. folyamodását a kam. lev. N. R. A. 1091 fasc. 44. nr.

²⁾ Opiniones directoriales. K a m. l e v.

azonban nem osztozott a jogász scrupulusaiban. Egy Lobkowitznál decz. 12. tartott tanácsülésben kijelenté, hogy a bűnösöket nemcsak az országgyűlés nélkül, de még az országon kívül is el lehet itélni. A törvény erre a királynak teljhatalmat ad. Egyszerűen tudtul kell adni a megyéknek, hogy ő felsége commissiot rendel — nem csak mint magyar király, hanem mint római császár is, kinek személye szintén meg lett sértve —, szétválasztani az ártatlanokat a bűnösöktől ¹⁾. Midőn a tárgy a császár elnöksége alatt tartott miniszteri tanácsba került (decz. köz.), a különböző vélemények összekoczcztanak és a felség jelenléte alig tudá csillapítani a szenvedélyeket és a zajt, mely az ülés után még a tanácsstermen kívül is tovább folyt. Rottal, Szelepchényi és Pálffy Tamás voltak a főszónokok. Rottal kegyes mérsékletet tanácsolt. Legjobb mód a lázadást megszüntetni, úgy cselekedni, hogy többé lázadók ne legyenek. Most könnyű volna megnyerni mind a békétleneket. A menekülteknek meg kell engedni a visszatérést és reményt kell nekik nyújtani, hogy kegyelmet kapnak és javaikat visszanyerik. Csak a barátságos kiegyenlítés az, mely valódi békét képes teremteni, s a felséget megkiméli a további harcztól, megmenti a jövő bizonytalan esélyeitől. Jó és szép volna kétség kívül, ha a felségnek annyi ereje volna, hogy a lázadókat végkép megtörhetné: de ha nincs, józanul azt kell tenni, a mit tenni lehet. A primás azonban nagy hévvel ellenzé ez »impracticus,« »haszontalan«, sőt »helytelen« mérsékletet. Folytatni kell az eddigi ösvényt. Minden változás csak megzavarná a kedélyeket. A commissio mindent legjobban vég-

¹⁾ Montecuccoli jegyzetei a decz. 12-iki tanácskozmányról.
H a d. l e v.

hez viend. Voltak — köztük úgy látszik Pálffy, — kik az országgyűlés összehívását sürgették, mely rendbe fog hozni mindent, a jók örömeire, a roszak és zavargók megbüntetésére. El fogja oszlatni az aggodalmakat, hogy a király nem akarja megtartani az ország törvényeit, nem akar nádort, és az idegen hadakat nem a nemzet oltalmára, hanem elnyomására küldte az országba. Voltak lázadók, lázadások hajdan is. A bűnösök megidézttettek, s az országgyűlés fölmenté vagy elítélé őköt; a távollévők ellen a törvény rendje szerint jártak el és nem volt sem morgás, sem elégtelenség, sem ellenszegülés. Legjobb a pereket illetékes és legfőbb birájukra bízni, s az ellen nem is volna további felebezés: de ezen vélemény nem tudott diadalmaskodni oly tanácskozásban, melyben Montecuccoli mondá, hogy a felség csak fegyvereire támaszkodhatik. Országgyűlésen — mondák a többség emberei, a németek — félő, hogy az elkeseredett békétlenek még csak növelni fogják a bajt. Mindenek előtt tehát le kell csillapítani a kedélyeket, el kell enyésztetni a keserű emlékeket, hogy a rendek »kellő engedelmességgel és hódolattal járjanak el a haza és a felség szolgálatában!« Leopold felfüggeszté határozatát, hogy Lotkowitzzal a tárgy felett még bővebben tanácskozzék ¹⁾, de az eredmény nem volt kedvező a mérséklet embereire nézve. Elhatározzák, hogy országgyűlést nem hívnak össze, mert azt a német urak határozottan ellenzik. Maradtak volna tehát még a perekre nézve a nyolczados törvényszékek és másodfolyamodásban a királyi tábla, de a két forum nagyon meglassította volna a perek menetét, azért tehát a dolgot egy különös judicium delegatumra bízták, melynek

¹⁾ Zorzi Marin, decz. 20. 1670. Rački i. h. 412—414. ll.

tagjai egyuttal mint commissio a lőcsei bizottság munkálatait is folytassák. A bíróság tagjaivá Leopold Rottal elnöklete alatt a lőcsei commissio tagjait, Szelepchényit, Forgách Ádámot, most országbirói helyettest és Zichyt, kiket Rottal már Lőcsére is magához kért vala, és az uj személynököt, Majthényit, nevezé ki, az lebegvén a német ministerek szeme előtt, hogy ha valamikor az országgyűlésen a hozandó ítéletek szobajönnének és megtámadtatnának, azokat, mint a melyekbe az ország primása és birája is befolyt, annál könnyebben lehessen megvédeni ¹⁾. A bizottság mellé »mert sok bonyolódott eset fordulhat elő, melyekre nézve a törvények hiánysak vagy épen nem intézkednek, és több szem többet lát« két német jogtudóst adtak: dr. Erhard Ágoston, osztrák kormányshéki tanácsost, és dr. Hoffmann Jánost, bécsi ügyvédet, kiknek tanácsa és beleegyezése nélkül a vádló koronai ügyészeknek semmi fontosabb lépést ne legyen szabad tenni. Egyuttal gondoskodtak, hogy a Majláth által megjövendőlt kifogásoknak eleje vétessék. A judicium delegatum — mondá a kiadott utasítás (decz. 23.) — a császári királyi teljhatalomnak kifolyása lévén illetékessége ellen semmi kifogást el ne fogadjon; törvénykezési szőrszálhasogatásokba ne bocsátkozzék, hanem a tények valóságát kipuhatolván, a legrövidebb sommás uton, bár a magyar jog értelmében, hozzon ítéletet. A vizsgálatot és pert a főembereken kezdje, és ugy menjen a kisebbekre. Az Erdélyben levőket és a török földön lappangókat is idézze meg azzal, hogy a meg nem jelenők mint makacsok a vádbeli kérelmekben el fognak marasztaltatni. Az idézés a bujdosóknak, ha lehet, hirnök által adassék tudtul; vagy pedig

¹⁾ Oct. 10. 1670. titk. tanácsülési jkv. Rački i. h. 366. l.

házaikra, templomok ajtajaira, és más alkalmas helyekre, kivált Nagybányán kifüggesztessék. A bűnösök közül, kik felett a bíróság itélni lesz hivatva, különösen kiemelé az utasítás Széchy Máriát, ki »a felség és állam ellen igen nagyot vétett,« Hidvéghyt, Nagy Ferenczet és Szenthét, kiket egymásután le fognak küldeni Pozsonyba, miután Bécsben egyre-másra nézve kikérdezték őket; Thökölyi Istvánt, ki a rebellioban utolsó lehelletéig megmaradt, és még sirjában is elmarasztalandó, hogy javait a fiscus elfoglalhassa, Osztrosich Mátyást, ha elég bizonylat lesz együtt ellene; és végre a lappangó Petróczy Istvánt, ki ellen különös szigorot kell kifejteni, mert Vitnyédynak társa volt a felség ellen tervelt merényletben ¹⁾. Az országnak pedig decz. 22. egy királyi nyílt levél adá tudtul, »hogy a mult években néhai Wesselényi Ferencz nádor, Nádasdy Ferencz országbíró, Zrínyi Péter horvát bán, Rákóczy Ferencz választott erdélyi fejedelem, Frangepán Ferencz, Leszenyei Nagy Ferencz, Ispán Ferencz, Bochkay István, Petróczy István, Szuhay Mátyás, Szepessy Pál, Gyulaffy László, Kende Gábor és más bűntársaik Magyarország és a királyi felség vesztére ellenséges indulattal összeesküdtek, titkon gyülekezeteket tartván, az ország várait erősségeit, végeit ellenségkép megtámadták, a királyi postákat és harminczadokat elfoglalták, a tokaji főtiszteket elfogták, némelyeket megölettek, a vármegyéket meghódolás és csatlakozásra izgatták, az ország közbékéjét felzavarták, a királyi tekintélyen súlyos csorbát és sérelmet ejtettek; — ezeknek tehát, valamint a

¹⁾ Extractus instructionis pro inelyto a Sacra Caesarea Hungariae ac Bohemiae Regia Maiestate delagato iudicio, da tum 21. decz. 1670. K a m. l e v.

legutóbbi vagy korábbi, már 5—6 év óta létező összeesküvés részeseinek, mint hűteleneknek és felségsértőknek megbüntetésére a felség judicium delegatumot rendelt«, mert az illetén nyilvános gonosztevőket, hazaárulókat, lázadókat, rebelliseket, az ország törvényei szerint, tekintet nélkül a nemesi privilegiumokra, melyekre érdemetlenekké tették magukat, legfőbb királyi hatalmunknál fogva minden juridicus per nélkül, mind az országban, mind az országon kívül, személyük és vagyonukban, gonosz tetteiknek mértéke szerint, megbüntethetjük, sőt kötelesek is vagyunk megbüntetni ¹⁾).

Szelepchényi azonban nem volt meglegedve a politikai intézkedésekkel, hanem azt tartá, hogy a vallás előmozdítására is kell valamit tenni, annyival is inkább, mert Isten oly szembeszökő módon segítette ő felségét, és e nézetet hatalmasan támogatták Pálffy Tamás és püspök társai. Sok ezer ember lelki üdvösségéről van szó, kiknek ő felsége apostola lehetne. Megemlékeztek arról, mily mostohán bánik a protestantismus a katolikusokkal ott, a hol hatalmasabb, mint a felvidéki sz. kir. városokban. Midőn Gubasóczy — még octoberben — Lőcséről Eperjesre rándult és ott misét mondott, annyi nép jelent meg, oly buzgó áhitattal az isteni tiszteleten, hogy a jámbor püspök majdnem könnyekre fakadt, látván az ájtatosságot, melynek nem volt helye a városban, hol a maga módja szerint imádhatta volna Istenét ²⁾). A körülmények most kedvezni látszottak a vallási

¹⁾ E mandatumot Káthay Ferencz peréből vettem; ugyanaz meg van Figedi Nagy András perében is. K a m. l e v.

²⁾ Gubasóczy Szelepchényinek, oct. 19. 1670. Eperjes. »Csaknem könyhullatással néztem őket, hogy örömet szolgálnának Istenöknek, csak volna helyök.« Pr. l.

proselytismusnak, midőn a protestantismus meg volt félemlítve, mint a rebellionnak szövetségese le volt verve; és Leopold már a lőcsei commissio idejében elrendelte, hogy Lőcsén, Eperjesen és Bártfán egy-egy régi barátklastrom és templom, melyeket a protestansok már több mint 100 év óta világi czélokra használtak, a katholikus isteni tiszteletnek visszaadassék. E parancsot azonban akkor Rottal nem hajtotta végre, mert nem tartá tanácsosnak az általános izgatottságot vallási kérdésekkel még inkább elmérgesíteni. A német katonák sem voltak hajlandók a katholikus papság zelusát támogatni, sőt Eperjesen történt, hogy német tisztek nevetve nézték, mint piszkoltak meg egy tulbuzgó barátot a lutheranusok, mint vérték el, vérszemet kapva, orgonistáját. Voltak jezsuita hangok, melyek Rottalnak halogatását a lutheranusok pénzének tulajdoníták: ¹⁾ de Lobkowitz, ki nem volt barátja a jezsuitáknak és ép e tájban igyekezett, nem minden siker nélkül p. Müller befolyása helyett Imre pater kapuczinusét emelni a felségnél, s a szerény kapuczinusokat akarta divatba hozni, a büszke, haszonleső jezsuiták helyett, pártját fogta és megtudta hiúsítani Pálffy és társainak törekvéseit. Most, midőn a kérdést a püspökök újra szőnyegre hozták, egy nappal előbb, mint a bizottság Pozsonyba lement (decz. 23.), a herczeg és a kanczellár hevesen összeszólalkoztak. Pálffy kikelt a ministerek ellen, kik oly késedelmesek a felség parancsának teljesítésében a templomokat illetőleg. Lobkowitz hevesen válaszolt, hogy késedelmük oka a felség és a közjó iránt való igaz hűségük és a kan-

¹⁾ Martini nov. 9. i. h. Sámbar Szelepechényinek, nov. 15. 1670. »azt is beszélík, hogy valami adományokkal borították el az eperjesiek ő felsége szándékát.«

czellár dühös kifakadásaival, meg van győződve, csak olajat akar a tűzre önteni, még nagyobb elkeseredést akar előidézni Magyarhonban, mi által rossz szolgálatot tesz ő felségének. Pálffy visszautasítá a vádat. Az ő hűségét még a gyanúnak árnyéka sem érte soha, nem úgy mint annyi német minis-terét. Neki kötelessége ez ügyben minden lehetőet megtenni, nem csak a felség, hanem Istenért is, kinek szolgálatá-
val, úgy látszik, kevesen törődnek. Lobkowitz nem maradt adós csipős felelettel s ezuttal még kieszközölte, hogy a három templomnak visszakövetelése egy kissé elhalasztatott ¹⁾).

Szelepchényi Zichy és Forgáchchal, kinek ingatag nagyravágyása egy perczre a felvidéki kapitányságról ál-modozott, decz. 24. ment le Pozsonyba, a commissiora, mely-nek megnyitása 1671. jan. 2. napjára volt kitűzve. Rottal kevéssel utóbb követte őket és 1671. jan. 3. a commissiot a zöld-házban a biztosok előtt mondott beszéddel csakugyan megnyitotta ²⁾). Mielőtt azonban a commissio birói működését, melyben a magyarok csak a törvényes rendtartás kijátszá-sára koholt tragicomoediát voltak hajlandók látni ³⁾), meg-kezdette volna, tagjait a vallási kérdés és a német seregek-nek eltartása foglalkodtatá. Pálffy nem hagyta a templomok dolgát ⁴⁾), a felség útján sürgette Rottalt: viszont az egész protestánsság is már fel volt izgatva, érezvén, hogy val-

¹⁾ Sámbar és Gubasóczy idézett levelein kívül Martini deczem-ber 27. i. h.

²⁾ Martini decz, 27. i. h. Acta jud. delegati. K a m. l e v i

³⁾ »Nihil itaque consueto fidens processui, quasdam sibi fidas delegit personas, quibus tragicomoediam hanc texendam committit« — mondja Bethlen II. 90. l.

⁴⁾ Pálffy Szelepchényinek jan. 12. 1671. P r. l e v.

lására még nagyobb veszedelem is fog következni. Sokan a protestánsok közül hajlandók voltak hinni — kivált midőn Zrinyinek 1670. sept. 5. kelt levele, melyben írta, hogy sohasem volt komoly szándéka fellépni a császár ellen köz-tudomásra jutott — hogy az egész mozgalom csak csinálva volt az udvar és a spanyolok tanácsára, a protestánsok megrontására; hogy is kételkedtek, hogy Zrinyi fogsága — mely csak külszinre van — nemsokára véget fog érni ¹⁾. A három fenyegetett város protestánsai tehát, legalább szóval, keményen tarták magukat, kijelentvén, hogy lelkiismeretük tiltja katolikusoknak templomokat átengedni. Ha akarja a kormány, foglalja el erővel, de ők jó szerével át nem adják. E dolog egyébiránt nem is tőlük függ, hanem az országgyűléstől. Ha a pozsonyi commissio több volna, mint néhány magán embernek összejövele, ha országgyűlés volna, akkor határozhatna e tárgy felett. Gondoljon a felség esküjére, hogy nem fog erőszakot tenni vallásukon. Ők szegények; ha még barátokat is kellene tartaniok, nem tudnák fizetni adójukat. Mennyit fizettek Sporknak, hogy őrseget ne rakjon rájuk, mégis rakott? Mennyit költöttek a lőcsei commissiora! E pénzzel busásan megadták a 3 kolostor árát, melyeket most tőlük visszakövetelnek ²⁾. A protestánsok szava i r a a katolikusok t e t t e k k e l feleltek. Látván, hogy a kormány pártjukat fogja, s a német katonák most már rendelkezésükre állnak: nem késtek oly dolgokat vinni véghez, melyek az örök jutalom mellett, még földi haszonnal és elégtétellel is kecsegtették ³⁾. A világi urak e tekintetben

¹⁾ Bethlen i. h. 60. l.

²⁾ V. ö. Martini febr. 1. és 15-iki 1671. lev. i. h.

³⁾ »Az jó alkalmatosságot az catholika Religionak promotiojára ne mulassza el . . . mind ezen, mind a más világon érdemét veszti!

egészen a papság nyomán jártak és ott, hol vallási kérdésekről, a katolika hit előmozdításáról volt szó, az ország ellenkező törvényeit vagy elcsavarták, vagy készséggel mellőzték, nem emlékeztén meg Zrinyi Miklós a költő mondásáról, hogy a protestánsok szabadsága és az ország szabadsága egy alapon sarkallik ¹⁾. Nagyon is hajlandók voltak visszavenni épületeket, melyeket néha — még élő emberek emlékezetére — foglaltak volt el a protestánsok és megugrasztani a praedicatorokat, kiknek ajkáról egyre folyt a mocsok vallásuk ellen. Marczius közepe táján már országszerte mozogni kezdett a katolikus reactio. Szelepchényi embere: Czingelyi János, Baloghy Gáspár sógora, Bozókön elvette a praedicatortól a templom kulcsait, »pátért« ültetett a plébániába, és megparancsolta a jobbágyoknak, hogy ezentul azt tiszteljék lelki pásztoruknak. Mezenczéfen Szegedy Ferencz püspök, az ottani kardos praedicator ő felzése ellen való »ugatásáért« megijeszté, megszalasztá, mire a városiak önként átadták templomuk kulcsait, melyet aztán a jámbor püspök — épen 25 év múlva, hogy protestáns kezekre került — ünnepélyes misével reconciliált s a katolikus isteni tiszteletnek visszaadott ²⁾. József napján (march. 19.) pedig meg volt az öröme, hogy a tornai templomban mondhatta az első misét, mely templomöt 8 nappal előbb Keglevich Miklós tornai főispán — kit a tályai gyűlésen Rákóczy hivei közt láttunk — foglalt el erővel a

írja Keglevich Miklós Szelepchényinek, Torna február 15. 1671. Pr. 1. e v.

¹⁾ A katolikus urak e gondolkodás módját korholja Szepessy Pál »Peccatum irremissibile«-jében Kéz. N. M.

²⁾ Szegedy Szelepchényinek, Kassa march, 26. 1671. Pr. 1.

protestánsoktól. Keglevichnek már régebben fájt a foga e templomra, de csak most, midőn annak hatalmas védője, Káthay Ferencz, mint gyanus ember, bajba keveredett és meg volt rémülve, látta eljötnék az alkalmat tervének kivitelére. Márczius 11. este udvari papja, Hamar Ferencz, Hirco páter barát — talán a közmondásnak Herko pátere, s a palóczoknak apostola — Kassáról hozott német katonákkal, a praedicator Szőnyi Nagy István házáat körülállták és neki kijelenték, hogy a templomot, iskolát, paplakot elfoglalják. Költözködjék tehát mindenestül ki, ha nem akarja, hogy ő felsége vitézei vagyonságát felprédálják és adja át a templom kulcsait. Midőn Nagy István azt tenni nem akarta, a szép szóra fenyegetés következett. Hirco páter fejszéjét felemelte, a kulcsokat a praedicator kezéből kikapták és a templomot kinyitván, elfoglalták. Azután a katonák visszatértek a plébánia-házba, a mit a prédicator hivei hamarjában ki nem mentettek, azt felprédálták, őt magát a házból kikergették és a házba, több napra, behelyezkedtek. A szegény prédicator kevesebbet gondolt vagyonával, mint templomával és egy kőre felállva, az összegyűlt nép előtt süvegét felvetve, kiáltozá: »Protestálok a nemes vármegye! az ország törvényére, a király ő felségére, a király hitére, s az élő Istenre! ihon e mai napon fegyveresen jöttek rám a pápisták, erővel és hatalommal elveszik tőlünk templomunkat, iskolánkat, parochiánkat, javainkat, s isteni tiszteletre való szabadságunkat. Protestálok, protestálok, ítélje meg Isten e méltatlanságot.« Hangos sirás és jajgatás felelt e szavakra »mintha minden atyák és anyák szerelmes magzatjuktól, s minden magzatuk, szülőjöktől egy szempillantásban megváltak volna, mindnyájan özvegységre, árvaságra jutottak volna.« De kar nem emelkedett a szentély védel-

mére, és a praedicator félvén, hogy személyére is rá kerül a sor, éjjel nejével, csecsemő kis magzatjával Szikszóra menekült, és onnan egy darabig éjjelenként el-el látogatott hiveihez, hogy őket hitükben erősítse, de ez kitudódván fárasztó látogatásaival fel kellett hagyni, és tovább kellett bujdosnia, Tiszántulra, Debreczenbe, hol övéivel a legnagyobb nyomorban tengődött »egy pénzen, egy kenyeren, nem lévén annyi gyolcsuk, hogy veritékük vagy könnyeiket letörülhették, mivel szennyesüket magukról leválthatták volna.« Némi vigasztalásául szolgált, hogy Hamar Ferencz nemsokára elvette jutalmát. Szendrőről visszajövet, hol szintén a protestánsok ellen áskálódott, »Isten mint réggen Apophrasiust lovastul a földhöz veré és holtrészegen meghala!« Azonban a protestantismusnak nem minden üldözőjét érte el oly gyorsan az ég haragja, sőt azok látva a különben oly daczos felekezet csekély ellentállását, a három kolostor kérdését is dülőre vitték. Márczius havában Bársony püspök és Holló Zsigmond, mint királyi biztosok Kassáról kiindultak, hogy mind a három kolostort a katolikusoknak átadják. Utasításuk volt, hogy olvastassák föl a közgyűléseken a királyi rendeletet, mely által a király földesuri jogával élvén, a katolikusoknak is helyet ad isteni tiszteletre; igyekezzenek szép szóval, ijesztgetéssel a netaláni ellenkezést legyőzni, és ha minden hasztalan, foglalják el a templomokat karhatalommal, melyet a német katonaság készséggel fog rendelkezésükre adni (marczius 3). 1). Bártfa, — melyre főleg haragudtak a katolikusok, mert a hatvanas években ott egy papot, ki az oltári szentséget vitte, megöltek, — és Eperjes szó nélkül engedelmes-

1) Utasítás a kancz. lev. 1671. marc. 3.

kedtek. Lőcse protestált, Bécsbe folyamodott, de hiában. A katolikusok ott is megkapták a régi templomot, melyet még 1308-ban Dank László gróf alapított a ferenczieknek, s melyet a lutheranusok 1544 óta hatalmukban tartottak (apr. havában)¹⁾. A kormány eljárása a vallás kérdésében, elkeseríté a protestánsokat: a katonatartás és adózás kérdése, melylyel Rottal időközben foglalkozott, és melynek nagyobb fontosságot tulajdonított, mint egy vagy két templom birtokának, elkedvetleníté még azokat is, kik a bécsi és linzi békekötéseket szívesen kitörülték volna az ország törvényei közül. Rottal, mielőtt Pozsonyba indult, utasítást vett, (decz. 28. 1670.) igyekezzék a magyarokat rávenni, hogy az országban levő német sereg tartását magukra vállalják, mert — a mint Hoher mondá — az éhes katona nem tart fegyelmet, és már rég az iskolák porába vezett a philosophia, mely a hadfiaktól ingyen szolgálatot követelt, ingyen szolgálatot dicsőített³⁾. A felvidéken az év végén öt gyalog és két lovas-ezred állott. A dunai részekbe Győr, Komárom, Leopoldujvár és a bányavárosok biztosítására a haditanács két gyalog és egy lovas-ezredet tartott szükségesnek. Egy-egy ezrednek eltartása — bor, sör, szál-lás, élelem, gyertya, fa, kenyér és hús nélkül — legcseké-

¹⁾ Keglevich és Szegedy idézett levelei i. h. Sz. Nagy Istvánnak élénk elbeszélése. Toldy, Tört. és Irod. Berek II. 228—232. II. Martini marc. 15. i. h. a felvidéki városi követeknek jelentése egy 1671. bécsi utjokról. K a m. l e v. Mercz Pál ügyvéd ur szíves közlése a lőcsei templomot illetőleg.

²⁾ Rottal utasítása decz. 28. 1670. Bécsi k a m. levél t.

³⁾ »Exolvit jam in scholastico pulvere vetus illae gratuitae militiae laudatrix philosophia.« Votum Cancellarii Hoher. Archiv. für Oestr. Geschichtsquellen XIII. 72. 1.

lyebb számitással 80,000 forintba került. Kassa, Patak, Ecsed, Tokaj, Győrnek megerősítésére, 5 évi romlásnak kitatarozására körülbelül 275,000 forint kellett, mihez még a költség járult löpor, golyó és más hadiszerek beszerzésére. Szóval mintegy két millió forint volt szükséges hadicélokra ¹⁾. Ez összegnek egy része kétségkívül olyan volt, hogy azzal még egy kissé el lehetett várni: de voltak mindennapi halaszthatatlan kiadások. A katonaság éhen nem veszhett, annak vagy pénz, vagy élelmet kellett, még pedig biztos módon, szerezni. Az udvar remélte, hogy az elkobzott jószágok eladásából, elzálogosításából, bérbeadásából fog némi pénzt csinálni; de a költség legnagyobb részét még sem lehetett máskép, mint az országra vetett pénzbeli és természetbeli adóval fedezni. Legjobb szerették volna Bécsben a fogyasztási adót behozni, még pedig a borra: de az gyakorlatilag csak a nagyobb városokban volt beszedhető, és mindenekelőtt a megyékkel akarták megpróbálni, nem vállalják-e el a terhet önkényt, jó szerével? Az iránt nem volt kétségük a német kormányférfiaknak, hogy a magyaroknak nem fog tetszeni a dolog. El voltak készülve, hogy a nemesség fel fog forni az insinuationa, hogy legfontosabb kiváltságát feláldozza, adót, harminczadot fizessen, és »a király társaiból, szabad emberekből — rabszolgákká« legyen ²⁾. Utasíták tehát Rottalt, nyugtassa meg a kedélyeket azzal, hogy ez adózás csak javukra, védelmükre van s a pénzt nem viszik ki idegen országba. Lelkére köték különösen, igyekezzék a főpapokat

¹⁾ A haditanács emlékirata, decz. 5. 1670. H a d. l e v.

²⁾ »De gradu nobilitatis ad mancipiorum conditionem retrusum ingemiscebant« — mondja Korneli Fragmenta II. 241. l.

is rávenni, hogy ők se vonják ki magukat a közteherviselés alól ¹⁾).

Rottal kényes missióját Szelepchényinél kezdé, kivel azonnal vétel után közlé az udvar rendeletét. A primás eleinte mondott valamit: »Az ország nem szokta meg az adózást, szegény,« de kevéssel rá (jan. 5.) mégis kijelenté, hogy tőle telhetőleg elő fogja mozdítani a kormány akaratát ²⁾. Rottalnak terve volt először a nagyobb befolyású, kipróbált hűségű és engedelmességű urakat megnyerni, hogy aztán annál könnyebben boldogulhasson a megyékkel. Különösen Pálffy Miklós pozsonyi grófra, kir. főkamrásmesterre fordítá figyelmét, ki vitéz férfi volt, de politikai szerepet sohasem játszott, mindamellett azonban közszeretetben és tiszteletben állott ³⁾, és tanácslá, hívják fel Bécsbe, és igyekezzék maga a felség őt lekenyerezni. Leveleket bocsátott ki oly tartalommal, mintha az ország valamennyi főurait Pozsonyba hívná, jan. 21-re ⁴⁾, de e leveleket csak keveseknek, mind olyanoknak küldé meg, kiktől ellenkezést nem igen várt. A meghívottak száma 33 volt: Szelepchényi, Széchényi, a kanczellár mint nyitrai püspök, Sennyey István, veszprémi püspök, Gubasóczy, Szily András skopii püspök, Balogh Miklós prépost és Kászonyi Márton régi ismerősünk, a papi rendből; a főurak közül: Forgách Ádám, Eszterházy Pál, Pálffy Miklós, gr.

¹⁾ Rottal id. utasítása, b é c s i k a m. l e v.

²⁾ Rottal a bécsi kamarának jan. 6. 1671. Pozsony. B é c s i k a m. l e v.

³⁾ U. o. Pálffyra nézve l. Nagy Iván X. 53. l.

⁴⁾ Czobor Ádám meghívója a k a m. l e v. Berényi Györgyét a gr. Berényi család bodoki levéltárában láttam.

Draskovich Miklós, gr. Czobor Imre, Zichy István, Kollo-
 nics Ferdinánd, gr. Eszterházy Ferencz, a két fiatal Pálffy
 gróf: János Antal és János Károly, néhai Pálffy nádor
 fiai ¹⁾, Czobor Ádám gróf, Erdődy György gróf, Majthényi
 personalis, báró Berényi György, id. Listius János, báró
 Ujfalussy András, báró Bossányi Mihály, Baranyay Tamás,
 Morócz István, alországbíró, és pozsonyi, Kerekes Meny-
 hért mosonyi alispán, Sigray János, Beniczky Pál, gróf
 Batthyányi Kristóf, b. Balassa Bálint honthi főispán és
 Egresdy Boldizsár ²⁾. Batthyányi Kristóf azt izente, hogy
 a török miatt nem jöhet. Balassa Bálint minden indokolás
 nélkül maradt távol, Egresdy pedig Pozsonyban rosszúl
 lett: a többi hivatalos azonban jan. 22. Pozsonyban a zöld
 házban Rottalnál megjelent, hogy a felség kívánságát meg-
 hallgassa. A primás előre minden jót ígért Rottalnak, ki
 a gyűlést egy beszéddel nyitá meg, melyben kiemelte, mily
 nagy veszély fenyegette az országot! A felség nagy áldo-
 zatokkal helyreállította a rendet és békét, de a török fe-
 nyeget, a veszély még nem mult el, a sereget készen kell
 tartani, járuljanak tehát ők is a katonaság tartásához a
 haza javára, és másoknak jó példájára. A jelen voltak kö-
 zül senki sem szólalt fel a kérelem ellen, sőt a legnagyobb
 rész a legbuzgóbb készséget tanusítá, de midőn Rottal az
 egyeseket kérdezni kezdé, mit volnának hajlandók adni?
 kitérőleg válaszoltak, azon theoretikus tanácscsal, hogy a
 pénzt két módon lehetne beszerezni, vagy úgy, hogy kiki
 maga ajánl fel valamit, vagy pedig: történjék a felhívás a

¹⁾ Eletrajzukra nézve l. Nagy Iván X. 50. l.

²⁾ Consignatio convocatorum, Rottal levelei mellett. B é c s i
 k a m. l e v,

megyék útján és a fő- és alispánok vegyék rá a birtokos nemeseket, szabad királyi városokat, curialistákat, ármálistákat, czéheket, szóval mindenkit, hogy a sereg tartására adakozzanak. Rottal nem nyilatkozott, mit tartana ő célszerűbbnek, de felszólítá a jelenlevőket, fejezzék ki készségüket írásban, mire vonakodás nélkül hajlandóknak mutatkoztak.

Rottal nem igen bizott a magyar urak fizetési készségében. Ütni akarta azonban a vasat míg meleg, és rögtön — még az nap — felirt Bécsbe, utasítsák a primást, hogy kezdje meg a dolgot, a többinek pedig köszönjék meg segítségét, hogy többé vissza ne léphessenek. A módra nézve legjobbnak tartá a megyék útján való beszerzést, mert így senki sem vonhatná ki magát, mire pedig már a pozsonyi meghívottak közt is a legnagyobb hajlandóság mutatkozott, úgy hogy másnap (jan. 23.) a császárnak szóló feliratot csak öten irták alá: Szelepchényi, Széchényi, Forgách, Pálffy Miklós és Zichy, kik erősíték, hogy Magyarországnak imádott királyának parancsait mindig szívesen teljesíti, és ők is készek a magukéból annyit adni, a mennyi tőlük csak kitelik. Tartsanak a megyék congregatiót, megszerezni a szükségeseket.

Bécsben eleve hajlandók voltak, Rottal tanácsa szerint, édesgetésekkel nyerni meg a magyarokat, különösen pedig az öt aláírónak kifejezni ő felsége megelégedését: azonban Lobkowitzék csakhamar észrevették, hogy az ötnek feliratában sincs semmi más, mint puszta phrazis, és azért a dicséret egyelőre elmaradt, és csak a primásnak irtak: a felség hűségétől megvárja, hogy ezen ügyet is, az

ország javára elő fogja mozditani (febr. 3. 4.) ¹⁾. Az összegyűlt főurak és főispánoknak pedig olvastassa fel a felség resolutioját, mely szerint megyéikbe siessenek, minél előbb gyűlést tartsanak és jó példával a fizetésben előljárjanak. Azonban senki sem táplált vérmes reményeket e rendelet sikere iránt. Február közepe táján Rottal, Szelepchényi és Forgách felmentek Bécsbe tanakodni Lobkowitzczal, mi történjék, ha a magyarok nem felelnek meg a felség akarátának? a német urak türelmetlenül boszankodtak, mert az eddig szerzett élelem már fogyatékán volt, s nagyon visszas dolognak tetszett nekik, hogy a fegyverrel megigázott ország még izgágát mer csinálni, és fukarkodik a pénzzel, melyre a felségnek oly nagy szüksége van, és kijelenték, hogy még egy kis ideig várnak, de ha a commissio addig sem tud eredményt felmutatni, ő felsége önmaga fog intézkedni, határozni, mely válasz Szelepchényit annyira bántá, hogy Lobkowitztól bucsút sem véve ment vissza Pozsonyba, a sagani herczeg nem kis boszuságára ³⁾.

A hazatérő Szelepchényi nem talált nagyobb készséget a megyéknél, mint az előtt. Pénz helyett csak panaszok érkeztek, úgy hogy Leopold marc. 21. miután, mint mondá

¹⁾ A február 3-ki tanácskozásban résztvettek : Lobkowitz, Ditrichstein, Czernin, Sinzendorf, Montecuccoli, Hoher. L. Rottal levelezését a bécsi k. m. lev., melyekből először lehet e pozsonyi mágnásgyűlésről tiszta képet alkotni. Martini jan., febr., mart. levelei a L'Histoire des Troubles I. 160. és kk. és Zorzi jan. 24. 1671. Rački i. h. 437. csak általános — részben nem egészen szabatos — tudósításokat tartalmaznak.

²⁾ Pálffy Szelepchényinek febr. 5. 1670. Bécs. Pr. lev. Martini febr. 15. 1670. i. h.

³⁾ Orbán Szelepchényinek febr. 28. 1671. Bécs. Pr. lev.

a rebelliot fegyverrel legyőzte, és fő gondja az országot a pogányság ellen biztosítani, a beküldött sereg eltartása, de a honlakosok túlterheltségének meggátolása végett is királyi teljhatalmánál fogva elrendelék, hogy minden megye és város tartsa el a területén állomásozó katonaságot, a katonák pedig megkapván azt, a mire szükségük van azoktól, kiket őriznek, szigorú fegyelmet tartsanak, a népnek terhére, veszedelmére ne legyenek. »Akarjuk — mondá a rendelet — hogy e parancsunk minden vármegyében kihirdetessék, hogy senki se menthesse magát annak nem tudásával, és reméljük, hogy azok, kik minket oly mélyen megsértettek, engedelmeskedni fognak, hogy kegyelmünket kiérdemeljék. Hogy azok, a kik megtántorodtak, be fogják látni hibájukat, azok pedig, kik hivek voltak mindig, az engedelmességnek dicséretes példáját fogják adni a többieknek.« — »Akarjuk — végzé a császár — hogy mindnyájan, minden mentség, kifogás, halasztás, és ellentállás nélkül meghajoljatok a hatalom előtt, melyet Isten adott nekünk fölöttetek, melyet fegyvereink erejével fentartottunk, nehogy jóságunk és kegyelmességünk felháborodván az ellenünk elkövetett áruláson, sértésen és összeesküvésen, rátok gyakran visszaeső bűnösökre nézve igazságos szigorra változzék. Ezt tudtúl akartuk adni a végből, hogy a kik talán visszaélnének engedékenységünkkel, ne legyenek meglepve, ha szigorúságunk rettentő következményeit tapasztalni fogják.«

Mit kelljen a katonáknak adni, egy külön rendelet szabá meg, mely szerint egy heti portio legalább is 14 font

¹⁾ A rendelet francia fordításban, a *L'Hist. des Troubles* I. 163. és kk. ll. olvasható.

kenyér, 3 font hús, 3 pint bor, vagy 6 pint sörből, a Dúnáninnen egy pozsonyi mérő, a felvidéken 3 kassai köből zabból, kellő takarmányból és a katona rangjának megfelelő mennyiségű fa, só, világ és ágyból állott ¹⁾).

E rendelet általános meglepetést és feljajdulást idézett elő országszerte. Még a *judicium delegatum* tagjai is Szelepchényi ellen fordultak, kiről mondták, hogy tanácsolta a »repartitiot.« A primás mentegette magát, hogy ő nem tanácsolta az adót Lobkowitznak, ellenkezőleg kérte a császárt, ne bánják úgy Magyarországgal, mint többi örökös tartományaival, (ápril 6.) ²⁾ és könyes szemekkel megölelte Forgáchot, ki hevesen kikelt a terhes és szigorú császári rendelet ellen. »Fiacskám — monda neki — derék ember vagy, hogy úgy szereted hazádat és nemzedet! Én is magyar vagyok, én is szeretem a szabadságot, melyet ősünk vérről szereztek, vérről tartottak meg utódainknak. Eltűnni, hogy elvegyék kisebbségünkre, gyalázatunkra, nem fér meg becsületünkkel, nem fér meg eskünkkel, melyet tettünk, hogy utódjainknak a szabadságot megtartjuk!« E beszéd megerősíté a németeknek és Rottalnak gyanúját, hogy Szelepchényi nem tart egészen velük a magyar alkotmány ellen, mely neki oly fényes kiváltságos állást biztosított, és hogy nem egészen ment minden hibától, ha a min-

¹⁾ E repartitiót csak a Kassai Csáky levéltárban találtam.

²⁾ Acta jud. del. ápril 6. Ka m. lev.

³⁾ »Figliuolo meritate ogni bene per il zelo, verso la vostra patria e nazione! . . . Io parimente son Unghero appassionato per li nostri privilegij et libertà che godemo hereditata da maggiori et conservata con il sangue.« Zorzi, ápril 18. 1671. Rački i. h. 519. l.

dig hű papság körében is itt-ott némely kétes ingadozó szellem mutatkozik: mert e beszédről rögtön értesültek. Forgách ugyanis csak kém volt — Rottal kémje — ki hazafit játszott, hogy Szelepchényi valódi érzelmeit kitudhassa és feladja. Midőn Szelepchényi erről, és pedig jókor, értesült, nagyon megijedt, és nem mert többé semmit sem tenni vagy szólni az adózás ellen, sőt keresve keresett alkalmat, hogy hazafias kifakadását csak ártalmatlan szóbeszédnek bizonyítsa be a németek előtt ¹⁾.

Egy ember azonban mégis volt a tanácsurak közt, ki a magyar nemesi szabadság mellett Leopold előtt sikra szállt: Széchényi György kalocsai érsek. Még mielőtt a rendelet megjelent volna, György érsek már Apaffyhoz fordult, közbenjárásáért, de a fejedelem (marcz. 11.) visszautasított minden közbenjárást, melylyel eddig mindig csak szégyent vallott ²⁾. Most pedig Leopoldnak irt, (april 12.) és az istenre kérte, függeszsze fel a parancsot, melyet a magyar nemzet meg nem érdemelt. Ferdinánd és Miksa idejében is voltak lázadók; bűnhődtek; bűnhődjenek most is, de ne szenvedjen az egész nemzet egynehány ember vétkeért. Gondolja meg a császár, hogy a nagyvezér még ifju, korának virágjában van, nagyravágyó és öregbiteni akarja az ozmán birodalmat. Hogy fognak vele szembe szállni, hogy fogják vérüket ontani azok, kiknek véres veritékkel szerzett pénzüket béke idején elszedik? »Elakad nyelvem — végzé be — midőn beszélni akarok; reszket

¹⁾ Zorzi i. k.

²⁾ Apaffy Széchényinek mart. 11. 1671. Kovasóczy Arpadiájában; ugyanott van egy egészen hasonló Szelepchényinek szóló, de alig tudom elhinni az e k k o r Apaffyhoz fordult volna.

kezem, elborít a köny, midőn ezeket írom, mert előre látom a bajok egész Iliását, mely ez adóból keletkezni fog!« ¹⁾ De a németek nem hajtottak szavára, nem félték, hogy a török fellép, és azt találták, hogy már sokat mondtak a magyarok lehetetlennek, a mi aztán mégis lehetséges volt. És a kezdet igazolni látszott felfogásukat. Követek jöttek Bécsbe, és nyilatkozatok történtek, hogy a magyarok készek megadni a kívánt mennyiségű húst, bort, sört és rendes kenyéradagot a katonáknak (ápril [közepén]). A komor jelenetek, melyek most Pozsonyban és Bécsben lefolytak, rémületet gerjesztettek és elnémitottak minden oppositiot ²⁾.

Pozsonyban már ekkor javában folytak a perek a hűtlenek ellen. Kezdetben azonban lassan ment a dolog. A *judicium delegatum* csak február végén kezdé meg működését. E késedelem oka az ügyek roppant halmazában és az ügymenet természetében feküdt. A perek instruálása, a keresetek elkészítése, a korona ügyészre és helyettesére, Cseróczy Gáspárra nehezedett, s az udvar megparancsolta nekik, hogy a munka meggyőzésére még két segédet vegyenek maguk mellé, egyet a fel- a másikat az alvidékről. Választásuk Kvassay István és Bulyovszky Mihályra esett, kik közül az első az országnak legkeresettebb ügyvédei közé tartozott ³⁾. A vádló ügyészeknek, hogy a bűnö-

¹⁾ Kornéli i. h. 232. l.

²⁾ »I deputati d'Ungheria si fattamente intimoriti nell'udir le sudette sentenze, che si mostrano humiliati a segno da potersi sperar ben presto ogni buona risoluzione di loro intorno a cio, che si desidera dalla M. S. havendo già promesso« sat. sat. A pápai követ, ápril 19. 1671. Rački i. h. 530. l.

³⁾ Legalább a kamarai lev. adatai szerint a legnevezetesebb családok éltek tanácsával.

söket kipuhatolják, mindegyikre nézve a terhelő adatokat összeállítsák, mindenek előtt a már kész anyagot kellett átnézni, mely akkor még — az év elején — ugyszólván csak a löcsei bizottság idejében véghezvitt inquisitioból, Széchy Mária és Leszenyei Nagy Ferencznek vallomásaiból állott. Először tehát azokat, kik ellen már eddig elég terhelő adat sült ki, kérték megidéztetni, mit a *judicium delegatum* meg is tett, kihagyván az idéző levélből — Hoher kívánsága szerint — a szokott *clausulat*, — *rebus sic stantibus et se habentibus*, — és a »*prout ordo juris*« — a törvény rendje szerint — szavak mellé még a felség parancsára hivatkozván. »Mit parancsoljon minekünk« így hangzott tehát az idézés »magyarul, kegyelmes urunk, koronás királyunk és császáruk, megértheti kg. az ő felsége kegyelmes parancsolatjának igaz parájából, melyet in inclusa megküldünk kegyelmednek. Akarván azért az ő felsége kegyelmes parancsolatjához alkalmaztatnunk magunkat kötelességünk szerint, azon parancsban foglaltatott dolgoknak törvény szerint való meglátása és véghezvitelére terminálunk — itt következett a megjelenés napja — Pozsony városában, azon vármegyében a zöld-házban, a holott az urak országgyűlésekor együtt szoktak lenni. Akkorra azért úgy készüljön kegyelmed, hogy maga személye szerint és ne csak *procatora* által *compareálhasson* kegyelmed a megirt helyen és napon előttünk, hogy az ellenvetett dolgokra elegendőképen megfelelhessen és törvényt vehessen; mert vagy *compareál* kegyelmed a megirt mód szerint vagy sem, mi mindazonáltal a *compareáló fél instantiájára* azt tevők leszünk e dologban, a mit az ő felsége kegyelmes parancsolatja és a közönséges igazság fog mutatni. Egyébiránt

ha nem compareal pro confesso et convicto habebitur!«¹⁾ A megjelenési határnap kitűzésénél tekintettel voltak, hogy az rendszerint hétfőre essék és a távollévőknek elég idejük legyen a megjelenésre. A közelebb esőkre — mint a kassai és eperjesi foglyokra nézve — 30, a menekültek és Erdélyben lévőkre pedig 45 napot számítottak. E szerint a legelső terminust, február 26-ikát Bory György és Sembery Ferencz a leopoldujvári foglyok kapták. A következő hétfőre marc. 2. napjára Figedi Nagy András, Keczer András, Nagyidai Székely András, Baxa István, Bónis Ferencz és Farkas István, marc. 9-re Széchy Mária maga, lőnek megidézve. Márc. 16. Bochkay, Forgách Miklós, Szuhay, Szepessy, Ispán, Keczer Menyhért, Bornemissza Mihály, Farkas Fábián, Radics András és másoknak, szóval a tiszáninnenieknek napja volt: míg a tiszántuliak: Kende Gábor, Gyulaffi, Uray, Apagyi, Serédy, Wesselényi Pál és mások, a közben eső nagyhét és husvéti ünnepek miatt, april 4. napjára maradtak²⁾.

Mig e terminusok bekövetkeztek, sőt még azután is, hol régibb még septemberből való, hol újabb királyi rendeletek alapján, a káptalanok és conventek ország szerte tanukat hallgattak, kiket a korona ügyésze a mult évek eseményeinek kipuhatolása végett kihallgattatni kért. Dunántul a győri, Dunáninnen a thuróczi és esztergami, a felvidéken az egri és leleszi káptalan, illetve convent emberei jártak³⁾.

¹⁾ A k a m. l e v. magyarul, csak a helyesírást változtattam meg.

²⁾ Series citatorum, k a m. l e v.

³⁾ 1671. febr. 16. a kanczellária felhívta az esztergomi, győri, szepesi, pozsonyi, egri, vasvári, nyitrai káptalanokat, és a leleszi, jásszai, thuróczi és szent-benedeki conventeket a nyomozásra, (k a m.

Dunántúl több száz embert hallgattak ki, kivált a végek mentében, Győrött, Pápán, Veszprémben, többnyire jelentéktelen embereket: kivéven a győri magyar alkapitányt, gr. Eszterházy Jánost, a veszprémi nagyprépostot és még néhány katonatisztet. A mit ezen tanuk mondtak: az semmi fényt sem vetett az összeesküvésre. Kisült, hogy egy-egy buzgó hazafi, poharazás közben jobb időkre ivott; hogy a kalvinisták Tiszántulról, Erdélyből segílyt vártak. Egyik-másik emberről mondák, hogy Nádasdyval bizalmas viszonyban volt, vagy Zrinyivel járt. Babochay Ferencz a bán számára Tapolczán katonákat toborzott; Sándor Gergely Zala-Veszprémnek egyik törvénytudója és reformatus tekintélye, ugyancsak a bánt izgatta volna és Pápán hitfeleivel titkos gyülekezeteket tartott: mindez azonban jóformán arra sem volt elégséges, hogy pert lehetett volna egyik vagy másik ellen kezdeni ¹⁾.

Több eredményt tudott felmutatni a thuróczi convent, melynek kiküldött tagja Závodny Ádám mellett Beniczky Tamás volt a homo regius. Decz. 6. 1670. kelt a királyi parancs, melyre a convent már 1670. Mátyás napján (feb. 24.) kiadta jelentését Árva, Thuróc, Liptó és Honthban eszközlött vizsgálatáról. A több mint harmadfél-száz tanu közt voltak ez országrész legnevesebb családjainak tagjai: Eszterházyak — Miklós a főispán és Sándor testvére — Beniczkyek, Révayak, Justhok, Lehoczkyak, itt

1 e v.) de a kamarában csak a fennemlitettek vizsgálatairól van jelentés; meg lehet, hogy a többinek eredménye nagyon jelentéktelen volt, vagy egészen szükségtelennek mutatkozott a részükről való nyomozás.

¹⁾ Vizsgálat a k a m. 1 e v. Győri régészeti füz.

vallottak a Gerhárdok, Pál és György, itt Ebeczky János és habár e vallomások leginkább a legujabb dunáninneni, kiváltkép pedig honthi, mozgalmakra vonatkoztak: mégis tartalmaztak adatokat, melyek a nádor koráig felnyultak és Bory Mihály működésére is némi világot vetettek ¹⁾). Az esztergami káptalannak nyomozása ugyan e tájt Pozsony és Nyitra vármegyében, különösen Szakolczán, Holicson, Vágújhelytt és másutt, szintén e régiebb dolgokra nyujtott felvilágosítást, különösen az 1667. trencsényi gyűlésre nézve, melynek részeseit majdnem mind kihallgatták, s a kik közül kivált Sándor István adott kimerítő jelentést ²⁾).

A legujabbbb eseményekre nézve bő adathalmazt nyujtottak a felvidéki nyomozások, melyek most legelőször Abaujban, még decemberben, Gömör Borsod és Tornában pedig 1671. január első napjaiban (jan. 3—8) kezdődtek. A kihallgatott tanúk közül 65 Abauj, 16 Gömör, 15 Borsod és 4 Tornára esett. Köztük találjuk a Kenézen lakó 60 éves Szuhay Gáspárt, ki Zrinyi Péter halmaji tartozkodásáról beszélt, Káthay Ferenczet, ki Czeglédy ártatlanságát vitatta, és a fogoly Baksát, ki nem igen szólt részvételeéről a tokaji merényletben: de annál többet tudtak arról más tanuk beszélni. A gömöri tanuk, kivált Tornallyay Zsigmond, a berethkei összejöveteletről, a borsodiak, köztük Fulló Miklós, Dorasovszky János és a Voxith Horváth György, a szendrei dolgokról adtak felvilágosításokat ³⁾. Február

¹⁾ A jelentés a kam. lev. N. R. A. fasc. 517. num. 8.

²⁾ A mandatum decz. 6. 1670. kelt, a jelentés. »Feria secunda proxima post Dominicam invocavit« — febr. 16. — 1671. van keltezve, kam. lev.

³⁾ A mandatum kelt september 18-ikán 1670. kiküldetett Fodor György, egri úrkanonok, kir. ember volt Abauj-Gömörben. Len-

elejétől márczius közepéig ismét harmadfél száznál több tanut hallgattak ki Abauj, Sáros, Zemplén, Ungh, Beregh és Ugocha vármegyékben, az egri káptalan küldöttei, a mult évi kérdőpontokra, melyekhez még néhány újabb, mint: tudják-e, kik tartottak az elmúlt nyáron sz. Jánosnap körül, Nagy, Szepessy és Szuhayval Gömörben összejövetet és mely falu határában? nem volt-e oly szándék, hogy a katholikus vallás kiirtassék? Igaz-e, hogy a kalvinisták éjjelenként a templomokban gyűltek össze és jelt adott mindenki, midőn be akart menni? kik vettek részt az ily gyülekezetekben? kik csábíták a végbelieket Rákóczy pártjára? járultak. Zemplénben a vallatás Pazdicson, Köles, Hosszumező (feb. 8.), Körtvélyesen (feb. 9.), Kucsinban (feb. 11.), Varannón (feb. 12—13), ismét Pazdicson, Nagy-Mihályon (feb. 17.), Homonnán (feb. 19.) és feb. 23. ismét Nagy-Mihályon folyt. Onnan Unghba mentek át a kiküldöttek és feb. 21. Izbugyán, feb. 26. Ungvártt voltak, de már márcz. 7. ismét Zemplénben, Terebesen, 11. Leleszen — hol a prépostot, Vaskovich Istvánt is kihallgatták — folyt a vizsgálát, onnan pedig márcz. 18. átment Redmeczre, Abaujba. Bereghben Kisfaludy György alispánt és Kazinczy Pétert feb. 21. hallgatták ki Munkácson; 24. a bizottság Beregh faluban, a rákövetkező nap pedig Ugochában, Mattyfalván volt, hol Perényi Gábor, abauji és ugochai főispán jelent meg előtte és beszélt el mindenféle nyilatkozatokat, melyeket Szuhay Mátyás és Kende Gábor szájából hallott. Február végnapjait Fánicsikán (Ugochában),

gyel János, Borsod-Tornában Török Bálint. A jelentés kelt: Sabbatho proxime ante Dominicam secundam Epiphaniarum — jan. 17. — 1671. lev. N. R. A. 1737. fasc. 2. 11.

Bodolán, Gulácson és végre a szathmármegyei Tarpán tölté, mely utóbbi helyen Istvády András, helvét p r e d i c a t o r elmondta, hogy Czeglédy Bagossyval Erdélyben volt és Serédy, Gyulaffy, Kende Gábor poharazva dicsekedtek: »Nosza édes fiam, még e télen Bécsben telelünk!« A kiket e vidéken kihallgattak, többnyire falusi nemesek voltak és vallomásaik leginkább ama rövid és zavaros ellentállási kísérletre vonatkoztak, melyet Bochkayék Spork hada ellen megpróbáltak. Az egyedüli ember, ki ez alkalommal erélyt fejtett ki és valódi lelkesedést mutatott, Bónis Ferencz, leginkább lón terhelve e vallomások által. Kisült az is, mi ugyanis tudva volt, hogy a protestánsok mindenütt legbuzgóbb részesei voltak a mozgalomnak: a katholika vallás iránt való ellenségeskedésük azonban csak mocskolodás és káromkodásokra szorítkozott ¹⁾. Szathmárban és Szabolcsban márczius második felében, 15, 21, 23-án hallgattak tanukat Kolénich Mátyás a leleszi káptalanból és Csoknyay Miklós 124 tanu jelent meg és vallott, leginkább a szathmári felkelésről és a gombási ütközet részeseiről: ²⁾ mig ugyan-e t á j b a n Tiszáninnen és Borsod körüli s megújult a vizsgálat és főkép arra nézve: mit csinált Szuhay Borsodban? hogy foglalták el Diósgyőrt? nyújtott 31 t a n u felvilágosításokat ³⁾. Bereghben, Munkácson feb. 21. kihallgatták Rá-

¹⁾ Kam. lev. Neo R. A. 1737. fasc. 5. N. az egri káptalannak: feria tertia post dominicam Laetare 1671. és feria sexta post Dominicam Resurrectionis 1671., tehát marc. 9. és april 4. kelt jelentéseiben.

²⁾ A mandatum kelt 1670. sept. 18., a jelentés kiadatott feria quinta proxima ante Dominicam Quasimodo geniti, april 3., 1671. Kam. lev. N. R. A. fasc. 517. N. 5.

³⁾ Mandatum jan. 30. 1671. Jelentés, feria proxime tertia Dominicam Cantate 1671. kam. lev. N. R. A. fasc. 1737. N. 3.

kóczy Ferenczet is, ki mondá, hogy senkiséj jött hozzá Besztercebányáról, hanem ő hivatta Saárossy Sebestyént; hogy Bessenyei Mihály magán ügyben járt Erdélyben. Isván küldetésében semmi része nem volt. A töröknek sem ő irt, hanem Szepessy; Török és Kubinyi ártatlanok voltak minden practicában és végre, hogy ő minden levelét már a felségnek felküldötte ¹⁾. Rákóczy ép ez időben jött teljesen tisztába az udvarral és nyert véglegesen kegyelmet. Hónapokig folyt az alku, mit fizessen a császári kincstárba, a hadi szükségletekre, váltságdíjkép? s az egész idő alatt a fejedelemasszony vele, mint valami féltett kincscsel Munkácson tartózkodott, bezárkózva, felfegyverkezve, készen minden eshetőségre. Deczember végén még semmit sem végeztek, mert Mokchaynak még most sem volt oly megbízása, a minőt Bécsben szükségesnek láttak; a németek már türelmetlenkedtek, és Rottal, Pozsonyba menet, parancsot kapott, hogy ha Mokchay 1671. január 15-ikéig kellő megbízással Bécsben nem lesz, idézze Rákóczyt Pozsonyba a többi felkelőkkel. Mokchay azonban megjelent és az alku ujjonnan megkezdődött. Az udvart Lobkowitz, Hoher, Sinzendorf gróf, osztrák kamarai elnök és Selb kamarai tanácsos képviselték. A németek eleve 2.000,000 forintot kértek aztán leszállottak egy millióra, végre 500,000 forintra. A fejedelemasszony ellenben alapítványokról beszélt, melyeket tenni akar és 100,000 frtot ajánlott, részint pénzben, részint élelemben, még pedig részletekben: de azzal majd kivette a németeket sodrúkból. Ujból emlegetni kezdék, hogy Rákóczyt is meg kell idézni Pozsonyba és így végre febr. 21. létrejött az egyesség akkép, hogy Báthory Zsófia és fia fizessenek

¹⁾ Kam. lev. N. R. A. 1737/3.

200,000 rénes forintot készpénzben, 150,000 forint értéket pedig élelemben, nem tudván bele azt, mi már eddig szolgáltatott és engedjék át a fiscusnak trencsényi jószágukat, fenntartván maguknak a jogot, hogy ha a felség a jószágot el akarná adni, a fejedelemnek joga legyen azt 50,000 rénes forinton minden más előtt visszaváltani. Ezen egyezséget mind Leopold, mind Báthory Zsófia helybenhagyák, csak hogy az öreg fejedelem asszony még kitudta eszközölni, hogy az első 100,000 forintos részletet csak azon évi szt. Iván napkor — jun. 24. — legyen köteles lefizetni, készpénzben vagy ha az nem volna, arany és ezüst edényekben, lemezekben. A másik 100,000 forintra egy évi határidőt nyert, az élelem tekintetében pedig azon kedvezményt nyerte, hogy azt két évnek leforgása alatt legyen csak köteles szállítani. (márcz. 21.) A fejedelem asszony azonban nemcsak fiát biztosítá minden tulkapás ellen, határozottan kikötvén, teszem, hogy az arany négy forintban, a tallér két magyar forintban, a forint 50 krban számíttassék: de magát is biztosítá a fiu ellen, és a jövődre gondolván, magának Ecsedet, Borsit és Munkácsot holtaiglan inscribáltatta az áldozatokért, melyeket érte tett s a sarczot pedig jó részt ama pénzből fedezé, melyet a győri és kassai jezsuitáktól, Szelepchényitől és a bécsi Pazmaneumtól kölcsön vett; ¹⁾ Zrinyi Ilona is minden aranyát, ezüstjét, családí vagyonát úgy mint férje ajándékát föláldozá, csakhogy a váltságdíjat kiteremthessék.

¹⁾ Báthory Zsófia alkudozására nézve l. Martini decz. 14. 1670. jan. 18. 28. febr. 15. 22. 1671. leveleit i. h. Az udvarral kötött trans-actio, a k a m. l e v. Az első megállapodás febr. 21. 1671. történt, aláíratott a biztosok által febr. 28. Márcz. 21. létrejött egy pótszerződés, mely april 2. íratott alá. A végleges okmányt máj. 23. 1671. Borsiban

Nem oly szerencsésen mint Rákóczy, de mégis szerencsebben mint szövetséges társai, bontakozott ki Széchy Mária a bajból. Pozsonyba idéztetvén, hosszadalmas utazás után ¹⁾ márczius 4. 60 lovasnak őrizete alatt megérkezett és ott is csak börtönre talált. A judicium delegatumnak utasítása volt perével lehetőleg sietni. Mindenekelőtt pedig fontosnak látszott őt Nádasdy iránt való viszonya, valamint Leszenyei Nagy Ferencz vallomásai iránt kihallgatni. Ő azonban már előre késznek nyilatkozott mindent megtenni, mit a császár kívánni fog. Elismerte, hogy bűnös; hogy a törvényszék előtt nem tudná magát védelmezni; nem is akar perelni, csak kegyelmet kér a boldogságos Szűz hét fájdalmára! Legyen a császár irgalmas vele, elaggott, beteges, sirjához közel álló özvegyhez, ki amit tett, mások tanácsára tette, és a kinek a lotharingi herczeg kegyelmet ígért ²⁾. E készség szükségtelenné tette, hogy Nagy Ferenczet lehozzák Pozsonyba és az udvart arra birta, hogy márcz. 9. a pert a nádorné ellen fel nem vétette, ki azután, néhány nappal később (márcz. 17.) terjedelmes és őszinte vallomást tőn »igaz keresztény hitére és lelkiismerete szerint, mint az más, örökké való, világon az Isten ítélőszéke előtt avval számot adni bizakodik, minden szín és tétovázás nélkül.« Murányi vallomását kibővitvén, részletezvén az összeeskü-

irta alá Rákóczy és anyja. Rákóczy nejének is zálogot adott áldozataiért, Regeczét és más birtokokat. K a m. l e v. V. ö. Horváth M. Zrinyi Ilona, 15. l.

¹⁾ Febr. 20. már Ugróczon volt, levele Szelephényihez, P r. l e v é l t.

²⁾ Széchy Mária deák levele a császárhoz, kelet nélkül, de kétségkívül ez időből. Acta publ. fasc. 35. n. 11. K a m. l e v.

vésnek elég teljes, habár itt-ott korrendileg téves képét adta Bory Mihály feljelentéseig. Azóta — mondá — csak annyit tudott, a mennyit Nagy Ferencz beteg ágya elé hozott. Elbeszélése szerint Wesselényi inkább hajtatott, mint hajtott. A főemberek, mindig és mindenütt, Zrinyi Péter, Bory Mihály és Nagy Ferencz voltak. Nádasdyról csak futólag emlékezett. Beismeré, hogy sokat elfeledhetett betegségében, de kötelezte magát keresztény hitére, lelkére, hogy ha még valami eszébe jut a maga és mások dolgában, azt is hiven megfogja vallani. »Ezeknek befejezésére — így végződött vallomása — keresztény hitem és Istenemnek tartó lelkem szerint irom és vallom: hogy szegény uram halálától fogva az felül megírt dolgokban, valamiben k ö z voltam és valamit cselekedtem, azt mind Bory Mihály és Nagy Ferencz ur javallásából és reábeszéléséből cselekedtem. Valamit valahová irtam, ő kegyelmék iratták velem, készen hozták a leveleket előmbe, úgy kellett subscribálnom. Ha pedig magam kezével kellett valahová írnom, azt is vagy maga dictálta Nagy Ferencz ur, vagy írva adta előmbe. Az én nevem alatt folytatták ugyan e dolgokat, de azokban is nagyobb részről nem tudtam semmit. Sok okoskodásokkal meggyőzőn elmémet, úgy vezérlettek, a mint akartak; meg is cselekedtek már sok dolgokat, a mikor előmbe hozták. Sereggel voltak sokszor Nagy Ferencz uramnál kezem írása és pecsétem alatt levő albák, melyeket más dolgok alkalmatosságából vett tőlem, azokra azt írhatta, a mit akart. Sok betegeskedésim és busulásim között magammal is jól tehetlen voltam, nem hogy ezekbe avattam volna magamat, ha ő kegyelme mellett nem lett volna és azokra reá nem beszélt volna . . . minek okáért megvallom, vétettem abban, hogy ezeknek tudtam némely részét és azokat az én

váram mellől és nevem alatt folytatták, mindazonáltal meg nem jelentettem annak idején Ő Felségének : másképen, Isten bizonyágom, magamtúl semmitsem cselekedtem, melyet reménylek, ő felsége is méltó tekintetbe fog kegyelmesen venni, s hozzám ilyen nyomorúlt, elesett özvegységemben minden kegyelmességgel méltóztatik lenni, a lotharingiai herczeg ő felsége neve alatt adott parolájára is!« ¹⁾ A felség csakugyan kegyelmes volt, a mennyiben a nádorné egyelőre bántalom és per nélkül Pozsonyban maradhatott.

A judicium delegatum, melyet Rákóczy Ferencz és Széchy Mária oly szerencsésen elkerültek, Rottal elnöklete alatt, tizenkét tagból állott. Ott voltak a commissio tagjai : Szelepcshényi, Forgách Ádám, Zichy, Gubasóczy és a személynök Majthényi; azonkívül a kir. tábla birái : Mórócz István, alországbiró és pozsonyi alispán, Pesthy András, országbirói, Mednyánszky János, királyi helytartói, mintegy nádori, Bársony János és Orbán Pál személynöki ítélő mesterek, Korompay Péter prépost és Kerekes Menyhért, mosonyi alispán, primási táblabiráék. E bíróság elé került több mint kétszáz hazafinak pere február 26-tól július 18-ikáig. Eljárásában e bíróság, a mennyiben utasítása engedé, a magyar jogot követé. A korona ügyész megbizottjai — köztük Liphart György és Gyulai György tűntek ki — megjelentek és kérték az épen megidézett alperes perét felvételni. A vádlott neve háromszor kikiáltatván ő személyesen megjelent, ha nem akart elmaradó makacsnak tekintetni. Kinek nem volt ügyvédje, az hivatalból kapott

¹⁾ Széchy Máriának magyar vallomása a k a m. l e v. Hajnik Széchy Mária utolsó életévei. 17. és kk. 11. Martini, marc. 8. i. h. Acta jud. deleg. k a m. l e v.

védőt a tárgyalásra, mely élőszóval folyt. ¹⁾ A vádló koronaügyész kezdé meg a perbeszédeket, felolvastatván a királyi mandatumot, mely, egész általánosságban említvén a felkelést és annak fejeit, a *judicium delegatumot* kirendelé. Rendesen erre mindjárt nyilatkozatot kívánt a *fiscus*, hogy abból a *litis contestatiot* kierőszakolja. Régi eljárásunknak e pontja, mely abból állott, hogy a vádlott a dolog érdemébe bocsátkozott, és így már a kifogásokra a birói illetékség, az idézés ellen, vissza nem mehetett, felette fontos volt a perek gyors menetére nézve. A védők eleinte nagy hévvel ragaszkodtak a kifogások stadiumához, de lassanként abbahagyák, látván, hogy a bíróság semmiféle kifogásra sem hajt, annyit azonban mindegyik kért és nyert : hogy a *fiscus* utasítatott vádját részletesen formulázni, mi azonban sohasem történt annélkül, hogy a vádló ne tiltakozott volna. A *fiscus* képviselői ugyanis azon theoriát állíták fel, hogy nem ők — mint a korona kiváltságos képviselői — kötelesek bebizonyítani, hogy a vádlottak vétkesek, hanem azok kötelesek bebizonyítani ártatlanságukat. Míndazonáltal vádbeli állításaikat bizonylatokkal támogatták, csak hogy a tanúk nevei helyett, kevés kivétellel, csak a *judicium delegatum* előtt fekvő vizsgálati iratok jegyeire, a tanúk számaira hivatkoztak. Nem Gondel Zsigmondot vagy Bálintfi Jánost, hanem az A. alatti inquisitiobeli 40 és 57 tanú válaszáat a 7-ik, vagy az AA. alatti 44. tanúnak válaszáat a C. kérdésre idézék. Hiában követelték néha a védők a tanúk neveit, hogy ellenük netaláni kifogásaikat, észrevételeiket

¹⁾ Ez kitünik a periratokból részint implicite részint világosan, p. o. Sembery perében mondja a védő : »ac punctatim dictatae replicae !« Hason eljárás volt 1673. a protestáns papok ellen. L. Burius Micáe-it.

megtehessék, mert nem közönyös dolog, barát-e vagy ellenség az, a kinek szavára döntenek? Hiában követelték megidéztetésüket a *judicium delegatum* elé: az egyedüli, a mit kinyerhettek — még pedig azt is csak a *fiscus*sal való kemény szóváltások után — az volt, hogy a *fiscus* idézeteit vagy *stante sessione*, a törvényszék előtt, vagy a bíróság titkáránál a tárgyaláson kívül, az iratokban megtekinthették, de akkor is gondosan elrejték előttük a valló tanúk neveit. Erre azután a védők feleltek, a vádló válaszolt, a szóváltások néha napokon át folytak, mert mindegyik fel 3—4—5-ször, sőt még többször is beszélt, míg végre a per befejeztetvén, ítélet alá bocsáttatott.¹⁾

Minthogy a vádlottak a legtöbb esetben csak a törvényszék előtt hallák, hogy mivel vádoltatnak, a *fiscus* bizonyítványait is csak ott látták meg, az ügyvédek tehát védenczeikkel előbb nem is értekezhettek: szükségessé vált a pereket gyakran, rövidebb-hosszabb időre elhalasztani, mit a *fiscus* mindannyiszor keményen ellenzett. Mig az egyik per szünetelt, másikat vettek fel és ekkép a perek és terminusok összevissza fonódtak, és némelyik ügy igen hosszúra nyult. Hozzájárult még, hogy a *judicium delegatum* figyelmét más kérdések is igénybe vevék. A nádorné esetén kívül, mely szinte a tanácskozmányok tárgyát képezé, majd az érsek beszélt némi nyitramegyei mozgalmakról, majd Keglevich Miklósnak és a szendrei német ka-

¹⁾ Ez általános vonásokat szükségesnek tartottam előre bocsátani az olvasónak téjékoztása és az ismétléseknek elkerülése végett. Az itt említettek a kamarai perbeli iratokból, jelesen Bory, Sembery, Bónis, F. Nagy András, Chernel György, Fáy István, Káthay Ferencz, Soós György, Nikházy István és mások pereiből vannak véve.

pitánynak, Rudneby Hans Péternek sorsa került szóba.¹⁾ Keglevichről tudták, hogy ő 1670-ben az eltiltott kassai gyűlésnek tagja volt: de ő szerencsével hivatkozott Szelepcshényinél arra, hogy ő volt az első, ki a protestansoktól templomot vett el, mit interessatus nem fogott volna cselekedni:²⁾ míg Hans Péternek ügyét, mint katonait, egy külön bizottság vizsgálá meg. Sokan a megidézettek közül salvus conductust kértek, mások elnézésért esedeztek, ha esetleg a kitüzött terminusra meg nem jelenhetnének: mire nézve mind határozni kellett. A kérdés sem volt könnyű, mi-féle törvényekkel álljon elő a fiscus — feltéve, hogy a felség a magyar jogot kívánja zsinórmértékül alkalmaztatni — ha a vádlottak vitatnák, hogy egyedül az országgyűlés illetékes perükben itélni? s a németek kicsapongásai, a törökök mozgalmai, védelmi intézkedések és a magyar zsoldosoknak fizetése, szintén sok gond és beszélgetésnek voltak tárgyai³⁾.

Igy történt, hogy egész márcziusban a nagyhétig, mely márczius 22-ikén kezdődött, csak Bory és Sembery perét tárgyalta a bíróság érdemlegesen, de azt sem tudta befejezni. Bory és Sembery feb. 26-ikán jelentek meg először bíráik előtt, kik közül csak hatan voltak jelen: egy asztalnál Rottal, Szelepcshényi, Forgách és Zichy, a másikon a két ítélő mester: Pesthy és Orbán Pál. Bory már előbb egy memorialet nyújtott vala be Rottalnak, és most élőszóval is kérte, ne kezdjenek ellene pert, nehogy olyanokat legyen kénytelen tenni, melyek talán Ő Felségé-

1) Acta judicii delegati, Kam. lev.

2) Levele Szelepcshényihez marc. 24. 1671. Torna. Pr. lev.

3) Act. Jud. delegati. Kam. lev.

nek vagy a bíróságnak nem tetszenének. Ő ártatlan és teljesen a felség kegyelmére bizza magát, de a *judicium delegatum* azért a pert ellene felvette. Sem Bory, sem Semberynek nem lévén ügyvédje, a bíróság hivatalból nevezett ki védőt: Raymannus Mihályt és segédül mellé Razgha Mártont (marcz. 2.). Az ügyvédek vonakodva vállalák el e tisztet és bizonyítványt kértek, hogy csak a bíróság parancsára cselekedzenek: mihelyt azonban tisztét elfoglalta, Raymannus teljes erővel látott feladatához. Megtámadta a birói illetőséget, és a'pert az országgyűlés elé akarta vitetni. (marcz. 10.) A *fiscus* egy hosszú beszédben, melyet csak a jövő tárgyaláson (marcz. 12.) fejezett be, a királyi *mandatumra*, a Majláth által véleményes jelentésében idézett törvényekre, főkép pedig, hogy egyszerre véget vessen alperesi okoskodásnak, mint mondá, a bécsi békére hivatkozott, melynek záradékában a rendek hűséget fogadtak a királynak és minden rebellioról, összeesküvésről lemondottak. Ez — mondá — alapja minden későbbi törvénynek; a ki ez ellen vét, *formalis*, hosszú per nélkül, az 1556 : 23 törvénycikkben említett királyi teljhatalomnál fogva, megbüntethető, és egyedül az : vajon csakugyan elkövette-e a vádbeli tényt, képezheti a vita tárgyát? Ha nyilván való gonosztevőket, n e m e s e k e t is, szabad a megyékben bárkinek is elfogni : hogy ne volna szabad azt tenni ő felségének hűtelenek és felségsértők irányában? Raymannusnak nem volt nehéz a *fiscus* mesterkélt okoskodásait összetörni. Csak a gyakorlatra hivatkozott, mely az idézet törvénycikkeknak sohasem tulajdonított oly értelmet, minőt most a *fiscus* rájuk akart fogni. Kimutatta, hogy az országgyűlésnek *competentiája* ellen felhozott törvények csak ideiglenesek voltak, vagy *vexatorius* idézésekre szóltak, végül mindazonáltal hang-

sulyozta, hogy vádlott a felség kegyelmére hagyja magát : ajánlja őt a bíróság ő felségének. Liphart meglehetősen megzavarodva, válaszáat az nap el nem végzé, hanem marczius 14-én folytatá. »A védő gyakorlatra nem hivatkozhatik, mert ember emlékezet óta alig volt hasonló eset. Ő Felsége fegyverrel győzte le a rebelliseket : a hadjog szerint tehát tetszése szerint bánhatott volna velük. Ha ő azt nem tette, hanem szelidebb eszközökhöz nyult : azt tehette, mert a kinek joga van a többhöz, joga van a kevesebbhez is.« Említett eseteket, midőn országgyűlés nem létében a királyi tábla ítelt hasonló vétkesek felett. Jelenleg országgyűlést tartani nem lehet. Maguk vádlottak tévők lehetetlenné. Vétek — így okoskodott — történt, csak az nincs tisztában, ki bűnös benne és ki ártatlan? Mig az egyesek ártatlanságukat ki nem mutatják, kell, hogy bűnösöknek tartassanak, bűnösökkel pedig sem törvény, sem józan ész szerint nem lehet országgyűlést tartani. A *judicium delegatum* már a priori el volt határozva és az illetékességi kifogást elvetvén, a feleket az ügy érdemére utasította. (marcz. 16.). Nem engedte meg, hogy Raymannus még az idézést, a törvénytelen elfogatást fészegetse, hanem utasítá, hogy a felség mandatumának általános vádjaira feleljen. Raymannus természetesen a határozatlan vádak tagadá : mire Liphart, bővebben kifejté vádját, és előterjeszté az ugynevezett alapvázat. Szerinte Bory Hontban izgatott, titkos *conventiculumok*ban részt vett ; követ volt Körmöczön, Breznóbányán, Besztercebányán. Czimborált és összeesküdött Murányalján Szepessy, Szuhay és Farkas Fábiánnal és minden titkos mesterkedésben részes volt. Rákóczy és Zrinyi összeesküvéséhez szegődött. A felséget rágalmazta. Már 1667-ben mondá a besztercebányai *extraordinárián*, hogy más világ lesz ! Zrinyivel, Hid-

véghegyvel, Bory Mihálylyal, Baloghy Gáspárral, és a törökel levelezett. Buzditotta Fánchy János özvegyét, hogy tartsa meg Bozókot erővel is : a felső megyék támogatni fogják. Midőn a fegyver letétetett, megrémülve, majd ide majd oda bújkált és úgy nyilatkozott, hogy ha nem lehet el Korponán, majd el lesz Budán ; végre pedig tudtával küldött testvére Bory Mihály a töröknek egy gyémántos násfát, miből mind eléggé kitűnik nagy bűnös volta. Boryt a köszvény bántá és nem volt jelen a vádbeszéden. Védői halasztást kértek, hogy vele értekezhessenek, de a törvényszék csak azt engedte meg, hogy azonnal szóljanak vele, különben maga fog a törvényszék elé állíttatni. Raymannus tehát — nagy nehezen mégis kinyervén egy napi halasztást, marc. 27-re — belé fogott a védelembe. Hivatkozott a császári levélre, mely 1670. april 22-ikén bűnbocsánatot hirdetett, hivatkozott különösen arra, hogy Bory Mihály halálával az összeesküvés megszűnt, s a részesek mind kegyelmet kaptak, mit Rottal gróf legjobban tud. Igaz, hogy Bory Körmöczön, Breznóbányán és Beszterczebányán volt, de ott semmi összeesküvés sem történt ; a kisebb gyűléseken is, melyekben résztvett, nem a felség, hanem csak Balassa Bálint főispán túlkapásai ellen tanakodtak. Murányalján nem volt. Szepessyvel, Szuhayval és társaival sohasem beszélt összeesküvésről. A császárt sohasem rágalmazta ; azt m o n d t a, hogy nem félünk az országba küldendő katonaságtól, de abban nincsen semmi izgatás. Fánchynét sem izgatta, csak azt mondta neki Baloghy Gáspár nevében, ne adja át Bozókot a primásnak, mert abban a felső megyék nagy sérelmet látnak, sőt fel is fogják vinni a kérdést a jövő országgyűlésre. Igaz, hogy mondta : más világ lesz Magyarhonban, de azt a körülményekből vélte következtethetni. Ő sohasem levele-

zett a felkelőkkel, sem a törökökkel! Mutassák fel leveleit! Ha vannak: majd akkor nyilatkozni fog. Volt-e Mihály testvérének násfája? azt nem is tudja. Egyszer akart Mihály a töröknek 6 türkist küldeni ajándékba, hogy bizonyos marhákat, melyeket a nógrádi törökök kecskeméthi jobbágyaitól elhajtottak visszakapjon; de megtette-e valóban? Bory György nem tudja. Nem is bujkált, hanem mindig Korponán volt. Szelepchényi azon ellenvetésére, hogy nem lett volna szabad Körmöczről követkepen Bécsbe menni, Bory maga felelt, hogy azt ő nem tudta. Körmöczre őt Nyitramegye hívta, ismételve, ámbár némelyek nem biztak benne, mint Hidvéghy szavaiból kitetszik, ki neki mondá: »szeretném kegyelmedet, Bory György uram, küldeni követül Bécsbe, csak ne volna kegyelmed ott oly nagyon ismerős!« ¹⁾

Raymannus marc. 18. fejezte be a védelmet, de a bíróság, a helyett, hogy Bory perét folytatná, Semberyét vette elő, melyet eddig mindig halasztott. Semberyt is Raymannus védte, a Boryéhoz képest igen csekély vádak ellen: házában Zrinyi és Rákóczy emberei gyülekezeteket tartottak: maga is megfordult 1668-ban Zrinyinél, Bozókön; szidta a felséget és mondta, hogy ha a király nem segít, szedjünk mi magunk katonákat és menjünk a törökkel, Erdélylyel egyetemben a németekre. E vádakra vádlott legnagyobb részt tagadással felelt. Csak azt ismerte be, hogy házában választák Boryt Breznóbányára követnek. Arra nézve, mit szalasztott ki a németek ellen, egy kissé habozott. »Nem emlékszik,« »részeg lehetett,« végre azonban — szorongatva — megköté magát, és azt is határozottan

¹⁾ »Nisi Dominatio Vestra tam magnam notitiam haberet.«
Act. Jud. Del. k a m. l e v.

tagadta, úgy hogy a bíróság, nehogy az időt hiába vesztegesse némi bosszusággal kiküldé. (marcz. 18.) ¹⁾

A bíróság ez uttal nem folytatta Bory és Sembery perét. Közeledett a nagy hét, és figyelmét a foglyok és többi megidézettek sorsa vette igénybe. A kassai és eperjesi foglyokra nézve a kamara oly intézkedéseket tőn, hogy ne egyszerre szállíttassanak fel Pozsonyba. A legelsők, kik Kassáról, Eperjesről felküldettek s a kiknek terminusok marczius 2-ről marczius 20-ikára halasztatott: Figedi Nagy András, Nagyidai Székely András, Keczer András, Bónis Ferencz, Dobay Gábor, Soós György, Török János, Baksa István, és a többtől eltérőleg marcz: 16-ra idézett Ujfalussy Zsigmond voltak ²⁾. Márczius 3-ikán indultak meg Somlyai Mihály cameralis cursor vezetése, Printz kapitány és egy század német lovas őrizete alatt ³⁾. Szemere László, Semsey György, Kubinyi László, Fáy László, Bánchy Márton, Saárossy Sebestyén, Farkas István, Komjáthy Zsigmondra nézve szinte parancs volt, hogy felhozassanak april 2-ikára Pozsonyba ⁴⁾, a hová most az ország minden részéből a szabad lábon levő megidézettek is siettek. A megidézettek száma körülbelül 230-ra ⁵⁾ rugott. Köztük volt Barkóczy Ferencz, kit ipja Pethő buzgón ajánlgatott, és maga is

¹⁾ »Exmissus cum aliquo disgusto«, mondják az Act. Jud. Del. melyek Bory és Sembery perének irataival a fennebbiekre a kutfők. K a m. 1 e v.

²⁾ Pozsonyi kamara a szepesi kamarának febr. 24. 1671. K a m. 1 e v. P. Horváth naplója, marcz. 2. 1671.

³⁾ Szepesi kamara marcz. 7. 1671. Wagner, Analect Szep. II. 35. l.

⁴⁾ Kam. rend. Febr. 26. 1671. Kam. lev.

⁵⁾ Jun. 18. 1671-ig 233. volt meg idézve személyesen Thökölyi és a többi elhalálozottak örökösein kívül.

védte magát a mint tudta: hogy Stahremberg elfogásában csak azért vett részt, mert kényszeríték, és félt, hogy máskülönben esküt kell tennie a pártütőknek — és Barkóczy István, ki a távolabb állók szemében még most is egyik főrebellestnek, Likava egyik védőjének tünt fel¹⁾. Azoknak száma, kik a börtönből — ex vinculis — idéztettek meg, aránylag csekély volt. Az első düh lecsillapultával a foglyoknak legnagyobb része szabadon bocsáttatott, a jelentéktelenebbek feltétlenül, a nevezetesebbek kezesség mellett. Így visszanyerte szabadságát nem csak Szentiványi Mihály, »ki nehéz időkben a katholika vallás és a király méltósága mellett, felszólalt«²⁾, 10,000, magyar forint letétele mellett³⁾, de Bochkay Kata, és még korábban Czeglédy is, ki 14 héti sanyargatás után, szintén 10,000 forint kezességi összeg mellett szabadon bocsáttatott, mit kassai pap collegája Sámbar Mátyás jezsuita irigykedve nézett, mert neki Báthory Zsófiával együtt sem sikerült Kazinczy számára hasonló kedvezmény kinyerni⁴⁾. A foglyul maradottak sorsa azonban szomorú volt. Némelyikhez közülök az utban gyermekeik, cselédeik akartak csatlakozni, de a német kíséret nem

¹⁾ Pethő Szelepchényinek Kassa decz. 13. 1670. Barkóczy Ferencz Szelepchényinek febr. 10. 1671. Sztropkó. P r. l e v. Martini febr. 15. 1671. i. h.

²⁾ Mokcsay írja Szelepchényinek marc. 15. 1671. Bécsből. P r. l e v.

³⁾ Kam. rend. jan. 18. 1671. K a m. l e v. febr. 4. már szabad volt, mint Vaskovich leleszi prépost írja Szelepchényinek. P r. l e v.

⁴⁾ Bochkaynéra v. ö. leveleit febr. 12. marc. 7. 1671. P r. l e v. és Act. jud. del. K a m. l e v. Czeglédyre nézve »elkészült Szion vára!« i.—h. és Sámbar levelét Szelepchényihez marc. 8. 1671. Kassa, P r. l e v.

engedte¹⁾. Pozsonyban egy-egynek tartására a maga vagyonából — vagy ha nem volt a kamara pénzéből — naponként 15 garas, annak pedig, ki betegség miatt szolgát nélkülözhetett a szolgálával együtt 1 forint lőn kivette, míg a királyi tábla tagjai fejenként 3 forint, a személynök pedig 7 forint napi díjat huztak. Vigasztalásukra Szelephényi Nagyszombatból több jezsuitát hozatott: de e jóakaratu intézkedés sok buzgó protestans kedélynek bizonyára csak megbotránkozására szolgált, és újabb gyötrelemnek kutfejévé lőn²⁾.

A megérkezettek közül Bársony János ítélő mester Hoffmann és Erhard német jogi tanácsosokkal többeket kihallgatott az összeesküvésnek egyes körülményeire nézve (marcz. 18. 20.). Köztük voltak, mint nevesebbek: Véber János, és Guth Daniel eperjesi polgárok, Vitnyédy jó barátai, Nikházy István, Bónis Ferencz, Nagyidai Székely András, Ujfalussy Zsigmond, Chernel György, Soós György, Keczer András, és Baksa István, talán a legszerencsétlenebb valamennyi közt, kit Kassán, fogságában Sámbar Mátyás ostromolt térítési kísérletekkel, most Mokchay hason czélból a primásnak ajánlott, reményt nyujtván, hogy neki fog sikerülni Baksa nehézségeit a katholika hit ellen eloszlatni, és az anyaszentegyháznak egy hasznos fiut és szolgát szerezni: míg vagyona elpusztult, neje koldusbotra jutott, és fiát, ki Apaffy szolgálataiban állott, egy szerencsétlen véletlen folytán, egészen ártatlanul, kóbor törökök Debreczenben kegyetlenül meggyilkolták³⁾. Mindnyájától kérdék,

¹⁾ Bochkayné id. levele Szelephényihez marcz. 7. 1671. Pr. lev.

²⁾ Benignae resolutiones april 7. 1671. K a m. l e v. A jezsuitákra nézve Korneli i. h. 182. l.

³⁾ Mokcsay Szelephényinek, Bécs, marcz. 16. 1671. Pr. l. Bethlen i. h.

mit tudnak Zrinyi és Rákóczy összeesküvéséről? s aztán a kérdések egyes részletekre szétágaztak. A vizsgálat eredménye azonban csekély volt. A foglyok általában mitsem akartak tudni az összeesküvésről, és a mi őket magukat illette: vagy tagadták az ellenük felhozott adatokat, vagy azokban semmi bűnös szándékot vagy tettet nem láttak. Kivált Figedi Nagy András tudott az eléje tett számos kérdés mindegyikére valami mentséget mondani. Ő volt a nádornak egyik megbízottja és bűnjegyzéke a murányaljai gyűléstől a berethkei összejövetelig, és a Spork hada ellen való izgatásig terjedt. Szerinte azonban Murányalján csak a Balassa Imre ellen való hadmenetről, és Wesselényi Lászlónak atyjával való kibékítéséről volt szó. Zrinyihez innen csak Batthyányi Pál neje és a murányi successio végett ment. A szendrei gyűlés tárgya a blazovai jószág volt, Berethkén pedig csak a felséghez való folyamodásról tanakodtak. Nyiltabb volt Chernel, ki elmondott mindent, mit ápril 10. Patakon látott, Rákóczy körében hallott, nem feledvén el saját kassai követségét sem, és Nagyidai Székely András, ki már Lőcsére is küldött volt Rottalnak némi önvallomást¹⁾. Az ő vallomása szintén visszament a nádor koráig, de ellenkezőleg Figedi Nagy Andrással beismerte, hogy Murányban a törökkel való szövetség végett Erdélylyel tractáltak; hogy az 1667-iki beszterczebányai gyűlésnek célja volt a szövetséget a törökkel megállapítani, a szendrei gyűlés pedig azt végezte, hogy a magyarok ne bocsássanak be németeket az országba.²⁾

¹⁾ Székely András védelme. K a m. l e v.

²⁾ Vallomások a kam. levéltárban jelesen, Fáy István, Vörös Mátyás, Guth Dániel, Nikházy, Baksa vallomásai kiadva márcz. 21. N. R. A. 517 fasc. 17. Num Bónis F., Nagy, Nagyidai Székely

A perrel fenyegetett hazafiak mellett csak a 13. vármegye próbált felszólalni. Már az előtt is tettek egyes megyék lépéseket egyik és másik üldözött fiuk mellett, valamennyi közt kitűnt ismételt felszólalásai által, Dobay, Saárossy, Sóós és Keczer András mellett Sárosvármegye: de február végén és marczius első napjaiban, Abaujnak, Gönczről feb. 21-ikén kelt felhívására az egész felvidék elhatározá, hogy a »rab atyafiak« végett megyénként felkérlik Csáky Istvánt, ki nem rég neveztetett ki bereghi főispánnak, Andrássy Miklóst, — hires családjának magyarhoni alapítóját, — Kapy Gábort és Szegedy Ferencz egri püspököt, mint a császárhoz hű hatholikus férfiakat: menjenek fel Bécsbe, kérjék meg Leópoldot, bocsássa szabadon a foglyokat, szüntesse meg a pereket és adja vissza az elkobzott jószágokat. Andrássy mindjárt megtagadta a kérelmet; Csáky előbb kérdést tett Bécsben, szívesen látják-e a követséget? Szegedy, tele jóakarattal, kész volt menni, de ő is azt várta, mit fognak Bécsben mondani? de Bécsben visszatetszéssel fogadták a hirt, és így sem Szegedy, sem társai nem mertek a követségre vállalkozni (marcz köz.)¹⁾.

András, Ujfalussy Zsigmond, Sóós Török János, Keczer András, Dobay Gábor, Chernelé kiadva: feria prima post Dominicam Palmarum marcz. 23. 1671. N. R. A. fasc. 519. N. 20.

¹⁾ Abauj felhívása a s z e p e s i m e g y e i l e v. Csáky a királynak, feb. 27. 1671. másolat a p r i m. l e v. Vaskovich Szelepchényinek, marcz. 13. u o. Zemplén (marcz. 3. Zemplén), Beregh (marcz. 4. Ardó), Heves (marcz. 2. Fülek), Torna (feb. 21. Torna); Ugocha (marcz. 5. Tekeháza), Szatmár (marcz. 7.) Pereghről kelt levelei Csákyhoz a k a s s a i C s á k y l e v. Martini (marcz. 15.), legalább az akadémiában levő másolatban Vescovo Egedino di Sassonia (Jászóról), Conte Stefano Chivek, Niccolo Andrasio, Gabrielle Skapfy-ról beszél.

Márczius végével befejeztetett Bécsben a per Zrinyi, Frangepán és Nádasdy ellen, mert az udvar 1670. deczember 30-ikán az ország bírót is a bécsi judicium delegatum elé utasította.¹⁾ Mig az udvar farsangolt, opera, ballet, fényes szánkázás, alárczos játékok egymást követték, a császárt korcsmáros ruhában a császárnénál mint korcsmárosnénál lehetett látni, és a nagy testü, 62 éves Lobkowitz a nők körül forgolódott, és hajnali 4 óráig tánczolt²⁾: Frey György elkészíté és beadá válaszáat Zrinyi és Frangepánnak elleníratára (febr. 14.)³⁾. Zrinyinek »imigy amugy«⁴⁾ készült elleníratával könnyen elbánt. A bán majdnem mindent beismert, és tetteit — Frey-al szólva, csak »üres szóbeszéddel« igyekezett szépíteni, »de az is világosan mutatá, mely szándék vezérlé őt«, azért a fiscus ismétlé a vádat, melyre Zrinyi oly nagyon megneheztelt, hogy »veszett ember,« »felbojtó«, és »bűnszerző«. »Meglehet — mondá a többi közt — hogy a Zrinyi család a török ellen vívott hős csatáiban halhatatlan nevet és nagy érdemeket szerzett, de azok nem fognak gyarapodni oly tettek által, minőket Zrinyi Péter elkövetett, sőt ilyenek által, egyszerre elenyészhetnek; és lehet, hogy Péter gróf őseinek dicső hírét nevét egyetlen egy csapással tönkretette.«

Zrinyi magán ügyeiben irhatott, a kinek akart, de nem volt szabad a közügyekben »ő felsége mellőzésével, idegen fejedelmekhez fordulnia, nekik egyetmást felfedezni,

1) Az udvari rendelet a Titk lev.

2) Caprara febr. 15. 1671. i. h. Theatrum Europaeum X. 479. l.

3) Račkinál i. h. 438 l. fe b. 17. csak nyomtatási vagy másolási hiba.

4) »Seine Verantwortung taliter qualiterque gethan« Rački. i. h. 439. l.

éretlen terveihez segélyt és tanácsot kérni, midőn tudhatta, hogy a Felség maga is teljes erővel igyekezik országait és alattvalóinak békéjét és boldogságát megoltalmazni.« »Sok magános ember úgy ítél a politikáról, mint a világtalan a szinekről, és foglalkozik oly kérdés ekkel, a melyekre jobb inkább nem is gondolni, mint azokat időnek előtte bolygatni!«

Frey Frangepánra is hivatkozott a Bargigli féle utasítás tárgyában, mely Zrinyi műve, mert hisz a barát neki tőn jelentést, és jelentésében az ő utasítására hivatkozott ¹⁾. Zrinyi vallomásait pedig — még nagyobb mérvben — Frangepán ellen fordítá, bár Frangepán védelméről — egy jogtudos művéről — több méltánnyal szolt. Elismerte, hogy Doctor Eylers nagy szorgalommal dolgozott, de a vádat sem egészben, sem részben megdönteni nem tudta.

Frangepánt leginkább a Csolnicshoz irott levél és Zrinyi—marcz. 21-iki—buzdító, lázító utasítása sujtá. Nem is volt nehéz e két okmánynyal kezében a fiscusnak Frangepán színlelt loyalitását, keresett, erőltetett magyarázatait valódi értékükre leszállítani. Hiában tagadta Frangepán, hogy Zrinyi marcz. 21-iki levelét meg nem kapta: irományai és más levelei közt taláztatott, tehát okvetlenül meg kellett kapnia — volt Freynak válasza. Azon mentségre, hogy Frangepán nem jelenthette fel az összeesküvést, melyet még bizonyítani képes nem volt: Brunneman János commentarjaira hivatkozott, a római codexhez, melyek szerint, ha mint nyílt vádló nem is léphetett volna fel, kötelessége lett volna kéz alatt való figyelmeztetés, intés által a lapangó roszt ő felségének tudomására juttatni. »Egyébíránt

¹⁾ Schlussschrift Georg Freyens. Rački i. h. 438—448. u.

maga beismerte, hogy a segniai kapitányság ügye nagyon boszantá, világos tehát, hogy boszúból szegődött Zrinyihez, mintha a felségnek nem volna joga annak, és úgy osztani adományait, a mint neki legjobban tetszik?«

Szóval egész védelme alaptalan. Ősei, ha mind igaz is, a mit róluk felhoz, csak azt tették, a mit az isteni törvény és becsület szerint tenni kötelesek voltak: és a mérleg két serpenyője közül, hogy elleniratának képével éljen a fiscus is, nagyon is lebillen az, melyben a vádbeszédben felhozott tények vannak. ¹⁾

Frey válasza másnap már a két fogoly kezében volt. Most már Zrinyi is átlátta, hogy ügyvédre van szüksége, a fiscus nem vévén mentségnek járatlanságát a jogtudományban, »mert hisz szabadságában állott ügyvédet venni maga mellé.« Hogy tehát viszonzválaszában erősebb legyen, ügyvédet kért (febr. 18.) és a bíróság doctor Strelle Ignác Ádám, bécsi ügyvédet rendelé védőjének. Strelle és Eyllers február végnapjaiban meglátogatták védenczeiket. ²⁾ A védelemre azonban semmi új támpontokat nem nyertek és reménytelenül távoztak Németujhelyből ³⁾. Strelle nem is törte magát a viszonzválaszszal: hagyta; de társa — Eyllers — magáét a törvényt szabta 30 nap alatt elkészíté és marczius 18-ikán a bíróság kezében volt Frangepán viszonzválasza, mely 26 pontban igyekezett a fiscus válaszára megfelelni, habár azt megczáfolni nem is tudta. Frangepán panaszkodott, hogy vádló a római jognak szigorú, vérrel és

¹⁾ Replic ... Georg Freyens Račkinál i. h. 448—464. ll.

²⁾ Az udvari rendelet, mely költségeiket utalványozza Ehr kapitányt utasítja, hogy őket a foglyokhoz bocsássa febr. 25. 1671-ben kelt. Titk lev.

³⁾ Martini marczius 8. 1671. i. h.

vassal írott törvényt még szigorúabban, még kegyetlenebben magyarázza, rá a »crucifiget« kiáltja. Némi félénk kifogást tett a *judicium delegatum* illetékessége ellen, »mert a Frangepánok csak a magyar király ítélőszéke előtt tartoznak szótt állni.« Hivatkozott a Felség kegyelmére, az 1670. márcz. 30-ikán kelt királyi rendeletre, mely bünbocsánatot ígért mindenkinek, a ki a fegyvert leteszi. Igyekezett Farinacius, Gigas és más jogtudósok műveiből bebizonyítani, hogy a mit ő tett, az még nem felségsértés, nem pártütés. A Csolnics-féle levélből nem következhetik az ő bűne, és részvétele, mert azt márcz. 9-ikén írta, és Zrinyi terveiről csak 12-ikén értesült, midőn Csáktornyára ment. Midőn Zrinyit e levélben főnöknek nevezé, nem érté, hogy az özszeesküvésnek főnöke, hanem a horvát kifejezést »Glava Horvacky«-t használván, csak azt mondá, hogy Horvátország feje, egyébiránt beismeri, hogy e levélben tollát jobban kellett volna zaboláznia. ¹⁾ A mi Zrinyinek márczius 21-iki levelét illeti — annak történetét megmagyarázta maga Zrinyi vallomásában: de bármilyen okból írta legyen is azt, abból Frangepán ellen vádat formálni nem lehet. Zrinyi menteni akarja magát az által, hogy Frangepánt vádolja, de ép azért figyelmet nem érdemel. A fiscus mindig azt kívánja, hogy ő — Frangepán — bizonyítsa be, mutassa ki ártatlanságát: de, »Irgalmas Isten, hogy szereznek bizonyítékokat két ölnyi vastag falak között, elzárva minden emberi társaságtól«. Emlité még egyszer őseinek érdemeit, és egészen a felség tetszésére hagyá magát, azonban emlékezteté: hogy »Caesar semmit nem felejtett el könnyebben, mint sértéseket,« hogy Rudolf, a Habsburgok

¹⁾ Die Feder gar zu weit ausgelassen.

őse mondá: azt már megbántam, hogy szigorú voltam, de azt sohasem, hogy kegyes és békülékeny voltam« II. Ferdinánd pedig megbocsátott még azoknak is, kik gombon ragadták, a helyett, hogy bűnükhöz méltán olajban főzette, kivégeztette volna őket. Vele, Frangepánnal szemben is, reményli, meg fog nyilni az ausztriai kegyelemnek elzárt kapuja, és felség őt szabadon boc sátván, javaiba és régi állapotjába vissza fogja helyezni. ¹⁾

Gyorsabban folyt le Nádasdy pere, melyben a judicium delegatum februar 20-ikán tartá első ülését, a midőn dr. Freynek már kész vádlevelét a bírák kívánságára Abele felolvasta. Jogi részében nagyon hasonlított a vádlevél a Zrinyi és Frangepán ellen beadottakhoz: csak a felsorolt tényekben különbözött. Nemcsak az felségsértő és pártütő — mondá a kereset — a ki királya ellen fegyvert fog, de az is, ki ellene összeesküszik, másoknak összeesküvését fel nem fedezi. Nádasdy pedig titkosan összeesküdött a nádorral, Zrinyivel együtt, azután mindkettővel és a nádornéval még külön-külön is. Első szövetséglevelében — a murányvári julius 28. 1666-ikit érté — még a felségről és a közjóról volt szó, »mert akkor Herodes és Pilatus még nem biztak egymásban«, de a későbbiekben már csak »a nemes magyar nemzet« és »szabadsága« emlittetik. Elmondá tovább a vádlevél, mit tett Nádasdy később. Emlité beszterczebányai kötését a felvidékiekkel (marcz. 9.), tervelt szövetséget Apaffyval — melyről nem akarta elhinni, hogy létre nem jött, — részvételét a pénzfelverés végett tartott tanácskozásokban, a Panajotti-féle levél elárulását, a póstarblást, s a körülményt, hogy tudott Vitnyédy gyilkos ter-

¹⁾ Frangepán viszon válasza Račkinál i. h. 494—511. ll.

veiről, annélkül, hogy azokat felfedezte volna. Nagy súlyt tulajdonított Frey a leveleknek, melyeket Nagy Ferencz 1668. szeptember havában a készülő lázadásról irt Nádasdynak, és azokból következteté, hogy nemcsak tudta, de pártolta is e mozgalmat. Nagy Ferencz vallomásai is ellene bizonyítanak, de nem jobban, mint saját írásai — köztük a »hirhedt« oratio — és saját vallomása. Nádasdy jóformán mindent beismert : mentsége pedig, hogy Zrinyi Katalin és Széchy Mária csábitották el, nevetséges, »mert ki lehet, hogy egy okos, ildomos férfiút, ő felségének belső titkos tanácsosát, egy nő eltudna csábitani.« ¹⁾ A biróság-nak tetszett a kereset, és azt Nádasdynak kézbesítetté, a rendes végzéssel, hogy elleniratát 45 nap alatt adja be, és 8 nap alatt magának védőt válaszszon az osztrák ügyvédek sorából. ²⁾

Nádasdy, mihelyt megkapta az idézést (febr. 25.); rögtön irt Magyar-Óvár-ra Draskovich Miklósnak, jöjjön fel nejével, Pálffy Jánossal, Ágnes leányával; hívja fel Draskovich Jánost is, jöjjön, ha neje — Magdolna — nem is jöhetne (febr. 26.) ³⁾. Maga körül akarta látni gyermekeit, kik már egyszer oly buzgalommal működtek megkegyelmeztetése mellett : mert ő mindent csak Leopold kegyelmétől várt. El volt tökéelve, hogy nem védi magát, és hivatta Abelet. De Abele nem jött, és így Hocherhez fordult írásban, mindjárt más nap, hogy a keresetet kapta. Kijelenté, »hogy ő nem ismeri a justiniani római, nem az osztrák tar-

¹⁾ A vádlevél a titkos levéltárban, recapitulálva Leopold ki vonatában, a per kivonatban u. o.

²⁾ A Jud. delegatum j. k. febr. 20. 1671. Titk. lev.

³⁾ Nádasdy Draskovichnak, febr. 26. 1671. Titk. lev.

tományi jogot. Tollhoz sem mer nyúl ni, hogy magát védelmezze. Küldjék hozzá Imre patert, hogy általa a császárt és Lobkowitz herceget megkeresse. Adják tudtúl a pert Draskovich Miklósnak, hogy Bécsbe jöhessen. Abelet kéréste magához, de nem jött: kijelenti tehát e levélben, hogy magát nem védi; nem mint makacs, hanem mint olyan, ki magát feltétlenül a császár kegyelmére bizza, magát mindennek alá veti, mint azt már elfogatása előtt, még mult év aug. 31-ikén, Donellan által küldött sajátkezü levélben kifejezte.« ¹⁾

E levélre Hoher először Abelét küldé — Koch titkárral — Nádasdyhoz, és csak midőn a fogoly elhatározását előttük ismétlé, jelent meg marc. 5-ikén maga is az országházában. A felség — mondá Nádasdynak — a k a r j a, hogy magát úgy, a h o g y t u d j a védje; ne ártson magának a védelem elmulasztásával, és elleniratot vár tőle a judicium delegatum is, kivévén, ha világosan kijelenti, hogy nem védi magát, mert vétkei nem tudja védelmezni. A felség ugyanis nagyon lelkiismeretes és nem akar senkit sem, a ki nem bűnös, bűnösnek tekinteni. Nádasdy erre is kész volt, és jegyzőkönyvileg bevallá, a jegyzőkönyvet aláírásával megerősítvén, hogy vétkezett, vétkei részben már korábban ő felségének szóval és írásban, részben ujabban kihallgatásai alkalmával bevallotta, azokat védeni nem akarja, védeni nem is tudná. Ő semmit sem hallgatott el. Ha nem vallott be azonnal mindent, hanem csak lassanként, egymás után fedezé fel tetteit: annak egyszerű oka az volt, hogy minden nem jutott egyszerre eszébe. Szánja meg ő

¹⁾ Nádasdy Hohernek, febr. 26. 1671. Titk. lev.

felsége, és bánják vele — ne a törvény szigora — hanem természetéből folyó kegyelmessége szerint.« (marcz. 5.) ¹⁾

Nádasdy e nyilatkozatában azt is megjegyzé, hogy a mit nem tud, azt el sem ismerheti, ilyenféle kérdéssel ostromlá pedig őt még az nap (délután 4—6 óra közt) Hoher Abelével. Bécsben nehezen tudták elhinni, hogy ő ne tudna többet a császár életére törő tervekről, mint a mennyit beismert, s a gyanunak új táplálékot adott Bársony György, a szemes váradi püspök, kinek — állítólag — Nádasdy a tavalyi besztercebányai gyűlés idejében mondta volna, hogy negyvenen-ötvenen leselkednek a császár életére. Nádasdy tagadta, hogy ilyesmit mondott, mondhatott volna. Bársony ellensége, testvére a protonotarius miatt, kit Nádasdy nem szeretett, és többször megintett hanyagságáért. A bécsi várpalota kutjába dobott döglött macskákról és kutyákról hallott beszélni, de ezzel — úgy tudja — a francia udvart okolák. ²⁾ Mind a mellett még felhozatták Baranyai Kiss Mihály Győrből, és kihallgatták. Nádasdynak ez aprodja részletesen el tudta mondani a postarablás történetét; beszélt a Gremonville-lel való találkozásokról, de a császár ellen való merényletről csak annyit tudott, hogy Vityédy egyszer monda, könnyű volna egy fürge lovasnak a császárt, midőn madarászni jár, hátúlról lelőni, a nehézkes németek ugyan nem érnék utol, mire Nádasdy válaszolt: az meglehet! de a tettet épen nem helyeselte (marcz. 20.) ³⁾

Voltak azonban olyanok is, kik Nádasdynak pártját

¹⁾ A felvett jegyzőkönyv a titkos levéltárban.

²⁾ Nádasdy III. vallomása marcz. 5. 1671. Titk. 1. e v.

³⁾ Baranyai Kiss Mihály vallomása. Titk. 1. e v.

fogták. Egy titkos barát — pap — kinek nevét két század sem birta felfedezni, talán, — szeretnők hinni, — Donellan, a magyarországi rendek nevében a pápának ajánlá a férfiút, ki 30 év előtt eretnekből buzgó katolikussá lett; Sopronyban az ifjuság nevelésére jezsuita collegiumot, Stoczingban az augustinianusok és szervitáknak templomot és kolostort alapított. Ki mint apostol üldözé a tévhitet, kinek köszönhetni, hogy ott, hol ez előtt 10 katolikus volt, most 2000 van; ki 40,000. lelket térített vissza az egyház kebelébe, és Rómába ment csak azért, hogy Szent-Péter és Szent Pál sirján imádkozhassék. Hogy hagyhatná az ember veszni, meghalni őt, ki annyi lelket mentett meg az örökké való haláltól? III. Ferdinand nagyra becsülte, és mit sem tett nélküle sem békében, sem háboruban. Ha most valamit vétett is, azt csak a császári udvaroncok, és a mostani miniszterek által zaklatva, sértve tette. Mentse meg a pápa az özvegyek, árvák, és gyámoltalanok segélyőjét, védnökét, kinek keze mindig nyitva volt a szegényeknek, ki a gonoszakat Isten útjára téríté: ¹⁾ és e kérelem nem hangzott el sikertelen. X. Kelemen pápa egy különös brevében (marcz 7.) fordult Lipóthoz, és kérte Nádasdy megkegyelmeztetését. »Nem kételkedünk ugyan« — írta a császárnak, megküldvén neki a névtelen folyamodást — »hogy Felséged nagylelkűsége meg fogja hallgatni a magyarok alázatos kérését: de mi mégis kötelességünknek tartjuk közbenjárni Nádasdyért, kit szeretünk lángbuzgalmáért a katholika vallás terjesztésében; kötelességünknek tartjuk Felséged figyelmébe ajánlani, hogy ha neki megkegyelmez, tisztelni

¹⁾ A levél a titkos levéltárban, hit. kivonatban a l'Hist. des Troub. I. 168. csak hogy ott Soprony helyett Zoporanie olvasható.

és áldani fogja nevét az egész magyar nemzet.« A pápa utalt, hogy a nuncius még bővebben ki fogja fejteni a dolgot: de Nádasdy sorsán ez mit sem változtatott.¹⁾ Mig maga Nádasdy a nagy hét komoly vallásos cselekvényei közt egy kissé megvigasztalódott, és szinte jó jelt látott abban, hogy husvétra néhány forintot kapott jótékony cselekedetekre, alamizsnára, midőn eddig — 8 hónap alatt — csak 800 frtot tudott kikoldulni; mig azon gondolkodott, hogy bizonyos összeget kapjon hetenkint »a maga és övéinek lelki üdvösségére,« és reményle — úgy irta legalább Hochernek (ápril 9), hogy mint bűnbánó jó hasznára lesz ő felségének:²⁾ a császár sürgető parancsára: fogjon a perekhez, akár vannak a tagok mind együtt, akár nem, fejezze be azokat, hozzon ítéletet, de azt ne hirdesse ki, hanem titokban tartva terjessze fel bepecsételve az udvarhoz (márcz 30), a judicium delegatum ismét összeült, és kimondá fejére a halálos ítéletet.³⁾

Nádasdy perét a judicium delegatum ápril 6-ikán vette fel. A bírák mind megjelentek a Burgban, az alsó-ausztriai tanácssteremben⁴⁾, kivéven Windischgrätzet, ki követségben járt a francia udvarnál, és Windhaag Joachim grófot, ki távol volt jóságain. Hocher előterjeszté, hogy Nádasdy lemondott a védelemről, és kérdé lehet-e azért folytatni és befejezni a pert vagy nem? A bírák — bár

¹⁾ A breve eredetben aláírva Spinola Mark által a titk. levéltárban, francia fordításban a Hist. des Troubles. I. 170. l. Sajátságos, hogy a pápai nunciussok levelei közt, melyeket Rački kiadott, egy sincs, mely e tárgyban a nuncius által netán tett lépésekre nézve adatokat tartalmazna.

²⁾ Nádasdy Hochernek ápril 9. 1671. Titk. lev.

³⁾ A sürgető parancs a titk. lev. kivonatban Račkinál i. h. 511. l.

⁴⁾ N. ű. Reg. commissionisstube.

Hörwarth jobbnak találta volna, ha védte volna magát — egyhangulag igennel válaszoltak, mert a bíróság illetékes, lévén az e célra különösen kirendelve, és mert Nádasdy, mint ausztriai indigena — Pottendorf ura, — mint valószínű titkos tanácsos és kamarás, Leopoldnak mint császárnak és főhercegnek is hűséggel tartozik, nem csak Magyarország, hanem Ausztria ellen is mesterkedett, vétett, s az illetékesség ellen nem is tett kifogást; mert továbbá — és itt egy sereg külföldi criminálista hozatott fel — kijelentvén, hogy magát nem védi, nem védheti, bűnét több ízben, saját kezűleg aláírt többrendbeli vallomásaiban beismervén, további szóváltás immár felesleges. Minthogy a kamarai ügyésznek sem volt több mondani valója: a bíróság azonnal a per átvizsgálásához fogott. Kérdés támadt: kell-e előadót választani, ki áttanulmányozván az iratokat, csak kivonatot terjesztszen elő: vagy pedig egész kiterjedésükben olvastassanak fel az összes iratok? s a bírák, időkimélés végett az utóbbit választák, s azonnal hozzáfogtak az iratok felolvasása és meghallgatásához. Másnap reggel 8. órakor (ápril 7.) folytatták a munkát. Ámbár Nádasdy nem védte magát, a bíróság mégis tekintetbe vette mindazon körülményeket, melyek mellette szólottak, de az eredmény csak az volt, hogy ő felségsértő és pártütő, »mert minden alattvaló az« — így fejték ki cathedrai módorban e bűntények fogalmát, »levén minden kérdésnél a legelső« a helyes definitió — »ki a fejedelem, az állam ellen valamit kezd, vagy az ellenséghez fut, vagy az ellenséget valami módon fegyverrel, pénzzel, vagy tanácsosul segíti, vagy hozzá követeket, leveleket küld, neki titkon üzenet, az állam egyes tartományát lázítja, nyugtalanságot szít, a fejedelem ministereinek, rokonainak élete ellen izgat, a fejede-

lem és állam ellen készülő pártütésről tudomással bir, de azt fel nem jelenti, szóval roszakaratulag a fejedelem és országra nézve káros dolgokat mível». Nádasdy vallomásaiból és tetteiből nem volt nehéz a felségsértés és pártütésnek majdnem minden egyes esetét kiböngészni, s azért, midőn április 8-ikán a judicium delegatum az ítélethez fogott, egyhangulag bűnösnek találtatott. Hörwarth báró kezdé meg a szavazást és több jogtudós tekintélyre hivatkozva fej és jószágvesztésre adta voksát. Capliers, Bucellini, Andler, Brünnink hasonlókép nyilatkoztak, de már Abele a halálbüntetés súlyosítására a jobb kéznek levágását indítványozá, és Leopold, dr. Molitor és Krumpach indítványához csatlakoztak, mely Hochnernek helyeslését is megnyeré. Hocher legutoljára szavazott, és egy hosszabb beszédben kifejté, hogy Nádasdy, ámbár tetteit felfedezte, mégsem érdemelt, de nem is nyert kegyelmet a felségtől, jöllehet, ő maga, és mások is, a királynak 1669. decz. 1. Lobkowitzhoz írott levelét ily értelemben szeretnék magyarázni. Nádasdy sem azon jelentésében, melyet Donellan nyújtott be, sem abban, melyet maga irt, nem volt őszinte.

Sokat elhallgatott : mint a törökkel való szövetséget, a pénzfelverést, a portarablást vagy elferdítve adott elő. Két rendbeli nyilatkozatának formája sem volt olyan, hogy azt valódi önvallomásnak lehetett volna venni. Ő csak — általános eseményeket említve — azt mondá, hogy kész felvilágosításokat adni, ha kérdezik, és inkább társait vádolta mint önmönmagát. A császári leirat nem adott kegyelmet, hanem csak általánosságban ígérte, hogy jövőendő szolgálatai meg fognak jutalmaztatni, és elismerését fejezte ki meghódolása felett : mely meghódolásra ugyis köteles volt, és a sagani herczeg sem ígért neki szóval többet, mint a mi a

levélben volt; bizonyság arra maga Lobkowitz. »Azonban — tevé önnönmagának az ellenvetést Hoher — mondhatná valaki: a felség levele után Nádasdyt az udvarnál, a titkos tanácsban megtúrte, őt színe elé bocsátá, magán kihallgatáson fogadta, vele barátságosan bánt, mi mind azt mutatja, hogy neki megbocsátott, mert a ki barátságot mutat; az a netaláni sérelmet már elengedte; de ez okoskodás csak magán emberekre áll, nem pedig fejedelmekre nézve. A színlés vétek a magán emberben, de erény egy királyban,« és e szörnyű tételének igazolására a francia és a szenttörténetre hivatkozott.

Felemlité különösen XIII. Lajos eljárását, saját természetes testvérei: a Vendome hercegek ellen, mi az előtt 45 évvel történt. IV. Henrik és D'Estrées Gabriellenek két fia — Caesar Bretagne helytartója és Sándor a maltai rend franciaországi nagy perjele, összeküldtek volt a király ellen. A nagy perjel kibékülést keresett a királylyal és hatalmas miniszterével Richelieuvel, ki késznek is mutatkozott őt kegyelmébe visszafogadni, ha Caesar herczeg is az udvar előtt megjelen. A nagy perjel biztosítékot kért testvére számára, és Lajos király mondá: »szavamat adom, hogy nem fogok vele másképp bánni, mint veled,« mit még is tartott, mert midőn a két testvér megjelent, mind kettőt elfogták és Ambois várába vitték. ¹⁾ Dávid — folytatá — halálos órájáig nem állott boszút Joabon Abner és Amasának meggyilkoltatásáért, hanem barátságot színlelt, mert gyengének érzé magát szemben hadának fővezérével, de boszuját fiára Salamonra hagyta, ki Joabot a szentek

¹⁾ L. erre nézve Martin, L'histoire de France. XI. 236. Hoher. Gramond-ot idézi.

szentjéből is kiragadta és megölette. Ő felségének sem volt 1667—1668-ban elég serege. A várak nem voltak kezében. Nádasdy mint országbíró sok bajt okozhatott volna. Nem is volt még egészen tudva gonoszsága, büntetését tehát a közjó érdekében el kellett halasztani! A judicium delegatum magáévá tette elnöke nézetét, és Nádasdyt fej- és jószágvesztésre ítélte, »mert úra és királya kárára ligákat kötött, Magyarországot idegen hatalom alá akarta hajtani, egy veszélyes követküldésben — a törökországit érték — közreműködött; nem csak maga összeesküdött, de másokat is arra csábított, titkos gyülekezetekben vagy személyesen vagy megbízottja által résztvett; tanácsokat tartott, mikép lehessen a vármegyét és a nemességet nyílt lázadásnak megnyerni? Tudott a felség személye ellen készülő merényletről, és azt csak nagy későn és akkor fedezte fel, midőn a felség arról már másfelől is értesült. A postát, a felség titkos correspondenciájával megrabolta, a leveleket elolvasta és megsemmisítette. A Bányavárosokból jövő császári pénzt, az országuton czinkosai által el akarta fogatni; a császári tanácsban halott bizonyos nagy titkot elárult; egy ártatlan személynek — Panajottinak, kit azonban nem neveztek — meggyilkoltatását tanácslá, Magyarország rendeihez egy lázító, irtóztató beszédet készített és más gyalázatos, büntetésre méltó tetteket követett el, melyeket maga beismert, melyeket saját írásai tanúsítanak és melyeket — saját szavai szerint — maga sem tudott menteni.« »Ennél fogva — végződék az ítélet — a judicium delegatum érett megfontolás után elhatározá, hogy . . . Nádasdy Ferencz minden tisztjétől és méltóságától megfosztassék, javai elkoboztassanak, emlékezete örökre eltöröltessék, személye pedig

a hóhérnak átadassék, ki a maga módján és helyén, jobb kezét és fejét levágja, neki megérdemlett büntetésül, más hasonszőrüeknek elrettentő példájára!» Ezen ítélet annál is inkább helyesnek látszott, mert Nádasdy — még 1669-iki feljelentése után is — folytatta ellenséges lázító működését, mint Szenthe Bálint, Hidvéghy Mihály és Nagy Ferencz vallomásai tanusíták, és mert a magyar törvények, jelesen, Szent István II. könyvének 51. fejezete, és a Hármas könyvnek több helye szerint is az, ki a Nádasdyéhoz hasonló tetteket követett el, felségsértő, pártütő, és hűtellenek volt tekinthető, kit a magyar jog szinte halállal és jószágvesztéssel sújtott. A kifogást, a mit a magyarok ne talán az aranybulla ellentállási záradékából vonhattak volna, előre elüthetni vélte Hocher a megjegyzéssel, hogy András király törvénye ugyan megengedi az ellentállást törvénytelen intézkedésekkel szemben: de a felség el nem ismeri, hogy ő törvénytelen tetteket vitt volna véghez, és a törvény semmi esetre sem engedi meg a töröknek való meghódolást, vagy fegyverfogást, hanem legfeljebb azt, hogy nem kell engedelmeskedni a törvénytelen parancsoknak. ¹⁾

A következő két nap (april 9—10) a bíróság Fran-
gepán perét tárgyalta, és illetékességét meg állapította. Fran-
gepán ugyan az ellen tett kifogást — mondták — de elkésve,
csak a viszonzulásban, különben is ő, mint a belső-ausztriai
hadi tanács tagja, kamarás, segniai főkapitány, és belső-
ausztriai indigena az osztrák törvények alá is tartozik;
nemzetségének kiváltságát, hogy csak a magyar király le-

¹⁾ Tanácskozási jk. april 8. 1671. »Relatio succinctissima Criminalis Processus contra Franciscum comitem de Nádasdy cum voto Judicií delegati« Per kivonat a t i t k. l e v.

het bírása, okmányilag nem igazolta, e kiváltságát a család hűtlensége folytán úgy is elvesztette, de a judicium delegatum ellen fel sem volna hozható, mert az mint a királyi hatalomnak közvetlen kifolyása, olyba veendő, mintha a császár vagy király maga ítélne.

Frangepán védelme nem tudta meggyőzni bírait arról, hogy minden a mit tett, csak a császár iránt való hűségéből történt. Megemlékeztek egy szenvedélyes leveléről, melyet még 1665-ben, kevéssel a vasvári béke után, a mainzi érseknek írt, tele kifakadásokkal a kormány és a békekötés ellen. Az ugyan magában véve nem tetszett képtelenségnek, hogy valaki az ellenséghez álljon, hogy hazájának, fejedelmének szolgáljon, és olvasott emberek, mint Hocher, a szentírásból Judith, a profán történetből a persa Zopyrus példáit idézhették, több mással le a legujabb korig: de semmi ok sem volt elhinni Frangepánnak, hogy ő is ezen, nem épen gyakori, példákhoz tartozik. Hisz maga kiszalasztá, hogy a segniai kapitányság miatt haragudott a felségre. A Bargigli-féle utasítás — melynek a bírák nagyobb súlyt tulajdonítanak, mint maga dr. Frey — szintén ellenséges indulatáról tanuskodott. Forstall őt viperának és javithatatlannak mondá. Hogy akkor — midőn a császári sereg már közeledett és minden lázadási terv dugába dőlt — Bécsbe jött Zrinyivel, mit sem bizonyít jólelkűsége mellett. Feljöttek, mondták, mert máshová nem mehettek. A felvidéki felkelésről mit sem tudtak. A töröktől féltek. Keletre tehát el volt zárva az út. Nyugotról jött Spankau. Délről Herberstein és Breiner, kik az Olaszhonba való utat elzárták. Északra, Pozsonynak nem mehettek, mert ott rájuk ismeretek volna: kénytelenek voltak tehát a császár lábaihoz menekülni. A császár mult évi marcziusi kiáltványát, jegyzé

meg Abele bíró tásainak helyeslése mellett, nem hozhatja fel Frangepán kimentésére, mert arról neki, midőn Csáktornyáról elszökött, még tudomása nem volt, a fegyvert tehát nem e kiáltványra tette le. A mi pedig az ősök érdemeit illeti, van azok mellett árnyék is, és idézte Bonfini történetét, hogy két Frangepán, János és Bernát, volt rebellis II. Ulászló király idejében, és értett egyet a törökökkel: magának vádlottnak érdemeiről pedig semmi adat nem tanuskodik. ¹⁾ Ily felfogás mellett csak természetes volt, hogy a *judicium delegatum* midőn ápril 11-ikén az ítélethez fogott, Frangepánt is halálra ítélte, indokolásul felhozván: hogy Zrinyi szövetségét a törökkel fel nem fedezte, sőt maga is hozzá állott; Csolnics kapitánynak levelet irt, melyben a császári fegyvereket és az egész német nemzetet legyalázta, és lázadó terveit kifejté; Zágráb városát, Horvátország rendeit és népét pártjára csábitani törekedett, bizonyos, a Száván Petriniában szállítandó élelmet elfogott; több ízben Törökországba küldött, a vlakkokat és ugynevezett püspöküket a császártól elvonni igyekezett és bizonyos utasításban, melyet ő másokkal koholt, aztán maga olaszra fordított és bizonyos helyre küldött, a császár fenséges személyét hallatlan ocsmány gyalázásokkal illette. ²⁾ Most Zrinyi Péter perére került volna a sor, de az még nem volt befejezve. Dr. Strelle oly könnyen vette dolgát, hogy csak ápril 8-ikán ment a viszonzólevelet végett Németujhelyre, a miért is Abele, Ho-

¹⁾ Hogy Konrádin halálát is felhozták volna Frangepán ellen, annak a periratokban nincsen semmi nyoma, nem is lett volna valami szerencsés, sujtó példa.

²⁾ Abele votuma ápril 11. 1671. titk. lev. után Rački i. h. 511—517. ll. *Relatio succinctissima des Criminalprocesses wider den Frangepan. Titk. lev.*

cher megbízása folytán, ápril 10-kén keményen megdorgálta, és megparancsolta, hogy a viszonzválasznak ápril 13-ikáig késznek kell lenni, az ily esetekben éjjel, nappal kellvén dolgozni. ¹⁾ E szigor használt, és Strelle ápril 14-ikén beadta viszonzválaszát, mely a leghosszabb perirat volt Zrinyi és Frangepán pereiben, de valami ujat nem tartalmazott. Recapitulatioja volt az német nyelven némi jogi sallanggal felczifrázva mind annak, mit Zrinyi már különféle alkalomkor leveleiben, elleniratában kifejtett. Uj csak a versio volt, mit Bargigli utasításáról mondott : hogy tudniillik Zrinyi Frangepán felségsértő művét Bargiglivel olvasván, azt oda sem adta, hanem magánál tartotta — az eredetit nála is találták : Bargigli pedig, hogy Frangepán észre ne vegye önkényű cselekvésüket, úgy felelt a markeznek, mintha utasítása szerint járt volna el Lengyelországban.

Zrinyi vagy is nevében Strelle e viszonzválaszában kifogást tett az eljárás és a bíróság ellen. Ő, Zrinyi, magyar, kit csak a hazai törvények kötnek, ki felett csak a magyar király ítélhet tanácsosaival az ország törvényei értelmében. Magyar nemest, mielőtt kellőleg meg nem idézték, és annak rendje szerint el nem marasztalták, még a királynak sem szabad letartóztatni, mint az a Hármaskönyv I. részének 9. cziméből, Mátyás és II. Ulászló törvényeiből világosan kitünik. ²⁾ De a bíróság — miután ápril 15 és 16-ikán

¹⁾ Abele levele Strelléhez ápril 10. 1670. Titk. lev. mely Rački ur figyelmét elkerülte, valamint a Zrinyi peréről szóló referenda is, mert különben nem közölné a viszonzválaszt marciushavi datum alatt, még Frangepánnak viszonzválasza előtt.

²⁾ Rechtlicher Gegenschluss oder Exculpationsschrift junctis legitimis petitionibus Graffen Petri von Zrinyi der Zeit zu Wienerisch Neystatt liegenden Gefangenen. Rački 466—494. ll.

az összes szóváltásokat mellékleteikkel végighallgatta, ápril 18-ikán, ugyanazon okokból mint Nádasdy és Frangepán perében, illetékességét megállapítá. Zrinyi ellen Abele lépett fel, eszének, tudományának és a bán iránt táplált ellenszenvének egész erejével. Végig ment egyes tettein, olyat is említve beismert tényként, mint hogy Eperjesen 1669. izgatta a rendeket : ne egyezzenek ki, mit Zrinyi soha sem ismert be, és a Lex Julia és commentatorai nyomán könnyen kimutatta, hogy Zrinyi pártütő és felségsértő, hisz maga mondá : »hogy tette, a mit tehetett.« Nem is áll mentsége, hogy ilyenekre nem volna elég esze. »Van neki, csakhogy gonosz álnok, rebellis és nagyravágyó.« De ennél meg nem állapodott. Figyelmezteté a bíróságot, hogy Zrinyi épenséggel semmi kiméletet nem érdemel, mert a kéznél levő 3 rebellis közt ő a legfőbb, a legveszélyesebb, a legártalmasabb. Nem volt rebellio, melyben részt ne vett volna. Czimborált Wesselényivel, ennek halála után Apaffyval, a felvidéki magyarokkal. Saját fejéből küldé -- Nádasdynak és Frangepánnak tudta nélkül -- Bukováczyt Törökhonban, mintegy az ország nevében. Midőn Apaffy, a török tilalmára, nem segíté, Rákóczy Ferencz, veje által törekedett terveit kivinni. Nádasdy is czimborált Gremonville-lel, de pénz tőle el nem fogadott : Zrinyi azonban 12,000 forintot kapott. Nádasdy és Frangepán nem izgatták Rákóczyt felkelésre, nem küldték Gichát Francziaországba, Bargiglit a lengyelekhez. Ha Nádasdy a gyalázatos oratiót irta : Zrinyi azért nem jobb, mert tőle származik a szinte oly infamis Bargigli-féle utasítás. A vallatásoknál sem tagadott egyik sem oly szemtelenül, mint ő ; egyik sem irt a börtönéből oly fennhéjázón ¹⁾

¹⁾ »Arrogantius.«

mint ő; egyik sem kapott 1669-ben kegyelmet a császártól és esett vissza oly gyorsan a roszbá; egyik sem szedte úgy rá a császárt a zágrábi püspök és Forstall által kezdett alkudozásokkal, szóval egyik sem oly gazember, oly hitszegő, oly lázadó, mint ő. ¹⁾ Abele tehát indítványozá, »hogy Zrinyi Péter halálra ítéltessek, feje és jobb keze levágassék, minden jószága elkoboztassék, levágott feje a Muraközben kitüzessék, mert ő többet vétett, mint másik két társa, hasonlónak akart lenni ő felségéhez, Horvátország fejedelemségére törekedvén, mit Nádasdy és Frangepán nem tettek, méltó tehát, hogy fejével ne korona hanem lándsa vagy karó érintkezzék.« A fejnek kitüzését a bíróság mellőzé, egyebekben azonban Abele indítványát elfogadta, mert Zrinyi »mint az ítélet mondá »többekkel ő felsége, felkent ura királya ellen összeesküdött; veszélyes terveit még azután, is hogy kegyelmet nyert, folytatta; e végből idegen országokba bizonyos embereket küldött és mindent megtett, a mit tehetett terveinek kivitelére. Csáktornyan a császári hadak ellen ellentállásra készült, ágyukat állíttatott a bástyákra, öröket rendelt a keresztény részek felé. A magyar felvidékiekhez küldött, azokat izgatta; sokakat magához vont. Bűnös terveibe Frangepánt is beavatta, és őt a császári örökös tartományok megtámadására utasította. Bűnös céljaira Törökországban és másutt pénzt és katonákat keresett; a császár egyik haditsztjétől, kit pártjára csábitott, — Tattenbachotérték — segélyt kért. Kapronczát álnoksággal hatalmába ejteni törekedett; 1670. marczius havában néhány jó emberének Beszterczebányára irt, nekik

¹⁾ »Et finaliter keiner kein ärgerer schelmb, Verräther und Rebell als er.« Abele votuma, Rački i. h. 523. l.

istentelen terveit felfedezte, és őket izgatta, ne béküljenek ki a felséggel, hanem ragadjanak fegyvert, mit azok meg is tettek, fellázadtak, ártatlan vért ontottak. A vlakkokat és ugynevezett püspököket is magához akarta csalni. Egy bizonyos egyént, bizonyos helyre, oly utasítással küldött, melyben ő császári felségének legmagasabb személye, felséges családja és kormánya a leggyalázatosabb módon rágalmaztatott.« Midőn ez ítéletet april 18-ikán meghozák, ép esztendeje volt, hogy Zrinyi Frangepánnal Bécsbe jött. E körülmény nem került el Abele figyelmét, és örömeiben sikere felett még az ülésben néhány rossz latin distichont, és egy epithaphiumot csinált a még élő emberre, melyben említé, hogy Zrinyi hajdanában mondá : »Sors bona nil aliud,« csak jó szerencse legyen, és más nem kell, most pedig csak »mors bona«-t kívánhat — jó halált és semmi mást. »Itt fekszik Zrinyi Péter, előbb a haza hőse, később elárulója. Utas ne dicsérd nyugta előtt a napot.« ¹⁾

Bármily feketének tűnt is azonban fel Zrinyi Abelének, és a bíróságnak, azt még sem tagadhatták, hogy a

¹⁾ Epitaphium Zrinyis, so ich in ipsa sessione, nach abgelegten diesen meinen voto per Dei gratiam ex tempore gemacht :

»Mirandum ! Ante annum venisti hac luce Viennam

Nunc in ea ad mortem diceris esse reus.

»Sors bona« nil aliud quondam preferre solebas,

Dicere nunc poteris : »Mors bona« nil aliud.

Hic jacet in tumulo Petrus Cognomine Zrinus,

Qui fuit ante heros, proditor ast patriae.

Ergo diem ante occasum non laudare viator.

Convenit est et enim regula falsa, semel,

Qui bonus existit, quod talis desinat esse

Felix perpetuo, qui bonus et pius est. Rački i. h. 526.

közüvélemény másképp ítélt felette. Nem csak Zrinyi, hanem az egész világ úgy vélte, és nyíltan beszélé, hogy a császár kegyelmet ígért Zrinyinek, ha fiát Bécsbe küldi, vagy ha azt nem is tette volna, ezen tette által a kegyelmet megérdemlette.²⁾ Abele már votumában kifejté, hogy midőn Leopold Borkovich által Zrinyit kegyelméről biztosítá, az csak szólásmód, feltételes ígéret volt; és a felségnek eszeágában sem volt kegyelmet adni neki, mert ugyanaz nap Spankaut kiküldé, hogy őt leverje és élve vagy halva kézrekeritse. S ha mind a mellett a császár kegyelmet ígért volna: az csak tettetésből történt, mert inkább gondolt a közbiztonságra, mint bosszura.« De a kegyelemre — mondá Abele a bírósági határozat támogatására — Zrinyi soha sem volt méltó, mert, még akkor is, midőn az udvarhoz közeledett mindig álnokul és ravaszul cselekedett. »Zrinyinek habozása, kapkodása a mult év marczius és aprilis hónapjaiban, nagyon könnyüvé tevék — legalább a külső színre nézve — e vádjának bebizonyítását, mert csak a tényeket kellett chronologiai rendben egymás mellé állitania. »Marczius 10-ikén 1670-ben — mondá Abele — irt először Rákóczynak, hogy keljen fel; 12-ikén elküldte Zrinyi Miklósnét Csáktornyáról, 16-ikán felküldte Borkovichot Bécsbe, de nem mint a maga követjét, mi az első csalás. Nem is adott neki megbízást, nem is volt e küldéssel más czélja, mint megijeszteni a császárt, hogy vele minden áron kibéküljön és ez a második csalás,« és így tovább menve

²⁾ »Die ganze Welt ein grosses Fundament und Geschrey machet, alss wan Euer kayserlich Majestät ime dadurch und auch bei oder gegen Überschickung des Sohns einen pardon versprochen oder er wenigist durch Überschickung des Sohnes eine Gnadt verdient.«

Zrinyinek 12. csalását sorolá fel : míg Borkovich Bécsben járt, újból lázító levelet irt marc. 20-ikán Rákóczynak és segélyért a mainzi választóhoz fordult; ugyanekkor — marczius 21-ikén — ír átkozott levelét Frangepánnak. Marc. 23. felküldé Forstallt, a leggyalázatosabb feltételekkel, és másnap már megbizást irt alá Frangepán számára, hogy a horvátországi rendekkel egyezkedjék, ő felségét e megbízásban egy szóval sem említvén. A visszatérő zágrábi püspöknek kitérőleg felelvén, egy nappal később, hogy vele beszélt — ötöd napra, hogy Forstall elutazott — marc. 27-ikén Szeverovichot Boszniába ¹⁾, april 2. Ivanovich Ferenczet Kanizsára, april 5-ikén Tomasit Budára küldé török segélyért, még pedig a legutóbbi elküldés az napon történt a melyen Forstall Bécsből Csáktornyára visszatért. April 6-ikán irt Forstall Herberstein Miksának, állítsa meg a császári sereget a Muraköz ellen való menetében, ijesztgetvén őt a törökkel, és midőn Forstall april 13-ikán Bécsbe érkezett Zrinyi fiával, hozott ugyan magával levelet Zrinyitől, hogy feltétlenül meghódol, de még sem akarta az eléje szabott feltételeket elfogadni, miből világos, hogy a meghódolás is csak színlett volt, nem feltétlen, hanem még Zrinyi akart mintegy feltételeket és törvényt szabni ő felségének. Felemlité még a judicium delegatum, mily nagyra vannak sokan a fiu felküldésével : de e felküldés Zrinyi bűnét nem kisebbiti, mert hová küldhette volna fiát jobb helyre, mint ő felségéhez ? A törökhöz ? a hol rosszabb dolga lett volna, s a hova a fiu nem akart menni, nem is mehetett, mert már dél és nyugot felé az utak mind el vol-

¹⁾ Abele itt Zrinyinek, mint feljebb láttuk, a dátumra nézve téves önvalloására hivatkozik.

tak zárva? Azonkívül nem adott utasítást Forstallnak, hogy mindent elfogadjon, és így épenséggel nem lehet mondani, hogy magát őszintén, feltétlenül ő felsége kegyelmére bízta volna ¹⁾.

A *judicium delegatum* ítéleteit felülvizsgálat alá vette Lobkowitz herczeg elnöklete alatt néhány tanács úr, kiket a császár e célra különösen kirendelt, leginkább olyanokból, kiknek tanácsával már eddig is élni szokott a magyarországi ügyekre nézve. E »deputierte geheime conferenz«-nek, mint nevezék, tagjai voltak: Schwarzenberg, Lamberg, Montecuccoli, a csehországi főkörmányzó — Oberstburggraf — Martinitz, egy nyugtalan, erőszakos, forrongó lelkű ember, ki évenként csak néhány hétre jött Prágából Bécsbe, hogy ott a császárt és udvart mindenféle tervekkel zaklassa ²⁾, Nostitz János Hartwig gróf, csehországi főkancellár, Bargiglinak hajdani gazdája, kinek ítéletére sokat adtak az udvarnál, Sinzendorf Lajos, osztrák kamara-praeses, Hoher és a két titkár: Dorsch és Abele. A tanács april 21. Lobkowitz herczeg szállásán gyűlt össze, és reggeli 7 órától délutáni kettőfélig, és ismét délutáni negyedfél órától esti kilenczig együtt ülven, át vizsgálta, és megbirálta a *judicium delegatum*nak mindhárom ítéletét. A 3 per formalitásai ellen nem volt semmi kifogás. Nádasdy ítéletére nézve is mindnyájan egyetértettek, annyival is inkább, mert ő felsége őt már 1668. september havában elfogathatta volna Fekete László feljelentése folytán, de nem tévé, és neki időt hagyott a javulásra, melyet Nádasdy

¹⁾ »Relatio succinctissima des Criminalprozesses wider Peter Graffen von Zrin,« Titk. lev. a Račkinal i. h. 519—529. ll. kiadott votumok ennek csak töredékei.

²⁾ Zorzi 133. Michieli 152. a velencei követjelentések közt i. h.

oly rosszúl használt fel. A mi Frangepánt illette, némelyek meg akarták kimélni a szerencsétlen ifjút a kézcsontki-tástól, mert hisz ő Vitnyédy átkozott tervéről mit sem tudott! de a többség helybenhagyta a bíróság ítéletet egész szigorúságában, mert — mondák — ha Nádasdy kezét levágják a gyalázatos »Oratio« miatt; miért kelljen kimélni azt, ki a Bargigli-féle utasítást írta és javította? Hasonló okok mellett kell, hogy hasonló legyen az ítélet.

Még több pártfogásra talált Zrinyi Péter. Három voks — gyaníthatjuk, hogy a scrupulosus Schwarzenberg, a kegyességre hajló Lamberg és talán még gróf Nostitzé — a mellett volt, hogy foszszak meg Zrinyit minden méltóságától, vegyék el jószágait, ítéljék el örökös fogságra, és vigyék oly helyre, a honnan ki nem szabadulhat, de ne vegyék el életet. Ősei — mondák e nézet emberei — annyi érdemeket szereztek! A felség leveleiben hozzá és a zágrábi püspökhöz kegyelmet ígért. Ő maga 1670. ápril 7-iki levelében feltétlen meghódolását bejelenté, fiát felküldé s e felküldés akkor nagy dolog volt! hisz mindig azt lehetett halani, csak jöjjön fel a fiú, és félig kezünkben lesz az apa is. Felemlíték, hogy midőn Zrinyi feljött, Lobkowitz saját kocsiját küldé érte, saját kocsijával hozatta a városba. Felhozták az okot, jó volna egynek megkegyelmezní, ne mondassák: hogy egyet sem kimélték meg, és végre hivatkoztak Forstall példájára, kit a császár és ministerei több ízben kegyesen fogadtak, kinek jutalmat ígértek, ha Zrinyit felhozza, s aki jutalmát, egy püspökséget, meg is kapta. Nem igazságos pedig jutalmazni azt, ki valakit valami tette rábirt, és büntetni azt, ki az óhajtott cselekvényt maga teljesítette.

Az ellenfél, élén magával a sagani herczeggel, leg-

könnyebben ez utolsó ellenvetésre felelt. Az igaz volt ugyan, hogy Forstall kunyorálásai ép ez időben végre némi eredményre jutottak, de ő nem lett püspökké, hanem csak ajánló-levelet kapott a pápához, nevezze őt ki hazájában Irorszáiban valami püspökségre, és 500 forintot, hogy személyesen Rómába mehessen; így valami nagy jutalmat nem nyert ¹⁾. Hogy pedig egyáltalában jutalom ígértetett neki, az csak azért történt, mert a hozzá hasonló emberekkel így szoktak bánni mindenütt. A többi védvek sem maradtak válasz nélkül. Az ősök érdemére Nádasdy és Frangepán is hivatkozhatnak; az legfeljebb ok a keményebb büntetésre, mert minél nagyobb valaki, annál inkább kell büntetni, ha vétkezik; annál nagyobb például szolgál büntetése az alsóbb rangoknak. Mit kelljen tartani az állítólagos kegyelemről, a fiú felküldéséről, magának Zrinyinek feljövételéről: bőven ki van fejtve a *judicium delegatum* szavazatában. Igaz, hogy Lobkowitz saját kocsijában hozta Zrinyit a városba, de az, mint másutt is megesett, csak azért történt, hogy őt e barátságos külszin által az ágostoniak kolostorából, hová magát megvonta, a honnan, mint asylumból kivenni nem lehetett volna, kicsalják és elfoghassák, mert féltő volt, hogy ha ott marad, egyszerre csak czimboráinak ösztönzésére álruhát vesz, kiszökik és a lázadás tüzét harmadizben is fellobbantja. Fogság, habár holtig való, nagyon csekély büntetés oly nagy bűnökért. Mit mondana a világ, ha Nádasdynak — ki szinte kapott levelet a csá-

¹⁾ Forstall nem nyerte meg a püspökséget, és 1676-ban ismét Bécsben találjuk jó barátságban, a mint látszik, Zrinyi Péter leányával, Rákóczynéval és a Rákóczy-házzal. Thaly k. I. Rákóczi Ferencz halála, temetése. Századok 1873, 663. l.

szártól és egy régibb összeesküvésnek volt feje — Frangepánnak, ki csak bűntárs volt, meg kellene halni: és Zrinyi a legújabb lázadás feje és vezére, életben maradna? Mit mondana a pápa, ha védencze lefejeztetnék: az pedig — kiért az eretnek szász fejedelem készül közbenjárni — kegyelmet nyerne? Ha Zrinyi büntetése enyhítették: meg lesz akadályozva a repartitio és más, Magyarországra nézve célba vett rendszabály, mert a magyarok ismét vérszemet fognak kapni, szabadabban fogják emelgetni szárnyaikat, folytonosan zaklatni fogják a császárt Zrinyiért könyörgéseikkel, míg a béke tart: ha pedig valami szerencsétlen török háború vagy más valami baleset adná magát elő: kiszabadulását feltételként fognák követelni, mert a míg ő él, benne fognak bizni és őt fogják vezérüknek tekinteni. Zrinyitől javulás nem várható; ha ő megmarad, a közjó nyilvános botrányára és kárára, ő felsége sohasem lesz biztonságban. Ismeretesekek Miklósnak és ezen Péternek ártalmas praktikái ő felsége ellen. Zrinyi még fogságában is folytonosan fenyegetné a felség életét és nyugalma. Ő, ki társai közül legkevesebbet ismert be, legtöbbet tagadott, legvakmerőbben irt börtönéből, életben maradjon: Nádasdy pedig, a ki magát legmélyebben megalázta, legtöbb bánatot mutatott, legtöbbet vallott, meghaljon? Elég, hogy a felség Rákóczynak megkegyelmezett derék anyja miatt, ki fia rebellióját felfedé, őt a rosztól a végső eszközökkel is visszatartá és így »e tékozló fiu mintegy anyjának ajándékozott:« de mit mondana a tisztos világ, ha a legújabb felkelésnek nemcsak ez egyik, hanem másik feje is életben hagyatnék? Példát kell tehát állítani. A kegyelem csak romlására szolgálna a közjónak. Zrinyinek és másik két társának meg kell halni! Bűnhődjék e három, hogy

a nagy sokaság példájukon megrettenjen és okuljon. II. Ferdinánd is megerősíté a halálos ítéletet a cseh lázadók ellen. Ő felsége se habozzon, annál is inkább, mert ez ítéletek által még bizonyos szelidséget és kegyességet tanusít, a mennyiben olyan czégéres lázadók és pártütők még szigorubb s kegyetlenebb büntetést érdemeltek volna és e nézet határozottá lőn.

El lévén ekkép végezve, hogy Zrinyi, Nádasdy és Frangepán halálra küldessenek, Lobkowitz herczeg feltevé a kérdést: hogy és miképen menjen véghez a kivégzés? Mi történjék a holttestekkel és főkép mikép biztosittassék a császár személye netaláni zavarok, vagy gyujtogatás esetére?

A tanácskozmány részletes javaslatokat tőn e tárgyban a császárnak. A halálos ítélet kihirdetését — mondák — a judicium delegatum két-két tagjára kell bízni, egy lovag és egy jogtudósra, kik azután mindig az elítéltek körül maradjanak, rájuk vigyázzanak, tőlük talán még egyet-mást megtudjanak, s e tisztre legalkalmasabbaknak látszottak a lovagok közül Krumpach és Abele. Gyóntatót szabadon választhatnak az elítéltek, csak olyat ne, ki gyanús és azért Nádasdyhoz sem Donellant, sem más landstrassi augusztinust, kikhez Zrinyi is szállt vala, nem szabad bocsátani. Felesleges és semmi jóra sem szolgálna, ha az elítélteket rokonaik vagy ismerőseik még meglátogatnák, hogy tőlük bucsut vegyenek. Németujhelytt ugyan aligha fog ilyesmi történni, mert Zrinyi és Frangepánnak nincs senkijük a közelben: de igen is lehet ily eset Bécsben, Nádasdynál. A delegatum judicium küldöttei igyekezzenek tehát őt jószerével az ilyen kívánságtól elvonni; de ha mégis nagyobbik fiát, vagy Bécsben levő asszony leányát — Draskovich Miklósnét — látni akarná, azt meglehetne neki en-

gedni, azon megszorítással, hogy azok vele sem titkon, sem magyarul, hanem csak a két bíró előtt és németül beszélhessenek. Vejeit azonban — Draskovich és Pálffy — semmi esetre nem szabad hozzá bocsátani.

A végrehajtás napjára nézve nem határoztak véglegesen, de úgy vélték, hogy Zrinyi és Frangepán három nappal Nádasdy után végeztessenek ki, hogy mindkét végrehajtásnál ugyanazt a katonaságot lehessen használni.

Hogy Zrinyi mint főrebellis és Frangepán nyilvánosan végeztessenek ki, nem volt kétséges; Nádasdyra nézve azonban sok tekintet tanácsolta, hogy ne végezzék ki a »Hohe-Markt«-on, mint valami közönséges gonosztévőt. Nagy családból származott; előkelő rokonsága volt, a pápa érte közbenjárt, s azonfelül tartottak, hogy a nyilvánosság előtt, valósággal-e vagy tettetésből? örülési roham fogja meglepni, mi a végrehajtást megakadályozná, vagy a nép között zavargás fog támadni, kivált ha a hóhér le nem ütné első csapásra mindjárt fejét, mi nagyon könnyen megtörténhetik. Legjobbnek látszott tehát őt nem egészen nyilvános helyen végezni ki, annál is inkább, mert ez még a kegyelemnek és kiméletnek is némi színét viselé és a tragodia színhelyéve a bécsi városház termét, az ugynevezett Burgerstubent választák, a melyben az előtt 36 évvel Kratz ezredest végezték ki, ki a 30 éves háboruban Ingolstadtot a svédek kezére akarta játszani, midőn terve nem sikerült, hozzájuk átszökött, de a nördlingeni csatában a császáriak fogságába esvén ¹⁾, fejével lakolt hitszegéseért.

A halálra ítélték, minthogy minden méltóságuktól már meg vannak fosztva, mint közönséges gonosztévők Bécsben

¹⁾ Kratz sorsára nézve — kit Rački hibásan Cratnak olvas —
1. Francisci Trauersaal III. 1017—1024 ll.

és Németujhelyen a városi törvényszéknek adassanak át s a pálczát az illető város birája törje el. Ha istenes dolgokról, lelkük üdvéről akarnak beszélni a kivégeztetésnél, beszéljenek, de mihelyt politikára térnek át, meg kell verni a készen tartott dobokat. Ha a rokonok kérik a holttesteket: ki kell adni; különben tisztességesen, de pompa és fény nélkül kell őket eltemetni. A hóhér — becstelen kezével — ne nyuljon hozzájuk, ha csak elkerülhetetlenül nem szükséges vagy maguk nem kívánják. A végrehajtás toilettjét: a haj levágását, a ruhák lehuzását — mint ilyen nemes származású személyeknél szokás — saját komornyikjuk vagy más cselédjük végezze. Végre még egy »nehéz« kérdés foglalkodtatá a tanács urakat. Lehet-e? tanácsos-e az elítélteket, mielőtt a vérpadra lépnének, még a kinpadra vonni? A 17. század criminalis joga azt általában megengedte, mert a halálra ítélteteket már holttetemeknek tekinté, kiknek semmi joguk többé az életre, az emberi kiméletre! És ez elv ellen sem a judicium delegatum, sem a Lobkowitznál üléselő bizottság nem tett semmi kifogást: de tagadólag válaszoltak Lobkowitzék a kérdésre, ildomos-e a jogot a 3 főúrra nézve foganatba venni, hogy tőlük még egyet-mást, különösen arra nézve, mennyiben igaz a Bársony püspök mondása: hogy a felség életére még 40—50 ember tör? kitudhasanak? Mert — mondák a ministerek — meg lehet, hogy az elítéltek a kinpad gyötrelmei közt még ártatlan embereket is feladnának, mire van példa. De továbbá: ha nem vallanak, hanem meghalnak a kínzás alatt, — mi különösen a beteges, közsvényroncsolta Nádasdyn megeshetnék — nem mondaná-e a világ: nem tudtak rájuk semmit kisütni, azért agyonkinozták őket? Ha pedig — mit sem vallva — kiállanak a kinpadot és mégis kivégeztetnének:

szintén kész volna a vád, hogy nem sült ki ellenük semmi, és mégis el kellett vérzeniök ártatlanul. Legjobb lesz tehát — volt a határozat — őket, különösen Nádasdyt, a kivégzés előtt még a kinpaddal fenyegetni, hogy bűntársaikról és legujabb gonosztetteikről még valamit valljanak. Remélhető, hogy a lelki kinzás is eredményre fog vezetni. Különben hármuk halála is eléggé biztosítani fogja a császárt, sőt az egész világ rokonszenve és helyeslése fogja kísérni tettét, hogy a bűnösöket nem a kinpadon kicsikart, hanem önkéntes vallomásaik alapján ítélte halálra és így az igazságszolgáltatás szigorát kegyelmességével enyhítette ¹⁾.

A »geheime Conferenz« ezen véleményével el volt döntve a három fogoly sorsa, mert Leopold tanácsosai után indult. Ő maga nem haragudott a szerencsétlenekre. Az ugyan nem jól esett neki, hogy Nádasdy — kivel oly gyakran találkozott — áskálódott ellene úgyszólván akkor, midőn beszélgetett vele: de mit csinált Zrinyi a távol eső Muraközben? vagy Frangepán a Száva mentében? az rendes kedélynyugalmát meg nem háborítá. De tanácsosai, kivált Hoher, már hónapok óta ösztökélték. Folytonosan mondák neki, hogy a kegyelem most a bűnösök iránt valódi kegyetlenség volna legtöbb alattvalója iránt. A magyarok féltelen vadságát meg kell törni. Jogaikra, szabadságukra alaptalanul hivatkoznak, mert nem hivatkozhatnak jogra, privilegiumra az, ki magát arra méltatlanná tette. Kár volna hallgatni a rokonoknak, hazafiaknak könyörgésére: mert, ha azoknak sikerül kegyelmet kinyerni, azt maguknak tudnák be érdemül, és épenséggel

¹⁾ A Lobkowitznál tartott gyűlésre nézve lásd a Račkinál kiadott két relatiót i. h. 530—542. ll.

nem tulajdonítanak a felség jóságának. Istennek — mondá egyszer Hoher — nincs kedvesebb áldozat, mint a párt-
ütők vére, mely által elég tétetik a bünös multért, üdvös
példa adatik a jövőre és a mi az első pillantásra rettentő
szigor, azt jóvá teszi a haszon, mely belőle a közre háram-
lik. A halottak nem harapnak — »mortui non mordent!«. Ő nem akarja Leopoldot kegyetlenségre csábítani, nem
a szent Numa és a szelid Titusból Busirist vagy Syllat
csinálni. Maga sem a vérnek embere, hanem »Minerva sze-
rencsés árnyékában növekedett«; de vannak esetek, midőn
a szigor a valódi kegyelem, és egy kis érvágás gyógyítja
meg a beteg testet. »Erővel haragudnom kell — írta Lipót
ily befolyások alatt ápril 22-én egy bizalmas levelében
Pötting grófnak Madridba, — és meg lehet, hogy legkö-
zelebb porba hullott fejekről fog hallani a világ!«¹⁾ Mind
a mellett III. Ferdinándnak Ausztriában divó Praxis Cri-
minalisa szerint az elítéltek pere még a titkos tanács
plenuma elé került, melyben maga a császár elnökölt. (apr.
25.)²⁾ Itt jelen voltak a császár miniszterei, és az örökös
tartományok legfőbb méltóságai: Lobkowitz és Ditrichstein
Ferdinánd hercegek, az utóbbi a császárnénak főudvarmes-
tere, jó udvaronc, de semmi más, ki soha sem foglalkozott
a politikával; Schwarzenberg, Lamberg, Martinitz, Nos-
titz, Montecuccoli és Sinzendorf régi ismerőseink; gróf
Stahremberg Henrik Vilmos udvari főmarsall és gr. Dit-

¹⁾ Lipót Pöttingnek ápril 22. 1671. Majláth i. h. V. 97. Gut-
achten des Hofkanzlers Freyheren von Hoher i. h. 68. és kk. 11.

²⁾ Ha a pápai követ Račkinál i. h. 544. l. Ápril 25. írja: Si
tenne hieri mattina appunto avanti la Maesta . . . consiglio« és a
keletben a másoló nem hibázott, tévedett.

richstein Gundakker — jelentéktelen ember, mint hercegi rokona — főlovászmester; Gróf Auersperg Farkas Engelbert krajnai, gróf Stahremberg Boldizsár Konrád — Rüdiger atyja — ausztriai, gróf Trautmannsdorf Frigyes Zsigmond, styriai helytartók. Gróf Sinzendorf Albert, Eleonora anyacsászárné főudvarmestere, Frangepánnak jó ismerőse, eszes ember, ki ellenkezőleg herceg Ditrichsteinnal igen gyakran ártá magát az állam ügyeibe, gróf Souches Lajos tábornagy, most varasdi generalis, bécsi térparancsnok, ki hazáját Frankhont, mint hugenotta, elhagyá, hadi pályáját a 30 éves háborúban a svédeknel kezdé, később a császáriak szolgálatában folytatta, Brünnt Torstenson ellen dicsőséggel megvédte, és a legutóbbi törökháborúban Lévánál győzött, (1664.) míg Montecuccoli Zrinyivárnál tétlenkedett, nem barátja az olasznak, kit csak szabatudósnak tartott, elszánt vitéz katona, de semmivel sem jobb a többi német tábornokoknál, gr. Sprinzenstein Miksa az Enns alatti Ausztriának Landmarsallja, gróf Königseck Vilmos birodalmi alkanczellár, eszes, de — mint mondák — megvesztegethető fiatal ember, és végre Hoher Pál ¹⁾).

A gyűlés reggeli 7 órától déli 12 órán túl tartott. Abele és Leopold referálták a pereket, melyeknek kivonatait Abele készítette pontosan, kimerítően. Mindegyik perben közölve volt a keresetlevél, alperes védelme, és a bíróságnak véleménye az ítélettel, bő kivonatban. A fontosabb okmányok egész kiterjedésükben bevétettek a referárába,

¹⁾ Az egyes megjegyzések Puffendorf idézett jelentésén 69. 71. ll. és a velencei követjelentések i. h. Zorzi 131. és kk. ll. Morosini i. h. 151. és kk. Souchesra nézve Militär Conversations lexicon VII. 710-ik l.

akár hivatkozott rájuk a vádlevél, akár a védelem. Így Nádasdy perében — mely az első volt — előfordult a judicium delegatum kinevezése, Nádasdy nyilatkozata, hogy lemond a védelemről, a Donellan által beadott memoriale, Nádasdy 1669. novemberi levele, és Leopoldnak »handbilletje« a sagani herczeghez. Frangepán perénél felolvasták a Csolnics kapitánynak írott levelet és Zrinyi levelét 1670. marc. 21-ről. E két per egy-egy órát vett igénybe, Nádasdyé 7-től 8 óráig, Frangepáné 8—9-ig tartván. Hosszabb volt Zrinyi pere, mely tizenegyedfélig elhúzódott, melyben a Frangepánnál is előfordult két levélen kívül még felolvasták: Frangepán Orfeus levelét likkai Ali béghez, német, Zrinyi két levelét Rákóczy Ferenczhez, latin fordításban. Felolvasták a levelet, melyet Leopold a zágrábi püspök által, melyet Lobkowitz april 2-án 1670. Forstall által küldött Zrinyinek. Fel a Forstall-féle feltételeket, a zágrábi püspöknek márczius 29. Varasdról kelt jelentését, Zrinyinek 1670. april 7-iki meghódoló nyilatkozatát, a Forstall által april 15. 1670. kitöltött charta bianca szövegét, Zrinyi meghatalmazását Frangepán számára, egyezkedni a horvát rendekkel, mind azért, hogy a mennyiben Zrinyi mellett szólnának — e hatásuk Abele maró kritikája által lerontassék. A Lobkowitznál tartott gyűlés is előterjeszti jelentését, még pedig külön azt, melyben a kivégzés modalitásai felett határozott, és külön a szavazást a foglyok sorsa felett a többségnek bő indokolásával, hogy Zrinyi Péter életének nem lehet megkegyelmezni, s ez utóbbihoz a miniszterek még nyomatékkal hozzá tévék, hogy már tavaly is szükségesnek látták Zrinyi halálát, és semmit sem adtak — april 10. 12. 1670. — Forstall beszédeire, a fiúnak megígért felküldésére.

A referada után az egész nagy tanácsban nem volt egy hang sem, mely a foglyok mellett felszólalt volna, és kifogás nélkül helybenhagyák mind a három halálos ítéletet, a kivégeztetésnek mindazon módoszatait, melyet a »geheime Conferenz« Lobkowitznál javasolt, azon egy kivétellel, hogy mind a három rab halálát egy napra, még pedig april 30-ikára határozták. Lipótnak nem volt kifogása tanácsosai véleménye ellen. Helybenhagyta ő is a halálos ítéleteket, rendes, hideg közönyösségével, mely a távolabb állók szemében azonban, az önmegtagadó igazságosság és kötelességtudás színét vevé magára. ¹⁾

Ez alatt a pozsonyi delegatum judicium sem szünetelt. April 4-én újra megkezdé működését, és egész april haván át oly hévvel folytatta, hogy tárgyalások, tanukihallgatások, tanácskozmányok és végzések egymást érték, és a bíróság titkára, Kissevich Horváth György majdnem leroskadván a munka alatt, átkozott minden rebellist, kik miatt ekkép kellett fogyasztania életét ²⁾. A repartitio és az Ausztriában fogoly nagy urak pere előre veté árnyékát;

¹⁾ Succinctissima Relatio — vagyis a perkivonat, mely referáltatott — Nádasdy, Frangepán, Zrinyi peréről, mely Račkinál nincsen kiadva; a Lobkowitznál april 21. tartott gyűlés két relatioja, Račkinál i. h. és a kivégzés napjára nézve a végzés u. o. 543. l. Zorzi és a pápai követ april 25-én, u. o. keveset tudnak. L'animo di Cesare — írja Zorzi, april 28. 1670. Rački i. h. 518. — e altre tanto pieno di bontà quanto impareggiabile clemenza. Tuttavia la gravità del delitto et l'obligatione di non lasciar impuniti li delinquenti per le conseguenze lo trasporterà forse a confermare qualche sentenza di sangue et di morte,« mely sorok összetartva Lipót bizalmas levelével Pöttinghez igazolják a szövegben kifejtett állításomat.

²⁾ Kissevich Horváth György kamarai tanácsos levele Andrássy Miklóshoz, apr. 28. 1671. Pozsony, Sándor-gyűjtemény.

magukat a birákat is a félelem hajtá. Nem mertek már semmiben sem opponálni, hanem csak az udvarnak kedvét keresték. Legvilágosabban kitűnt ez ápril 10. azon tanácskozmányban, melyet a bíróság a felett tartott, lehet-e a pártütőknek minden vagyonát elfoglalni? vagy pedig úgy kell-e őket tekinteni, mintha gyermekeikkel, testvéreikkel megosztottak volna, és ez osztályosoknak részét nem szabad bántani?

A magyar jog és gyakorlat mindig az utóbbi felfogást követte le az 1659. 104. törvényczikkig, mely a gyermekeknek, testvéreknek — sőt ott, hol a lányok is örökölték — a leányágnak jogát is nyíltan fenntartá. Az összes magyar történetből csak három esetet lehetett felhozni — Robert Károly, Zsigmond király és II. Ulászló idejéből egy-egyét — a midőn ezen általános jogelv mellőztetett, és Nádasdynak börtönében mindig az volt még vigasza, hogy ha el is ítélik, javainak csak $\frac{1}{12}$ részét foglalhatják el, és abból is le kell vonni adósságait, a többi 11. rész 11 gyermekének maradván. ¹⁾

Az udvar emberei vitatták, hogy mindent le lehet foglalni, de csak e kétes értékű három praecedensre hivatkozhattak, s azért midőn szavazásra került a dolog, és a törvényes szokás szerint a rangban legutolsó — Korompay — kezdé meg a voksolást, ő kijelenté, hogy a Hk. I. R. 16. czime, és az 1659 : 104. t. cz. szerint, a már világon levő fiúk részét nem lehet lefoglalni. Véleményében osztottak a királyi tábla tagjai: Kerekes, Orbán, Pesthy, Mednyánszky ítélőmesterek : csak Bársony János tartá a dolgot kétségesnek és Zsigmond király I. decretumának eleje és

¹⁾ Nádasdy jegyzetei végnapjaiból. K a m. l e v.

végére hivatkozott, melyben ellenkező rendeltetett, míg az alországbiró Mórócz tiszttársaihoz csatlakozott, de csak az ősi vagyon tekintetében. A személynök azonban már a legszigorúbb véleményt pártolá. Szerinte, oly merényleteknél, melyek egyenesen a király ellen intézvék, mindennemű vagyont le lehet foglalni. Gubasóczy a királyi táblai birákhoz csatlakozott, és Bársony ellenében igen találólag megjegyzé, hogy Zsigmond törvényét a későbbi Hármaskönyv megszüntette, mely még II. 66. czimében is támpontot nyújt az enyhébb felfogásnak. Már óvatosabb volt Zichy. Ő Mórócz véleményét pártolá, ámbár megjegyzé, hogy ha az ember a büntett nagyságát tekinti, majdnem azt mondaná, hogy minden vagyont le lehet foglalni. Forgách hosszú beszédben fejtegeté, hogy a jószágok a hűség jutalmául adatnak; ha tehát valaki hűtelenné lesz, minden birtoka elvész, de azért késznek nyilatkozott a szavazattöbbség előtt meghajolni. Nem úgy a primás és Rottal. Szelephényi felmenté, hogy Lipót király és császár. A császári jog szerint a bűnösöknek minden vagyona elvehető. Itt pedig a császári jognak is van helye, mert a lázadók őt mint császárt is megtámadták, császári birtokaitól is meg akarták fosztani. »Hallottam a nádor szájából — mondá — hogy a császár csak egy bottal fog kimenni az országból!« Egyéb-iránt a politika sem engedi, hogy a császári jogokon csorba ejtessék. »Mit fog mondani a külföld?« kérdé Rottal, »ha emberek, kik az országot fel akarták forgatni, a felség életére törtek, oly kiméletes bánásban részesülnének? Vajon nem vették-e volna el a lázadók, ha győznek, a felség hiveinek minden jószágát? Miért legyen kegyesebb a felség, midőn ez által csak a világ jogérzetét botránkoztatná meg?« Az elnököknek véleménye azonnal más fordulatot adott a

dolognak s a szavazás most már felülről lefelé, egészen más eredményre vezetett mint az előbb. Szinte felesleges volt, hogy a primás még egyszer felszólalt, és ecsetelte a párt-
 ütők rettentő gonoszságát, kik a felséggel szintén kimélet
 nélkül bántak, sőt meg is ölték volna. A józan ész paran-
 csolja, hogy velük is úgy kell bánni. Azonkívül ha a felség
 az országon kívül nem kénytelen tisztelni a fiúk jogait :
 miért ne tehetne hasonlót belül a határokon? Igazságtal-
 anság sincsen a dologban, mert ime, Isten is az egész em-
 beri nemzetet sujtá az egy Ádámnak vétke miatt. Forgách
 sietett a primáshoz csatlakozni, mert a büntett oly nagy
 hogy minden törvényt elnémit. Hasonlót tett Zichy, felhoz-
 ván atyja esetét, ki Bethlen idejében, mint a király hive
 elfogatván, ha a rebellisek győznek, minden vagyonát el-
 vesztette volna. A személynök csak következetes maradt,
 midőn a primás véleményét elfogadta; Gubasóczy azonban
 kénytelen volt elismerni ép ellenkezőjét annak, amit előbb
 állított. A törvények — mondá — kétesek; az akkori tör-
 vényhozók nem is gondoltak oly szörnyű büntetésekre, mint
 a minők most lőnek elkövetve, a felségnek tehát joga van
 a természeti igazságot követni, a tételes törvények mellő-
 zésével. Végre pedig az egész királyi tábla Korompay álta-
 kijelenté, hogy ha a régi törvényhozók oly szörnyű, nem
 csak az ország, hanem maga a király személye, sőt az egész
 keresztény világ ellen intézett merényletről álmodtak volna,
 más törvényeket hoztak volna. Ennél fogva : errores sol-
 vunt conditas leges, és ha világos törvény nem is, de a lel-
 kiismeret és igazság szava mondja, hogy a gonosztevőknek
 minden vagyonát különbség nélkül el lehet foglalni. ¹⁾

¹⁾ Acta Delegationis Judicii. K a m. 1 e v.

A husvét után való első terminusra, april 6-ikára Gyulaffy László és tiszántuli társai idéztettek meg : Kende Gábor, Uray Mihály, Mikolay Boldizsár, Lónyay Anna, Wesselényi Pál, Bessenyey Mihály, Apagyi Mihály és Torma Mihály ecsedi várnagyok, Balkó Pál, Szinnyey Ferencz, Szikszay István, Ács János, Sámolyi Ferencz, Sándorházy Ferencz, Déchey János, Ujváry Boldizsár, Pinkóczy János, Mártony Tamás, Almásy Péter, Beleznay András, Bagossy László, Körössy György, Kende Ferencz, Kemecey György, Hedry Boldizsár, Kádas György, Jancsó János, Sulyok János, Ratkay Lajos, Miskolczy Péter, Dezszy Péter, Gönczy István, Pataky István, Pinczés András, Szentmihályi György, Fejes János, Egeressy János, Csathó Albert, Széchy Mária követe, a menekülő Szepessy és Szuhayhoz, és Kökényesdy György, mint a gombási mészárlásnak egyik élt okozója. A bíróság a megidézetteknek egyikét sem látta; mind elmaradtak, s ennél fogva mint makacsokra, kimondatott a fej és jószágvesztés büntetése. April 17-ikén szintén oly tömegesen idézték meg a vádlottakat. Negyvenötnek kellett volna megjelenni. Egy — Görgei Gábor — betegséggel igazolta elmaradását. Bochkay István, Petróczy István, Szuhay Mátyás, Szepessy Pál, Ispán Ferencz, Keczer Menyhért, Bornemissza Mihály, Farkas Fábíán, Hanyi Péter, Nemessányi Bálint, Várady Jónás, Forgách Miklós, Radics András, a mozgalomnak mind tevékeny tagjai; kisebb, jelentéktelen emberek: Pap László, Halassy Lajos, Fáncsikay László, Szilágyi Gáspár, Pap Dániel, Ujhelyi János, Darvay Ferencz, Kálmán másképp Borsoló András, és Báthory Zsófia védencei, a Rákóczy ház emberei, kik nem mertek a fejedelem asszony védő szárnyai alól kilépni: Kazinczy Péter, Melczer Lajos, Baranyay

György és Baranyay Gáspár, Petrikovich Mihály és Korda István : nem jelentek meg, és mint makacsok elmarasztaltattak. Baksa István, Fáy László, Nikházy István, Fáy István, Veres Mátyás, Dobay Székely András, Szentkirályi Mihály, Véber János, Guth Dániel, Miller Dávid, Lakatos György, Mokcsay János, Gombos Imre, Daróczy István, Szegedy András, Medgyesy András, Káthay Ferencz azonban megjelentek a judicium delegatum színe előtt. ¹⁾

E megidézettek és a még megidézendők között azonban sok jelentéktelen ember volt, kiknek vétke néha csak egy-két kiszalasztott szóból állott. Dobay Székely András és Lakatos György úgy nyilatkoztak, hogy a felség nem tartja meg a diplomákat. Tályai János az oltári szentség imádását bálványozásnak nevezte. Telkibányai István, tornamegyei pap azt mondá : ki kell irtani a katolikusokat. Szegedi András állítólag a régen mult nagyidai tumultusban előcsahos volt. B. Melith Zsigmond, a tiszamellék egyik főura, valakit — a ki most ellene vallott — fenyegetett, hogy megnyuzzák, ha a felséghez tart. Szirmay István pedig egy tanú szerint egyszer egy Vitnyédy által tartott gyülekezetben részt vett : de hogy ott valami tiltott dolgot végeztek volna ? azt már a tanú nem tudta. Mindezek és más hasonlók felett a királyi tábla birái a német doctorokkal összeültek, és miután Melithet és Szirmayt még külön is kikérdezték, a judicium delegatum elé azon véleményt terjeszték, hogy az ilyen vádlottak, részint — mint Dobai Székely András, Lakatos, a katolika vallás rágalalmazói — nem is tartoznak a judicium elé, hanem illetékes birájukhoz utasítandók, részint mint egészen büntelenek, reversalis mel lett

¹⁾ Az illető jegyzékek és periratok a k a m 1 e v.

hogy ha kívántatnék »ismét megjelennek,« szabadon bocsátandók. Az utóbbiak közt volt Bálintfy János, Nádasdynak bizalmas embere, de nem társa az összeesküvésben, Szentiványi Mihály, Báró Melith és Szirmay. Szigorúabb volt a kir. tábla azok irányban, kik a jelen felkelésre vonatkozólag tettek lázító nyilatkozatokat, mint Petrőczy Ferencz, Pathay István, kik mondták volt: Inkább »Allaht« akarnak hallani Magyarhonban, mint »wer da«, vagy mint Gönczy István, ki »inkább fejét akarta veszteni, semhogy Kassán német katonaságot lásson!« Ezek ellen pert véleményezett, és a judicium delegatum helybenhagyá a bíráknak mind felmentő, mind perre utasító véleményeit, csak Baksára nézve volt kétséges a dolog. Hűségét a felség iránt, szolgálatait, nyilvánvaló tények bizonyíták: de voltak ismét adatok, melyek őt gyanús színben tünteték fel. Ilyen volt szerencsétlen nyilatkozata a pataki várban, »hogy most már hozzá kell látni a dologhoz,« melyet kereken nem tagadhatott, és jelenléte a gönczi gyűlésen, április 11-ikén. A valódi tényállás — úgy látszott a bíráknak — csak per útján volt tisztába hozható, de Szelepchényi és társai a pernek megkezdése előtt még újabb vizsgálatra, és behatóbb megfontolásra utasíták őket, és hason kedvezményben részesíték Ujfalussy Zsigmondot. Barkóczy Ferenczre nézve még inkább szétágaztak a vélemények. Hatalmas pártfogói voltak, és Rákóczy Ferencz kedvező bizonyítványt adott neki. Önvallomása azonban — mint másként nem is lehetett — ellene szólott. Nem tagadhatta, hogy ő vette el Stahremberg kardját, és a bírák pert indítványoztak ellene, de a commissio tagjai arra nem láttak elegendő okot, mert azonnal a császári sereghez csatlakozván, hűséget fényesen kimutatta. (Ápril 17.). Midőn a bírák tovább is ragaszkod-

tak véleményükhöz, a kérdés — szintén nyereség a vádlottra nézve — függőben maradt. Mind a mellett mind őt, mind Istvánt, külön-külön házakba, fogságba tették. Istvánt is kihallgatták ápril második felében, és vallomásai sok fényt vetettek a murányalljai, stubnyai, szendrei, gyűlésekre, kiváltképen pedig feltárák a Rákóczy-féle rövid felkelés belső, titkos történetét, minek azonban a judicium delegatum kevés hasznát vette, mert a főszereplők kívül estek már hatalma körén. Egyébiránt a Barkóczyaknak, főkép István urnak vallomása mégis oly fontosnak látszott, hogy annak egyes töredékeit — mik Zrinyi Péter működésére vonatkoztak — Bécsbe küldék, és ott Zrinyi Péter perirataihoz csatolák, mi semmi más pozsonyi vallomással sem történt. ¹⁾

Azok közül, kikről nem volt kétséges, hogy perrel fognak megtámadtatni, ápril 17-ikén Káthay Ferencznek, 18-ikán Bartakovich János, Bezzegh György és Bezzegh István, Fischer János, Chmelius Dániel, Faragó Istvánnak, 20-ikán Wesselényi Ferencz, Thökölyi István, Csáki Ferencz, Dobay András, Vitnyédy István »elhunyt rebellisek« örökösinek ügyét, kik ellen a pert egy külön febr. 20. 1671-ikén kelt mandatum rendelé el²⁾, vette fel a fáradhatatlan bíróság.

Káthay Ferencz épen nem tartozott az összeesküvés főemberei közé. A vád ellene csak az volt, hogy : 1668-ban többen Encsen házában gyűlést tartottak és a törökhöz

¹⁾ Barkóczy vallomása kiadva 1671. ápril 23. Act. Jud. Del. K a m. l e v. A Bécsben levő töredékeket kiadta Rački i. h. 374. l. hibásan az 1670-ik évhez, P. Horváth naplója i. h.

²⁾ E mandatumot közli Bethlen i. h. 90. l. benne Bory örökösai is említettnek.

küldtek; hogy Stahremberg elfogatása után, mint abauji követ, Rákóczy üdvözlétére sietett és végre, hogy tudott Czeglédy erdélyi utjáról, segélyt nyújtott neki a »Sion várának« kiadására, mely műben a császárt rágalmazó kitételek foglaltattak. A rendes ide-oda beszélgetés után Gyulai György vádló és Hosztóthi István védő ügyvéd közt, april 20. és 21-ikén a dolog érdemére tértek. Az encsi gyűlés — mondá Hosztóthy, — melyen nem a behódolásról, hanem a már behódolt földnek türhető karban való tartásáról tanakodtak, a felvidéki főkapitánynak, Csáky Ferencznek engedelmével lőn megtartva, tehát nem képezett tilos cselekményt: míg a vádló fiscus már a tényben, hogy a törökhöz küldtek, hűtlenséget látott, melyet a szinte rebelliskép vád alatt álló Csákynek engedelme jóvá nem tehetett. Czeglédyre nézve a védelem beismerte, hogy Káthay a »Sion vára« czimű műre pénzt adott, hogy neve az ajánlásba betéessék, de áruló küldetésről, vagy a felséget becsmérő iratokról mitsem tudott. Rákóczyhoz sem azért ment, hogy őt még inkább fellázítsa, hanem csak, hogy tettének okát megtudja, és őt veszélyes lépésektől visszatartsa. A két első pontra nézve Káthay esküvel akarta magát kitisztázni; a harmadik tekintetében tanukra hivatkozott, társaira, kik vele a követségben jártak. Ezek is rebellisek — felelt Gyulai — és mit sem bizonyíthatnak! Azért hogy megvannak idézve — volt a válasz — még nem következik, hogy bűnösök, és rebellisek! és a védelem a tanúk kihallgatását, és Káthay felmentését kérte. A judicium delegatum azonban jónak látta a per folyamát megszakasztani, mint megszakasztá Bartakovich János és társainak perét, mely Káthayéval egyidejűleg folyt, ugyanazon védő ügyvéd mellett, ki itt is az idézésnek sora, rendje ellen próbált

kifogásokat tenni ¹⁾ : a Wesselényi és a többi örökösök pere miatt.

Még mielőtt Wesselényi Ferencz ellen a pert felvették volna, Rottal már ellenszenvre hangolá bírótársait a nádor emléke iránt. Felhozá, mint áskálódott már régebben, a török háború idejében ellene — Rottal ellen — és mint vette észre ismét ő — Rottal — már azon időben, hogy Wesselényi oly dolgokat tractál, minőket előtte még egy nádor sem tractált vala. (Arpil 17.) ²⁾ A holt nádor helyett fia és örököse László gróf lőn megidézve, ki ez időben Lengyelországban tartózkodott, s egy emlékiratban kifejté volt, hogy nem akar perelni a felséggel, kihez mindig, a közel mult zavaraiban is, hűséggel ragaszkodott. A perfelvétel napján (april 20.) képviselője — Nozdroviczky István — menté, hogy az árvizek miatt nem jelenhetett meg személyesen. László gróf egyébiránt — mondá — mit sem tudott atyjának tetteiről, vele ellenségeskedésben élt, tőle semmiféle szerzeményi jószágot nem örökölt.

A Thökölyi árvák : Imre, Éva, Mária helyett Herics Tamás jelent meg Thuróczmegyéből, és mert a kiskoruaknak gyámjuk nem volt, gyámért könyörgött. De megjelent Eszterházy Ferencznek ügyvédje is, mint Thököly Kata képviselője és tiltakozott a többi árvák külön képviseltetése ellen, mert megbizója a törvényes gyám és a fiscus sem akarta az árvák képviselőjét elfogadni, mert azok mint kiskoruak, ügyvédet törvényesen nem vallhattak. A zavart a a judicium delegatum azzal vágta ketté, hogy Eszterházy Ferenczre bizta az árvákat, mint gyámra, ki már korábban

¹⁾ Káthay és Bartakovichék pere a k a m. 1 e v.

²⁾ Act. Jud. delegat. K a m. 1 e v.

szorgalmatoskodott ügyükben, és most nejének és az árváknak védelmét Raymannus Mihály kezébe tette le.

Csáky Ferencz kiskoru fiáért Istvánért maga az anya, Czobor Erzsébet jelent meg és ajánlá — magyarul — gyermekét az ítélőszék és a felség kegyelmébe. Dobay András örökösekép özvegye Szinnyi Merzse Zsuzsánna mint kiskoru András, Sámuel, Gábor, Imre, Pál és Sándor fiának gyámja, Vitnyédy örökösekép meg fiai : János, Pál és Zsigmond jelentek meg, Dobayék és a két elül nevezett Vitnyédynek Herics Tamás, Vitnyédy Zsigmondnak pedig Hosztóthy viselvén képét. Ezen perek közül azonban egyik sem lett befejezve e hóban, és közbe még Chernel György pere is esett, mely april 21-ikén vette kezdetét. Chernelt is Hosztóthy védte, ki most már belátván, hogy a leszállító kifogásokkal czélt nem ér, a fiscus — Gyulai — még az nap előterjeszthette az alapvadat. Chernelt a vádló az összeesküvés egyik legrégibb tagjának tekinté : működését látta, azon időponttól kezdve, hogy Bethlen Miklós az országban járt a terebesi gyűlésig. Ott volt mint egyik főember Encsen Káthaynál, Kassán, az eltiltott gyűlésen, Patakon, midőn Stahremberget elfogták, és Kassát mint Rákóczynak egyik követé, elpártolásra akarta birni. Védője hiában igyekezett a vádlevélnek egyes tételeit megdönteni, vagy a vészes következtetéseket, melyeket a fiscus belőlük vont, meggyengíteni. Vádlott az állítólagos titkos conventiculumokban csak nyilvános, a haza közjávára szolgáló, lépéseket látott. Stahremberg elfogatását ellenzé, mely tette nézve egyébiránt a császári mandatum bünbocsánatot adott. Perét a bíróság szintén félbenszakítá, de felmentésre semmi remény sem mutatkozott. Félelmében tehát — úgy látszik — Chernel Cseróczynak uj vallomásokat tőn, melyek ugyan

az összeesküvés főmenetére nem vonatkoztak, de egyes embereket compromitáltak. Elbeszélte mit mondott neki Semsey György már kassai fogságában, Eperjesen viselt dolgairól. Mit hallott Kazinczy Pétertől: hogy szathmári tisztek Rákóczyval tartottak. Felemlité, hogy Szuhay Mátyás, Hartyáni András kassai kamarai tanácsost, — és talán Cseróczy ellenségét — jó magyarnak tartá, neki Zrinyi Péter leveleit megmutatta, és hogy Hartyáni neki — Chernelnek — és fogoly társa Kubinyi Lászlónak mondá: ha minket sértettek volna úgy, mint titeket, mi tizszer annyit tettünk volna. Szorgosan elmondott egyes adatokat, melyekből a gyanú Holló Zsigmond szintén kassai kamarai tanácsos és Káthay Ferencz ellen némi fegyvert kovácsolhatott: midőn azonban az országos ügyekről kérdezték, dolgokról, melyek őt magát is terhelhették volna, figyelemre méltót nem tudott. ¹⁾

Azonban nem minden pert hagyott a judicium delegatum e hónapban befejezetlenül. Fáy Istvánt felmentette, Bónis Ferencz és Fígedi Nagy Andrást halálra ítélte. Fáy István, Lászlónak testvéröccse, jelen volt — a mint láttuk — Patakon, midőn Stahremberg elfogatott. A fiscus azon felül még vádolá, hogy Rákóczy követje volt más rebellisekhez. Perét Káthayéval egy napon vették fel (ápril 18.). Vádló és védő — Gyulai és Hosztóthy — ugyanazok voltak, de a per már harmadnapra (ápril 21.) befejeztetett. Fáy bebizonyította Rákóczy levelével, hogy csak vendégségre volt hivatalos, véletlenül jött Patakra és lett tanuja Stahremberg elfogatásának. Bebizonyította, hogy nem csak

¹⁾ A különféle periratok a k. m. lev. Ugyanott Act. jud. delegati és Chernel György vallomása ápril 29. 1871.

nem mozdítá elő a felkelést, hanem a német sereg jövetelkor, Gönczön a fegyverkezésnek ellentmondott, a szendrei németeket élelemmel segíté, és hivatkozott a felség 1670. april 22-iki mandatumára, mely bünbocsánatot ígért mindazoknak, kik azonnal elállanak Rákóczytól. E mandatumnak azonban Gyulai oly értelmet igyekezett adni, hogy az nem is ígért kegyelmet, nem is szólt egyeseknek, hanem a megyéknek; legfelsőbb megyei tisztviselők támaszkodhatnának rá; továbbá a feltétel sem teljesült, mert nem Fáy és társai állottak el Rákóczytól, hanem Rákóczy hagyta eszerben a rebelliot. Fenntartá tehát vádját annál is inkább, mert Fáy, ha részt nem is vett, de hallgatag beleegyezett Stahremberg elfogatásába, és ez által, a Hk. II. R. 83. czime és II. Ulászló VII. decretumának 9. törvénczikke szerint, magában a tettben is bünössé lett: de a iudicium delegatum e rabulista okoskodásokra nem hallgatott, és tekintetbe véve főkép később tanúsított loyalis magaviseletét, teljesen felmenté a jelentéktelen férfit. ¹⁾

Bónis és Figedi Nagy András pereit már ekkor be voltak fejezve. Bónis eredetileg marczius 20-ikára volt megidézve, de a határnap april 4-ikére halasztatott. Bónis ügyvéd nélkül jelent meg, mert a kit ő választott, az még távol volt, betegség miatt Szepesmegyében, és bátran — mint szokása volt — nyílt, hímezetlen szavakban kijelenté a biróságnak, hogy ő már eddig is ártatlanul raboskodott, a felség meglegegedhetnék eddigi fogságával. A biróság, legalább

¹⁾ Fáy István peréről — melynek irományai a k. m. l. e. v. vannak — Korneli is elég részletes és hű tudomással bir. *Fragm. Hung.* II. 307. és kk. II. Fia, Gábor, katolikussá lön, és Kornéli által nagyon dicsértetik.

szinleg megütközéssel hallá szavait, ¹⁾ de azért neki april 6-ikára halasztást adott, a mely napon a vádló Liphart György — bár Bónisnak még nem volt ügyvédje — a do-log érdemébe, az alapvádba bocsátkozott. Bónis — mondá Liphart — nyíltan elpártolt ő felségétől. Kimondá, hogy többé nem lesz királya, és hogy az ország meghódol a töröknek. Buzgólkodott a török szövetség mellett, előmozdítá a felkelő sereg gyűjtését, és kikelt a felség rendeletei ellen. Miután még emlité, hogy Bónis résztvett Stahremberg elfogásában, Kassán járt mint Rákóczy követe, és megbizást vett ott a császárnak bizonyos pénzét elfoglalni, a mi végett levelezett is: áttért szerepére az april 22-iki mandatum után, és elmondá ama szenvedélyes nyilatkozatokat, melyeket ő felsége és a németek ellen tett, festé a tevékenységet, melyet az ellentállás szervezésében kifejtett, és kérte hogy mint pártütő és hűtelen, fej és jószág-vesztésre ítéltessek.

A bíróság ismét halasztást adott Bónisnak, és mert ügyvédje még most sem volt, védőül mellé Bolff Mártont nevezé, és azzal az alapvadat közöltetni rendelé. Bolff Már-ton ²⁾ Bónissal együtt jelent meg, nagy alázatossággal ki-jelentvén, hogy a felséggel perelni nem akar, a bíróság ha-tározatára azonban a védelemhez fogott, és mindenekelőtt

¹⁾ »Non veritus imperiose et non citra derogamen alte memo-ratae Suae M. S. existimationis quatenus S. M. S. in arresto hactenus innocentem J. perpressa detentione dignaretur esse contenta.« K a m. le v é l t á r b a n.

²⁾ A per fogalmazványában Bor áll, a hiteles alakban kiadott ítéletben Bolff, kijavítva Borból. Ugy látszik a fogalmazat hallás után készülvén, az író Bort értett Bolff helyett. Mindenesetre valószínűbb, hogy a gyorsan odavetett jegyzetekben, mint a hiteles kiadmányban történt hiba.

követelte amaz okmányok felolvasását melyekre a fiscus vádjában hivatkozott. A fiscus kérelmét ellenzé, mert a vádlott kötelessége előbb nyilatkozni; igaz-e a vád vagy nem? Élénk szóváltás után végre Bolff, felkapván a fiscus nyilatkozatát, hogy a litis contestatio után is felolvastathatnak az iratok, s fenntartván ahhoz való jogát, az érdembe bocsátkozott. Nem tagadta, hogy Bónis az embereknek — jelesen Bálintfy János, Gondel Zsigmond, és Dévényi Péternek — a török szövetségről beszélt, de csak mint oly dologról, melyet Kazinczy Pétertől hallott, ki pedig tudósítását Rákóczytól vette. Török szövetségre nem buzdított; a fiscusnak erre vonatkozó egy tanuja nem képez teljes bizonyítékot. Rákóczival nem értett egyet, sőt haragban volt a fejedelemmel. A katonatoborzásról tudott, de azt gondolta, hogy az a török ellen történik, a felség és Csáky engedelmével. Sohasem sem kelt ki a felség rendeletei ellen. Kassára Chernel vitte, de semmi oly dologban, mi ő felsége ellen lett volna. A felség pénzére sohasem leselkedett: csak bizonyos kereskedő pénzéről volt szó, ki azt Rákóczynak átadni vonakodott. Patakra Stahremberg elfogatása után esetleg jött. A mi pedig a német sereg ellen való felkelést illette: védő vázlatos képét adta az akkori helyzetnek. Spork, a megyék könyörgése, az országnak világos törvényei, az 1636 : 34 és 54, az 1647 : 5, az 1655 : 21, az 1659 : 25 cikk és Leopold királynak koronázási diplomájának ellenére — melyek mind tiltják az idegen hadak beszállítását — jött be. Ha ellene felkelt, azt a Hk. I. 9. czime értelmében Bónisnak bűnül felróni nem lehet, nem tekintve, hogy a hazai törvények kötelességévé teszik a kapitányoknak, hogy a szegény népet sanyargató, falukra szálló katonák ellen szigorú büntetésekkel lépjenek fel, és ez alól a felségnek

német hadai sem képeznek kivételt. A fiscus vádjára, hogy Bónis csödité össze a talpasokat : felelt, hogy ezeket még Rákóczy gyűjtötte. Bónis eléjük ment, hogy szándékukat — füzéri várát kirabolni — meggátolja, megmásítsa, s a ki az ilyen kóborok ellen csellel vagy erőszakkal él, az a hazai törvények szerint vétket nem követ el; kérte tehát, hogy védecze visszakapván jószágait, bocsáttassék azonnal szabadon, mert nem kapták valami bűnös tetten, hanem békés utban, Stropko felé menet támadták meg, foszták ki minden holmijától, neje ékszereitől, és fogták el magyar katonák.

Liephart fenntartá vádját. Abból magából — mondá — mit Bónis beismert, következik már a hűtlenség és fel ségsértés. Ha a török szövetségről csak beszélt is : már következik, hogy arról tudomással birt. Rákóczy követé volt Kassán : megdől tehát állítása, hogy ellenségeskedésben volt vele. Igaz, hogy a török mellett való buzditást csak egy tanú bizonyítja : de más pártütő tetteiről számos tanu tanuskodik. Tagadásai a fiscus bizonylataival szemben tekintetbe nem jöhetnek ; a mi pedig a kassai dolgot illeti, ha a pénz nem is volt a császáré, »hanem egyik hiveé : vádlott mégis bűnös, mert azt a rebellio céljára akarta fordítani.« Hiában védi magát az ország törvényeivel. A bécsi béke után az ország rendei állandó hűséget fogadtak a királynak és lemondtak minden lázadásról ; az ellenállás joga sem illeti az egyes embert, hanem az egész országot, azt is csak akkor, ha kellő ok van rá, mi pedig a mult évben nem volt, mert a király csak az 1550 : 7, 1547 : 4, 1546 : 25, 1556 : 23, 1548 : 14, 15. és ismét 1548 : 49. törvényczikkek által adott rendkívüli hatalmával élt az ország közbékéjének fenntartására. A törvények tehát, melyek után

vádlott oly orczátlanul kapkod, nem bizonyitanak mellette semmit, az sem áll, hogy nem tetten, nem folytonos üldözésben fogatott el. Azonban, feltéve, de meg nem engedve, hogy részben igaza volna : előbbeni tettei I. Ferdinandnak fennidézett törvényei szerint feljogosíták a felséget személyének, vagyonának letartóztatására.

A felség kegyelmét, mandatumát igénybe nem veheti, mert az különbséget tesz a lázadásnak szítói, főnökei, és követői közt? Melyikhez tartozzék valaki, az a bíróságtól függ, melynek ítélete alá bocsátja az ügyet. Bolff Márton ellenbeszéde végén ismét kérte volt a mellékletek felolvasását, de kérelme hallgatással mellőztetett. Most a vádlónak válasza után maga Bónis kért halasztást, de megtagadták. Bolff tehát ragaszkodott védelméhez s különösen kiemelte, hogy azért, mert Bónis Kazinczynek mende-mondáit tovább mondta, nem következik, hogy részes volt az összeesküvésben. Czáfolta a fiscus felfogását a bécsi békéről, és mondá, hogy az ellentállási jog a Hk. I. 9. czimén gyökerezik, melyet a bécsi béke megerősített, s azt sem egyesektől, sem az országtól elvitatni nem lehet; arra kellő ok is volt, mert a német sereg akkor jött az országba, midőn már minden lecsendesedett, mire a fiscus megjegyzé, hogy a Hk. I. 9. czimének olyatén magyarázata, minőt alperes ügyvédje megkísért, felforgatná az országot.

Már ekkor estére járt az idő, és Bolff, ki ugy szólván az egész nap beszélt, vitatkozott, még egyszer röviden összefoglalta védelmét és a felségsértés elkövetését még egyszer határozottan tagadta. Esti 7-kor maga a fiscus kérte: fejezzék be az ügyet, s a bíróság másnapra reggeli 7 órára hivatatott össze, hogy az allegatakat átvizsgálván, ítéletet hozzon.

A *judicium delegatum* april 9. félnapot — reggeli 7 órától délutáni két óráig — töltött el s april 10. meghozta az ítéletet, melyben a vádlevél legtöbb pontját bebizonyítotttnak vette és Bónist, mert: nem irtózott gonosz és hűtlen módon állítani, hogy a felség többé nem lesz király és Magyarország a török császárnak lesz hive és adófizetője; mert közreműködött lázadó katonák táborzásában; a felség rendeletei ellenében a török segélylyel fenyegetőzött; Kasán mint a rebellisek követe járt; a felség hadai ellen a felvidéket izgatva, ellentállásra talpasokat gyűjtött és mind e szörnyű tettei által, megfélemlítkezvén keresztény hitéről, ura, királya iránt tartozó engedelmességről, a király és ország ellen pártütést, lázadást tervezett és rebellis társaival, nem rettegven gonosz tetteinek büntetésétől, urának, királyának, a keresztény vallásnak veszedelmére, sok millio léleknek romlására, a törökkel akart szövetségzni: mint felségsértőt és pártütőt, sz. István törvényének II. könyve 51. fejezete, Zsigmond király I. decretumának kezdete és vége, a H. Könyvnek I. R. 13. 14. 49, a II. R. 12. 57. czimei alapján fej- és jószágvesztésre ítélte, »megérdemlett büntetésül; maradékának örökös gyászra, másoknak, kik talán hasonlóra volnának hajlandók, elrettentő példájára.« ¹⁾ Bónis pere között april 7. felvették Fígedi Nagy András perét. A régi katona szinte ügyvéd nélkül jelent meg és kérelmére hivatalból neveztek ki neki védőt, Sándor György személyében, ki Dunántúl híres ügyvéd, a reformata egyháznak egyik főembere, Veszprémmegyének egykor alispánja és 1662-ben

¹⁾ Bónis pere és ítélete a kam. lev. u. o. act. j u d. d e l. N. R. A. 691. fasc. 4. n.; 1728. fasc. 63. n.

országgyűlési követe volt ¹⁾ és a kit Bónis is szeretett volna védőjének. A korona-ügyészt Liphart György képviselte. A kifogások stadiumán hamar által estek. A vádpontokra a védőnek nehéz volt felelni. A vádat nemcsak számok alatt rejlő, névtelen tanuk támogatták. A fiscus Fáy László, Rákóczy Ferencz, Széchy Mária és főkép Leszenyei Nagy Ferencz vallomására hivatkozhatott. Nagy Ferencz bizonyította, hogy a vádlott Bochkay, Szuhay, Szepessy összeesküvésben részes volt és azt előmozdítá. Részes volt a murányi összeesküvésnek, hol a török szövetségről tanakodtak. Tudta Panajotti levelének történetét, Nádasdy gyilkos tervét és az 1670. ápril 22. mandatum után is még Berethkén lázadásra izgatott. A védő két halasztás után — ápril 7-ről 9-ikre és innen ápril 18-ikára — előzetes kérdésekbe, a vádbeli okmányok és tanuvallomások felolvasásába kapaszkodott és védelmét csak egy újabb határnapon — ápril 25. — terjeszté elő, miután előbb a császári kegyelemre hagyatkozott, de a bíróság perbeszédének előadására utasította. A védelem azonban nem volt szerencsés. Mint védencze önvallomásában: a murányi, szendrei, lipcsei összejöveleteket ártatlan dolgoknak akarta feltüntetni; más tényeket, mint p. o. a Panajotti-féle levélről való tudomást, határozottan tagadott. Nagy Andrásnak soha esze ágában sem volt összeesküvésre gondolni: kitisztázására azonban mást nem tudott felhozni, mint hogy esküt ajánlott ártatlansága mellett. A mi a tályai gyűlés után történeteket illeti — mondá Sándor György — hallgassák meg magát Nagy Andrást,

¹⁾ Thaly Kálmán barátom szíves közlése után, ki anyja után e Sándor családból, jelesen György bátyjától Gergelytől, kiről mgé alább szó lesz, származik.

ki legjobban felfogja világosítani a dolgok valódi menetét, saját ártatlanságát és a bíróság a fiscus ellenzése daczára, hogy nem lehet a megállapított eljárástól eltérni, a perbeszédek befejezte után színe elé idézte a rabot. Figedi Nagy Andrásnak védelme azonban csak abból állott, hogy minden vádbeli állítást kereken tagadott, de tagadása — legalább részben — azonnal megczáfoltatott. A bíróság ugyan is, — *stante sessione* — elküldé Bársony János ítélő mestert Széchy Máriához és Barkóczy Istvánhoz, ki a nevezetteknek azon vallomásaival jött vissza, hogy Figedi Nagy András csakugyan résztvett a szendrei gyűlésben, melyben a blazovai jószágról, de a pártosságról is folyt tanácskozmány. Erre a bíróság kiküldé a feleket és még az nap meghozta az ítéletet, melyben Figedi Nagy Andrást, »mint a rebellióba beavatott büntársat, ki a murányaljai, szendrei, berethkei összejöveteleken részt vett, katona-szedést sürgetett, a felség mandatumát megvetette, a béke helyreállítására küldött császári sereg ellen felkelést tanácsolt és be volt avatva a Panajotti elvesztésére szőtt cselszövénybe,« ugyanazon törvények alapján mint Bónist, majdnem ugyanazon szavakkal, halálra és jószágvesztésre ítélte és ez ítéletet neki azonnal ki is hirdette.

Figedi Nagy András kegyelmet kért és midőn a fiscus az ítéletet hiteles alakban kiadatni kérte, hogy az elítélt javaira végrehajtást intézhessen, leborult a bíróság előtt ¹⁾ és a földön fetrengve könyörgött, ajánlják őt a felség kegyelmébe, ő remél, bizik a felség kegyes indulatában; ha azonban meg kellene hálnia, vegyék tekintetbe jószága elkobzásánál, hogy neje közszerző, s ne foglalják le ősi, apai,

¹⁾ »*Su plex prostratus provolutusque.*«

anyai jószágait, mint azt, — és itt mind idézé — I. Lajosnak I. 19, Ulászlónak I. 64, a Hk. II. 60 és 62, I. 16, 1659: 104 I. Mátyásnak VI. 55. czikkei és czimei úgyis rendelik, mely kívánsága ellen a fiscus tiltakozott, mert neki a kimondott ítélet után nincs többé joga a nemesi kiváltságokra hivatkozni; a mit ő most kér, azt annak idején, a maga útján neje vagy örökösei fogják kérhetni képviselőik által ¹⁾). Nagynak rimánkodása azonban legalább használt neki annyit, hogy a halálos ítélet azonnal végre nem hajtatott, ellenkezőleg Bóniséval, mely ápril 20. hirdettetett ki az elítéltnék ²⁾). Bónis — a legbüszkébb és leghajthatatlabb a pozsonyi rabok és megidézettek közt — lőn kiszemelve, hogy társa legyen Nádasdy, Zrinyi és Frangepánnak a halálban. Halálának időpontját azonban csak az utolsó perczen tüzték ki, ápril 30-ikára, úgy hogy ápril 28. Kissevich Horváth György még nem tudta. »Nyavalyás Nádasdynak, — írá e napon Andrassy Miklósnak — Bécsben, Zrinyi és Tersaczky Ferencznek Németujhelytt fejét szedik. Itt is hamar nap Bónis Ferencznek hasonlóképen, talán csak e héten is. Így jár, a ki ördögnek szolgál: kinnal fizet!« ³⁾

¹⁾ Nagy András pere és ítélete: a kam. levéltárban, és az Acta jud. del., melyek ápril 25-ével megszakadnak.

²⁾ Act. jud. del. K a m. l e v.

³⁾ A levél eredetiben, a Sándor gyűjteményben.

IX. FEJEZET.

Zrinyi és Nádasdynak halálától a tragoedia befejezéseig.

1671. ápril — 1671. decz.

Az nap, a melyen a titkos tanács Nádasdy, Zrinyi és Frangepán halálos ítéletét helybenhagyta, délután 5 órakor Hoher Abelevel még egyszer felkereste Nádasdyt az országházában, és őt a praelatus szobába idéztette, kihallgatásra. Nádasdy, Istenre, kit az előtt való nap magához vett az oltári szentség képében, lelki üdvösségére erősíté, hogy mitsem tud egy a felség ellen 40—50 ember által tervelt merényletről. Emlékszik, hogy ilyesmiről beszéltek az emberek; az is meglehet, hogy azt kósza hirkép Bársonynak is emlité: de biztosan nem mondhatja. Bársony egyébként nem barátja, nem is beszélt vele soha négy szemközt tovább, mint a meddig egy Miatyánk tart. Hoher Vitnyédy merényletéről kérdé még: mennyi része volt benne Zrinyinek? de a mit Nádasdy vallott, az igen kedvező volt a bánra nézve. Zrinyi nem egyezett a merényletbe, sőt ezért Vitnyédyt bolondnak szidta. Nem is ő mondta, hogy sajátkezüleg megöli Leopoldot, hanem csak Vitnyédy állította ezen mondását. Szintugy megmaradt — ismételt kérdések daczára — a mellett, hogy csak ő, a nádor és Zrinyi tudták az összeesküvésnek minden részletét. Alig volt Ma-

gyarhonban ember, ki valamit ne sejtett volna hozzá: de csak ők hárman voltak a fők, az intézők. Petröczy és Thökölyvel levelezett az első confoederatio végett, de Vitnyédy-ről nem szólt velük. Osztrosich tudott az összeesküvésről, de nem akarta magát beleártani. Midőn Hoher kinpaddal fenyegette, Nádasdy csak azt felelte: a császár hatalmas, tehet vele a mit akar, megöletheti, de a kinpadon se mondhatna mást, mint most, vagy pedig hazudnék, és lelkét kárhozatra vetné. Ő nem is gyanítja, ki lehetne még tudós a dologban. Ismétlé, hogy csak ők hárman tudtak mindent, a többiek csak zavarosan egyetmást; ők ugyan törekedtek szövetségeseket toborzani, és e végett lakomákat, dorbézolásokat rendeztek: de valódi terveikkel elő nem állottak. Kivált ő mindig tudott hallgatni, és ha Nagy Ferencz és a többi az ő példáját követi, a dolog nem lett volna köztudomásúvá. Ily nyilatkozatok után Hoher viszszaabocsátá börtönébe ¹⁾).

Nádasdy már ekkor komolyan gondolkodott az eshetőségről, hogy el fog ítéltetni, és többféle rendelkezést tőn halála esetére. Ő, mint láttuk, azt hitte, hogy ha vagyonát el is kobozzák, birtokainak $1\frac{1}{12}$ részét gyermekeitől nem lehet elvenni. »Nem hallgattak meg — írta e napokban — nem bizonyítottak rám a magyar törvény szerint, jöllehet minden, a miért most szenvedek, csak Magyarországot illeti; annál kevésbé válhatik gyermekeim kárára egy oly ítélet, mely az országon kívül hozatik, mert ők ártatlanok, és Isten és Magyarország törvényei szerint a fiu nem bűnhődik atyja vétkeért!« Gyermekei közül különö-

¹⁾ »Cum hoc dimissus rediit ad carceres« Nádasdy IV. vallo-mása a titk. le v.

sen megemlékezett Krisztináról — Draskovich Miklós ne-
jéről — ki oly szeretettel és oly lankadatlanul fáradozott
kiszabadítása körül, és neki 10,000 forint értékű ingóságot
és egy nagy elefántcsont tükröt hagyományozott; Magdol-
náról — Draskovich Jánosnérol — ki elfogatásánál jelen
volt és sok gyalázatot és tiszteletlenséget volt kénytelen
elszenvedni. Nem feledkezett meg apródjáról — Györffy
Ferenczről — sem, ki a fogságban élelem és ruházaton
kívül mitsem kapott, és szegénységében sok kárt szenved-
tett, nem nézhetvén dolgai után: adjanak neki legalább
150 forintot; nem Donellanról, kit a felségnek ajánlott,
fizesse ki adósságait, mint ő — Nádasdy — tette gyakran.
a míg, tehette. Nagyon háboríták lelkét némely kötelezett-
ségek és adósságok, melyeknek már eleget nem tehetett,
és kérte gyóntatóját — Rafael a San Francisco augusti-
nianus barátot — tegyen meg mindent, hogy a császár és
ministerei tegyenek eleget, mint ő tett volna, mert nem bo-
csáttatik meg a vétek, ha az elvett tárgyak vissza nem
adatnak. Legyenek gyermekei inkább koldusok, mint örö-
kösök igazságtalan vagyonban s az Isten úgy jutalmazza
vagy büntesse meg a barátot, a mint megbizását hiven vagy
hanyagúl fogja teljesíteni (ápril 27.) ¹⁾.

Ez alatt az udvar már megtette az intézkedéseket,
hogy az ország házából a bécsi városházba szállíttassék.
Hogy a dolog minél inkább titokban maradjon, éjjelre
hagyták, a mikorra 250 muskatélyos a Stadtguardiából a
fogház előtt megjelent, és Thaun gróf városi őrnagy éjféli
körül Nádasdy szobájába lépett és jelenté, hogy máshová
fog szállíttatni. A gróf után Dornhoffer Ákos jelent meg,

¹⁾ Nádasdy több jegyzetei a k a m. l e v.

az alsó-ausztriai nemesség ügyésze, és felolvasta megbizóinak azon nap kelt határozatát, a mely szerint Nádasdyt és fiait, mint pártütőt és felségsértőt, kebelükből — a Landtafelből — kirekeszték. Nádasdy nem szólt semmit, de szeme könybe lábadt. Ha volt kétsége az iránt, mit jelent ez éjjeli helyváltoztatás: az ezen rendelet által elenyészett. Midőn a Stadtguardia kapitánya, Arnold, lekisérté az udvarra, egy készen álló kocsiba; kérdé: hová viszik? fog-e kapni gyóntatót? A kapitány megmondá, hogy a városházába viszik, hol kétségkívül fognak neki adni gyóntatót. Az utczákon, merre a kocsi ment, a 250 muskatélyossal — ezer meg ezer kíváncsi ember állott, éltetve Lipótot, halált kiáltva Nádasdyra, ki ellen a sok mende-monda annyira felbőszítette vala a népet, hogy megrohanják a kocsit, darabokra tépik a bennülőt, ha nincs a tekintélyes kíséret. A városházán Moser János császári tanácsos és városbíró vette át Nádasdyt és vezette a már számára elkészített szobába, a melyben ötven puskás őrizé. Nádasdy tentát, papírt kért. Valamit írni akart, de abbahagyta, és ágyára feküdt. Másnap kora reggel megjelent gyóntatója Rafael atyja. »Ugy látszik — mondá neki nyugodtan Nádasdy — meg kell halnom!« és az egész napot a gyónásra való készülődésnek szentelé. Gyermekeit nem akarta látni, de kérte a barátot, hivassa őket magához, adja át nekik apai áldását és intse őket a császár iránt való hűségre. Két levelet is irt a császárnak, melyek egyikében »könyeivel áztatott sorokban kért kegyelmet életének, hogy napjait vezeklés közt valamely zárdában tölthesse és lelkét megmenthesse!« a másikon pedig halála esetére, könyörgött, adassék 10,000 rorint Rafael atyának« azon kegyes lelki üdvösségére szolgáló célokra, melyeket egy sajátkezüleg

irt, és neki átadott jegyzékben kijelölt.« E jegyzékben megemlékezett a thali, elefánti paulinusokról, a nagyszombati, győri, sopronyi, pozsonyi jezsuitákról, és mindegyik kolostornak 1000—1000 frtot hagyott ¹⁾).

Délután 3—4 órák közt megjelent nála Leopold és Krum-pach, és tudtára adták, hogy halálra ítéltetett, és ápril 30-án ki fog végeztetni. Nádasdy vallásos önmegadással fogadta a hirt. »Minden hatalom Istentől való!« — mondá latinul, s a ki a hatalomnak ellentáll, Isten rendelkezéseinek áll ellen!« Azután hozzá tévé, hogy köszönettel tartozik a császárnak oly enyhe ítéletért. A felség mint lelkiismeretes ember, csak igazságos dolgot mivelend. Említé a császárnak irt két levelét, és hogy még nem mondott le teljesen az életről. Egyébiránt, áldassék az Istennek szent neve, és legyen meg az ő szent akaratja! S ezzel újra szent gyakorlatokhoz fogott, oly buzgalommal és áhitattal, hogy a kik csak látták, mélyen megindultak. Meggyónt és vallásos elmélkedések közt tölté a halála előtt való egész napot (apr. 29.) Neki is a siralomházba, szokás szerint, pompás ebédet és vacsorát készítettek, melyből a városbíró, Rafael, és egy másik — Nádasdy kívánságára elhívott rendtársa — Stephanus a Sancto Petro — ettek, de Nádasdy alig nyult az ételekhez ²⁾).

Ugyanez időben a németujhelyi vár és városi fegyver-

¹⁾ E czédula a k a m. l e v é l t á r.

²⁾ Ausfürliche und wahrhaftige beschreibung, wie es mit denen Criminal Processen stb. Franzen Nádasdy, Péter von Zrin, und Franz Kristophen Frangepán eigentlich hergegangen. 1671. Hivatalos jelentés, mely a Hist. des Troubles I. kötetében is le van nyomtatva és minden hasonnemű munka alapját képezi.

tár sok tekintetben hasonló jeleneteknek tanuja volt. Apr. 26-án Abele parancsot kapott, »hogy bizonyos dologban« Németujhelyre menjen. Eleve ugyan neki Nádasdyt kellett volna halálra vinni, míg Németujhelyre Leopold volt menendő, de aztán — bizonyosan Abele kívánságára — szerepet cseréltek, és ő ment el Molitorral és Podesta, magyar-horvát tolmácssal, átadni az annyira ellenszenves Zrinyi Pétert a hóhérbárdnak ¹⁾. Mihelyt a biztosok april 27. esteli 6 órakor Abele postán, Molitor »Landkutsché«-n megérkeztek, azonnal megparancsolák a városbíró, Pleyers János Pálnak, intézkedjék a kivégzés, eltemetés helye iránt, hozassa el Sopronyból az ottani hóhért Mohr Miklóst. Másnap reggeli 8 órakor elmentek Zrinyihez, és kezdék vallatni, mint vallatták volt Nádasdyt — 4 álló óráig. A kérdések főleg Vitnyédy merényletére vonatkoztak, miután előbb Zrinyit megeskették, hogy teljes igazságot fog vallani. Zrinyi kijelenté, hogy ő már mindent megmondott 2 évvel ezelőtt Rottalnak. Elmondá, hogy ő nem szerette Vitnyédyt, de azért még sem ölette meg Wesselényi kívánságára; a Leopold ellen való merényletet bolondságnak tartá, sokaknak elmondá Horvátországban, mint a megholt vagy a mostani zágrábi püspöknek. Maga Rottal is nevetve beszélt a dologról, midőn a Vágon Kaszavár alatt, egy talpon leusztak. »De — veté ellen Abele — Nádasdy előtt még is úgy nyilatkozott a bán, hogy kész ennen kezével megölni ő felségét?« »Ilyesmire nem is gondoltam« — volt Zrinyi válasza. Azt beismerte, hogy a francziától pénzt kapott: de büntársakról oly keveset tudott mondani, mint

¹⁾ V. Ö. Abele kiküldetését Rački i. h. 543. l. és a levelet Ehrhéz, april 26. 1641. Titk. lev. kiadatlan.

Nádasdy. Beszélt Draskovichcsal, hogy kénytelen lesz a töröknek meghódolni, ha Bécsből meg nem segítik. Értekezett Tattenbachchal. Nádasdy talán valamit mondott Sennyey veszprémi püspöknek, ki vele tivornyázni szokott, vagy vejének Draskovichnak: de ő — Zrinyi — arról semmi bizonyosat nem mondhat. A felvidéken Bochkay, Szuhay, Szepessy és mások tudtak az összeesküvésről, de az már mind ismeretes dolog a császár előtt: s ez volt minden, mit e tárgyra nézve kivettek belőle. »Ne titkoljon el semmit, fenyegette Abele, mert különben kintpadra vonják, mire minden készület meg van téve!« »A felség tehet velem, a mit akar! — felelt Zrinyi — de én mást nem mondhatok, mint a mit már régebben és most mondtam! erre készen vagyok minden perczben meghalni!« ¹⁾ Zrinyi nagyon meg volt indulva a vallatás alatt. Szemébe egynehányszor köny toluált és elfordítá arczát, de arról sejtelve sem volt, hogy oly közel van halálához, mit abból is következettek a biztosok, hogy minden kérdést és feleletet szorgalmasan feljegyzett ²⁾).

Frangepánt szintén megeskették és kihallgatták. A kérdésre, tud-e valamit a felség személye ellen való merényletről, a tersaczkí gróf csak azon mendemondákat ismételhette? melyeket Nádasdyról »hajborzadva« hallott. Vitnyédyrol csak azt tudta, mit Zrinyitól Bécsbe jövet hallott, hogy Vitnyédy oly furfangos ember, kihez fogható fej nincs több Magyarországon, és elbeszélé, hogy csalta

¹⁾ Zrinyi utolsó vallatása april 28. titk. lev. Račkinál i. h. 544—548. II. A hivatalos idézett mű csak általában említi, hogy kihallgatták: »Super complices und was sonst den Sachen Beschaffenheit erfordert.«

²⁾ Criminal Process i. h.

meg a ravasz Gremonvillet 8—10,000 frttal, költségét kérve, hogy a felséget madarászat vagy vadászáton elfogja de semmit sem tett, és a francia szégyelte tőle a pénzt, visszakérni, mely vallomásnál világosan összezavará a Leopold elleni merényletet azzal, mely Lubomirski ellen volt készülöben. Más szövetségesekről mitsem tudott, legfeljebb a felvidéki mozgalmakról hallott valamit, melynek legbiztosabb orvosságául, egy derék, nemcsak papiron levő hadsereget ajánlott ismerőse gróf Sinzendorf Albertnek. Őt is kinpaddal fenyegette Abele, mi ránézve fájdalmas, és szégyenteljes fogna lenni: de ő megmaradt állításánál, hogy mindent megvallott s nem hiszi, hogy hazugságokat akarának belőle kizsákolni kicsikarni; egyébiránt, ha apjáról, vagy testvéréről tudna valamit, megmondaná nyíltan, esküjéhez képest. Egy órakor vége volt a kihallgatásnak, és Frangepán még kérte a biztosokat, eszközöljék ki szabadságát: egy évi fogság által eléggé megbűnhődte már, mit elkövetett ¹⁾).

Délután 4—5 óra közt a városnak négy kapuja közül 3 bezáratott, és Abele Molitorral kocsin a várba ment. Követték őket a városbíró a tanácsdagokkal, kik azonban a váron kívül maradtak, hol Ehr kapitánynak századából, a Pio-ezredből 50 gyalogkatona volt felállítva. A biztosok először Zrinyit hívták maguk elé és Abele e szavakkal adá tudtára halálos ítéletét: »Hallja ön! Jól tudja, mily szörnyű, felségsértő gonosz tetteket követett el legkegyelmesebb, felkent császár és király felséges urunk és ura ellen több alkalommal. E tettek kezdettől fogva köztudo-

¹⁾ Frangepán vall. — Račkinál nincs kiadva — titkos levélt. Criminal Process.

másnak voltak, saját vallomásai, írásai által is be lettek bizonyítva, úgy hogy a felség teljes joggal, kihallgatás, védelem nélkül azon büntetést szabhatta volna rá, melyet a császári, királyi, főhercegi és másnemű törvények ily borzasztó gonosztettekre rendelnek; de ő az ausztriai házzal született kegyelmességet ki akarván tüntetni rendes pert indíttatott, védelmére alkalmat nyújtott, a pert egy judicium delegatumnak adta át, annak ítéletét eleinte néhány tanácsos, azután az egész titkos tanács elé terjeszté, és felülvizsgáltatta, és végre elhatározta, hogy a törvény és igazságnak szabad menetet enged! Ennél fogva ő felsége parancsára ezennel tudtul adom, hogy halálra ítéltetett, és ez ítélet ápril 30-án reggeli 9 órakor itt Németujhelyen okvetetlenül végre fog hajtatni. Készüljön tehát az addig való időben a halálra és örökkévalóságra! Isten legyen irgalmas árva lelkének!« Azzal megparancsolá Ehr kapitánynak, vigye Zrinyit a városi fegyvertárba. Zrinyi a halálos ítéletre elsápadt, de megindulását más külső jel nem mutatá. Egy szót sem szólt, csak vállat vonított, és a nélkül, hogy fogságába visszatérne, a kapitány és 50 katonának kíséretében lement a városbíró kocsijához, ki őt átvéven, Ehr kapitánynyal rendeltetése helyére szállítá.

Midőn a bíró a fegyvertárból visszajött, Abele Frangepánt hívatta és azon szavakkal mint Zrinyinek, tudtára adta, hogy meg kell halnia. Frangepán még sápadtabb lett mint Zrinyi és épenséggel nem maradt nyugodtan. »Én ártatlan vagyok! kiáltá, ez igazságtalanság!« és tiltakozni akart, de a biztosok közbe vágtak. »Nincs már idő itt tiltakozni, engedelmeskedjék a császári parancsnak!« mit meg is tőn, de a kocsiiban is még panaszkodott, hogy csütörtökig nem tud, nem képes elkészülni a halálra, jöjjön el hozzá

Abele! ¹⁾ Frangepán új fogságában sem tudott megnyugodni, ismételve küldött a biztosokhoz, hogy az idő rövid, ő nem tud kellőleg elkészülni a halálra, a császár lesz oka, ha elkárhozik. Említé, hogy végrendelkeznie kell; de a biztosok visszaüzentek, hogy mindene a császáré, nem rendelkezhetik semmiről; a halálra készülni két nap elég. Használja fel az időt, mert számára nincs kegyelem! Mind a mellett, minthogy maga a városbíró sem győzte eléggé mondani, mennyire kétségbe van esve Frangepán, még az este 10. óra után meglátogatták. Frangepán rimázkodással fogadta őket. Ő még fiatal. Nemzetségének utolsó sarjadéka. Csak egyszer bocsásson még meg neki a császár és nem fog többé soha vétkezni. Nádasdy és Zrinyi is első ízben kegyelmet kaptak; mért ne történhetnék az vele is? Ő irni fog a császárnak; míg válasz nem jó, függeszszék fel a végrehajtást; de Abele mondá, hogy az nem lehet; nekik teljesíteniök kell parancsukat, ő pedig készüljön a halálra, melyet gonosz tettei által még szigorúbb alakban is megérdemlett. Mind a mellett Frangepán még az éjjel irt Leopoldnak, »reszkető tollal, könnyes szemekkel, lábaihoz borulva!« Kérte, tekintse virágzó korát, őseinek érdemeit, ne tulajdonítsa vétkét másnak, mint ifjusági tulhév és értelmetlenségnek. Ő nem félne a haláltól, ha ez által ő felsége iránt való hűségét kimutathatná: de elborzad a gondolattól, hogy hóhér keze által kell elvéreznie, oly hamar, hogy lelki üdvösségéről sem gondoskodhatik kellőleg. Változtassa át a felség a halált bármiféle más büntetésre. »Többet szeretnék még

¹⁾ »Riusci l'intimazione della sentenza al Zrino tormentosa, ma il Frangepan proruppe quasi negli eccessi.« Velenczei jelentés máj. 2. 1671. Rački i. h. 589.

írni — végezé — és irgalomért esedezni, de én nyomorult gyengeségem miatt nem tehetem. Bevégzem soraimat, életem és halálomat felséged kegyelmébe és irgalmába teszem le!»

Az éj lecsillapítá a szenvedélyes ifjút. A biztosok határozott válasza kevés reményt hagyott fenn számára; a melléje rendelt papok intésére megnyugodott az isteni akaratban, s lelkének egész hevével a tulvilági dolgokra fordítá figyelmét. Hat kapuczinus volt szolgálatára. Ő a zárda főnöknek Otto atyának gyónt, ki ápril 29. délben meg is áldoztatta. Midőn Abele és Molitor délután meglátogatták, egész nyugodt volt s egy hosszú beszédben bocsánatot kért a felségtől, kegyelmébe ajánlotta cselédjeit és apródját. Kérte, fizesse ki hitelezőit, jutalmazza meg a kapuczinusokat, mondasson miséket lelkéért. Kérdezősködött Orfeus és neje után és engedelmet kért, hogy Juliájától elbucsuzhasson, végre pedig a biztosoknak szíves fáradságát megköszönte. Abele nagyon megdicsérte istenes érzelmeit. Minden jót ígért és megengedte, hogy nejének irhasson; neje — tévé hozzá — velencei földre menekült, de remélheti a felség kegyelmét. »Orfeus ugyan a lázadásnak egyik főembere volt, és Ali béghez írott levele sulyosan terheli, de ha törődött szívvvel kegyelemért folyamodik, neki sem lesz elzárva a kegyelem ajtaja.« Frangepán egészen nyugodtnak látszott, mióta a biztosoktól hallá, hogy Leopold rá nem haragszik, neki megbocsátott. Levele, melyet nejének írt, szeretetteljes, de nyugodt volt. Bucsut vett tőle és Orfeustól, bocsánatot kért, ha valamelyiküket valaha megbántotta. Sajnálta, hogy emléket nem hagyhat nekik, mit azonban a császár fog tenni hagyatékából, végre nejének ajánlá Bernardinó apródját

az ő szerelméért s a szolgálatokért, melyeket neki tett ¹⁾. Utolsó kedvezménykép engedelmet kért, hogy Zrinyivel még egyszer találkozassék, mit a biztosok megengedtek, olykép azonban, hogy a találkozás a biztosok, a gyóntató atya és Ehr kapitány jelenlétében történjék és az elítéltek csak németül beszélgessenek.

Zrinyi nevéhez, multjához méltón viselte sorsát. Kevészet szólott és csak a gyónásra, a tulvilágra látszott gondolni. Elhatározá, hogy bőjtölni fog halála órájáig. Gyónását már rég zsebében tartá és még az nap (ápril 28.) a guardiánnal elvégzé! »Én már kész vagyok holnap is meghalni!« — mondá a barátnak és kijelenté, hogy Frangepánnak megbocsát, bár ő sodorta e szerencsétlenségbe. — Mit tegyek vele? tevé hozzá, őt is velem hason baj éri! Éjfél tájban ő is magához kérette a biztosokat, kik kevésse előbb a siránkozó Frangepánnál voltak és nekik Tarrody György apródját ajánlá, a kinek még valamivel tartozik. Ápril 29. reggel 10. órakor megáldozott s midőn Abele és Molitor meglátogatták, nekik egyet-mást, mi még tetteiről eszébe jutott, megmondott ²⁾. Délután ismét elhivatta őket és kérdezé: »nem remélhet-e még kegyelmet? Jobb volna, ha a felség életben hagyná, még jó szolgálatokat tehetne neki!« »Erről késő már beszélni, — felelt Abele; a szolgálatra nincs már több idő, itt az idő meghalni.« — »Istem

¹⁾ A nejének irt olasz levél, olaszul Račkinál olvasható i. h. 55-ik i. l.

²⁾ Ez vagy háromszor emlittetik a hiv. jelentésben, melyen Abelének bőbeszédű tolla, kinek legfontosabb az, mit ő tett, kiismerzik. E felfedezések azonban igen jelentéktelen dolgokra vonatkozhattak, mert a titkos levéltárban semmi nyomuk.

neki! mondá Zrinyi, meghalok én örömet, de ily módon veszni el mégis szomorú!« mire Abele azzal vigasztalta, hogy az bizony igaz, de más nagy urakkal is az történt és mostani bűnhődése Isten előtt csak lelki üdvösségére fog szolgálni. A kivégzés módjáról pedig megemlíté, hogy ámbár gonosz tettei miatt törvény szerint a legkinosabb halált érdemlette volna meg: a császár mégis, különös kegyelemből, csak lefejezésre és kézcsonkításra ítélé. Zrinyi erre csak azt jegyzé meg, igyekezzenek kinyerni a biztosok, hogy a kézcsonkítás elengedtessek, mit ők megígértek, ámbár mondák, sikert épen nem reménylenek.

Zrinyi két kis czédulkára valami végrendeletfélét irt, ily kelettel: »életem utolsó előtti napján« és azt most a biztosoknak átadá. Tarrodynak 500 tallért, Lahn Rudolfnak 13 havi bér fejében 500 forintot, a lorettoi háznak 6000 ftnyi tőke után való kamatot kért kifizettetni két pap számára, kik ott érte, családja és őseiért miséket mondjanak. A horvátországi sz. lénárdi templomnak, melynek misemondó ruhákat ígért, adassék 2000 ftn, a kapuczinusoknak pedig annyi mennyi lehet, alamizsnákra. Egy más czédulán Rudolfért könyörgött, ki kora ifjúsága óta hiven szolgált a végekben, a tengeren, és csak az ő — Zrinyi — hibája folytán került bajba, parancsait teljesítvén. Intézkedett még két kardjáról és egy buzogányáról. Az egyik kard, melyet csatáiban viselt, hajdan a nagy Szolimáné volt, később Báthory István lengyel király birta, ki után a Rákóczy házra és ettől Zrinyire származott. Midőn Ujhelyre viték, Ugartenál maradt: adják azt fiának. Szintugy igyekezzék a fiu visszaserezni azon aranyos buzogányt, melyet hajdanában Zrinyi György, a szigethvári hős fia, Sasvár bégtől nyert, melyet a császár neki adott s melyet je-

lenleg Spankau bir, vagy már el is ajándékozott ¹⁾. — A biztosok némi vonakodással fogadták e papir darabokat, mert — mondák — neki már semmije sincsen, semmiről sem rendelkezhetik. »Nem is rendelkezem — felelt Zrinyi — hanem egészen a felség tetszésére bízom a dolgot, csak azt akartam kifejezni, mikép intézkedném én, ha lehetséges volna!« azután még nejét, fiát és leányát a császár kegyelmébe ajánlá.

Este ájtött hozzá Frangepán. Egy éve volt már, hogy nem látták egymást és ez idő alatt mint halálos ellenségek álltak szemben, egymás vádolásával akarván mindegyik magát kimenteni. A közel halál azonban kioltá szivükből a gyűlöletet. A biztosok, Podesta, Ehr és két kapuczinus jelen voltak ²⁾.

Frangepán szólítá meg Zrinyit, német nyelven. Eljött ugymond, hogy halála előtt még egyszer láthassa, tőle bocsánatot kérjen mindazokért, miket ellene vétett; és megköszönje, hogy ifjusága óta, vezérlete alatt, megszokta a halált; reményli, hogy ő mint mester jó példát fog neki mutatni most is, ő — Frangepán — meghalna szívesen, ha azzal Zrinyi életét megválthatná. Holnap, reméli, ismét találkozni fognak az örök boldogságban. Zrinyi kevesebb ékesszólással, de nyugodtabban megköszönte, hogy eljött hozzá. Ő nem törődik a halállal, sokszor nézett szeme közé a harczmezőkön; régi ismerőse, de fáj neki, hogy Frangepánnak is meg kell halni. Ő megbocsát neki mindent, mi

¹⁾ E czédulák még most is meg vannak a titk. levéltárban. Kiadta Rački i. h. 550. l.

²⁾ V. ö. az egykorú képet a Crim. Processben.

elválásuk óta történt, de bocsásson meg neki is Frangepán! Ezzel a két sógor egymást átölelte, megcsókolta és végbucsut vőn. »Tehát bátran«, mondá Frangepán, »Isten veled! holnap ilyenkor a másvilágon boldogabban fogunk ölelkezni.« ¹⁾ Zrinyi azonnal megírta nejének, hogy testvérétől szívélyes bucsut vett. »Holnap 10 órakor vele együtt lefejeznek — írám horvátul — azért tőled is e világon örökre bucsut veszek! Ha megbántottalak — mi megtörtént — bocsáss meg. Hála Istennek, én kész vagyok a halálra; nem félek tőle és reménylem, hogy a mindenható Isten, ki e világra hozott, nekem is irgalmas leend. Reménylem, hogy holnap nála leszek és kérni fogom, hogy szent trónusa előtt az örök boldogságban ismét találkozhassunk. Mást nem tudok írni, sem fiunkról, sem más rendelkezésekről; mindent Istenre bízom. Ne busulj azon, minek meg kell lenni. Isten áldjon meg Aurora Veronika leánnyal.« ²⁾

Ápril 30-án már kora reggel nagy készülődés mutatkozott Bécsben. A város minden kapuját bezárták. Az őrhelyeket a Pétertéren és a Hofon megerősíték. A Grabent, Zsidópiacot és a Hohemarkot a városi őrség megszállta, míg a Pio-gyalogezred 4 százada és a Heister-féle lovasok

¹⁾ Caprara Albert máj. 3. Crim. Proc. i. h. A lényegre a két versio egymással megegyez, csak hogy a hivatalos jelentés tele van hyperloyalis phrasisokkal, melyek inkább Abelere, mint Frangepánra látszanak mutatni. Madarásznak ismert szép képe csak annyiban nem felel meg a történelmi valónak, hogy Zrinyi és Frangepán vasra vannak verve. A velencei jelentés, Rački i. h. 589. csak annyit mond: »S'abbracciarono con tenerezza, compiangendo reciprocamente il colpo funesto et fatale, che soprastava; con parole deplorabili, se bene modestissima si licentirono.«

²⁾ A levél horvát szövege Račkinál i. h. 551. l.

két százada a Hofon, Neuemarkton, Lugecken és az alsó jezsuiták mellett fekvő Kistéren, vagyis az Egyetemtéren foglaltak állást, a városi polgárság pedig a városházát állta körül és zárta el lánczokkal minden kül közlekedéstől. Magában az épületben a stadthguardia és a polgárság őrködött. A belvárosi lakosságnak meg lön parancsolva, tartson minden házban a padláson vizet készen, ha tűz találna kiütni, a külvárosiak pedig maradjanak honn, tartsák zárva ajtaikat, míg a halálharang — a kivégzés jele — el nem kondult. Nádasdy már reggeli 5 órakor talpon volt, misét hallgatott, megáldozott és baljában feszülettel, jobbában égő gyertyával megkapta az absolutiot, melyet neki a pápa egykor in articulo mortis adott vala. Nagyon le volt verve és csak a vallásos érzés tartá fenn. Bucsut vett a papoktól, a császártól. Bocsánatot kért általában mindenkitől, kinek valaha vétett, valamint ő is megbocsát mindenkinek és nem gondolna bosszura, ha még 100 évre nyulna is élete. Már ekkor azonban oly gyengének érzé magát, hogy egy kis bort és piskótát vön erősítőül; gyóntató atyja tanácsára 3 darabkát a borba mártott, az atya, fiu és szentlélek Isten nevében, jeléül, hogy ez utolsó táplálékot is neki ajánlja fel. Midőn pedig a kivégzés órája eljött, a két baráttal, katonák közt, kezében feszülettel és olvasóval, buzgó imával ajakán lement a kivégzés helyére.

A palló fekete posztóval volt bevonva, közepén fekete karszék állott, oldalt egy kis oltár és a fekete székkal szemben vörös emelvény, melyen a városi bíró, kezében ezüsttel kiveret pallossal és fekete pálczával, oldalán pedig a városi törvényszék tagjai foglaltak helyet. A néhány néző, ki bebocsátást nyert, köztük Souches tábornok, Daun, Ugarte, Pio marchese és egy Bécsben időző török csausz Budáról,

Hadsi Ibrahim, a terem hátulján korlátok mögött állott. Nádasdynak le kellett ülni a karszékbe, midőn Schober János, a városi írnok (Schrammenschreiber) a halálos ítéletet felolvasá, mely után mindjárt tudtára adák, hogy a felség által az utolsó pillanatban — még april 29. Laxenburgból — a kézcsonkítás elengedettett. Miután még térdre rogyva az oltár előtt k i s s é imádkozott, ismét leült és a feszületet baljával szívéhez szorítá, jobbájában az olvasót tartá, míg apródja Győrfi Ferencz ruháját felnyitotta, haját rendbeszedte, szemét bekötötte. »Jézus, Mária József!« rebegé hétszer és a rákövetkező halotti csendben a hóhér, Langmann Mihály, hozzá vágott.

A fej lerepült. A városi bíró ijedtében kiejté kezéből a pallost. A fejetlen test a széken ülve maradt, míg 4 beburkolt férfit levette és koporsóba téve, a városház udvarán, egy fekete állványon — 2 órára — közszemlére kitévé, ámbár Nádasdy gyermekei, egy német levélben kegyelemért, vagy ha már az nem adatik meg, legalább azért könyörögtek a császárnak, hogy a holttest ne tétessék ki a dühös pór nép csodájának ¹⁾. Este a hullát a Landstrasson levő augusztinianusokhoz vitték, onnan pedig a jövő év elején, a család kérelmére, Lékára, az általa alapított augusztinianus kolostor sirboltjába, hol még most is láthatni az egykor oly hatalmas országbirónak külön vált fejét és egészen meztelen holttestét ¹⁾.

¹⁾ Levelük a titk. lev. »Dass der todte Körper dem passionierten Pöpel zu keinen Spectacel möge vorgelegt werden.« A kitétel idejére nézve v. ö. »Relation wie die ungarischen Rebellen 1671. zur verdienten Strafe gezogen wurden« című kis röpiratot, mely jóval a hivatalos jelentés előtt, úgy látszik még júniusban jelent meg.

Ugyanaz nap Németujhelytt is bezárták a városnak még nyitva levő egyetlen kapuját és fegyveres polgárság megszállá a város piaczat. Az első, ki a vérpadra lépett Zrinyi volt. Már korán reggel, a harmadfél napi bőjt folytán, az óriási férfi annyira elgyengült, hogy elájult, de egy kis alkermes és balzsam magához téríté; még egyszer misét hallgatott és azután 8 óráig imádkozott, midőn a biztosok hozzá eljöttek. Zrinyi átadta nekik a nejéhez szóló levélkét e német felirással »Meiner Herzallerliebsten Frauen Gemahlin anjetzo Wittiben Frauen Anna Catharina Gräfin von Zrin!« és mindnyájától bocsánatot kért és elbucsuzott. Nála is, mint Nádasdynál megjelent Dornhofer Ákos az alsó-ausztriai nemesség határozatával, mely Zrinyit és maradékait az osztrák nemesség köréből kizárá. Zrinyi eleve nem értette, mit akar, és mondá: jól van, csak fiát ne foszszák meg az osztrák nemességtől, ki egészen ártatlan, de Abele felvilágosítá, hogy épen azt éri a büntetés, mert ily nagy bünöknél a szentírás szavai szerint: savanyu szőlőt ettek az apák és a gyermekek foga vásik bele. »Egyébiránt, vigasztalá, ez csak formalitás és a fiú, ha hive lesz a császárnak e honosságot könnyen visszanyerheti;« ezzel aztán a biztosok végbucsut vettek tőle és Zrinyi még egyszer fiát ajánlá nekik. Midőn kilenczre járt az óra, a németujhelyi tanács két tagja, Marckl Mihály és Gerubel János megjelentek Zrinyinél: hogy itt a kivégzés ideje! A menet tehát megindult a fegyvertár első udvarába. Elöl a két tanácsbeli, utánuk néhány katona, Zrinyi két kapuczinussal és végül Ehr kapi-

¹⁾ Kazy Katonánál i. h. 891. l. A holttestet 1672. jan. 27. vitték át Sopronyon. Csányi, Magy. Tört. Tár, V. 21. l.

tány egy kápláraljával. Zrinyi feszületet tartott kezében és a barátokkal imádkozott. Büszkén, szilárd léptekkel jött le, inkább hasonló a katonához, ki rohamra megy, mint egy elitélthez ¹⁾). Menetközben valamiben megakadt mentéje és ő olyat rántott rajta, hogy egy darabja elszakadt. Midőn hallá maga körül a beszédet, hogy nem kell félni a haláltól, mondá: »bizonyos vagyok, hogy sokan a jelenlévők közül jobban meglesznek most hatva az által, mi itt készül, mint én magam, kinek azon át kell esni.« Az első udvarban megállott a menet. A biztosok fenn a folyóson, egy szőnyeggel fedett helyen ültek a város birájával, kinek néhány szava után a városi jegyző Haan Miksa felolvasta a halálos ítéletet. Zrinyi ez alatt csendesén imádkozott, csak midőn a város-bíró pálczát tört felette, kérdé, »nincsen semmi kegyelem?« Ekkor előhozták a rendeletet, hogy a kézcsönkítés elengedtetik, mire Zrinyi némán meghajlott. Erre megnyílt a kapu a második udvarba, melynek közepén egy hat öl hosszú, 4 öl széles fekete posztóval bevont vérpad emelkedett, két tőkével és bárdal a kéz levágásra. Körülötte számos néző, sok bécsi ur, kik a végre jöttek Németujhelyre, katonaság és Mohr Miklós a sopronyi bakó. Zrinyi imádkozva ment fel a vérpadra, leveté mentéjét ²⁾) és apródjának segélyével kigombolá, a már előtte való este nyaka körül kivágott dolmányát; azután apródja Tarródy haját elrendezé, szemét bekötötte és ő imádkozva letérdelt. Midőn e szavakat mondá: »Uram kezedbe ajánlom lelkemet!« és kilen-

¹⁾ »Vienne col Christo in mani in modo più fiero e più bravo e quasi da soldato, che vada all'assalto di qualche fortezza« Caprara i. h.

²⁾ »Ober-Kleid.«

czet ütött az óra, a hóhér hozzá vágott, leütötte, torkát el-
metszé, de a rövid vastag nyak csak a második, harmadik
csapásra volt teljesen elválasztható törzsökétől. Szolgák
azonnal felemelték a testet a fővel és a vérpad egyik szög-
letében fekete posztóval befedték; fekete posztót borítottak
a patakozó vérre is, s a kapuczinus guardian a néppel buzgó
imát mondott a kiszenvedett lelkéért.

Most Frangepánra került a sor. Frangepán az egész
éjet imádságban és vallásos elmélkedésekben tölté. Az ő
buzgalma nem volt néma, mint Zrinyié. Sokat és szépen
beszélt, érzelmeit olasz hévvel és buzgalommal önté ki.
Csak a gondolat bántá, hogy halála előtt meg fog cson-
kittatni, és újra meg újra mondá a biztosoknak, kik april
30-ikán utolsó miséje után meglátogatták: mily nyugodtan,
mily boldogan halna meg, ha ez elengedtetnék! Abele némi
reményt nyújtott neki, mindenesetre megígérte, hogy a mig
ez ügyben a felséghez tett kérdésükre válasz nem érkezik:
nem fog kivégeztetni, és Frangepán a bucsúzásnál Abelet
megölelte, és kezeit megcsókolta. Miután Zrinyinek feje
lehullott, a biztosok visszatértek helyükre az első udvarban
és Frangepánt ugyanazon kísérettel, mint Zrinyit, lehozat-
ták. A polgármester félt, hogy valamit beszélni fog a csá-
szár vagy a miniszterek ellen, és figyelmeztette, hogy az
tiltva van, de Frangepán felelt: mindennek csak magam
vagyok oka. Senkit sem vádolhatok. A császár jó és igaz-
ságos, alig várhatom, hogy Isten előtt érette imádkozhas-
sam. Lemenet és a halálos ítéletnek olvasása közben foly-
vást behunyt szemmel, halk hangon imádkozott, — és a
kezében levő fészületet csókolá! O is, mint Zrinyi, kérdé:
nincs-e semmi kegyelem? és midőn a kézlevágás elengedé-
sét hallotta, hangosan megköszönte a császárnak e meg

nem érdemelt kegyelmet.« — Azután ismét megnyílt a másik kapu, és Frangepán Ferencz fellépett a fekete vérpadra. Kezében tartá a feszületet, és elkezdett latinul imádkozni, élénk, tűzes szemekkel, oly tiszta, csengő hangon, oly nyugalommal, hogy a nézők szinte hajlandók voltak hinni, hogy e férfi, ki úgy tudja a zsoltárokat, a szentírás szövegét, inkább másért, mint magáért imádkozik. Imádsága egyaránt hatott külső csinja és tartalma által, s a legmélyebb bánatot fejezé ki elkövetett vétkei felett. Midőn megindulás közben könnyek toltak szemébe, megjegyzé, hogy ezek a bánat és nem a félelemnek könnyei, és kérte a jelenlevőket, támogassák imádságaikkal, hogy Isten irgalmas legyen iránta. Majd egynegyed óráig imádkozott így, a néző seregnek mély részvéte és megindulása közt, és sokan kivántak maguknak is oly istenes véget, minőt most Frangepánnál láttak. Azután átadá köpenyét apródjának, mint Zrinyi, maga gombolá ki dolmányát, haját apródja rendezé el és az köté be szemeit is egy zsebkendővel, melyet azonban még egyszer levett, újra felfogván a feszületet, a néphez fordult és latinul mondá: »Oh ti, kik most itt vagytok és látjátok szomoru végemet, vegyetek példát sorsomon! Szeressétek Istent, uratokat, császártokat, legyetek hivek hozzá, és kerüljétek az átkozott nagyravágyást, mely engemet örvénybe sodort. Isten veletek, imádkozzatok érettem, én meghalok és szószólótok leszek Isten színe előtt. Isten veletek! Isten veletek!« s ezzel újra bekötteté szemét, és letérdepelt. A hóhér, kit a Zrinyi-féle kivégzés nehézségei megzavartak, összeszedte minden erejét, és egy irtózatot csapást mért a térdeplőre, ki egyre Jézus Mária nevét rebegé. De Frangepán feje kissé előre hajlott, és a vágás jobb vállába szaladt. A szerencsétlen földre bukott, de is-

mét felemelte fejét és felakart kelni, de hanyatt esett. Egy hóhérlegény megragadta üstökét; maga a hóhér sarkalva a kiáltások által: tegye kötelességét, ne hagyja véreben kinlódni az elítéltet, még egyszer rávágott. Frangepán még ekkor is Jézus Mária nevét kiáltozá, és egy harmadik vágás kellett még, hogy a fej a testtől elváljon és életének vége szakadjon. A nép rettenetesen felbőszült a hóhérra: alig tudták visszatartani, hogy rá ne rohanjon és szét ne tépje. Katonaság fogta körül és azonnal börtönbe kísérte, mert hire járt, hogy részegen, felpálinkázva jelent meg szomoru kötelességének teljesítésére.

A két holttest egyideig közszemlére maradt kitéve, azután koporsóba tették, és 8—8 ember vállán az öreg templom temetőjébe vitte, egy század gyalogság, és sok kíváncsi nép kíséretében. A temetőben Agricola Mihály plébános papságával már várt, és a két holttestet két fáklya mellett beszentelte, mire a két koporsót egymás mellé a sirba tették. Felettük egy veres márvány lap hirdeté, »hogy itt fekszik Zrinyi Péter horvát bán és Frangepán Ferencz családjának utolsó sarja, kik e verembe estek, mert a vak vezette a világtalant. Tanuljatok halandók, ó tanuljatok sorsunkon, és maradjatok hívek Istenhez és a királyokhoz. A nagyravágyásnak vége a sir. Ambitionis meta est tumba!« A pallos, mely életüknek véget vetett, még ma is látható véres rozsdájával a németujhelyi városházon ¹⁾.

Ugyanazon órában, mint Nádasdyt Bécsben, Zrinyit és Frangepánt Németujhelyen, vitték Pozsonyban Bónist a

¹⁾ Ausführliche Beschreibung sat., Abele vagy Podesta műve. melyről Martini leveleiben, mint megjelenendőről emlékezik, »ma secondo me — teszi hozzá — non portera le più essenziali particolarità.« A Jelentés röviden összevonja a hivatalos művet. L. tovább a

vesztőhelyre. Itt is bezárták a kapukat. A vérpad a városház kapuja előtt állott a piacon és két század német katoná vette körül. Bónist két hű szolgálja kísérte, kik szeméit beköték, mielőtt letérdepelt, hogy a halálos csapást elfogadja. A jezsuiták megkísértették volt, őt a katolikus hitre áttéríteni, de hasztalan. Ő mint református akart meghalni, bár e hitével sem gondolt sokat végperceiben. Halála nem is volt oly épületes a jámborok szemében, mint bécsi és ujhelyi társaié, sőt voltak, a kik azt hívék, hogy mint afféle hitetlen embernek nem csak élete, de lelke is veszendőbe megy. A mi a bátorságot illette azonban, méltó társa volt Zrinyi Péternek. Mindvégig nyugodt, sőt derült maradt, mert magát nem bűnösnek, hanem a haza mártyrjának tekinté, ki csak azt érzé, mit minden becsületes magyar érez. Negyvenhárom éves volt, midőn kivégezték. Levágott feje még hármat-négyet ugrott a vérpadon. Holttestét, minthogy a felvidékre hazavinniök nem volt szabad, hű szolgálja a pozsonyi Szent Lőrincz temetőbe tették örök nyugalomra ¹⁾.

már idézett Relatiót, C. K. d. N-nek, ki Nádasdy kivégeztetésénél német ruhában jelen volt, többször idézett commentárját, Fritz János jezsuita levelét, máj. 2-ról, Katonánál i. h. 888—891 l. Caprara Albert levelét ugyane keletről, ki maga nem ment el nézni, mert Frangepánt ismerte, de szemtanúk után irt, i. h. és a velencei rövid jelentést Račkinál i. h. 589. A helyet, hol kivégeztettek, most a városi sörház udvarán, újabbkori márványlap jelöli. Midőn a temető megszűnt, sírlapjukat a templom falába illeszték; a koporsóban még talált néhány gomb a városházán őriztetik a pallos mellett, és alig van utazó, ki meg nem tekinti. A hóhér sorsára nézve a titk. lev. foglaltatnak adatok.

¹⁾ Bónis haláláról kevés adat van. Korneli i. h. 182. l. a Jelenítés, C. K. d. N. i. h. szerint katolizált, de Caprara maj. 3. 1671. leve-

A három magyar főurnak halálát változó érzelmekkel fogadták. A külföld azon véres tragoediák közé számítá, melyeket csiklandós borzadálylyal olvas a közönség és mai napig is alig van bármily hézagosa munka a magyar történetről, melyben e kivégzések fel ne említették¹⁾. Az ausztriai tartományokban a hit, hogy bűnösök voltak, ellensúlyozta némileg a részvét és szánalom érzelmeit és kivált Nádasdyról tudni vélték, hogy sokkal több és nagyobb volt vétke, mint a mennyit az ítélet kimondott, s ha tovább folytathatja mesterkedéseit, az egész német birodalmat lángba borította volna: de azért még Bécsben is széltében, nyilvánosan beszélék, hogy Nádasdynak meg kellett halni, mert gazdag és hatalmas volt; sajnálkoztak 11 gyermekén, kik apjuknak roppant vagyonából mindössze 165,000 forintot, egy-egy 15,000 frtot, kaptak és sokan megindulással hallák, hogy

leben olvasom: »Quello, che fecero morire il giovedi a Pressburgh, si chiamava de bonis, ma riuscì de malis, perche essendo calvinista, volse morire così.« Kálvinistának mondja a velenzei követ is, máj. 9. 1671. levelében, mely horvát kivonatban Račkinnál i. h. 589. l. olvasható. Némely érdekes részleteket tartalmaznak a pozsonyi tanács jegyzőkönyvei, melyeknek illető helyeit F és ü s Gy ö r g y, pozsonyi akadémiai tanár volt szives számomra leírni és megküldeni, de az áttérésről ezekben sincs szó. A fej történetet Szepessy Pál jegyezte fel i. h. A már idézett »Relation« nevét sem tudja, csak felföldinek mondja, ki midőn Heister lovasai elfogták, kettőt közülök agyonlőtt, egyet levágott, és halála előtt Nádasdyt vádolá, hogy a helyett, hogy csillapította volna, mindig izgatta a nemzetet. Történetiróink Kornéli nyomán i. h. ki pedig — úgy látszik — C. K. de N. után indult, Bónissal Fígedi Nagy András is kivégeztetik, de tévesen, mert Nagy András, mint látni fogjuk, ki sem végezték.

¹⁾ Kivégzésük nagy tért foglal el Francisci Trauersaaljában; a Theatr. Europ. X. 481 és kk. 11. Histoire des Troubles I. 174—210. l. hosszas leírásokat közlenek.

a legkisebb, 4 éves fiu, midőn egy hölgy czukorral kínálta e szavakkal: »Vegye gróf!« szomorúan felelt: »nem vagyok én gróf, csak egy szegény kis árva!« ¹⁾ A stajer nemesség nem követte az osztrák példáját és nem zárta ki Zrinyi fiát köréből és az üldözés sem Ausztria, sem Stajerhonban nem ment annyira, hogy az ősi Nádasdy és Zrinyi nevekből Hornsteint, Gnadet vagy Kreitzot csináltak vagy pedig a Zrinyiekre a Löbl nevet erőszakolták volna ²⁾. Általános volt a részvét, gyász és rémülés Magyarországon, habár az udvar reménye, hogy a rettentő példa végkép le fogja sujtani az oppositiot és vak engedelmességet fog teremteni, nem is ment teljesezésbe ³⁾. Katholikusok és protestánsok, ellenzék és a királynak tántorithatatlan hivei, kevés kivétellel, egyformán sajnálák az áldozatokat. Bónisnak, az egyszerű táblabírónak emléke, kiről mást, mint hogy buzgó protestáns volt és hazáját szerette, nem lehetett mondani, ugyan hamar elmosódott: de Frangepán, egy igen régi, talán az ország legrégebbi családjának sarjadéka, Nádasdy és Zrinyi országos férfiak voltak és véres árnyaik nem egyhamar tértek vissza a sirba, hanem ott kísértettek 40 éven át, minden felkelésnél és élesztették a gyűlöletet az ausztriai ház iránt. Sajátságos, — bár nem meglepő — hogy Nádasdy sorsa eleve, kivált a protestánsok körében, több részvétre talált, mint Zrinyié. Ő ugyan hatalmas üldözőjük volt Vas-

¹⁾ Hist. des Troubles i. h. 210. l. C. K. de N. i. h. 136. l.

²⁾ Titk. lev. A névcseréről mint leendő dologról szól a Relation, de hogy valósággal megtörtént volna, annak hivatalos nyomát nem találtam.

³⁾ »Si spera, che una tale esequitione porre del terrore negli Ungheri, e che finira di ridurlo ad cieca ubedienza.« Caprara i. h.

ban, Sopronyban és Nyitrában és még a sir előtt sem tudták a protestánsok elhallgatni a vádat, hogy asszony miatt hagyta el ősei hitét: de beszélék, hogy a hóhérbárd alatt megbánta tetteit, elismerte igazságtalanságát és — egy másik versio szerint — Zvonarich nevét kiáltotta, ama híres dunántuli lutheranus superintendensét, ki állítólag halálos ágyán, midőn Nádasdy Pál — Ferencznek atyja — Ferenczet hozzá vitte, hogy rá áldását adja, Ferencznek a vérpadot megjövendőlte ¹⁾. Ő nem volt részes Rákóczy hebehurgya felkelésében és nem is érhetette a gyanú, mely Zrinyi emlékére buzgó protestánsok szemében homályt vont: hogy segédkezet nyújtott az udvarnak az evangéliumi hitnek megrontására. A körülmény, hogy ő is áldozatul esett az udvar »pokoli tervének, hogy eltették láb alól, midőn leveleiben a titkot kifecsegte«, növelte az udvar bűnét, de nem tette a bánt rokonszenvesebb alakká. El felfogás kivált Erdélyben volt elterjedve, Apaffy pártjánál, mely ellenségnek tartott minden Rákóczy adhaerentiat: és Zrinyi emléke, ugy látszik e körökben is, teljesen akkor lőn rehabilitálva, midőn veje Thökölyi Imre, unokája II. Rákóczy Ferencz lettek a magyar nemzet boszulói, kik számon kérték a bécsi udvar bűneit. Szepessy azonban már is kegyelettel emlékezett meg a »nagyemlékü« vitéz bánról, hajdani uráról és hívő kedéllyel feljegyzé, hogy a helyen, hol a hős fej a porba hullott, minden nap bizonyos órában vére ki-kibugygyan ²⁾, s a nemzeti közvélemény általában Szepessynek adott igazat. Míg a szegény Frangepán sorsán leginkább a költők kesé-

¹⁾ Zvonarichra nézve l. Fabó Monumenta Evangelicorum II. 211. l. Burius, Micae i. h. 136. l.

²⁾ Szepessy Pál jegyzetei i. h.

regtek: ¹⁾ a nemzet nem tőn különbséget a »tudós,« »okos« Nádasdy és a »magyar Achilles« Zrinyi közt, kiket egyformán a haza mátyrjainak tekintett. Bármilyen volt is életük: tagadni nem lehetett, hogy a magyar törvények mellőzésével, idegen földön, idegen, tán ellenséges érzületű birák által, idegen törvények szerint vagy épen minden törvény nélkül, lettek halálra ítélve. A közönség nem ismerte perük menetét, nem a vádat és bizonyítványait, nem védelmüket, melyeket az udvar mind nagy titokban tartott, ²⁾ de azt látta, hogy halálos ítéletük nem idézett törvényeket, »mert nem is idézhetett;« hogy a vádpontok általános, majdnem semmit mondó kifejezésekbe voltak burkolva és sehol semmi nyoma sem volt annak, hogy az enyhítő körülmények is tekintetbe vétettek volna. Pedig ily körülményt számtalant talált a magyar felfogás, nem is említve, hogy mind Zrinyi, mint Nádasdy a közhit szerint, a császár kegyelméről biztosítást nyertek. Szóval a büntetés nem állott arányban a bűnnel — a mennyiben egyáltalában bűnről szó lehetett, — és a magyarok nem is hitték el az udvar emberei által terjesztett hirt, hogy német egyetemek helybenhagyták az ítéleteket, habár az, ki a német jurisprudentiát ismerte, azon, hogy helybenhagyták volna az ítéleteket, ha velük közölnetnek, nem kételkedhetett. Mig az egész nemzet kegyelettel őrizé emlékezetében végnapjaiknak minden mozzanatát; s a levelek, melyeket a siralomházból írtak, mindenfelé elterjedtek: akadtak tollak, melyek az

¹⁾ »Vir in gente Hungarica decantatissimus«, mondja a Continuatio Austeritatis Austriacae, melyet a muzeumban lévő irott példányból ismerék.

²⁾ Caprara, a velenczei és pápai követek.

gész világ előtt megtámadták az osztrák házat e kegyetlenkedéseért. Már a teremben, a melyben Nádasdy feje a porba hullott, a helyen, hol a birák ültek, alig hogy felkeltek, egy latin vers feküdt, mely szerint »a gyáva Leopold helybenhagyta az ítéletet, melyet tudatlan gonoszság hozott! Menj, vándor, már láttad az osztrák zsarnokság művét!« — s egy másik epithaphium — bár nem jutott oly nyilvánosságra — emléket emelt Zrinyi és Frangepánnak. »Állj meg, láss és olvass vándor! légy bár idegen avagy hazafi. Itt fekszik szerencsétlenül megcsonkítva, meggyilkolva, Horvátországnak két grófja, Zrinyi Péter és Frangepán Ferencz, örökemlékezetre méltó, dicső, érdemdús férfiak. Magyarok, kiket Leopold parancsára a magyar hazán kívül kivégeztek, a nélkül, hogy a honi törvény szerint megidéztek és elmarasztaltattak volna. . . . Bámulj, bárki légy is! Szabadságot kerestek és rebelliseknek hiresztelék őket; fenyegető rosztat akartak elhárítani, és ellenségeknek tekinték, kik ellen dühöngtek, míg e szerencsétlen véget nem érték!« S egy költő kérdé deákul: »mely csonka test fekszik itt? kinek fejét vágta le a kard? mely ő s z h a j úszik a fekete vérben?« — »A hatalmas Zrinyi az! Így oszt a sors rosztat a jóknak, jót a roszaknak!« De a gyászos hullát körül állják a hatalmas Hir és a Nemezis. Elveszett a test, de él dicsősége, él lelke! a halál csak testét érhetle!« ¹⁾ Az év végén pedig Velenczében egy könyvecske jelent meg nyomtatásban »Austeritas Austriaca« czimen, mely a kivégzettek pártját fogván, kimondá,

¹⁾ A délszláv akademia által kiadott Archiv IX. kötetében 219 és kk. ll. hol még több, Zrinyi és Frangepánra vonatkozó latin vers közöltetik.

hogy Magyarországnak minden baját a mohácsi vész óta a Habsburgház okozá, a nemzet felvirágzását szándékosan akadályozá, s azért, a mit az ország tőn, az nem rebellio, hanem csak jogs önvédelem volt.

Kinos volt ily körülmények közt azoknak helyzete, kik még az osztrák házhoz ragaszkodtak, és a király iránt való tiszteletüket az igaz magyar érzelemmel összeegyeztetni akarták! Ezeknek jól esett a mende-monda, hogy a kivégeztetéseknek csak a miniszterek az okozói, kiváltképen pedig Lobkowitz herczeg, ki az elítéltek leveleit a császárhoz elsikkasztotta, tőlük jezsuita gyóntatókat távol tartott, nehogy azok az elítélteknek legalább életét megmentseék könyörgéseikkel, mire a csekély befolyású, igénytelen kapuczinusokat nem tartotta képeseknek, és mindezt tevő, mert vagyonukra áhitozott. Beszélék, hogy a kivégzés napján, Laxenburgban a császár kezébe került egy kép, mely őt a trónon ülve ábrázolta, midőn a halálos ítéleteket átadja minisztereinek, lábainál pedig Zrinyi, Nádasdy, Frangepán fejei fekszenek. A kép alatt egy német vers volt, mely vérszomját szemére veté, és őt a magyarok bosszujával fenyegette. ¹⁾ Leopold erre mély gondolatokba merült, magába szállt, és midőn Abele Németujhelyről jövet még april 30. a halálhírt Laxenburgba hozá, kijelenté, hogy eddig aludt, minisztereit hagyta gazdálkodni: de ezentúl maga fog

1) »Sättige dich nun in ungarischer Grafen Blut,
Denen du raubtest Hab und Gut.

— — — — —
Zittere, ungarisches Blut fließt nie umsonst,
Es raucht, kocht und hat einen fürchterlichen Dunst.«

C. K. de N.-nel i. h. 238. l., melynél rosszabb verset nem egy könnyen olvashatni.

kormányozni, minden népnek meghagyván a maga szokásait, szabadságát, szavak, melyeknek koholt voltát a legközelebbi jövő is megmutatta. Valóság szerint Leopold még ápril 29-ikén is értesült, mi történik Bécsben és Németujhelyt a siralomházban. Megtudá, hogy Nádasdy és Zrinyi nyugodtan türik sorsukat, de az a »romanizált horvát« — Frangepán — nem akar meghalni, és talán testével lelke is elkárhozik. Kivánta nekik, hogy segítse őket Isten, és adja nekik a mennyországot : többet azonban nem akart hallani e kinos tárgyról, s a »boszuló igazságot« meg nem akasztotta »bár szeretne volna tenni,« »de kötelessége nem engedé!« ¹⁾ Azt azonban megtevé, hogy mind-egyikükért — mint öreg atyja Wallensteinért — különféle helyeken, 2000 misét mondatott, és maga is kettőt hallgatott értük Laxenburgban. ²⁾ Nádasdy kivánságát teljesíté, és 10,000 forintot fordított jótékony czélokra ; Zrinyi és Frangepán végrendelkezéseit pedig akkép tisztelék, hogy a németujhelyi kapuczinusok 300 forintot, apródjaik, Tarrody és Venier, 150—150 forintot és uruk ruháit kapták »merő kegyelemből.« ³⁾ Az ügyetlen bakó, mert rosszakarát vagy mulasztás nem sült ki rá, enyhén, félévi sánczmunkára íteltetett. ⁴⁾

Majdnem egy hónappal Nádasdy kivégzése után Leopold felelt a pápának beavatkozására. Ő nem ura —

¹⁾ Leopold gr. Czernin Jánosnak, ápril 29. 1671. Arkiv i. h. 218. lap.

²⁾ A hatásra vonatkozólag, mit a kivégzések tettek v. ö. Bethlen II. 96. l. ; Kornéli i. h. 184. l. ; C. K. de N. i. h. Continuatio Austerritatis Austriacae, Caprara május 3. i. h.

³⁾ »Aus purer Gnad« máj. 15. 1671. rendelet. Titk. lev.

⁴⁾ Rendelet, máj. 4. 1671. Titk. lev.

irá — hanem szolgálja az isteni igazságnak, és nem kegyelmezhetett a férfiúnak, ki Isten és királya ellen oly háladatlan volt, ki ha tett is valaha valamit a katholika hitért : annak még sokkal nagyobb károkat készült okozni, midőn a pogány törökkel, lutheranusokkal, kalvinistákkal, eretnekekkel szövetkezett, sőt annyira ment, hogy a primásra is rá akarta tenni kezét, fogságba akarta vettetni, ha az isteni gondviselés cseleit csodálatos módon fel nem fedezi. (Május 24.) Említé még a levél, hogy Ő Szentségét megcsalták, hogy nem az ország főpapjai és főurai, hanem talán Nádasdy némely czinkostársai folyamodtak közbenjárásáért mit az illetők maguk ki fognak jelenteni. ¹⁾ És csakugyan az udvar nem késett ilyféle nyilatkozatot kicsikarni, kinyerni. Ki irta légyen a levelet a pápának? nem volt kitudható, csak annyi látszott bizonyosnak, hogy valamely tekintélyesebb paptól származott. Egy bizonyos író helyett tehát a válasz, mely az udvar parancsára — mint most mondanák felhivatalos alakban — készült, mindenkinek szólott, mindenkit fenyegetett. Figyelmezteté az egész egyházi rendet, ne avatkozzék a világi ügyekbe, kivált midőn maga is résztvett a mult évek lázadásában és úgy eljátszta privilegiumait, mint a többi magyarok. Ha a levél írója a vallás iránt való buzgalmat akarja kimutatni, tanítsa, hogy minden hatalom Istentől származik, és a felségnek vakon kell engedelmeskedni, hogy kegyelmesen megbocsássa a multnak vétkeit; hogy nem szabad, privilegiumok ürügye alatt, korlátolni akarni azon fejedelem hatalmát, ki békében él szomszédjaival, ellenségeit mind legyőzte, nagy hadsereg-

¹⁾ A levél hitelesített mása a titk. lev.

gel rendelkezik, kivel tehát nem tanácsos összetűzni.¹⁾ A fenyegetés világos volt és nem téveszté el hatását oly férfiakra, kik vagy sohasem birtak bátorsággal az ausztriai házzal szemben, vagy most meg voltak félemlítve az udvar gyanújának Damocles kardja alatt. Az ugyan nem volt való, minek hire járt, hogy Nádasdy utolsó vallomásában sokakat compromittált, sőt még a primást, és Eszterházy Pált is gyanuba keverte : de a gyanura nem is kellett annyi. Elég volt, hogy valaki magyar, mint a szókimondó Martinitz, az udvarnak ez enfant terrible-je, Szelepchényinek nyíltan megírta. Pünkösdi gratulációjában (máj. 12.) felemlíté mit már Pázmán »Magyarország oraculum« mondott — állítólag — II. Ferdinándnak, hogy még a legjobb magyarban sem bizhatik és iga kell a lázadó nemzetre, hogy ne legyen folytonos veszedelme a keresztény ügynek. Dicsérte a primás engedelmességét, készségét, megadni a császárnak mi a császáré, Istenek mi az Istené : de egyuttal ki is emelte, hogy nem jó a császár parancsaira nézve akadékoskodni, kinek ereje megvédte a lengyel király koronáját, Brandenburgot és Dániát a hatalmas svédek ellen, leverte a félholdat Szentgotthardnál, és a ki legujabban kikergette a gaz zsidókat Bécsből, bár százezereket ajánlottak neki megmaradásukért. E hatalmas, dicső, jóindulatú császárt ki ne szeretné, tisztelné, rettegné? És mégis, mondják, a legtöbb magyar inkább kész törökké lenni, mint koronás királyának adót fizetni, holott úgy szólván a magyarok Isten után csak királyuknak köszönik, hogy egy-

¹⁾ Ez irat M. C. B. J. jegy alatt jelent meg; kivonata a *Histoire des Troubles* i. h. 171. l.

²⁾ Capraja máj. 3. i. h. de már máj. 10. a hirt csacsogásnak mondja.

általában még léteznek. Végül — mintegy maga is átlátván a cseh helytartó, hogy túl ment a gyöngédség határain — hozzá tevő: hogy jobb a seb, melyet a barát üt, mint a hizelgők csókjai; a primás ha haragszik is, átlátja a helyzetet, és egy oly férfiuban, ki tisztának érzi magát, az igazság nem támaszt haragot, hanem szeretetet¹⁾: de azért Szelepcshényi elérte a vádakat. Rá nagyon hatottak a legközelebbi mult eseményei, melyek oly kiméretlenül megzavartak mindent, mihez eddig egy magyar fő ur szokva volt. Nagyon megöszült, és le volt verve, de szomorúságát erőltetett vigsággal palástolta, és széltében dicséré a kormány szigorú rendszabályait a gonosztevőknek megbüntetésében.²⁾ A gyanúra, hogy a magyar rendek irtak a pápának Nádasdy pártfogásáért: ő, Széchényi György, Nádasdy szövetségese Sennyey István, veszprémi püspök, Gubasócz, Pongrácz György váci püspök, a szentmártoni főapát, és Korompai; a világiak közül: Forgách, Pálffy Miklós, Illésházy György, Nádasdy sógora Eszterházy Pál, Nádasdy veje Draskovich Miklós csakúgy mint Zichy István, és Majthényi személynök írásban kijelenték a császárnak, hogy méltatlansággal hallák, miszerint valaki az ország nevében folyamodott Nádasdyért. Ők soha ilyen kérelemhez nem járultak, sőt kérték a felséget, rendeljen vizsgálatot annak kitudására, ki lett légyen a vakmerő, ki e kérelmet készítette? (jun. 10.)³⁾.

¹⁾ E sajátos levél eredetije, melyet Kornéli is közöl kivonatban, II. 300 és kk. II., a primási levéltárban.

²⁾ »E divenuto assai canuto et melanconico, se ben procura dissimulare l'interno sentimento con ilare finta apparenza!« Velenzei követjelentés máj. 23. 1671. Racky i. h. 590.

³⁾ Az eredeti okmány a titk. lev.

Nádasdy, Zrinyi, Frangepán, és Bónis halála után az volt a vélemény, hogy még sokan fognak a vérpadra lépni a kisebbek közül, és a pozsonyi foglyok közül igen sokan — hogy egy egykoru író szavaival éljek — annyszor haltak meg, a hányszor hallák, hogy már készül számukra kerék, bárd, kötél vagy lobogó máglya ¹⁾. A félelem azonban alaptalan volt. A *Judicium delegatum* ugyan nem pihent, de nem végzett oly véres munkát, minőt a közvélemény rémülve sejtett.

Egy nappal Bónis halála előtt (ápril 29.) Keczer András és Nagyidai Székely Andrásnak, két különböző csak névre hasonló férfinak perét vette fel. Alig volt egy a vádlottak között, ki ellen a *fiscus* annyit felhozott volna, mint Keczer András ellen. Vádolá, hogy összeesküvő, de vádjának derekát mégis ama makacs, keserű, sértő, sokszor kicsinyes ellenzékeskedés képezé, melyet András ur testvéreivel, a felvidék különböző megyéiben a király és parancsai ellen tanusított. Azt is beszélék róla: hogy a mit Vitnyédy tud, azt a Keczer is tudják: de ő mindent határozottan tagadott. Keczer András — mondá védője Fodor János — Wesselényivel szövetségben nem is lehetett, mert már 1660. óta halálos ellenségeskedésben 'volt vele és nem a nádoron mult, hogy ki nem törülték az élők sorából. Szintugy ellensége volt Rákóczy Ferencz. Vitnyédyt csak felületesen ismerte; köztük semmi bensőbb viszony sem létezett. Ha a vádló mondá, hogy neve az összeesküdtek leveleiben előfordul, Zrinyi, Nádasdy szövetségesekép emlittetik: felelé, hogy az vagy roszakaratból, vagy cselből történhetett csak; ő azért nem tehet, mit irnak róla mások. Mutassák aláírását,

¹⁾ Continuatio Aust. Austriacae i. h.

pecsétjét. Különben is, a hol általában Keczerekről van szó, még nem lehet következtetni, hogy őt értik, mert sokan viselik a Keczer nevet. A fiscus egy egész sereg bizonyoságra hivatkozott. Köztük volt Szenthe Bálint is, kit most fogolykép Pozsonyba hoztak és a ki némileg emlékezett, hogy Nádasdy 1667. Beszterczebányán Keczert összeesküvőnek mondotta ¹⁾. Minthogy azonban a többi bizonylat sem volt határozottabb, a bíróság több ízben — május, 6. 9; június 6. 11. 29. 30. — tartott tárgyalásban sem tudott boldogulni tagadásával ²⁾.

Nyiltabb és méltóságosabb volt Nagyidai Székely András védelme. Ő nem tagadta részvételét a korábbi összeesküvésben, habár el sem ismerte, hogy Nádasdyval valami titkos dolgokat főzött, midőn 1668. Guth Dániellel, mint a 13 vármegye követe Pottendorfban nála járt és erre nézve Szenthe sem tudott semmi határozottat mondani. Védelmének főtörekvése volt kimutatni, hogy 1668. óta távol állott minden összeesküvéstől és tudott bizonyítványokat felhozni, hogy Csákynek a kassai gyűlést diszvadelta, 1670. — midőn a felkelők jószág elvesztéssel fenyegették — vigasztalta, bátorította »hisz őt is — Székelyt — a haza pestisének nevezék, de nem gondol vele!« és végre a tályai gyűlésre hivatkozott, melyen Rákóczyt oly élesen megtámadta. Ily tényekkel szemben — úgy vélte védője — elenyésznek, keveset nyomhatnak Zrinyi és Nádasdy utolsó vallomásai, melyeket a fiscus védencze ellen felhozhatni vélt,

¹⁾ Fassio Valentini Szenthe coram jud. del. máj. 13. 1671. k a m. l e v.

²⁾ A Keczer elleni vádpontok és periratok a kam. levéltárban. Vádló ügyész Gyulai volt.

mert azokat a halálos félelem, a szabadulási vágy vezette arra, hogy másokra hárítsák azt, minek ők maguk voltak kezdői. A fiscus azonban fenntartá vádját és midőn Székely András a felség amnestiájára hivatkozott, felelt, hogy azt igénybe nem veheti, mert ő nemcsak Rákóczynak, de Zrinyi és Nádasdynak összeesküvésében is résztvett és a per, mely máj. 8. és 9. tárgyalatott, érdemileg csak jul. 1. fejeztetett be, midőn vádlott utolsó perbeszédét írásban a bíróságnak betérjeszté ¹⁾. Nikházy István pere april 30. vétetett fel. Ő sok tekintetben részes volt az 1669-iki mozgalmakban. 1670. Kassán járt, mint Rákóczy követe és a gönczi megyegyűlésen a felkelést proclamálta a németek ellen. Védője — Hosztóthy — e vádakát nem tudta megerőtleníteni. Az 1669-ik évi eseményekre nézve Csáky parancsára és jóváhagyására hivatkozott, de a fiscus ezt védelemkép el nem fogadta, mert maga Csáky is bűnös, rebellis volt. Mentségére, hogy Kassán a tanács előtt csak néma szerepet játszott, a várost pártütésre nem csábította, méltán hallotta az ellenvetést: de tudta, hogy Rákóczy felkelő, midőn tehát követjének szegődött, részesévé lett a rebellionnak. A gönczi gyűlésre nézve megmaradt állításánál, hogy nem emlékszik, vajjon e kifejezéssel: »Nagy fába vágtuk vagy pedig vágták a fejszét« élt-e? Semmi esetre sem akart azonban izgatni. A fiscus állításait tanukkal — köztük volt mint fő Mokchay püspök — igazolta és Nikházynak hivatkozása a császár amnestiájára oly keveset használt, mint többi bajtársainak, kik e törékeny eszközhöz folyamodtak ²⁾.

¹⁾ Székely pere a kam. levéltárban. Szenthe vallomása u. o.

²⁾ Nikházy pere a k a m. l e v. Tárgyalatott aprilis 30-ikán és május 2-ikán.

Május vége felé — 27-ikén — a fogoly Bánchy Márton és Szobonya István ügye került elő. Bánchy nem tartozott az összeesküvés régi emberei közé. Szereplése jóformán csak 1670. Kassán kezdődött és Besztercebányán folytatódott, hol — a vád szerint, melyet Liphart terjesztett elő — megvetőleg bánt a császár levelével. Főbűnét a vádlelél abban látta, mit 1670-ben Rákóczy felkelése alatt és után tett, és különösen kiemelendőnek tartá, hogy még a jobbágyokat is izgatta. Láztatásának tulajdoníták nagy részt a népnek haragját a németek ellen és őt okolák ennél fogva a gombási és nagybányai öldöklésekért. Védője, Pinnyey János, törekedett a vád legsúlyosabb pontjait megdönteni. Tagadta, hogy Bánchy Rákóczynak fegyverletétele után is izgatott a németek ellen: de azt már nem tagadhatta, hogy a Rákóczy-féle mozgalomnak egyik főtagja volt, s azért a bíróság — jun. 22. bevégezvén perét — halál és jószágvesztést mondott fejére ¹⁾).

Ép oly kevésbé szerencsés volt Szobonya István, ki egyébiránt semmikép sem mérkőzhetett Bánchyval. A fiscus tudta, hogy ő a körmöczi pénzt fel akarta verni, bár azt határozottan tagadta és állitá, hogy ő Bory parancsára csak Keresztúry László pénzét akarta elfogni, melyet Berényi György magának keresett, s a midőn Bory ravaszságát észre vette, azonnal felhagyott a vállalatnál. A bizonyítványok, melyeket Nagy Pál és Kónya Pál akkori hadnagyai részéről állításainak igazolására felhozott, csak azt mutatták, hogy ügyetlenül járt el a vállalatban és a fiscus ellene veté, hogy Keresztúry pénzét se lett volna szabad elfoglalnia, mert az is a koronára szállott, Keresztury már 1663-ban

¹⁾ Itélete a kam. lev. jul. 18. 1671-ről.

Érsekujvár alatt a törökkel tractálván. A második fővád ellene volt, hogy mint a nádorné embere 1670. különféle követségekben járt a felkelés érdekében, törököt hívott Murány segítségére és résztvett a berethkei gyülekezetben. Az utóbbi tényt nem tudta tagadni, a többit azonban mind tagadta. Ügyében kihallgatták Bory Györgyöt, Sembert, Csathó Mihályt és a nádornét, kik közül egyik sem vallott rá, egyik sem akart tudni a vádak valódiságáról: mindazonáltal a bíróság bűnösnek ítélte. Perében még az a nevezetes dolog fordult elő, hogy a királyi ügyész a körmöczyi pénzfelverést 1667-re tevő és abból is következtető Szobonya mentségének valótlanságát, hogy csak Keresztury pénzt akarta elfoglalni, mert Keresztury 1668-ban halt meg: és e chronologiai szarvas hiba ellen, melynek a bünperre oly következménye lehetett, sem Szobonya, sem védője nem tettek semmi felvilágosító észrevételt ¹⁾. Leszenyei Nagy Mihálynak kívánsága is, a judicium delegatum előtt megjelenhetni, jun. 15. teljesedésbe ment, habár nem is úgy — szabad lábon — mint ő kívánta volna. Már mintegy évig volt fogva, Murányban, Pozsonyban, annélkül, hogy magát bűnösnek érezte volna! Rákóczy felkelésében semmi tényleges részt nem vett. Üldöztetését Zichy István ellenséges indulatának tulajdonítja és ellenében Szelepchényi kapzságánál keresett oltalmat, azon ígérettel, hogy nejének javaiból a cserenyei kastélyt — Barsmegyében — mindenestül, »igen jó földet 1000 tallér erejéig« a primásnak élte

¹⁾ Itélete a kam. lev. a kérdéses tanuvallomások ugyanott N. R. A. 519. fasc. 64. ll. kiadva Szentháromság harmadik vasárnapján. Az ügy május 27-ikén, junius 3-ikán 1671. tárgyalatott, az ítélet jul. 15. 1671. kelt.

fogytáig zálogba adja ¹⁾). A fiscus azonban Hidvéghy társát a dunáninnen mozgalomban, Nádasdy emberét és postáját látta benne. A mi nyilvánosan történt: hogy Besztercebányán Ferencz testvérével tanakodott Barkóczy meghívása végett, azt nem igen tagadhatta, de tagadta, hogy Hidvéghy Nádasdy követjekép Murányba küldte Nagy Ferenczhez. Szenthe Bálint sem tudott róla semmi roszt, de Rákóczy a rebellio egyik főemberének mondá, bár vele nem volt semmi özszeköttetésben, a besztercebányai tanácskozmány nyílt pártütést tartalmazott, és ő bűnösnek ítéltetett ²⁾).

Hasonló sorsa volt Baloghy Gáspárnak, ki jun. 15-re idéztetett a bíróság elé, de betegsége miatt személyesen nem jelenhetett meg. Baloghy a mult ősszel, folytatva bujdosását, a lipótvármegyei erdőkben talált menedéket Bory sorsa elől, míg a téli zord idő Korponára kergette, ahová belopózkodván, egy pinczében lelt buvóhelyet, de ide is eljöttek a város atyái és vették tőle az utasításokat. Végre megbetegedvén, — kénytelen volt biztos menhelyét odahagyni, és elég merészen — saját házába szállt. A selmeczi császári őrség kapitánya értesülvén a dologról, febr. 8. 1671. rajta ütött, elfogta és Selmeczbányára vitte, és most végre májusban Pozsonyba került. Voltak némelyek, kik pártját fogták, mint a paulinusok vicegeneralisa, Benkovich Ágoston, de még többen voltak a királpártiak között, kik vádolák. Balassa Bálint és a Gerhardok szerint ő az ősz-

¹⁾ V. ö. három levelét Szelepcshényinek, az első mart. 11. 1671. a másik kettő kelet nélkül, de ez év első feléből. Pr. lev.

²⁾ Ítélete a kam. lev. Vádló Liphart, a védő Hosztóthy volt. A második tárgyalás jun. 18. 1671. volt.

szeesküvésnek egyik feje, az egész vidéknek pestise volt¹⁾. Ő azon kevés dunáninneni nemes közé tartozott, kik kezdetről fogva az összeesküvéssel tartottak, ki jelen volt Szendrőn úgy, mint Körmöczön, Breznóbányán és Besztercebányán, ki szövetségese és társa volt Bory Mihály és Nagy Ferencznek, Zrinyi Péternek és Rákóczy Ferencznek. A fiscus hosszú vádjára ő makacs tagadással válaszolt, és csak oly körülményeket ismert be, melyekről mondhatta, hogy nem voltak a felség ellen irányozva. A fiscus vádjait — mondá védője — csak egy-egy tanú bizonyítja, mi nem bizonyosság. Midőn Zrinyi, 1668-ban Bozókra járt: ő Bécsben volt. Az igaz, hogy a haza javára kész volt a bánya- városokból pénzt teremteni, de az akarat tette nem vált, és a puszta akarás még büntethető cselekményt nem képez és a fiscus vádjára, hogy a franczia segélylyel dicsekedett — mondá —, ép ez bizonyítja ártatlanságát, mert bűnös ember nem beszél ilyen dolgokat. A védőnek — Hosztóthynak — erőködése azonban sikertelen volt. A tárgyalást ugyan jun. 15-ről elhuzta 18-ikára, és onnan 25-re, de védenczét nem tudta megmenteni a halálos ítélettől²⁾.

Időközben más perek is folytak, mint Nagy Mihályéval egyidőben Fáy Lászlóé³⁾, Káthay Ferenczé, ki a fiscus kívánsága ellen, hogy összes vagyona, az ősi is, koboztas-

¹⁾ Elfogatására és a többire nézve v. ö. Czingelyi Jánosnak 1671. febr. 9. Gerhard Györgynek ugyanakkor, Gerhard Pálnak márczius 23. 1671. Korponán kelt levelét Szelepchényihez. Pr. I e v. Célzás van ez eseményekre egy 1689-ben, kismladonyai birtoka tárgyában tartott inquisitióban is. Balogh családi lev. Vall. a k a m. I.

²⁾ Ítélete a kam. lev.

³⁾ Fáy Lászlónak pere nincs meg a kam. lev., a fenti adatot a Szobonya perének egy hivatkozásából tudjuk.

sék el, a kanoni jogra és a Szentírásra, Ezechiél prófétára és a Paralipomenonra hivatkozott, melyek szerint csak a bűnös büntetendő, de a fiscus felelt, hogy e törvényekre, a világi forum előtt támaszkodni nem lehet ¹⁾). Hoztak sok makacssági íteletet is, a többi között Balassa Imre ellen, ki május hó 27-ikére idéztetvén meg, nem csak hogy meg nem jelent, hanem még némelyikre birái közül fenyegető leveleket is irt ²⁾). Junius 1-én Dayka István, Zákány András, Papp Izraelt hét más társukkal, többnyire borsodi nemesekkel, jun. 19-án Mónay Gáspár, Jászay Miklós, Monaky Istvánt, jul. 4-én Lasztóczy István saápi predicatorot ítelték halálra, mint meg nem jelent makacsokat ³⁾). Talán halálos ítélettől Czeglédy Istvánt a halál mentette meg. Már nagy beteg volt, midőn az idézésre május 27. nejével szekéren Kassáról Pozsonyba indult, »keserves jajszóval kísértetvén hallgatói által.« Junius hó 5-kén Nagyszombat alá ért, de már tovább nem mehetett. Meg kellett állapodnia a mezőn, és miután még nejétől és távollévő gyermekeitől elbucsuzott, paptársainak üzentette, hogy most van az ideje, kiválólág örködni a rájuk bizott nyájra, meghalt. Holtestét bevitték Pozsonyba — mert a primás nem engedte Nagyszombatban eltemettetni — és jun. 7-én tették öröknegyalomra a köztemetőben, Bónis Ferencz mellé. A megidézett protestáns rendek nagy számmal adák meg a végtisztességet a férfinak, kiben »valóban Illés lelke lakott«,

¹⁾ Káthay Ferencz pere. K a m. I e v.

²⁾ Ítélete a kam. levélt. N. R. A. 1858. fasc. 56. Num. jul. 20. 1671. kelet alatt.

³⁾ Ítéleteik a kam. lev. N. R. A. 1728. fasc. 55. 56. 58. N. Az 57. sz. a. Balogh István ítélete, ki jun. 1. íteltetett el mint makacs.

és kinek emlékét, mint vértanuét tisztelék. Maga Majláth — midőn a hullát meglátá — mondá: miért kellett e holt embert felhozni? Halálát sokan méregnek tulajdoníták ¹⁾. Hasonló sorsa volt, ugyancsak Nagyszombat alatt, szintén szekéren a beteges Keczer Ambrusnak, midőn ugyanazon járatban Pozsonyba törekedett, körülbelül azon időben, midőn a judicium delegatumon barátja és urának — Thökölyi Istvánnak — emlékére a hűtlenség és pártütés bélyegét sütötték ²⁾.

Thökölyi István nem volt főember az összeesküvésben, de, — mint a fiscus állítá, midőn jun. 18. örököseinek perét újra felvevék — mindent tudott, mindenütt segített, hol hirhordozással, hol pénzzel és Árvában utolsó lehelletéig ellent állván, Likavát is hason ellenszegülésre buzdítá és így a császár néhány katonájának halálát okozá. Eszterházy Ferencz képviselője, Hérics Tamás nem is mert a vád érdemébe bocsátkozni. Az árvák nevében a királyi kegyelemre hivatkozott és formális kifogásokkal igyekezett a vést, mely őket fenyegette, elhárítani. Miféle törvényes alapon perlik Thökölyi István örököseit? kérdé. Átszármazás, condescensio utján nem lehet, mert midőn Thökölyi István meghalt, még nem volt perbe fogva; örökösödés folytán? szintén nem lehet, mert ők nem örökölték atyjuk jószágait. Midőn az érdemben való védelemre utasíták: csak azt vitatta, hogy a gyermekek anyai részét nem lehet elfoglalni és így Thökölyi István bűnösnek találtatott a vádpontokban, me-

¹⁾ Bethlen II. 99. l. Sion vára, Kölesséry Samu előbeszédében, Thaly, Adalékok i. h. I. 18—30 ll. Lampe, Hist. Eccl. Ref. 749. l.

²⁾ Jelentés sept. 24. 1671. a pozsonyi és bécsi jud. del. működéséről. Titk. lev.

lyeket örökösei hallgatag beismertek. (jul. 16. 1671.) ¹⁾. Szintugy elítélték Wesselényi Lászlót édes atyja képviselőjében, de e két ítéletet még ki nem hirdették ²⁾. Meghozták azonban az ítéletet és kihirdették Csáky Ferencz gyermeke, Vitnyédiék és Dobayék ellen.

A kassai generalis minden tetteben árulást, bűnt látott a bíróság. Barkóczyék vallomásából kitűnt, hogy 1666-ban Murányban a gyűlés ideje alatt megfordult : tehát — részes volt az ottan forraltakban. Még a nádorral, egyszer, Enyiczken némely végbeli török agákkal összejött : — ez is bűnös cselekedet volt. Nagy bűnéül róták fel, hogy Nádasdynak barátja volt, pedig — legalább úgy mondák — a nyilatkozatot hallá tőle, hogy nem nyugszik, míg a felség fejéről a koronát le nem tépi. Ingatag, kétszínű magaviselete az 1669-iki mozgalmakkal, a kassai gyűléssel szemben ; szökése az országból, midőn Rakóczy felkelt : már több joggal terhelék. ³⁾ Vitnyédy Istvánt még súlyosabb vád nyomta. A legsúlyosabbra, a felség ellen forralt merényletre a védő kijelenté, hogy az ellen nem képes őt védelmezni. Vitnyédy tevékenysége egyébiránt a bíróság felfogása szerint visszament 1662-ig és nem maradt az ország határain belül. Részesese volt a török és francia szövetségnek, lelke, tolla, tudója majdnem minden fondorlatnak, és örökösei védelme csak arra szorítkozott, hogy a hagyaték felét, mint polgári vagyont és közszerzeményt, tehát nejjének tulajdonát, meg-

¹⁾ A Thökölyi István elleni vádpontok, per, ítélet a k a m. I e v. A tárgyalás apri 20. 21. 22. 28. 29., jun. 18. 23. 26. jul. 1. folyt.

²⁾ A Series Proscriptorumban a : Series aliarum sententiarum necdum pronuntiarum közt említettnek.

³⁾ Ítélete a k a m. I e v. N. R. A. 704. fasc. 14. Num. van és 1671. aug. 16. adatott ki.

mentsék, de ez sem sikerült. Az ítélet kimondá, hogy Vitnyédy birta azt is haláláig, tehát a fiscusra kell szállni annak is. ¹⁾ Dobay András örökösei sem tettek kifogást a vád ellen, melynek legfőbb pontjai voltak, hogy 1670. a kassai gyűlésen Szuhay országos fizetést indítványozott Dobaynak, mint »regni concipistának,« és hogy az 1670-iki aprilisi mandatum után is még fegyverre izgatott Keczer András és Saárossyval. A védő — Herics — csak a gyermekek részét törekedett megmenteni, de hasztalan. Két tárgyalás után — jun. 26. és jul. 3. — a kárhóztató ítélet Dobay András emlékére is kimondatott. (Jul. 15. 1671.) ²⁾

E marasztaló ítéletek mellett nem hiányoztak, sőt számosan voltak a felmentők is. Így felmentést nyert Sóos György, kinek legfőbb vétké a fiscus szemében is csak az volt, hogy Bochkayt Spork seregének mozgalmáról értesíté, és szeretett volna a németek ellen a felvidéken ellentállást szervezni : de ő minden roszakaratot tagadott, s a Bochkaynak irt levél sem támogatta teljesen a fiscus felfogását ³⁾. Felmentést nyert Bogdányi Farkas László, Zemplénnek sokszoros követe Bécsben, és a 13. vármegye gyűlésein, és Veres Mátyás, egy zempléni nemes ember, ki ellen a legfőbb vád volt, hogy, mint megyéjének egyik követe, jelen volt a kassai gyűlésen, sőt ott a vármegyék főfizető mesterré nevezték; de ő bebizonyítá, hogy e választás tudta nélkül esett rá, és ő e hivatalt soha el nem fogadta, a Rákóczy felkelés idejében sem tett semmit a császár ellen, hanem hűségét több ízben, nem minden veszélyeztetése nélkül, tettel

¹⁾ Ítélete egy más k a m. l e v. N. R. A. 673. fasc. 48. Num. Kiadatott Bécsben 1671. oct. 19-én.

²⁾ Ítélete a k a m. l e v.

³⁾ Pere, mely april 30. és máj. 2. tárgyalatott, a k a m. l e v.

is kimutatta. ¹⁾ Junius havában három nap — 4, 22, és 23-ikán — harmincz kilencz megidézett mentetett fel teljesen a vád alól, köztük Bartakovichnak és a Bezzegheknek társa : Fischer és Faragó, a fogoly Dorasovszky János, Szakmáry János, ki Berethkén volt, Gosztonyi Miklós, Révay Imre és mások, többnyire dunáninneniek és mindannyiának csak reversalist kellett aláírni, hogy a felségnek hivei lesznek, és ha valami kisül ellenük, kifogás nélkül ismét megjelennek. ²⁾ A szigor, melyet az osztrák kormány kifejtetni akart, már elérte délpontját, és junius közepe óta az enyhébb felfogás lőn diadalmassá.

A változás két irányban mutatkozott. Az egyik a nyomasztó repartitiot, a másik a peres ügyeket, és a további üldözéseket illette. A mártiusi adó-rendelet felzavarta az egész országot, és kivitele elé nem csekély nehézségek gördültek. Ott, a hol a nép a töröknek is adózott, az megtiltá a repartitionak teljesítését, mert nem akarta, hogy más is, mint ő maga, szivja a földnép zsirját; a törökkel pedig nem lehetett tréfálni. A hódoltságához közel eső pórnép inkább török földre menekült, mintsem hogy a németek zsarolásainak, terheinek magát alávesse, a beljebb lakókról pedig a vármegyék és a pozsonyi biztosok egyhangulag állíták, hogy végromlásuk nélkül a kormány kivetését meg nem adhatják. A nemességet, honoratorokat és nevesebb polgárokat a pozsonyi perek tarták folytonos rettegésben, mert senkisem tudta, nem fog-e a vérbíróság elé idéztetni? Mindenki — néhány vasfejű vagy kegyetlen hajlamú német minisztert kivéve — engesztelő rendszabályokat ohajtott, hogy végre

¹⁾ Pere, mely máj. 9, 11, 13. 1671. tárgyalatott, a k a m. l e v.

²⁾ K a m. l e v. N. R. A. fasc. 690. Num. 47. és másut.

a folytonos izgatottság lecsillapodjék. Május végén felment Pozsonyból Bécsbe Rottal és Szelepchényi. A primás kevés reménynyel, megzavarodva, leverve, eleinte csak lopva, mintegy melleleg, mert az ország mellett felszólalni.¹⁾ Majd azonban kissé neki bátorodott, és határozottabban, nyiltabban kezdett kegyesebb rendszabályok mellett szót emelni. A két főembert junius közepe táján a pozsonyi commissionnak többi magyar tagjai is követték: mig Pozsony, Nyitra, Komárom, Mosony, Soprony, Győr, Trencsény, Vas, Veszprém, Zala követei már fennjártak rimánkodva a terhek könnyítéseért.²⁾

Bécsben már jun. 6. kész volt a rendelet, mely némi enyhítéseket tartalmazott, de csak a hó közepén tudták Szelepchényiek kivinni, hogy az csakugyan kiadassék, és a megyéknek megküldessék. Az engedmények azonban nem voltak olyanok, hogy a magyar nemzetet kielégíthették volna. Mig Szelepchényi fennen dicséré a felség atyai szívét: Eszterházy Pál, ki szinte Bécsbe jött, azonnal generalatusába — a bánya városokba sietett, hogy a népet »engedelmesség és hűségben megerősitse.«³⁾ A rendelet felére szállítá le a márcziusi repartitiot, de rendelé — az urak nem nagy örömére, és Bécsben kifejtett ellenzése daczára — hogy e tehernek felét a nemesség viselje és csak felét a jobbágyosság. És mig a felség megígéré, hogy a német hadak nem fognak többé zsarnokoskodni a föld népén, hanem — parancs

¹⁾ »Arcivescovo . . . vedendosi molto turbato et abbattuto« Caprara majus 24. i. h. Velencei követjelentés máj. 23. 1671. Rački i. h. 590. l.

²⁾ Nevezett megyék kérelmei jun. 16. 1671. tárgyaltattak Lobkowitznál. Mont. jegyzetei H a d. l e v.

³⁾ Velencei követjelentés jun. 20. 1671. Racky i. h. 591. l.

szerint — mindent, mire még szükségük van, készpénzzel fognak fizetni : felhívá a parasztokat, »kiket uraik keresztényekhez nem illő kegyetlenséggel, nagy robotokkal sanyargatnak,« hogy panaszukkal a királyhoz forduljanak, kinek udvara mindig tárva lesz nekik, »nem hogy őket az urak ellen jogtalanul is pártfogolja, hanem hogy könnyítsen terhükön, ha igazságtalan nyomorgatást betudnak bizonyítani.¹⁾«

A felkelés bűnöseire nézve Martinitz már májusban azt vélte, hogy nem lehet feltétlenül kegyelmet adni, és semmi olyast sem lehet engedni, mi az ellenreformatiora, a féktelenség kiirtására, a fegyverjog szabad gyakorlására korlátozó lehetne.²⁾ A királyi rendelet e nyomon indult. Leopold benne kijelenti, hogy mindig szerette magyarjait még akkor is, midőn minden ok nélkül — maguk sem tudnák megmondani miért? — fellázadtak. A kik tehát még eddig Pozsonyba meg nem idéztettek — »noha nem mindenestül ártatlanok, mindazáltal a többieknél kevesebbet véstettek« — azoknak biztosítá »életüknek megmaradását«, és őket »a gyalázattól a becsületre nézve, a fogságtól személyükre nézve, és a fiscusi foglalástól jószágaikra nézve

¹⁾ E rendeletre vonatkoznak az Anemonen I. 123. l. szavai, »Das spanische Kaiserlein . . . wurde auf einmal volkstümlich. Das Geschick des misera contribuens plebs rührte ihn plötzlich. Ihm fiel es auf einmal bei, es gebe auch Bauern in Ungarn, und diese Bauern hätten doch auch viel menschliches an sich, und seien deshalb getauft . . . s azután a Horaféle lázadásra utal, mint analogonra, hogy csak konkolyt akartak hinteni az ur és jobbágy közé. Szenvedélyes megjegyzések, de némi igazság még is van bennük, habár Lipót korára nézve egyenes adatokkal nem is bírok.

²⁾ Martinitz Szelepchényinek Gunderstadt máj. 1. 1671. Pr. 1.

felmenté.« Kivétettek azonban : »a kiket törvénybe idéztünk, avagy a kik ügyökhöz nem bizván, máshová szaladtak, avagy a kik megátalkodásból nem jelentek meg eddig, avagy kik mint vakmerők meg nem szüntek a tilalmas gyülesecskéktől — így fordíták magyarra a conventiculum szót — és ellenünk és a közállapot ellen való igyekezettől és együvé való forralástól és izengetéstől, melyeket a hitetlenség vétkének és a király ellen való árultatásnak büntetése alatt szerével és keményen tiltunk !« ¹⁾

E rendelet jun. 18. érkezett Pozsonyba és véget vetett minden további megidézésnek ²⁾. E napig, mint Majláth egy kimutatásban a judicium delegatummal közlé, 233-an lettek megidézve saját tetteik miatt, azonfelül Wesselényi, Csáky, Thökölyi, Vitnyédy és Dobay András örökösei, mint elhunyt szüleiknek képviselői. Majláth még 115 embert szemelt ki, kiket meg akart volna idéztetni, ha a felség akaratjával összefér. Köztük, sok jelentéktelen ember közt, volt gr. Czobor Ádám, Holics ura, nyers, erőszakos, egykor a protestánsokat üldöző fiatal ember, ki gyakran szidta Leopoldot »bestye lélek, disznó kurva fiának,« kinek nem szánná ajakát levágni és vizslájának dobni, és gyakran adott cselédjeivel kifejezést vágyának, a szomszéd Ausztriára, Morvára rontani zsákmánylás végett, és — mint Szilassy Miklós szolgálja mondta — »megróni a nikolsburgi gazdag zsidókat,

¹⁾ A rendelet egykoru magyar nyomtatványban a k a m. l e v. Act. Publ. fasc. 33. n. 3. francziául a Hist. des Troubl. I. 210. és kk. II. Története röviden Th. E. X. 508. v. ö. Caprara leveleit május 24, jun. 14. i. h. A repartitio hatására nézve Kissevich Horváth György levelét april 28. 1671. Sándor gyűjt.

²⁾ Th. E. X. 508. l.

a beste lélek kurva fiait.« ¹⁾ Balassa Kristóf, Imre fia, pater Cziráky, Szkárosi Nagy János, a nádornénak hű szolgálja; Bagossy Márton, a mándoki prédicator, Czeglédy társa erdélyi utjában; Eszterházy Miklós, zólyomi főispán, Sennyey István veszprémi püspök és nagyprépostja, kik az összeesküdtek egészségére ittak és végre Szenthe Bálint, Hidvéghy Mihály és Leszenyei Nagy Ferencz. Inditványa azonban el nem fogadtatott. A megidézendők részint nagyon jelentéktelen emberek voltak, nagyrészt Rákóczy katonái, a kik a gombási ütközetben harczoltak, részint, mint Czobor ellen, nem igen lehetett teljes hitelű bizonyítékokat találni, részint, mint a három utóbb nevezett nagy összeesküvőnél, kik bünösebbek voltak akárhány megidézett és elmarasztalt intercessusnál, más szempontok nem engedék meg a peres üldözést ²⁾. A *judicium delegatum* most csak sietett, hogy a folyamatban levő pereket befejezze, ítélettel eldöntse, de ebbeli feladatát sem fejezé be teljesen, mert Bécsben elhatározzák, hogy julius közepén tul minden még függő, sőt már be is fejezett per, egy új bíróság előtt tárgyalassék Bécsben, melyben már ne csak magyarok vegyenek részt. Jul. 18. befejezte a bíróság működését és tagjai még az nap felmentek Bécsbe. Utolsó napjaiban számos halálos ítéletet adott ki, mint Fígedi Nagy András, Baloghy Gáspár, Leszenyei Nagy Mihály, Bánchy Márton, Szobonya Istvánét ³⁾, sőt egy halálos ítéletet végre is hajtott. A kivégzett azonban nem volt az összeesküvésnek valamely főembere, hanem egy

¹⁾ A Czobor elleni vallom. a k a m. l e v. N. R. A. 517. fasc. 13. Num.

²⁾ *Summarius extractus* többször idézve már, k a m. l e v.

³⁾ A legtöbb ítélet jul. 15. 1671. kelt.

rajongó — talán félőrült — morvaországi falusi pap : Drabik ¹⁾, deákosan Drabicius Miklós, kit még II. Ferdinándnak üldözése kergetett ki hazájából Magyarországba Ledniczére 1628. Drabik honn Drahotusban pap volt a cseh testvérek felekezeténél, a huszitáknak maradékainál : a száműzetésben azonban, hogy magát és családját fenntartsa, posztó-kereskedésre adta magát és sokban vétett ama szigorú szabályok ellen, melyeket a papirend tagjainak kötelességévé tesz. Bujdosó paptársai nehezteléssel látták ez »apostasiát,« eltilták az egyházirend gyakorlatától és még szigorúbb rendszabályokkal fenyegették : míg a foglalkozás, melyért mindezt tőrnie kellett, nem volt képes őt és családját tisztességesen eltartani. Lelki keserőségéhez betegségek, nyomor járultak. Midőn plébániájából menekült a császári katonák mindenét felprédálták. Volt azonban még szülőföldén, Strassnitzon valami kis szőlője, melyet 1638. elakart adni, hogy nyomorán enyhítsen s azért titkon átment Morvaországba. Azonban vevő nem akadt. Hazajövele, melyre halál volt téve, kitudódott és ő alig tudta magát gyors futással megmenteni. Leverten tért tehát vissza ledniczei házába és nejének jajgatása fokozták szomorúságát. Az éjjel — febr. 23. volt — nem tudott alunni, imádkozott, fohászkodott Isten irgalmához és ime — így beszéle maga — egyszerre, mintegy önkivületben, északról nagy hadsereget látott jönni, hasonlóképen keletről is még nagyobbat és hallott hangot, mely így szólt hozzá : »Ne félj, ne légy türelmetlen. Én e seregeket küldöm ellenségeitek megrontására !« Azután öt évi szünet állott be, de 1643 óta gyakorta,

²⁾ Nem Drabicz, l. Burius Micae, 19. l. és az alább idézendő műveket.

de mindig csak éjjel, ismétlődtek e látományok, és Drabik, ki első jelenéséről senkinek sem szólt semmit, most különös isteni parancsra beszélni kezdett és elmondá másoknak is, hogy Isten maga beszélt vele, hogy néha látta a földgömböt, melyet az Atya kezében tartott, máskor látta a Fiut szegekkel átverve. Volt eset, hogy az Ur egész hosszú verseket dictált neki, máskor pedig számokat irt szeme elé. Nehányszor — mondá — felvillant benne a gondolat, nem-e csak álom mindaz? de meggyőződött, hogy ébren van, sőt kétszer Isten — midőn jelt kért tőle — homlokon ütötte — mire arcza, mintha megégett volna, kivörösödött, úgy hogy felesége kérdé: »vajon maga-magát sértette-e meg?«

A szerencsétlen embernek legkedvesebb reménye volt, hogy ismét vissza fog térhetni hazájába és régi fényében látandja a cseh egyházat: mit visioi meg is ígértek. »A király — a fehérhegyi csata által elüzött pfalzi Frigyes — vissza fog térni Prágába, s a helyen, hol a cseh martYROK vére folyt, üldözőik vére fog kiontatni.« Eleve a svédekben — később Lednicze földesuraiban, a Rákóczy házban bizott, melyben az Ur választott eszközét látta. Már az öreg Györgynél megjelent volt 1645-ben, hogy királynak felkenje seregének színe előtt, de ép akkor köttetett meg a fegyverszünet III. Ferdinánddal, s a fejedelem őt maga elé sem bocsátá. Ő azonban nem csüggedett és egyszer (1652. april 5.) az ifju fejedelem asszonyt — Báthory Zsófiát — látta fiával visióban és az Ur mondá: Ez fog neki hitelt adni, ez fogja előmozdítani művét, bár az emberek nem várják, fiával együtt, kinek hosszúra fogja nyújtani életét!¹⁾ E jóslat nem teljesült, s ép oly kevésbé következett be az

¹⁾ Lux in Tenebris 1657-iki kiadás II. R. 115. l.

eszményi kor, melyet az Ur szava a jövőre ígért: midőn az evangeliumnak minden hirdetője úgy fog élni, mint a lutheranus papok; a püspökök és lelkészek feleségesek lesznek, de nem jószágaik után fognak élni, mint a pápistáknál, hanem mint a leviták csak a hivek tizedéből és önkéntes adományaiból. Minden templom mellett iskola lesz, melyben az ifjuság nem annyira világi bölcsességre, mi nevetség az Ur szemében, mint isteni félelemre, jámbor életre fog taníttatni és a fejedelmek elsőik lesznek az isteni tiszteletben, mint hajdan Dávid és Theodosius és nem fogják többé nyomni az özvegyeket és árvákat, nem fogják kényük-kedvük szerint terhelni adókkal népeiket, s a katonaságnak nem ők, hanem az ország fog parancsolni: szóval, midőn nem lesz igazságtalanság, midőn béke lesz a földön Isten akaratja szerint, Isten dicsőségére ¹⁾. Ellenben minden rossz megmaradt; a babyloni kurva, — a római egyház, — a jezsuiták és barátok, a bálványozás el nem pusztult. A bestia, mint az osztrák házat nevezé, fel nem fordult, s ez látszott neki a legfőbb akadálnak. »Oh ausztriai ház — mondá az Ur egy izben (1644. april 7.) — megkeményült szived, elhomályosult szemed. Elhagytál engem és megvetéd törvényeimet, bálványokat és festett képeket csinálván magadnak!« Azután szemére hányta kegyetlenségét és megjövendölé, hogy a népek sokaságát fogja feltámasztani ellene és sem a spanyol, sem a pápa, sem más szövetségesei nem fogják megoltalmazhatni, hogy úgy ne bánjanak el vele, mint Illés bánt el Achab és Baal papjaival ²⁾. Midőn a westpháli béke e jóslatot is meghazudtolta, azzal vigasztalta magát 1652., hogy

¹⁾ Lux in Tenebris II. 94. l.

²⁾ I. h. II. 34. l.

Isten 380 esztendőre határozta az osztrák ház uralkodását, mely időszakból még csak egy év van hátra ¹⁾, úgy hogy végre már csak napok voltak a végromlásig, de az egyre-egyre késett. Ő azonban ki nem ábrándult. Az Isten utai gyakran csodálatosak, határozatai várhatnak, mint az Úr maga mondá kérdéseire ²⁾. Némely apróbb dolog, mi beteljesedett, bőséges kárpótlást nyújtott neki csalódásaiért és ő erősen hitte, hogy 84 éves korában vissza fog térni hazájába és ott fejezendi be békén sokat hányatott életét.

Hitét nem ingatá meg saját nejének kétkedése, nem a magyaroknak közönye, kikhez azért többé nem is fordult jóslataival az Ur parancsára, de az Úr azt is parancsolta, tegye közzé jóslatait a világ minden nemzetének, legyen, miként az utolsó ítéletnek trombitája. Drabik tehát, mint-hogy, mint afféle miveletlen falusi pap, deákul nem, csak csehül tudott, s e nyelven írta volt le visióit, hajdani iskolatársához, a híres Komenius Jánoshoz, a tudós, de bujdosó és dúlt kedélyű nagy paedagoghoz fordult, fordítsa deákra jóslatait. Komenius eleve habozott, de Drabik isteni rendeletet emlegetett, és ő a művet valami Kotter nevű szilezita, s valami Poniatowska Krisztina nevű cseh leánynak hasonszellemű jóslataival együtt 1657. kiadta »a királyok királyának privilégiumával,« mint Drabik mondá, »annak megmutatására, hogy a hajdani egyháznak jósadománya még most sem enyészett el, hanem fenmaradt e három egyénben, világos szövétnekül a sötétségben, a bánkódók vigasztalására, Isten dicsőségére, az emberek oktatására.« A munka, melynek »Lux in tenebris« vagyis a sötétben

¹⁾ I. h. II. 94. l.

²⁾ I. h. II. 204. l.

fényeskedő világosság nevet adtak, csakhamar elkelt s egy rövidebb kivonat, melyet Komenius 1663-ban tett közzé, csak fokozta a közönség kíváncsiságát az egészre, mely 1665-ben Amsterdamban újabb 270 visióval meg bővítve új kiadást ért. Ez új kiadásban Drabik nyelvezete nem lett mérsékeltebb, a római egyház most is Antikrisztus, babiloniai kurva, bestia, a Habsburgok Pharaók, hitszegő, vérszopó zsarnokok, viperák, Achab fajzatai maradtak, és Lipótot ép olyan kevésbé kimélte, mint nem kimélte volt a Ferdinándokat. Komenius egészen neki bátorodván a siker által, a munkát még XIV. Lajosnak is megküldé. Nagy neve sokat tőn a mű kelendőségére, melynek azonban ellenségei is akadtak s Komeniust éles tollharczba keverték. Magyarhonban főkép Felinus János puchói lelkész kelt ki ellene (1660.) és koholmányoknak vagy ördögi szemfényvesztésnek bélyegzé a visiókat, de Drabik nyilvánosan meg esküdött a puchói és ledniczei papok előtt, hogy mindaz, mit eddig irt és beszélt, nem az ő, hanem Istennek szava és műve volt.

Midőn a *judicium delegatum* üzőbe vette a békétleneket, és a király ócsárlóit, Drabik, kinek könyve közkészen forgott, nem kerülhetette el a koronaügyész figyelmét. A nevesebb emberek után rákerült a sor, és májusban — bár alig hitték, hogy az öreg az utat elbirja — néhány vasas német Ledniczéről Pozsonyba hozta, hol egy magános házba zárták, a Lakatos-utczában, katonai őrizet alatt ¹⁾. A *fiscus* vádlevelében elősorolá mindazon ocsmány kifejezéseket, melyekkel a császárt, családját, eldődeit, a pápát

¹⁾ »In dem Saegnerischen Hause in der Schlossergasse,« Szállítására, nézve kancz. rendelet, jun. 10. 1671. K a n c z. l e v.

és a római egyházat illetve, és melyeket átkos könyve által idegen országokban is elterjesztett. Kiemelte nyilatkozatait, melyek szerint a magyar koronát Isten az erdélyi fejedelemnek szánta volna, melyekben magát kárhozatos módon prófétának mondta, és minthogy ilykép a felséget és anyaszentegyházat kisebbitette, az embereket izgatta, milliók lelki üdvét veszélyeztette, és az egész világnak botrányára szolgált: kérte, hogy Mátyás (I. 2.) és II. Ulászló (II. 4.) törvényei és a Hk. I. 14. alapján máglyára ítéltesék, könyvei megsemmisíttessenek, vagyona — ha volna — elkoboztassék, a kivégzés előtt azonban nagyobb elrettenésül, és czinkosainak megtudása végett — ha jó szerével nem vallana — még kinpadra vonassék.

Drabik védő nélkül jelent meg birái előtt, hosszú violaszin ruhában, felette fekete posztó palásttal, selyem övvel, mely a protestáns papot mutatá. Már ekkor 83 éves volt, de még szálas és erős termetű. Hosszu sűrű szakált viselt; haja rövidre volt nyirva és magyarosan, előlről üstökbe fonva. A fiscus feleslegesnek tartott minden védelmet, mert a vádlevél minden pontját a »Lux in tenebris« igazolja és Drabik nem is védte magát. Elismerte, hogy a jóslatokat ő közlé Komeniussal: de azok nem az ő, hanem Istennek szavai, mit esküvel kész bebizonyítani. Rottal nem tudott hová lenni ez emberrel. Örültnek tartá, de a pozsonyi orvosok — bár egynek kivételével mind protestánsok — az ellenkezőt állíták ¹⁾. A bíróság tehát »mint hűtelent, lázítót, istenkáromlót« fej- és jószágvesztésre ítélte, azon sulyosbitással, hogy a fejevével előtt még keze levágassék,

¹⁾ Az orvosok véleményét Szalay említi: Magy. Tört. V. 144, I. (79.) jegyzetben, nem tudom mi alapon?

holtteste pedig, még nyelve is kivágtván, könyvével együtt elégettessék. Drabik, midőn ez ítéletet hallá, így szólt bíráihoz: »Nagy uraim! ti most igazságtalan ítéletet mondatok fejemre! én azonban az ítélet nagy napján az Üdvözítő oldala mellett igazságosan fogok itélni felettetek. Elhatároztátok, hogy ártatlan vért ontatok, s a testet meg is ölhetitek, de lelkem, hitem felett nincs hatalmatok, az megmarad és bémegyen az örök boldogságba« (jul. 14.) ¹⁾.

A kivégzés jul. 16-ikára lőn kitűzve. Rottal nagyon szerette volna, ha Drabik halála előtt katholikussá lett volna, azért a kivégzés előtt több paulinust és jezsuitát küldött nyakára, de a szerencsétlen öreg ember mindnyáját elutasítá és szilárdul megmaradt hite mellett. Volt azonban egy Kubiczky Ferencz nevű jezsuita ²⁾, kinek szüleit Drabik ismerte, ki jól tudván csehül, nyájas modorával az öreg bizalmát megnyerte, úgy hogy az nemcsak megtúrta, hanem meg is kérte, maradjon nála haláláig, s ne engedje, hogy bűnben haljon meg. A jezsuita minden erejét felhasználta, hogy a szerencsétlent abból — mit tévelynek, kárhozatnak tartott — kiragadjja. Ugy látszik olyféle nyilatkozatokat is tőn, melyekből Drabik téveteg elméje megkegyelmezést magyarázott ki azon esetre, ha katholikussá lesz. Vég elhatározását azonban más napra, július 15-re ígérte, mert —

1) Drabik e szavait Szepessy Pál Jegyzeteiben olvasom, i. h. A perre vonatkozólag a kamarai levéltárban csak a vádlevél mása, és az ítélet fogalmazványának — melyben a pernek egyes részei is érintetnek — egy és pedig kisebb része van meg, melyet fel is használtam. Az ítélet egyébiránt meg van C. K. de N.-nél és Ribini Memorabilia aug. Conf. II. 9. és kk. II. Dátumát a pozsonyvárosi jegyzőkönyvből Fésüs barátom szivességének köszönhetem.

2) Nevét Burius, Micae 25. l. tudjuk.

valami mennyei jelenést vár az éjjel, de hiába. Midőn ezt nyíltan elmondá Kubiczynak, a jezsuita láng szavakkal inté, vesse el ez ábrándokat, melyekkel csak a gonosz lélek akarta behálózni, hagyjon fel a pápa és az osztrák ház ellen való ádáz gyűlölettel és végre annyira vitte, hogy Drabik katolikus módra meggyónt és késznek nyilatkozott, hogy absolutiot nyerjen, mindazt, mit a katholika vallás és az osztrák ház ellen irt, visszavonni. E visszavonás még az nap megtörtént Rottal szállásán, Rottal, Szelepchényi, Forgách és két káptalanbeli tag előtt, míg más tanúk egy függöny mögött rejtőztek, és Bársony János egy nyilatkozatot fogalmazott, melyben Drabik elismerte, hogy kinyilatkoztatásai hamisak; minden, mit a római egyház és az ausztriai ház ellen irt, mondott, valótlan hazugság; e nyilatkozatot Drabik aláírta, megtérését ujólag kijelenté, és csak azt kérte, hogy Kubiczyt hagyják meg nála mindvégig. Visszatérvén börtönébe megáldozott, Kubiczyval cseh-morva nyelven imádkozott, még a Szűz Máriát is segítségül hívá: és a jezsuita másodmagával az egész éjjel nála maradt, az alvónál virrasztott.

Rottal nagyon örült Drabik megtérésének, melyet azonnal Bécsbe megirt, de akarta, hogy a világ is tudjon arról valamit. A kivégzés napján tehát kora reggel magához hívatta még Kubiczyt és inté, tartsa meg a katholika hitben az áldozatot ¹⁾ és vigye ki, hogy megbánását és megtérését a nép előtt ismételje. Azután két katolikus és két protestáns városi tanácsost és két foglyot, kik mint Drabik hivei hozattak Pozsonyba és a bíróság elé, Kalinka, deá-

¹⁾ »Und befelcht, Nicolaum aufs beste zum glücklichen Tode in b e s t a e n d i g katholischen Glauben zu bereitschaften.«

kosan Kalinkius Joachim, illavai papot és lutheranus superintendenst, Osztrosich emberét, ki mint híres szónok nagytekintélyű volt hitfelei közt ¹⁾ és Securius József, szakolczai reformatus orvostudort, küldött Drabikhoz, mintegy authenticálni tegnapi vallomását. Bársony fölolvassván Drabik előtt a tegnapi nyilatkozatot, azt mindannyian szó nélkül aláírták és megpecsételték, csak az egyik tanácsbeli, Kacerius, Pozsony városi főjegyző mondá: hogy az írás mellett szeretné Drabiktól szóval is hallani, hogy úgy van! mire Drabik Kubiczyre mutatott, hogy ő ennek a paternek meggyónt; mi történt, az megtörtént! és ezzel a jezsuitának kezét adott, sőt neki és társának kezét is csókolt. Kalinka kérdésére beismerte, hogy a superintendens sohasem helyeselte könyvét és ha ő tanácsát követte volna, nem jött volna e veszedelembé. »Egyébiránt — jegyzé meg — holnap haza megy Ledniczére övéihez, mert kegyelmet kapott!« ¹⁾ Kevéssel utóbb, hogy a látogatók távoztak, reggeli tizedfél óra tájban, kivitték a városháza elé, a vesztőhelyre. Kubicz egy kis keresztet kötött nyakára, jeléül annak, hogy katolikus, Máté evangalista e szavaival »a ki megvall engem az emberek előtt, én is megvallom őt az atyám előtt.«

¹⁾ Burius, Micae 25. Fabó, Monumenta Evang. Aug. Conf. in Hungaria Historica I. 22—25. ll.

²⁾ »Perendie, quia gratiam obtinuisset, se Ledniczium ad suos reversurum.« Kalinka, Buriusnál i. h. 19. 25. ll. Leopold, Rottal jelentésére a magy. kanczellaria utján jul. 16. tehát a kivégzés napján válaszolt: »Cordem natum Predicantem Drabitium ad veram fidem conversum esse, scriptum scommaticum revocasse, percipiamus, extra gratiam vitae benigne contenti manemus, ut pro discretione vestra mortem mitiorem eidem curare infligi voleatis.« Kancz. lev.

Midőn Drabik az utcán a sok népet megpillantá, kérdé, miért állnak ezek itt? mire a jezsuita felelt, hogy őt, mint keresztény katolikust láthassák. Midőn a vesztőhelyre ért, megrémült, szólni akart, de gyóntatójának egy pillantására elnémult és a kérdésre, mint katolikus akar-e élni és halni? az oda hívott protestáns városi kapitány és más tanuk előtt, igennel válaszolt, arra azonban, hogy a néphez is szóljon, nagyon gyengének érzé magát és arra a jezsuitákat szólítá fel. Azután felolvasták neki, a városház ablakáról, a halálos ítéletet és vitték a piacra a körbe, melyet német lándzsások, muskaterosok és lovasok hármasságban képeztek. Gyóntatója még egyszer felmutatá és oda nyújtá neki a visszavonó okmányt és kérdé: magáénak ismeri-e azt? mire ő az iratot visszaadta, mondván: »neked adtam, maradjon már nálad!« s azzal — látván, hogy halnia kell — szolgája által levéteté köpönyegét, övét maga leoldá, s a mi nála pénz volt, óráját, gyűrűjét a szolgának adta, megköszönvén fáradságát. A tőke előtt, mely a kézlevágásra szolgált, letérdelt, kissé imádkozott, s azután a hóhérnak mondván legyen készen, baljába vette imakönyvét és jobbját a tőkére tévé. A hóhér egy csapással levágta a kezét; mire néhány hóhér legény az áldozathoz ugrott, ketten a csonka kart tarták, ketten a sebre vizes hólyagot nyomtak, hogy a patakozó vért elállítsák. Drabik ájulóban volt, de egy hóhér legény üstökénél megragadta és feltartá; s míg az elmarczangolt ember még baljával a földön imakönyvét kereste, melyet erre egy másik hóhérlegény lábával félre rugott, a hóhér pallósával nyakához vágott és fejét leütötte, azután a fejből a nyelvet kivágta és a bitófára szegezte. A jelen volt papok felhívására a nép egyet imádkozott lelkéért, melyért az alatt a templomban egy jezsuita

misét mondott. A kivégzés után felnyiták a városnak eddig bezárva volt kapuit; a holttestet a fejjel, a dézsába szedett véres poronddal a dögszekérre tették és kivitték a város elé az akasztófához. A szekéren, a tökén, mely a kézlevágásra szolgált, egy hóhér legény ült, baljában Drabik könyvét, jobb-
jában a levágott kezét tartván magasra, hogy lássák. A szekér előtt és mögött egy-egy század katonaság ment, zászlóval és sippal. Az akasztófa mellett már lobogó máglya várt, a melyen a hullát, fejjel, kézzel, könyvvel és a véres poronddal elégették. Este felé volt már, mire minden porrá égett, s ekkor összegyűjték a hamvakat és egy hajóból ott, a hol a legmélyebb örvényt tudták, a Dunába dobták. Más nap pedig hirdetés jelent meg, hogy a ki Drabik könyvét bírja, adja be a városházára, különben Drabikkal hasonlóan fog büntettetni. Drabiknak borzasztó vége nagy benyomást tett, melyben azonban vajmi kevés volt a valódi részvét. Katholikusok és protestánsok egyaránt részeges, eszelős vagy hazug embernek tarták, kit búskomor, izgatott kedélyének hallucinatioi ragadtak az örvénybe és a közönséget leginkább az a kérdés érdekelte, mely vallásban fejezte be életét? Voltak a protestánsok között többen, kik kereken tagadták azt, mit a jezsuiták nem minden diadal nélkül hirdettek, hogy áttért a katholika vallásra: míg mások az áttérést nem vonták kétségbe, de azt Kubiczy csalárdtságának tulajdoníták, ki a szegény öreget, ha áttér, élettel és büntetéstől való mentességgel kecsegtette, magában, nem mint Drabik a földi, hanem az örök életet és a pokolbeli büntetéseket értvén ¹⁾. Az új bíróság, mely Bécs-

¹⁾ Drabikra nézve a már idézett kutfőkön kívül a Ribini és Lampe által is idézett Grüenberg Otto Frigyes által 1721-ben Alt-

ben a pozsonyi judicium delegatum ügyeit átvette és folytatta, Rottal elnöklete alatt: Hoher, Szelepchényi, Pálffy Tamás, Forgách Ádám, Majthényi személynökből és már a Zrinyi — Nádasdy — és Frangepán felett itélt Andler, Brünning, Abele, Leopold, Molitor, Krumpachból, a po-

dorfban sok eruditióval és helyes ítéllettel irt értekezés a legfőbb kutfő, főkép annak két függeléke, melyek közül az egyik egy Thurmeyer Mihálynál 1671-ben Bécsben megjelent, Grünenberg szerint valami pozsonyi jezsuita által irt röpirat, hosszasan és részletesen tárgyalja megtérését, a másik ellenben, egy névtelen szemtanúnak műve, őt hitéhez hiven halatja meg. E két művecske azonban nem ellenkezik annyira egymással, mint az első megtekintésre hinni lehetne. Én mindkettőt felhasználva elbeszélésemben, azt adám, mi mindkettő szerint megállhat. Hogy Drabik áttért, azt a jezsuitán kívül más kutfők is bizonyítják s a kivégzésig való elbeszelés oly részleteket tartalmaz, melyeket p. o. Burius idézett helyei is megerősítenek; de magából e műből is kitetszik, hogy Drabik nem várta halálát, s talán a kegyelem reményében volt oly engedékeny; eddig tehát a jezsuita érdemel több hitelt; mi azonban a kivégzés részleteit illeti, a s e m t a n ú t követtem, kivévén azt, mit Drabik beszédeiről ír, melyeket ő nehezen hallhatott, ha saját beismerése szerint az ítéletet sem hallhatta. Nem is valószínű, hogy Rottal Drabiknak olyféle nyilatkozatait, melyek neki nem tetszettek, nem fojtatta volna el, ha másképp nem, hát dobszóval, s alig hihető, hogy a jezsuiták, ha hitéhez állhatatos marad, és azt nyilván kijelenti, merték volna kevéssel utóbb a világnak kikürtölni megtérését. A dolog — úgy látszik nekem — úgy történt, hogy Drabik a kegyelem reményében és tán más okoknál fogva is áttérvén, midőn váratlanul a vesztőhelyen látta magát, sokkal fásultabb, megtörtebb volt már — ő a 83 éves aggastyán — semhogy ott még Cranmer szerepét eljátszhatta volna. Ha tehát nem is tudjuk bizonyosan, mily hitben halt meg szegény, zavart, öreg feje, annyi bizonyos még a névtelen elbeszéléséből is, hogy Rottal előtt tett korábbi nyilatkozatait vissza nem vonta, profétai szerepét újra fel nem vette, megtérését bizonyítván egyébiránt az is, hogy Rottal azt Bécsbe jelenté, mint feljebb említők.

zsonyi delegatio német doctoraiból: Erhárd és Hoffmanból és Kissevich Horváth Györgyből állott. A magyar korona képviselőjében Majláth és Cseróczy Gáspár jöttek fel ¹⁾).

Az ügyek, melyek az új bíróságra vártak, különbözők voltak. A két Barkóczy, Szenthe Bálint, Sándor Gergely, ki a dunántúli nyomozások szerint Pápán titkos gyülekezteket tartott és Zrinyi Pétert izgatta Pozsonyban fogva voltak, annélkül, hogy ellenük még per kezdődött volna. Hasonló sorsa volt Kalinkius, Securiusnak, Lázius Ádámnak, Thökölyi István papjának, ki azelőtt Eperjesen a rhetorikát tanította, és Szepessy Pál egy szolgájának Török Jánosnak. Gróf Széchy György, gömöri főispánra nézve, ki mint láttuk, jelen volt, midőn Zrinyi kanizsai törököket fogadott, szükségesnek látszott, hogy Bécsbe idéztessék. Baksának sorsa még nem volt eldöntve, Osztrosich Mátyás még meg sem volt idézve.

A makacsokul elítéltek közt is voltak olyanok, kik reclamáltak, kivált Báthory Zsófia emberei, köztük Kazinczy Péter: míg másoknál, mint Serédy Benedeknél, kinek javait elfoglalták, az ecsedi capitulatiót kellett tekintetbe venni. Azok közül, kiket felmentettek, Szobonya társai: Nagy Pál és Kónya Pál, Szegedy Ferencz, Pathay István és Pataky István még nem adtak magukról reversalist. Ifj. Keviczky János, ki a császárról mondá, hogy nincs hada; Drexler Mátyás, Ocsvay Zsigmond, Treitler János, nagyszáju, lázongó hajlamú korponai polgárok, Dávid Gábor, Turóczi követje Körmöczön és Breznóbányán, Abaffy Gáspár,

¹⁾ Cseróczy Andrásynak, Bécs jul. 30. 1670. S á n d. G y ü j t.

árvai követ Breznóbányán és Beszterczén, mint Petrőczy István ismerőse állítólag tudós Vitnyédy tervében, Duló György és Duló Gergely, Zrinyi vendégei Bozókön 1668., Sándor István, ki 1667. Trencsényben Nagynál volt, Bibithy Horváth János, Szulyovszky István, Chemniczky Miklós, lipcai követ Körmöczön, Raymannus János, ugyanott Trencsény követe, mind dunáninneneni vádlottak felmentéseit a felség még meg nem erősítette. Más felmentéseket ugyan, mint Adonyi Györgyét, Szentpétery István, Szentkirályi Mihály, Szentmiklósi György, Veres Mátyás, Farkas László és Soós Györgyét, helybenhagyott, de azért mégis szükségesnek látszott ez ügyeket még egyszer átvizsgálni. Hasonló történt Keczer András, Dobay Gábor és Semsei György pereivel, melyekben ugyan már határozott a bíróság, de határozata még nem volt helybenhagyva és ennek kellett történni azon perekkel, melyeket a pozsonyi bíróság ugyan le tárgyalt, de már nem calculalhatott, vagyis az ítélet alapjául szolgáló kivonatot belőlük még nem készítettett. Ilyen vádlott 24 volt: Bory György, Sembery Ferencz, Szemere László, Török János, nem a Szepessy szolgálja, hanem a ki Kubinyival Egerben járt, Farkas István, a kassai polgár, Komjáthy Zsigmond, Ujfalussy Zsigmond, Saárossy Sebestyén, Kubinyi László, Bezzegh György és Bezzegh István, Becskeházy András, Káthay Ferencz, Nikházy István, Ubriczky Pál, Medgyesy András, Usz István, Weber János, Guth Dániel, Jánoky Gáspár, Földváry Mihály, Gombos Imre, Guszics János, árvai alispán és Antony Mátyás, korponai tanácsbeli ¹⁾). Ehhez járultak még: Bartakovich János ügye, kit legujabban Pozsonybanelzártaks kinekperét, ámbár

¹⁾ Kam. lev.

már calculáltatott, újra vizsgálat alá akarták venni, az ötrendbeli örökösöket marasztaló végzések és Figedi Nagy András, Leszenyey Nagy Mihály, Baloghy Gáspár, Szobonya István, Bánchy Márton, Chernel György, Fáy László, Fulló Miklós és Nagyidai Székely Andrásnak már annak rendje szerint meghozott és a felség által helybenhagyott halálos ítéletei, melyekre nézve még csak a végrehajtó parancs hiányzott ¹⁾).

Az új bíróság aug. 3. tartá első ülését a bécsi várpalotában, s ez alkalommal felolvasták a császári rendeletet, mely a bíróságot — minthogy Pozsonyban az idő rövidsége és az ügyek halmaza miatt mindent elvégezni nem lehetett — kinevezte és a tagoknak meghagyá, hogy tiszta lelkiismeretük szerint, úgy ítéljenek, hogy ítéleteikről Isten és emberek előtt és az ítélet nagy napján számot adhassanak. Minden ítélet indokolva a felségnek terjesztessék fel, ki magának tartá fenn a véghatározást.

Rottal a gyűlésnek csak névleges elnöke volt, mert mindjárt megbetegedvén, a többi üléseken — még egynek kivételével — Hoher volt helyettese. A bécsi judicium delegatum gyorsabb volt a pozsonyinál. Nem egészen hat hét alatt bevégzé művét, tiz ülést tartván — aug. 3. 5. 7. 8. 21. 22. 26. 28. 31. és sept. 4., mig közben — még szent István napján is — Majthényi Erhard, Hoffmann és Kissevich Horváth Györggyel a még nem calculalt pereket calculalta ¹⁾). A bíróság némileg felülvizsgálat alá vette a pozsonyi delegatio azon ügyeit is, melyek felett már nem volt

¹⁾ A kamarai és bécsi titk. levéltárban levő jegyzékek szerint.

²⁾ E calculatio, legnagyobbbrészt Kissevich Horváth György kezeirása, meg van a k. m. l. e. v.

ítélendő. A makacsokat — aug. 3. — három részre osztá. A kik tudták a megidézést, meg is jelenhettek volna, de nem jelentek meg: azok ítéletét megerősítendőnek vélte. Kik tudatlanságból nem jelentek meg, de később készeknek nyilatkoztak megjelenni, azokat ki kell hallgatni, szintűgy a harmadik osztálybelieket, az ecsedi kapitulánsokat is, kik az idézésre vagy költség hiány, vagy félelemből nem jelentek meg. Mindannyinak jószágait azonban a kamara foglalja el, és ha valamelyik elítélt haza talál jönni, a császári tisztek fogják el és tartásák börtönben, míg ő felsége sorsa felett nem határoz. A kis embereknek kegyelmet lehet ígérni, ha a kolomposok tartózkodási helyeit felfedezik, vagy legalább a felfedezésre segédkezet nyújtanak. A ki elbocsáttatik, adjon magáról reversalist. A felmentő ítéletekre nem volt észrevétel. Bónis és Drabikra, »kiket a köznyugalomnak hoztak áldozatul,« csak azt mondák, hogy Isten legyen irgalmas árva lelküknek.

Ezután a bíróság az érdemileg eldöntendő ügyeket vette vizsgálat alá: de jogászai meghökkentek, midőn ki-tűnt, hogy a pozsonyi perekben a tanuk neveit a vádlottaknak meg nem mondák, a tanúkat velük szembe nem állították. Némelyek ugyan vitatni kezdék, hogy a római és a magyar jog szerint, a felségsértés esetében az nem szükséges, de mások — sajnos, hogy neveiket nem tudjuk — a természetes jogra, a természeti igazságra hivatkoztak, melyet semmiféle tételes törvény meg nem szüntethet, s az ellen nem igen lehetett kifogást tenni, csakhogy abból roppant baj keletkezhett. Minden pozsonyi pert újra kellett volna kezdeni, mi fölötte alkalmatlan lett volna. Kibuvót kerestek tehát, és a *calculatorok* parancsot vettek, kinyomozni, nem vallák-e be maguk a vádlottak tetteiket? Igen,

jelenték az előadók, mindnyájan beismerték tettüket; egy sem tagadott, egy sem tőn kifogást a tanuk ellen, vagy kérte neveiket. Minthogy pedig a Hármaskönyv szerint a fiscus nem tartozik tanuit megnevezni, hanem a vádlottnak kötelessége kifogásokat tenni: nem szükséges a tanukat előállítani. Ez indoklás és jogi deductio — mely egyéb-iránt nem volt igaz — nem igen nyugtatta meg a bírakat, mert főleg azon örültek meg, hogy a vádlottak tetteit saját vallomásuk bizonyítja.

Ezen praefereus kérdésnek megoldása után Figedi Nagy András, Leszenyey Nagy Mihály, Baloghy Gáspár, Szobonya István, Bánchy Márton, Chernel György, Fáy László halálos ítéleteit vették elő. A tanácskozás előtt Hoher beszédet tartott. Kiemelte a császár kegyelmességét, mely többé vért nem kíván. Öten multak ki vérpadon, a fő bűnösök ¹⁾ és ez elég volt. Ha tehát lehetséges e hetet felmenteni, mentsék fel, de ne feledjék azt sem, hogy néha jobb a szigor a lágyságnál, mely a jókat is roszra csábíthatja, a roszakat pedig még roszabbakká teszi, mint Nádasdynak példája mutatja, és Sophocles idézetével végzé, hogy jobb a szigor az enyheségnél, mert a kiknek már egyszer roszra adott elmét a természet, azok mindig roszban törik fejüket.

Az elítéltek közül Nagy Mihály és Fáy László látszottak legkevésbé bűnösöknek. Nagy Mihály semmi nevezetést sem tett; a mi neki vétkül betudható lett volna, azt Nagy Ferencznek, testvérének, csábítására tevő. Fáy László ugyan a nádorral összeesküdött, de az óta rendületlen hive volt a felségnek. Felemlíték, mit tőn Abaujban, majdnem

¹⁾ Zrinyi, Frangepán, Nádasdy, Bónis és Drabik.

életének veszélyeztetésével, nem törődven sem fenyegetés, sem gyalázással; mikép segíté testvérével a szendrei őrséget élelemmel, ingyen, a commendáns pusztá szavára. Azt sem feledék el, hogy hét gyermek atyja. Rottal pedig már Pozsonyból (jul. 3.) ajánlá kegyelemre, sőt még jószágának visszaadását is, legalább felerészben, indítványozá volt. A *judicium delegatum* tehát h a m a r megegyezett, hogy mind ő, mind Nagy Mihály kegyelmet kapjanak, de azért még egy darabig — míg a zavarok lecsendesednek — fogságban maradjanak. Minthogy pedig most Bécsben egyik fő szempont volt ²⁾, a foglyokon, ha lehet, minél többet rántani: mindkettőjük vagyonára nézve a határozatot felfüggeszték, míg annak állásáról jelentés nem érkezett, ahhoz képest lévén majd eldöntendő, mi és mennyi adassék neki vissza.

Figedi Nagy András sokkal többet tett mint akár Nagy Mihály, akár Fáy László. Mindamellett buzgó pártfogókra akadt. Nagy András — mondák — a nádor embere volt. Neki engedelmességgel tartozott. Azt hívé, hogy a mit tesz, csak a szabadságért a és királyért teszi. Kitűnő katona. Legjobb korban van és még jó szolgálatot tehet. Már hosszú fogsága is büntetés. Nem lehet tartani, hogy valamit tegyen, midőn a vezetők elbuktak. A felség kegyelmes, és jó, ha az emberek látják, hogy érdemes férfiakkal ily körülmények közt is kiméletesebben bánnak: mert az másokat is érdemszerzésre fog buzdítani.

Az ellenvélemény pontonként czáfolá ez okokat. Nagy András nem a nádornak, hanem a császárnak szolgálja volt; neki tartozott engedelmességgel. Ha a szolgálai viszony

¹⁾ Ez kitűnik az egész eljárás és indokolásokból.

mentség volna, kit lehetne megbüntetni? Nem volt-e Nagy Ferencz szintén Wesselényinek, Szenthe Nádasdynak embere? Hidvéghy, Baloghy nem ügyvédei voltak-e főbb uraknak? Hogy Nagy András vitéz, erélyes ember, csak egy okkal több, hogy ne kegyelmezzenek neki, mert az ilyenek elbizakodnak erejükben, érdemeikben, és ismét hasonló dolgokra vetemednek. Ha sokáig volt fogoly, elhalasztatván kivégeztetése, ez csak neki vált hasznára. A felkelésnek, ha most nincs is, támadhat új feje mint a hydrának. A felség kegyelme ugyan világra szól, de azért büntetnie is kell, példát adva a gonoszoknak, védelmezve a közállományt. Javulásra Nagynál ne gondoljanak. Ki egyszer rebellis volt, mindig az marad. Soha sem javul meg, olyan, mint a ragasztott fazék: mindjárt ismét összetörik. Kegyelem csak növelné az efféle emberek elbizakodását. Annélkül is lesznek jó tisztek, sőt még jobbak, ha látják, mikép büntetik a rebelliót. Említettett Nagy mellett, s ez volt tán főoka a mellette nyilvánuló részvétnek: hogy Pozsonyban katholikussá lett, és felette buzgó új hitében, de az ellenfél válaszolt: a megtérés lehet csak színleges; azon felül oly országban, hol mindenki bármi hitet követhet, a valláscsere nem érdem. Tettei, nem hite dönt jelenleg, és a hosszas tanácskozás azzal végződött, hogy Figedi Nagy Andrást a bécsi bíróság is fej- és jószágvesztésre ítélte.

Baloghy Gáspárnál nem volt vita. E régi összeesküvőnek sok bűne volt, és megütközéssel olvasák a bírák pozsonyi vallomásában, hogy ő Rákóczynak pénzt ígért a bányavárosokból, és ígéretét be is akarta váltani. Ismerték nagy tekintélyét a bányavárosokban. Tartottak a ravasz és furfangos embertől, és tudták: »mennyit képesek az ilyféle

ravasz rabulista ügyvédek szájukkal rebellios időkben kivinni.« Itélete halál volt és jószágvesztés.

Majdnem minden baj, mi Stahremberg elfogatása óta a felvidéken történt — a gombási mészárlás, úgy mint a terebesi fegyverkezés — a bíróság szemében nagyrészt Bánchy Mártonnak, mint egyik fő izgatónak rovására esett. Halálra ítélték úgy, mint Chernel Györgyöt, »ki a felség hada ellen izgatott,« nem vétetvén tekintetbe töredelmes önvallomása, »mert azt már csak a börtönben tevé.« Szobonya István ellen azonban a halálos ítéletet felfüggeszték, mert fővétkét, a körmöczi pénzrablási kísérletet tagadta és az nem látszott még teljesen bebizonyítotttnak. Hogy a kérdés tisztába hozassék, elhatározzák, hogy fel kell őt hozni Bécsbe, és szembe kell állítani az ellene valló főtanúval: Nagy Ferenczczel.

Még két elítélt volt: Fulló Miklós és Nagyidai Székely András, kiknek ítéletét a felség nem hagyta helyben. Fullót a bíróság sem találta halálra méltónak, mert bűntársa: Rudneby — a szendrei német kapitány — időközben kegyelmet kapott, és különben is jelentéktelen ember. Ránézve elég büntetésnek látszott, ha vagyonának $\frac{2}{3}$ részét a fiscus megtartja, ellenben Nagyidai Székely Andrásra halált vagy örökös fogságot indítványozott a judicium delegatum, mert ő Wesselényinek egyik fő embere, és tanácsadója volt, és ravasz, veszedelmes ember, ki mint mondják, sok bajt okozhatna. Az öt örökös perében a bíróság helybenhagyta az ítéleteket. Hasonlóképen cselekedett Szentpétery István, Veres Mátyás felszabadításával, csak-hogy reversalist követelt tőlük e záradékkal: »ha semmi más ellenük ki nem sül.« Farkas István, ki ellen semmit sem lehetett kisütni, újból felmentetett. Soós Györgyre,

vélte a bíróság, a Bochkayhoz irt levelek miatt, halálos ítéletet is lehetne mondani; de mert tekintélye nem nagy, vagyona azonban annál nagyobb, elbocsátandó, ha vagyonának $\frac{2}{3}$ részét a fiscus kezében hagyja. Farkas László ellen szinte nem volt semmi bizonylat, de Rákóczy Ferencz feljelentésében őt a főrebellesek közé sorozá. Ennélfogva nem lehetett őt egyszerűen felmenteni, hanem további vizsgálatot rendeltek. Némileg hason sorsa volt Guth, Wéber, a két Bezzegh, és Keczer Andrásnak. A bíróság megkegyelmezett életöknek, de további vallatásukat elrendelé, mert mint városi, megyei jegyzők, sok gyűlésen voltak jelen, sokféle emberrel voltak összeköttetésben, sokat tudtak, és alkalmilag veszélyesekké is válhattak volna.

Ezek után a bíróság ismét szigoruabb lett, legszigorubb pedig Bory György irányában. Neki nem tudták megbocsátani Bécsben, hogy bátyjával Wesselényi összeesküvését elárulta, jutalmat kapott, s aztán mégis Zrinyinek, Baloghynak, Hidvéghynek czinkosa volt, és a felség ellen katonákat toborzott. Mint egyik legnagyobb bűnöst, halálra ítélték, »hogy a Boryak átkozott faja gyökerestül kiveszszen.« Szigoru szemmel nézték Káthay Ferenczet is, kinek pedig — mint maguk beismerték — nem volt más vétke, minthogy Rákóczynál járt és tettét helyeselte. Meltónak ítélik a halálra a német criminalisták nyomán, de mert semmit sem tett — vélik — beteg és halála nem sokára várható, az ítélet ugyan hirdettessék ki neki, de ne hajtassék végre, hanem tartsák még kevés hátralévő napjára fogságban, mi alatt talán a tornai templomnak általa elvett javai is, melyet oly soká tudott a protestánsoknak megtartani, vissza lesznek kaphatók.

Nikházy szerencsésebb volt. Nála tekintetbe vették,

hogy Spork seregének élelmet adott, megtérésének jeleit mutatta, azért javainak egy részét tartsa meg a fiscus, a többit kapja vissza szabadságával. A g a z d a g Bartakovichnál elég okot találtak a halálra, de jobbnak vélték, hogy előadatván neki büntettének nagysága, különös kegyelemből élete megmaradjon, ha azt a kamarával megállapítandó összegben megváltja; ha nem áll rá, mondassék felette ítélet.

Szemere László ellen ugy szolván semmit sem lehetett felhozni, sőt hűségét tettei bizonyíták. Legfeljebb gyanu férhetett hozzá, hogy Bochkay főispán oldala mellett neki is — az alispánnak — kellett valamit tudni az összeesküvésről: de ő igen gazdag, valamennyi fogoly közt a leggazdagabb volt és félénk, ki már fogsága elején pénzzel akarta magát kiváltani. Határozat lőn tehát, hogy szólíttassék fel, egyezkedjék ki a kamarával, különben pere folytatatni fog. Szintugy pénzbírságot szabtak Saárosyra is, ki ellen szintén semmi sem sült ki, még pedig oly nagyot, hogy vagyonából csak keveset kelljen visszaadni.

Török János, Jánoky Gáspár, Földváry Mihály és Sembery Ferenczet a bíróság ugyan nyilván való rebelliseknek ítéle, de minthogy Semberyn kívül egészen jelentéktelen emberek voltak, másrészt pedig legalább Törököt és Jánokyt jó móduaknak tarták, valami extraordinaria büntetésre, melyet a felség szabjon ki tetszése szerint, s a mely jóformán csak pénzbírság lehetett, ítélek, sőt kimondák, hogy a bírság összegét a kamara fogja meghatározni. U j f a l u s s y Zsigmond kegyelmet kapott; de javainak $\frac{2}{3}$ -ad részét a fiscus tartsa meg. Kubinyi, Medgyesy András, Becskeházy, Komjáthy, mint a kik az 1670. april 22. mandatum után csendesesen viselték magukat, bizonyítványaik szerint hivek voltak, kegyelmet kapjanak. Ubriczý Pál, Usz István,

Gombos, Guszics, Antoni ellen ugyan elég okokat találtak további perre, de azért mégis perszöntető végzést hoztak, nem annélkül azonban, hogy a tehetős Ubričzy és Guszicsra pénzbírságot ne róttak volna. Ugyanaz történt Szentkirályi Mihály, Szentmiklós György, Semsey György, Dobay Gábor, Adonyi György és ama 13. dunáninnen nemesel, kiknek absolutoriumát a király még meg nem erősítette volt, s kik közül különösen Drexler Mihályt és Treutler Jánost tartották zsiros fizetőknek. Feltétlenül kegyelmet nyert Barakonyi.

A két Barkóczynek sorsa is kérdésbe jött. Róluk nem volt kétség, hogy nagy tehetségű és tekintélyű rebellisek. Azonban tekintetbe vették, hogy azonnal a császár hadához szegődtek és nem csekély szolgálatokat tettek; tekintetbe vették, hogy Szelepcshényi és a kancellár nekik kegyelmet ígértek és a bíróság is kegyelmet adott. Velük együtt nyert kegyelmet Baksa István is, kitől vagyona, esze miatt félték ugyan, de mivel csak kényszerítve szolgált Rákóczy-nak, bár a kényszer ellen nem tiltakozott: szabadságát és vagyonát visszanyerte, csak az időközben való jövedelmek veszték a kamara zsebében. Serédynek is grátiát adtak az ecsedi capitulatio miatt, »bár nem utolsó rebellis,« szintugy Kazinczy Péternek, Báthory Zsófia kérelmére, de pénzbírságtól még a fejedelemasszony sem tudta őt megmenteni. Legvégül Osztrosich jött szóba. Ellene, mint Nádasdy, Thö-

1) V. ö. ítéletét a k. m. l. v.

2) Hormayer szerint a bécsi iudicium delegatum actái a papírmalomban kerültek. Én a fennebbieken ama végjelentést követtem, mely Leopold elé terjesztetett, és mely a titk. lévéltárban még meg van. Az Anemonének is I. 127. és kk. 1. né-

kölyi, Petrőczy barátja ellen elég ok látszott lenni, hogy perbe fogassék, de a judicium e kérdésben nem döntött, hanem a dolgot a felség tetszésére bízta; a megholt Keczer Ambrus ellen azonban, minthogy elkobozni való vagyona maradt, pert hozott indítványba emlékének kárhoztatására. A bíróság határozatai ezután még a császár elé kerültek. Sept. 24. nagy tanácskozmány volt az ebersdorfi mulató kastélyban. Orbán István mint előadó számot adott Leopoldnak magának a pozsonyi és bécsi judicium delegatum működéséről. Jelen voltak még: Lobkowitz herceg, Schwarzenberg, ki legujabban szinte herceggé lett, gr. Lamberg, a császárné udvarmestere Dietrichstein József Ferdinánd herceg, Dietrichstein Gundacker gróf, főlovászmester, gróf Königsegg Vilmos Lipót birodalmi alkanczellár, Montecucoli, Souches, Hoher, mind, a kik már a három főur felett ítéltek és a magyarok közül a bécsi delegatio tagjai: Szelepcshényi, Pálffy, Forgách és Majthényi. A pozsonyi delegatum eljárását teljesen helyeselte a császár. Czeglédy István emléke ellen — kinek semmije sem volt — minden további lépést megszüntettetett, Keczer Ambrus ellen azonban javainak elfoglalása végett pert rendelt, egy majdan felállítandó bíróság előtt; e jövődő bíróság elé utasítá Kalinkius, Lazius, Securius, Sándor Gergely és Török Istvánt, valamint a bíróság indítványához képest, Keczer András, Wéber, Guth, Bezzegh István, Bezzegh György és végre Osz-

melyeket használtak belőle, de szokott módjuk szerint hízagosan, ferdítve — nem tudom szándékosan vagy csak tévedésből-e? Így a 139. lapon a tanukról közlött hely szóról szóra a jelentésben van, de nincs, én legalább nem láttam, az ellenvetés: »ast contra responsum jus naturae nullo tempore in Hungariae fuisse receptum!« Helyenkint a k. m. I. e. v. okmányáiból is vettem adatokat.

trosich Mátyás ügyét is. A visszatérő makacsok tekintetében a szepesi kamara tagjaiból és tisztekből egy bizottság álltassék fel, melynek a felvidéken levő kir alügyész — Cseróczy — is tagja legyen; ez hallgassa ki az ilyen megtért bűnösöket és tegyen aztán jelentést ő felségének. A magyar kanczellária ígérjen patensekben kegyelmet a csekélyebb rangú notoriusoknak, kik a kolomposok kézrekerítésére segédkezet fognak nyújtani. Általában véve a bécsi delegatio határozatai helybenhagyattak. Ezekhez képest Leszenyei Nagy Mihályt és a beteg Fáy Lászlót — enyhítvén némileg helyzetén — ideiglenesen fogságban tartották. De fogságban maradtak — eltérőleg a judicium delegatum végzésétől — Nikhazy István és Fulló Miklós is. Szentpétery Istvánt nem bocsáták el azonnal, hanem felfüggeszték ellene a határozatot mint Farkas László ellen. Ubricz Pál, Guszics János, Soós György, Bartakovich János, Szemere László, Saárossy Sebestyén, Török János, Jánoky Gáspár, Földváry Mihály, Sembery Ferencz, Ujfalussy Zsigmond, Kubinyi László, Komjáthy Zsigmond, Medgyesy András és Becskeházy Andrást Bécsbe parancsolák, hogy a kamarával váltságdíjuk végett értekezzenek. Bécsbe hozzák még Szobonya Istvánt és a bíróság határozatától elütőleg Chernel Györgyöt, kinek halálos ítéletét a felség nem hagyta helyben, hanem határozatát »bizonyos okokból« — tán mert még felfedezéseket vártak tőle? — felfüggeszté és újabb kihallgatását elrendelé. Fígedi Nagy András — úgy látszik vallásbeli fordulata folytán — kegyelmet kapott életére nézve, de — így rendelé a császár — maradjon további intézkedésig börtönben és birtokát tartsa meg a kamara. Baloghy Gáspár, Bánchy Márton, Bory György és Nagyidai Székely András halálra ítéltettek. Vagyonuk száll-

jon a fiscusra. Kivégeztetésük nyilvánosan Pozsonyban történjék; Székely Andrást azonban még hozzák fel előbb Bécsbe. A kivitelre nézve az ebersdorfi gyűlésen elhatározzák, hogy a halálos ítéleteket Majthényi, Erhard, Hoffmann, Kissevich Horváth György és Cseróczy készítsék együtt Bécsben. A kihirdetés azonban egy napon Pozsonyban, a királyi táblán történjék és egy napon legyen a végrehajtás. A kik Bécsbe jönnek magukat megváltani, a magyar kanczelláriával és az osztrák udvari kamarával alkudozzanak és ha a dijt már lefizették, még reversalist adjanak. A kegyelem-leveleket a magyar kanczellária adja ki, de nem előbb, mint a váltságdíj nincs kifizetve; a váltságdíj katonai és más az ország javára szolgáló czélokra fordíttassék ¹⁾.

E parancs folytán a megsarczolandók rendre feljöttek Bécsbe és egyezkedtek fejkváltságuk felett. Vagyonukhoz képest Guszics 300, Dobay Gábor, Ubriczy Pál, Sándor István, Szulovszky István, Szentmiklós György 500 frt, Kazinczy Péter 2500 frtot kötelezett, melyeket 3—4 hónap alatt kellett lefizetni. Báthory Zsófia még makacsságban elmarasztalt szolgálait is kitudta menteni pénzzel: Csató Albert, Melczer Lajos, Hedry Boldizsár, Apagy Mihály, Halápi László, Petrikovich Mihály és Borsoló Andrást, kik mindössze 3500 rénes forintot fizettek 3 hónap alatt. Sembery Ferencz jószágának $\frac{1}{3}$ részét, Bartakovich, Szemere, Ujfalussy Zsigmond, Jánoky Gáspár, Kubinyi László, Komjáthy Zsigmond felét, Sóos György kétharmadát, Török János, mert fizetni nem birt, egész vagyonát a fiscus

¹⁾ A már idézett jelentés a bécsi titk. levéltárban, szélén mindenütt a császári határozattal.

kezében hagyta. Szentkirályi Mihály, Becskeházy András, és Medgyesi Andrásnál, mert semmijök sem volt, a kormány megelégedett a fogadással, hogy (oct. nov. eleje) megajvitják magukat ¹⁾). Csak Semsey György és Saárossy Sebestyén nem egyeztek ki; jutalmuk azért perbefogás és hosszú bécsi fogság lön. Kegyelmet kaptak, már szeptemberben Baksa István, a két Barkóczy, Usz István és Gombos Imre ²⁾). Kökényesdy György, kit már Rottal előbb felmentett, most november végén elfoglalt javait is visszakapta ³⁾), és kegyelmet nyert — kiről legkevésbé lehetett volna hinni — a halálra ítélt Baloghy. Baloghyt foglyul felhozták Bécsbe és már-már le akarták küldeni Pozsonyba, hogy kivégeztessék, midőn katolikussá lön. Nov. 25. 1671. tette le nyilvánosan a bécsi jezsuiták templomában a katholika hitvallást. A tevékeny »rebellis« most öreg, törődött, köszvényes ember volt, úgy hogy a szertartás alatt a működő pap kérdé: képes lesz-e letérdepelni? Hogy ne térdepelhetnék le Istenem előtt? — felelé nem minden humor nélkül — midőn a hóhér előtt minden esetre le kellett volna térdepelnem! Két nap múlva visszakapta szabadságát és jószágait, (nov. 27.) sőt az udvar még azt is megparancsolá, hogy a korpónaiak őt jegyzői hivatalába visszategyék ⁴⁾). Ugyanakkor

¹⁾ Földváry Mihály, Jánoky Gáspár, Becskeházy oct. 31. Szulovszky, Sándor, Ujfalussy, Szemere, Soós, Szentkirályi, Szentmiklós, Ubriquiry, Medgyesy, Guszich, Kubinyi, Komjáthy, Dobay Gábor nov. 9. Csató Albert, Kazinczy és Rákóczy többi szolgálói nov. 18. 1671. kaptak kegyelmet. K a n c z. l e v.

²⁾ A kegyelmi levél sept. 14. 1671. K a n c z. l e v.

³⁾ Kancz. Rend. nov. 29. 1671. u. o.

⁴⁾ Kegyelemleveléről, kancz. lev. a magyar kamara decz. 2. vett értesítést. A professio fideinél történt jelenet a Th. Europ. X.

kapta vissza szabadságát, ingó és ingatlan vagyonát Leszenyei Nagy Mihály, és egy nappal előbb Leszenyei Nagy Ferencz, és így végre bekövetkezett 15 havi fogság után a szabadulás, melyért hű neje, Kerekes Kata, oly soká és hiában könyörgött. A szerencsétlen, és — még a késő utódok szemében is — bűnös férfi fogságában sokáig beteg volt. Most, midőn ismét kilépett a világba, vagyonát megromgálva, családját nyomorban, magát adósságban, becsületét, előmenetelét romban találta, ámbár élte alkonyán, még némi szűk körben, politikai szerepet játszott, és 1679-ben, mint Barsvármegye alispánja halt meg ¹⁾). Ekkor szabadult ki Szenthe Bálint, »és mintha csak némely roszakaratú mende-mondára került volna fogságba,« visszafoglalta ítélőmesteri székét, hogy biráskodjék oly emberek felett, kik alig álmodtak oly tettekről, melyeket ő valósággal megcselekedett ²⁾). Három hó múlva Hidvéghy Mihály is kö-

499. l. olvasható. A korponaiaknak szóló parancs szinte a k a n c z. l e v é l t.

¹⁾ Kerekes Kata kérvényében: »ily hosszú időtől való sanyaruságában, egészségének, becsületének, maga előmenetelének koporsójáig eléggé meg nem siratható elvesztését, életének ez általi megrovidítését« említi Szelephényinek kelet nélkül. Pr. lev. Botka apologiájában — i. h. — hol mellelleg említve, tévesen van mondva, hogy Ampringen kormányzása alatt szabadult ki — állítja, hogy később a közbizalom ültette az alispáni székre, de az általa közlött adatokból is, ha elfogulatlanul tekintjük azokat, inkább csak az látszik ki, hogy a megye őt választá alispánnak, mert aulicus embertől azon időben legtöbbet várhatott. K a m. l e v. Caprara, nov. 29. i. h. »e non gli ha giovato poco, che S. A. posse sicurtà del suo vivere.« Burius Micae, 45. l. szerint 1673-ban a protestans papok felett ítélő bírák közt volt.

²⁾ Az idézőjelbe zárt szavak egy 1675-ben kiadott consensus regiusban foglaltatnak.

vette társait az árulásban (1672. februárban). Börtönében katholizált. Midőn elbocsáták, ellátták némi pénzzel ruhára, adósságainak fizetésére és visszaakarták adni javainak $\frac{1}{3}$ részét, de ő kitudta vinni, hogy vagyonának, melyet ingó és ingatlanban 120,000 frtra becsült, felét adják vissza. A börtönben sokat betegeskedett, legalább orvosa valami öt hónap alatt 310-szer látogatta meg, és vizibetegség, aszkór, köszvény, kólika, hurut, kezdődő tüdővész, nyavalyatörés, főfájás és buskomorság ellen gyógyítá ¹⁾). Mind a mellett 1690-ig élt, mint pénzes ember, tovább mint valamennyi társa, és akkor is, Paczolajon, evés közben fuladt meg ²⁾).

Ha Nagy Ferencz megszabadult és javait visszakapta, hasonló kedvezményt várhatott Széchy Mária ³⁾), kit junius elején cselédjeivel — köztük volt Gyöngyösi István is a költő — felvittek Bécsbe, és egy vendéglőben fogva tartottak. Senkinek sem volt szabad hozzájönni, és hire járt, hogy Zrinyi Katalinnal örökös fogságra, ha nem még rosszabbra fogják itélni. Sorsa azonban nem vőn oly gyászos fordulatot. Deczember 1. 1671. maga Hocher »az udvari fő német kanczellár« jelent meg nála, és tudtára adta,

¹⁾ »Wassersucht, Schwindsucht, Podagra, Colica, Catarhen, anfangende Lungensucht, freyss, Kopfwegen, melancholie kuriert.« Decz. 13. 1671. A k a d. l e v.

²⁾ Benignae Resolutiones 1672. jan. 26., február 3., április 12. K a m. l e v. Nagy Iván, Magy. Csal. V. III. l. áttérését a Theat. Europae X. 505. l. említi.

³⁾ »Ha Nagy Ferencz uramnak megadták mindennemű javait: megadják ő Nagyságának is, remélem — írja Gyöngyösi Andrásynak ddto Bécs, decz. 2. 1671. Thaly 311. l.

hogy őrzése megszűnt, szabadon kijárhat a házból. Mind ő, mind szolgálai nagy örömmel vették e hirt és a vérmes asszony elég támpontot talált a reményre, hogy jószágait is visszakapja, de e reménye nem teljesül. Tartására az udvar évenként 1500 rénes forintot rendelt, mely csekély összeget a dunántuli Széchyek — unokatestvérei, György és Péter — és más rokonai szaporítottak, úgy hogy még fényüzési hajlamának is némileg eleget tehetett, és Nagy Ferencznek úgy adhatott — bár csekélyebb — commissiokat, mint azelőtt ¹⁾. Szerencsétlenebb volt Zrinyi Péterné, kit még mindig Gréczben tartottak. Az udvar semmi áron sem engedte meg, hogy Ausztriába vagy épen Bécsbe vigyék. Folytonosan panaszkodott sanyarú helyzete felett, míg a stajer kormány vádolá, hogy fényes ruhában akar járni, vendégeskedni akar és vélé, hogy már eléggé helyreállván egészsége, még meglevő két horvát cselédjét is el kell bocsátani, kivált ha lányát is elveszik tőle, és Aurora Veronikát, 1672. elején — január havában — csakugyan elvették

¹⁾ Gyöngyössy idézett levele. Hajnik, Széchy Mária utolsó életévei 19 és kk. II., velencei követjelentés jun. 20. 1671. Račk i. h. 592. l. Fogsága alatt egyszerre hire támadt, hogy a körmöczi barátoknál 4 láda van letéve, valószínűleg az ő kincsével. Az udvari kamara sept. 27. 1671. megparancsolta, hogy e ládákat hozzák Bécsbe, a hova octoberben meg is érkeztek és az udvari pénztárnok és ellenőr kiküldettek a kincs leltározására, de kisült, hogy a 4 láda Kerekes Kata Nagy Ferenczné tulajdona, kinek azok egy nov. 24. 1671. kelt rendelet által vissza is adattak. B é c s i k a m. l e v. A ki Széchy Máriának viszonyait ismeri, nem kételkedhetik, hogy neki nem volt ládákban elrakható kincse, és mégis Hormayer Anemonenjeiben említvén a történetét, szokott pontatlanságával azt igaznak veszi, de azt, hogy a 4 láda Kerekes Kata tulajdonának ismertetett el, nem tudja, vagy legalább nem említi.

és Klagenfurtba adták az orsolyás szűzek zárdájába, ¹⁾ őt magát azonban, bár az udvar kívánta, sem Laibachban sem Judenburgban nem akarták az apácák befogadni, úgy hogy végre Gréczen hagyták a dominicanus apácák kolostorában. Férje halála, családjának bukása, anyagi gondjai és nélkülözéseinek kívül, melyeket, csak 100 frtot kapván havonként, szenvednie kellett, főleg leánykájának sorsa gyötré »ki-mondhatatlan nyomorúságában« ²⁾. Hallá, hogy »a kissé kényes leány« mint a klagenfurti fejedelemasszony Mária Rosália nevezé, a legnagyobb szükségben nyomorog, hogy gyóntatóján kívül senkit sem eresztenek hozzá, és kényszeríteni akarják, a 13 éves gyermeket, hogy apáczává legyen. De panasza a császárnál, császárnénál, Lobkowitznál elhangzottak, és szenvedéseinek véget csak a halál vetett. 1673. nov. 4. vette fel utolsó havi 100 forintját, mint rendesen fekete pecséttel nyugtáztván, november 16-án halva feküdt a zárdában, és az apácák fehér csuhájában temették el a kolostori sirkertben ³⁾: ellenben Széchy Mária, még némi viszontagságok után, Kőszegre került, és rokonainak, Széchy Péternek szerető karjaiban végzé be életét, hat évvel később 1679. július havának közepén ⁴⁾. Grécz Zrinyiné halálán

¹⁾ A rendelet, hogy vegyék el végre 1671. decz. 22. kelt; a klagenfurti apáczafenökknő már 1672. február 2. jelenti megérkezett. Titk. l. v.

²⁾ »Mein grosses Elend nicht möglich zu beschreiben«, írja 1673. jun. 13. Titk. l. v.

³⁾ V. ö. leveleit a titkos levéltárban, a stajer rendeknek felterjesztéseit. u. o. Halála napjára nézve döntő Wolf i. h. 333. l. Archiv i. h. kivált a 174. l. Frangepán neje Rómában mint apácza halt meg. Rački i. h. 592. l.

⁴⁾ Széchy Mária halálára nézve Hajnik idézett művén kívül l. Chérnel Kálmán cikkét. Századok, 1871. foly. 211—214. ll.

kivül még egy tragoediát látott, mely összefüggésben volt a magyar összeesküvéssel. Az nap, melyen Széchy Mária Bécsben szabadságát visszanyerte (decz. 1. 1671.) vették fejét a gréczi városházon gróf Tattenbachnak. Ellene már 1670. márczius havában pert rendelt az udvar, de a stájer kormányzék, mint első bíróság, nem talált tetteiben fel ségsértést, nem elég okot, hogy őt halálra ítélhette volna, (oct. 9. 1670.) mert ő csakugyan tettetleg nem is vett részt a magyar mozgalomban. A stájer titkos tanács azonban halálra ítélte, és ez ítéletet Bécsben egy külön bíróság Hochernek elnöklete alatt, nov. 23. 1671. helybenhagyta, miután a nehézség, mely addig halálát késleltette, a vita a császár és a brandenburgi választófejedelem közt, kire szálljon Tattenbachnak a Harz-hegységben fekvő Rheinstein nevű grófsága? békés uton megoldatott. A halálhírnök megint Abele volt. A szerencsétlen grófot a nyavalya törte ki, midőn a halálos ítéletet tudtára adták. A gréczi városházban — hová a várból vitték — néhányszor elájult és, ha már halnia kell, csak azt kérte, hogy ne pallossal végezzék ki, hanem fojtsák meg, vagy vágják fel ereit. A vallásos vigasz azonban őt is lassanként magához téríté, és ha nem is bátran, de legalább nyugodtabban ment a halálra. Remegő testére háromszor kellett vágni a hóhérnak, míg a fejet elválaszthatta. Holttestéhez, mely becstelenné vált a hóhér érintése által, senki sem akart nyulni, négy jelenlévő jezsuita vette tehát fel és tette a koporsóba, és gyónatatója Pater Sägl jezsuita fogta be szemeit, és tette a levágott főt törzsökéhez. Testét a dominikánusok temetőjében temették el: összes ingó és ingatlan vagyonát, a rheinsteini grófságon kívül, mely Brandenburgra szállt, a császár foglalta el. Leopold nem örömet végeztette ki a

bárgyú férfiut, »de« — ír. decz. 2. 1671. Pötting grófnak Madridba — »szükséges volt, hogy az örökös tartományoknak is legyen példa, és a magyarok ne higgyék, hogy csak őket büntetik, míg másnak minden szabad. Isten legyen irgalmas lelkének!« ¹⁾).

A pozsonyi elítélteknek: Nagyidai Székely András, Bory György, Fulló Miklós, Káthay Ferencz, Nikházy Istvánnak, a felség rendelete szerint, nov. 6. hirdették ki a halálos ítéleteket, a királyi táblán, az őrző német kapitány jelenlétében; azonban a végrehajtás egyre késett. Majthényi személynök nem tudta mit csináljon az elítéltekkel, ámbár Rottal megírta volt neki, hogy Bory és Bánchyti ki kell végezni ²⁾, és e habozás nem volt felesleges. Az udvar megváltoztatta szándékát és nem akart több vért ontani. Káthay Ferencz, Fulló, Bory, Pozsonyban maradtak fogva, de nem örökre. Káthay, bár sanyarú fogság után 1672. aug. engedelmet nyert, hogy Kassára mehessen lakni és 800 frt évdíjt kapott. Bory — a ravasz — kibujt a bajból. Katholikussá lett és annak köszönhetette Fígedi Nagy Andrással, hogy másfél év után (1673. apr.) nemcsak szabadságukat, de

¹⁾ Wolf i. h. 318—329. ll. Abele jelentései és a titkos levéltár iratai nyomán. Ezeket követi röviden a Hist. des Troubles I. 214. és kk. ll., míg Katona i. h. 892—905 ll. a jezsuita gyóntatónak elbeszélését közli. Th. Europ. X. 496. ll. néhány újabb részlettel beszéli el a dolgot, a gyóntatót Seitznak nevezvén. Több újabb értekezést felhasználott Krones F. Aktenmässige Beiträge zur Geschichte des Tattenbachischen Processe 1670. és Mittheilungen des historischen Vereins für Steyermark XII. füzetében megjelent dolgozatában, mely ellen csak azt a kifogást lehet tenni, hogy erőnek erejével valami nagy összeesküvőnek akarja Tattenbachot feltüntetni.

²⁾ Majthényi jelentése, nov. 6. 1671. K a m. I e v.

birtokuknak felét is visszakapták. Hasonló kedvezményben részesültek valamivel később — 1673. júniusban — Fulló Miklós és Fáy László ¹⁾. Nem szabadultak azonban ki Székely András, Chernel György, Nikházy és Bánchy Márton, kik sem nem convertáltak, sem jelentéktelen emberek nem voltak, sem multjokat a Rákóczy felkelés idejében meg nem tagadták. Hosszasabb megfontolás után az udvar őket a glatzi várba küldé, a Csehország és Szilézia közt fekvő Óriás hegyek közé, hogy ott egymástól elzárva, szigorú őrizet alatt, holtig fogságban tartassanak. 1672. február 22. vitték el őket a helyre, a honnan, úgy vélték Magyarhonban, emberi számítás szerint nem volt reményük kiszabadulni. Nagyidai Székely András azonban nem sokáig szenvedett. Már három hónap múlva gyors és jeltelen sirt talált a komor falak közt (maj. 28. 1672.) özvegyet és öt árvaát hagyván maga után. Chernel és Nikházy a börtön homályában tünnek el szemeink előtt: de Bánchy tiz esztendő múlva, 1681-ben, visszakerült a hazai földre ²⁾.

Azok közül, kik az új bécsi delegatio elé voltak szánva, szintén nem szenvedett senkisémet halált. Kalinka és Securius száműzettek. Lazius, miután a börtönben állhatatos volt és egyideig a számkivetést is tűrte, megtántorodott, hazajött, katholikussá, Szelepcshényi káplánjává és bazini pappá

¹⁾ Bory és Nagy András kegyelemlevele, melyben az, hogy katholikuskokká lettek, felemlittetik, ápril 19. Fulló és Fáyé jun. 27. 1673. kelt. K a m. 1 e v.

²⁾ Kam. lev. Pálóczi Horváth Gy. naplója i. h. Liebergott naplója, Pozsony 1861. hol azonban Bánchy helyett Bontási és Nikházy helyett Franz Vikaházy van nyomtatva. Az udvar 1671. decz. 18. intézett kérdést a glatzi kormányzóhoz, van-e hely a várban néhány elitelt magyar számára? Bécsi k a m. 1 e v.

lón, hitsorsosinak nagy megbotránkozására, kik azonban később nagy meglepéssel feljegyezhatték, hogy részegségre adván magát, hirtelen halállal mult ki a világból ¹⁾. A Bezzeghek, Guth, Weber, és Keczer András, szintén kisebb-nagyobb viszontagságok után — Guth Glatzban is volt egy darabig — hazakerültek, s némelyik közülök még tekintélyes szerepet viselt. Bezzegh György és Keczer Andrásra ugyan még rettenetes sors várt, de az nem most, nem a bécsi delegatio folytán érte őket ²⁾. Sárkány János és Osztrosich Mátyás ellen ugyan halálos ítélet keletkezett, de az egyiket haditudomány, a másikat pénze és ártatlansága szerencsésen kiszabadították ³⁾.

A foglyok közt, kik már 1671-ben látták viszont hazájukat, talán az első Baksa István volt, ki már nov. 6. érkezett Patakra. Őt követte Barkóczy Ferencz és kevés-
sel utóbb István báró. Deczember első napjaiban együtt jöttek: Ubriçy Pál, Dobay Gábor, Soós György, Ujfalussy Zsigmond és Szemere László ⁴⁾, de a mit ők láttak az országban, az nagyon szomorú volt. Még a juniusi mandatum ígéretei sem mentek teljesedésbe és a sanyargatás, gyanú, üldözés nem enyészett el az országban.

A legáltalánosabb roszat az adó és katonatartás képezé, mely egyenlő súlylyal nehezedett nemesre és pórra, katholikusra és protestánsra, melynek nyomását egyformán

¹⁾ Burii, Micae 25. 107. 110. II.

²⁾ Az eperjesi vérpadon veszték el Caraffa idejében.

³⁾ Sárkány János 1673. april 19. kapott kegyelmet és 1674. a kuruczok ellen harczolt. Kancz. lev. Osztrosich 1672. aug. 18. kapott kegyelmet, kancz. lev., a hol ítélete is meg van.

⁴⁾ P. Horváth Gy. naplója nov. 6. decz. 9. i. h.

éreztek Veszprémbe és Nyitrában, Árvában úgy, mint Sárosban vagy Unghegyében és általános volt a vélemény, hogy ha ez tovább így tart, az ország leroskad a teher alatt. A behajtás rendetlenül ment és több kárt okozott az országnak, mint hasznát a császári kamarának. A megyék a rájuk vetett illetőséget kivetették a portákra. Nyitrában minden háztól Szent-Mihályra 10 mérő gabonát, Szent-Mártonra 10 mérő zabot követeltek, de azt a hódoltságon — mert a török nem engedte — nem lehetett behajtani ¹⁾. Sárosban minden portára 25 frtot vetettek ki, de azt csak az urak és nemeseknek kellett fizetni, esett még azonban minden portára 8 köböl zab és 4 köböl gabona. Voltak megyék, a hol nem volt, a ki az adót behajtsa, másutt kétszeresen vették meg a sarczot az ellenszegülőkön ²⁾. Bécsben nem tudtak megválni a kedvencz gondolattól, hogy Magyarországon a fogyasztási adót hozzák be. Az osztrák kameralisták úgy okoskodtak, hogy 3.000,000 frtot jövedelmezhet, miből ha egyharmad el is vész, még mindig marad 2.000,000 forint, és kivetették elméletben a fogyasztási adót gabonára, zabra, husra, borra, serre, pálinkára, csizmadia munkákra. Feltették, hogy az országban van 210,000 ház és minden házra esik 4 ember. Egy fejre, számíták, esik hetenként 4 font hus, egy font husra pedig fél dénárt róttak; a borra nézve legalább 50,000 ember iszik naponként egy pintet, 100,000 ember $\frac{1}{2}$ pintet, és ismét 100,000 ember $\frac{1}{4}$ pintet. Kivetettek az akó borra 30 dénárt, akó serre 15 dénárt, a pá-

¹⁾ Baross P. Andrásynak, Szent-Benedek 1671. aug. 21. Sándor gyűjtemény.

²⁾ Dóczy Mihály Andrásynak. 1671. aug. 21., Somos, Sándor gyűjteménye.

linka itczéjére egy dénárt és kihoztak az italok után egy millió forint jövedelmet. A csizmadia munkákból 182,000 frtot reméltek, ha egy pár karmazsin papucsra, szattyán csizmára, dupla talpu német csizmára 12 magyar garast vetnek ki. Azonban a kormány sem bizott, teljesen e vérmes számításban és július havában — csak próbakép — az Ausztriához közel eső megyékben, Pozsony, Mosony, Komáromban és a szabad királyi városokban rendelé el a repartitio helyett a fogyasztási adót. A megyék felszólamlásai elhangzottak, követeik hiában jártak, és ha volt is eset, hogy valami követséget a király kegyesen fogadott, mint a szathmárit Károlyi László restituált főispán alatt: Lobkowitznak és Montecuccolinak komor arcza, nyers válasza csakhamar véget vetett minden reménynek és engedelmességet parancsolt ¹⁾. A magyar urakat legfeljebb a behajtás módja iránt kérdezék és midőn az év végén (decz. 12.) a magyar tanácsosok a kanczellárián úgy nyilatkoztak, hogy lehetetlen a repartitiot fenntartani: az udvar a haditanácsra támaszkodva, a repartitio kiegészítésére az egész országra kiveté a fogyasztási adót, még pedig a kamara tételei szerint borra, serre, pálinkára és húsra (decz. 14.) ²⁾, hogy behajtsák a szükséges pénzt, mert a katonának élni kell

¹⁾ Szirmay Not. Com. Z. 230. l. Korneli i. h. 239. l. Zichy Pál oct. 14. 1671. Vásonkő, Baross András és Dóczy Mihály már idézett levelei a Sándor gyűjteményben. Károlyi László Szelephényinek jul. 1-én 1671. P r. 1 e v. Csányi: Sopronyi Kronika. Magy. Tört. Tár. 19. l. Caprara sept. 26. i. h. B é c s i k a m. 1 e v.

²⁾ Leopold rendelete Szelephényihez, decz. 14. 1671. Bécs — P r i m. 1 e v. — mely szerint tehát egy pint borra egy, egy pint serre $\frac{1}{2}$, egy pint pálinkára 2, egy font húsra $\frac{1}{2}$ magyar denár esett, öt denár képezvén egy garast.

és a tartás terhét nem lehet az örökös tartományokra háritani. Nevetséges dolog — mondák a katona urak — hogy a magyarok lehetetlennek állítják az adó megfizetését, ha jövedelmeiknek csak egytized részét adnák ide, mindjárt megvolna a repartitio. Leszállítani nem lehet semmit, mert máris felére lementek a repartitioval, és azt sem akarják megfizetni. (decz. 14. 1671.) ¹⁾ Ép oly kevés sikerrel, mint a megyék jártak az öt felvidéki kir. városnak és Késmarknak követei: Feja Dávid, Alauda Bertalan, Heidenreich János és Schönleben Mihály, kik oct. 1. érkeztek Bécsbe. Céljuk volt kieszközölni, hogy a protestánsok vallásszabadsága tiszteletben tartassék, a katonaság a városokból kivonassék, vagy legalább kisebb számra leszállíttassék. October 7. voltak audientián Leopoldnál, németül szóltak hozzá, s ő németül felelt, semmitsem mondó szavakkal. Azután végig járták a magyar és német főbb tanácsosokat. Voltak Montecuccolinál, Rottalnál, Lobkowitznál, a primásnál, Pálffyánál, de voltak Dvornikovichnál, Orbánnál, Dorschnál is, és házról-házra járván, tudósításaikat néha a kapusok és portásoktól szerezték. Montecuccoli eleinte elég nyájas volt velük (oct. 9.), megígérte, hogy a felség nem fogja őket erejükön túl terhelni, de egyuttal felemlíté, mily rosszul, hálátlanul viselék magukat 1661-ben a császár serege ellen — s elvégre is semmit sem tett értök. Rottal betegesen fogadta őket (oct. 10.), szokott kenetes, atyai modorával. Sajnálta, hogy nem lehet jelen a tanácsban ügyük tárgyalásakor. Bizzanak a felség atyai szívében, ki kénytelenségből küldött sereget az országba, a bajokért tehát nem felelős. Feleljenek a nemzet bajaiért, és adjanak számot

¹⁾ A hadi tanács véleménye decz. 14. 1671 K a m. I e v.

némelyek, kik most már Isten előtt állanak. Lobkowitz ép kimenőben volt, midőn jöttek és alig hallgatott rájuk; menjenek, mondá, a magyar kanczellárhoz és ott hagyá őket a faképnél. Legnyíltabb volt velük Forgách Ádám, ki mindjárt megmondá, hogy hiában járnak, mert a katonaságot nem hogy ki nem vonják, hanem még szaporítják a bujdosók miatt. (oct. 5.) Midőn 3 heti hiában való járás, könyörögés és üres biztatások után (oct. 27.) ismét meglátogatták, a mi csekély reményük még volt, azt is elvette. »Ugy-e mondtam! — felelt kérésükre — hogy hiába jöttetek! Jobb lett volna honn maradni, és megkimélni a sok költséget. A katonák maradnak. Én nem mondhatok mást. A felség se mondhat mást. A mi a repartitiot illeti, magamon se tudok segíteni, hogy segítsek tehát máson!« Midőn az okokat emlegették, melyek kérelmük mellett szólnak, felelt, hogy azok semmitsem érnek: nem hiába mondja az olasz, citálta latinul, »Fortitudo et potentia merdunt rationibus super cololum.«¹⁾ »Hiába könyörögnek! elveszett az ország, oda vannak a törvények s mindezt a 13 vármegyének és Rákóczynak köszönhetik. Ha Isten nem könyörül rajtunk, és az udvar szivét meg nem változtatja, végünk van.«

De hisz ártatlanok vagyunk! veték ellen a követek; »Én is az vagyok« — felelt heves kézmozdulattal Forgách — »mégis nyomnak! Semmire se fogtok menni« s szavait azonnal megerősíté Dorsch, és Montecuccoli, kik szárazon, Montecuccoli szintén haraggal, kijelenték, hogy a katonaságot ki nem vonhatják, sőt még a lovasságot is a városokban kell hagyniok (nov. 2.)²⁾. A köznyomorban mégis

¹⁾ »Erő és hatalom sz. . . . k az okokra.«

²⁾ A követek jelentése. Acta publ. fasc. 27. sz. K a m. l e v.

legsanyarúbb volt az elítéltek nejei és gyermekeinek sorsa. Máriássy Anna, Bónis Ferencz özvegye, oly nyomorba süllyedt, hogy alig volt evő falatja ¹⁾, s alig volt jobb sorsa — legalább egy évig — Pribék Sára Káthay Ferenczné Monaky Katalin Fáy Lászlóné, Keresztes Dorottya Fígedi Nagy Andrásné, Dúló Judith Bory Györgyné, Agárdy Ilona Szobonya Istvánné, Aszalós Katalin Chernel Györgyné, Kún Mária Nikházy Istvánné, Gombos Borbála Bánchy Mártonné, Máriássy Erzsébet Keczer Menyhértnének, kiktől saját és gyermekeik részeit is elkobozták ²⁾. A politikai üldözés sem szűnt meg. Vér ugyan több nem ontatott: ³⁾ de azért a kormány tőle telhetőleg szorgosan felügyelt minden gyanús egyénre, vagy mozdulatra, és Nagy Istvánt — kit Pozsonyban és Bécsben felmentettek — Keczer Klárát, Czobor Ádámot, Simonchich Horváth János nyitrai alispánt üldözőbe vették, Cacerius vagyis Kaczeri Samu pozsonyi főjegyzőt — kivel Drabiknál mint bátor nyelvű emberrel találkoztunk — nov. 21. 1671. öt muskatélyos kíséretében Bécsbe vitték, és erős őrizet alatt a helyre tették,

¹⁾ Folyamodása a kamarához 1671. sept. 24. K a m. l e v.

²⁾ 1672. sept. 20. kelt rendelet, mely nekik a javakat visszaadja, a k a m. l e v.

³⁾ Száky János ekeli lelkész, Drabik követője és Sári Lőrincz predicator özvegyét ugyan sept. 1. 1671. még Komáromban kivégezték, de e kivégeztetésnek semmi összefüggése sem volt az összeesküvéssel, nem is az összeesküvők megbüntetésére kiküldött bíróság által történt, mint Drabik halála. C. K. de N. és Lampe is, i. h. 749. l. még Eötvös Jánosról is emlékeznek, kit Szendrőn karóba vontak, hanem ez esetnek is, mint Szuhay Gáspár halálának, melyet vele együtt emlitenek, későbbben kellett történni; 1671-ig Eötvös János szerepet sem játszott az összeesküvésben.

a honnan Nagy Ferencz ép kiszabadult, hogy másfél évig raboskodjék. Minden vizsgálat azonban csak azt mutatta, hogy a Wesselényi-féle összeesküvésnek minden szála az udvar kezébe került, hogy nincs többé valamirevaló részes, ki figyelmét elkerülte volna. Mind a mellett a gyanu meg nem szűnt, és különösen a szabad királyi városokra irányult, melyeket az eddigi nyomozások tisztáknak mutattak a meggyék »bűneitől,« de az udvar azt semmikép sem akarta elhinni. A főurak közt is sok gyanus volt, köztük Perényi András, Forgách Tamás és Imre, a ghymesí ágból, Amade Ádám, Lénárdnak, ki a családnak a báróságot megszerezte, fia, a fiatal Zay Lőrincz, — később a kurucz világnak egyik vitéze — Jakusich Imre, Petrőczy rokona, ki a bujdosó kis leányát nevelte, a Pozsonyban felmentett Melith Zsigmond és a Barkóczyak: Ferencz és István, a kegyelem daczára, György és Sándor ¹⁾, és végre maga a pozsonyi bíró, Zichy István, ki nem minden áldozat nélkül tudta magát tisztára mosni az udvar előtt. Ő, mint Nagy Ferencznek testi lelki barátja, sokat tudott, és azt mások is tudták. Czirákyval is jó volt és Széchy Mária Murányban rávallott, hogy a Rákóczy mozgalom kezdetén figyelmébe ajánlá lipcei javait, mert — üzenteté — ő is jó magyar volna, csak ne esnék oly közel Bécshez ²⁾. Ez ugyan nem volt sok, de

¹⁾ Vallomásuk a kam. lev. már 1672-ből; Gyöngyössy idézett levele: »aligha némely szabad városok is közöseknek nem találtnak az rebellio dolgában. Itt mostan is valóban investigálják dolgokat stb. Thaly i. h. 311. l. a Pogner és Libergott-féle napló Cacerius elfogatását a pozsonyi templom elvételével kapcsolja össze — XI. l. — de alaptalanul. Kaczeri egyébíránt 1673. ápril 23. kapta vissza szabadságát. Illésházy jegyzetei i. h. Jakusich Szelephényinek marcius 30. 1671. Pr. l.

²⁾ Széchy Mária i. h. K a m. l e v.

igen sokan sokkal csekélyebb okból állottak a judicium delegatum előtt, sőt még fogságot is szenvedtek. Már perről kezdtek beszélni, de ő az év végén szerencsésen kisiklott, csakhogy pénz, a lipcei uradalom és a kamarai elnökség árán. Leopold 1672. febr. 15. »saját kérelmére«, agg kora és törődött volta miatt a kamarai elnökségtől felmenté, és utódjává a lángbuzgalmu Kollonics püspököt nevezte. Lipcséért némi kárpótlásul Darufalvát kapta Sopronymegyében, Nádasdy birtokából csereképen, üzlet, melyben majdnem úgy járt, mint Draskovich János, kit ugyan-e tájban, 1671-nek derekán (jul. 30.) fenyegetéssel rábirtak, hogy a Draskovichoknak 150,000 forintért elzálogosított magyar-óvári uradalom zálogösszegéből engedjen a kamarának, mint engedett testvére Miklós, mert különben, mint az összeesküvés részesét, Bécsbe idézik, és pert akasztanak nyakába ¹⁾. A sanyargatás és országos bajok alól még Báthory Zsófia sem volt ment, ámbár minden módon — egyszer 100 akó tokaji bort küldve — ²⁾ kedveskedett a bécsi minisztereknek. Neki is csak úgy kellett túrni, hogy Spankau, Strassoldo, Stahremberg önkénykedtek, zsaroltak jószágain, mint bárki másnak. Majd a tokaji hid jóvedelmében háborgatták, majd a pataki várban tettek önkényes válto-

¹⁾ »De Stephano Zichy notum est, qui ne ad processum trahe-retur, camerali officio suo cedere debuit« Szelephényi Lobkowitznak, kelet nélkül, Knauz Nándor akad. r. tag szíves közlése. »Allein am rechten Orte angebrachte klingende Beweismittel gaben Zichy die möglichkeit die schlagendsten Belege seiner Schuld noch zu rechter Zeit zu vertilgen!« Anemonen I. 133. l. mi alapon? nem tudom. Az elbocsáttatására, Kollonics kinevezésére, a lipcei cserére, valamint Draskovich esetére vonatkozó adatok a bécsi k. a. m. l. e. v.

²⁾ Ez ajándék szállítására vonatkozó passus a bécsi kam. lev.

zásokat a németek, és panaszait a hadi tanács és kamara néha meghallgatta, néha nem, de soha sem orvosolta. Ő tehát a rosztat — a mennyiben tőle telt — tovább adta és a protestansok üldözésében keresett kárpótlást keserűsé-
geért. Most már nem gátolák protestáló, fenyegetőző vár-
megyék, és az udvar hallgató, sőt néha tetteleg is, he-
lyeslé Bársony György püspök véleményét, hogy a király
nem köteles megtartani a protestansok vallási szabadságát.
E vallási szabadság — hirdeté a kötekedő, és erőszakra
hajló püspök egy kis művében, melyet most Kassán közre-
bocsátott (1671.) — csak a katolikus vallás praejudiciuma
nélkül adatott, de e feltétel meg nem tartatott. A katholi-
kus rendek közül sokan tiltakoztak ellene, és így az soha
törvény erejére nem emelkedett, és itt, a liberum veto
elvére ragadtatván magát, a protestansok okoskodását
idéze, melylyel azok az 1662-iki törvények ellen élni szok-
tak. Egyébiránt — folytatá — a mostani protestansok nem
többé a régi protestansok, kik e szabadságot maguknak ki-
nyerték, mert sokban eltértek már apáik hitétől. A bécsi
és linzi béke pontjai megszűnván, újra felélednek az 1523 :
48, és 1526 : 4-iki »Lutherani comburantur«-féle cikkek, és
elméleti fejtegetéseit Báthory Zsófia azonnal átvitte a gya-
korlatba. A bécsi judicium delegatum ép bevégezte műkö-
dését, midőn ő — sept. 28-án s következő napokon — min-
den jószágjáról elüzé a protestans papokat, mestereket,
cantorokat, deákokat. Elfoglalta német katonákkal a pataki
iskolát, »és így elapasztotta a Sátán eszköze által a ma-
gyar Izraelnek szép lelki forrását,« kikergette a tanárokat,
tanulókat, »ezen« az ő nyelvén szólván, »istenkáromló
rabulistákat,« kik Pósházyval élükön Debreczenben, majd
Erdélyben kerestek menedéket, és »megtisztítá« az egész

Hegyalját, Szánthó, Mád, Tálya, Tokaj, Keresztúr, Liszkát »a dögvész kathedráitól.« Jobbágyainak pedig pénz-bírság alatt — mely Bereghszászon teszem 40 forintot tett — megtiltá, hogy senki se merjen protestans papot, mestert, deákot tartani: ha kell temetni, ha kell esketni, ott a plébános, az ő segélyével kell élniök ¹⁾).

Ugyan-e tájt — september második felében — foglalta el Spankau német katonasággal Vitnyédy művét, az »Akadémiának« nevezett eperjesi collegiumot, melyet az ágostai felekezet buzgalma és áldozatkészsége 1666-ban, az udvar tiltakozása daczára felállított, és tanítva benne mindent az olvasástól kezdve a bölcsezetig és 'theológiáig mind ekkoráig fentartott ²⁾). Mig Bársony György, a felvidéken canonica visitatióban járván, több helytt protestans templomokat foglalt el, melyeket az előtt a katholikuskok birtak: addig az ország nyugoti szélén Kéry Ferencz és a Batthyányiak elverték jószágaikról a protestans papokat, sőt némelyeket elfogtak, és rabúl Sárvára, vagy Leopoldujárra küldöttek. Kőszeghen pedig, hol a katholikuskok már májusban elfoglalák a protestans templo-

¹⁾ P. Horváth naplója sept. 28. 1671. i. h. Korneli II. 264. Az idéző jel közt levő szavakat részint Pósa házy leveléből Apaffihoz, Debreczen, oct. 24. 1671. A k a d. l e v. részint Köröskényi jezsuita halotti beszédéből vettem, melyet az 1676-ban Rákóczy Ferencz felett Kassán tartott. Babocsay, i. h. 24. l. Báthory Zsófia Bereghszász városának, 1671. decz. 21. Borsi. K a m. l e v. Fabó, Mon. Ev. II. 217. l. Bársony művéből: »Veritas toti mundo declarata« az 1672-iki második latin és német kiadást használtam.

²⁾ A városi követeknek feljebb idézett jelentéséből kitünik, hogy az eseménynek sept. 17. — okt. 5-ike közt kellett történni. Nov. 4. pedig a foglalás mint »haud pridem« emlittetik. Katona i. h. 657. és kk. II.

mot, a kancellaria a templom javait is nekik rendelte át-
 adatni ¹⁾. (1671. nov. 9.). A legnagyobb felajdulást azonban
 a kassai templomnak elfoglalása idézte elő. A kassai szé-
 kesegyházat — a remekművű Erzsébet templomot — az
 ágostai felekezet birta a reformatiónak kezdete óta, és mi-
 dőn 1604-ben Rudolf alatt Belgiojoso rövid időre ismét a
 katolikusoknak visszafoglalta, ez volt egyik ok, mely a
 Bochkay-féle felkelés kitörését siettette. Most azonban, mi-
 dőn a katolikusokra nézve jobb idők jártak, Szegedy, az
 udvar szemében lanyha Szegedy, az egri káptalannak vissza-
 követelte a templomot, melyet Bochkay erővel vett el eldö-
 deiktől. Bécsből nem is késett a parancsolat, mely kérelmé-
 nek helyt adva, annak teljesítésével Bársony Györgyöt és
 Holló Zsigmondot bizta meg, kik november 16. 1671. tudtul
 adák az evangelicus községnek küldetésük czélját. A meg-
 döbbent hitközség azonnal másnap reggelre gyűlést hirde-
 tett, de a buzgó biztosok még az nap este öröket állítottak
 a templom és iskola elé, kik a hiveket, két kiküldött tanács-
 belit, már be nem ereszték, hanem gyalázó szavakkal el-
 kergették.

A hitközség azonban, a polgárság színe-java nem
 akart engedni. Leopoldnak irt (nov. 19.) és emlékezteté az
 ígéretre, mely mellett a németiséget a városba fogadták.
 Azonban a követ, Püschel Sándor, ki a felirást vitte, még
 el sem érte Bécsset, midőn Szegedy karhatalomért folyamo-
 dott Spankauhoz és azt meg is kapta. Minthogy a polgárok
 a templom kulcsait át nem adták, a püspök német vitézek

¹⁾ Csányi Kronikája i. h. 20. l. Chernel Ignác, a vasmegyei ré-
 gészeti egylet 1873. jelentésében 48. l. nov. 9. 1671. kancelláriai
 rendelet, a kancelláriai levéltárban.

oltalma alatt ácsok által feltörette a székesegyház ajtaját, azután elfoglalta a tót templomot, a lutheranus iskolát, a paplakot, a honnan a superintendentst kiharancsolta, nov. 24. és másnap — Katalin napja volt — újra felszentelte a székesegyházat a katolikus isteni tiszteletre, és míg ő benn Te Deum laudamust énekelt, a német őrség künn ágyúból, puskából üdvövéseket tön. Most tehát, mint az előtt a katolikusoknak, a protestánsoknak nem volt templomuk Kassán, hol isteni tiszteletüket végezhatték volna ¹⁾).

Decz. 2-kán jött az elfoglalás hire Bécsbe, és a következő nap Waxmann János személyében új követ érkezett Feja és társaihoz, most már panaszt tenni a megtörtént erőszak miatt. A követek már eddig tapasztalhatták, hogy a vallási dolgokban ép oly kevés sikert várhatnak, mint a politikai kérdésekben és Szelepcshényi már octóberben (oct. 23.) mondá nekik, midőn religiójuk sérelmét emlegették: »Eh, religio, religio! mindig csak a religiot nyaggatják, míg elvész a regio. Ezért bizony kár volt nekik oly messze felfáradni.« Pálffy Tamás csak röviden, félvállról beszélt e tárgyról velük, és Orbán a cancelláriai tanácsos mosolyogva figyelmeztette őket (nov. 22.) hogy a felség »apostoli« király, kinek kötelessége visszaszerezni az elvett katolikus templomokat. Mindazonáltal nem csüggedtek; Lobkowitz szavai, hogy a felség senkit sem akar jogtalanul bántani, mi tőle telik — megteendi — : vigasztalólag hangzottak; audenciát kértek a császártól, (decz. 8.) és térdre borulva panaszlák el a kassai templom elvételét, vallásuk sérelmeit. A véghatározat azonban nem felelt meg várakozásuknak.

¹⁾ Kornéli II. 264. Th. Europ. X. 508. l. A városi követeknek többször idézett jelentései, hol a városi felirat is meg van.

A felség a kancellár által (decz. 19.) roszalását fejezé ki, hogy a hat város a helyett, hogy ügyeiket külön-külön terjesztenék elő, együttesen lép fel. Mindegyikük saját bajával törődjék, és ennél fogva külön választ is kap. Az eperjesi akademia nem adatik vissza, — mert a felség tilalma ellen épült. Különben is azt a katonaság foglalta el, és nem a katolikus status, a dolog tehát még bővebb felvilágosítást igényel. A kassai templom végett megkérdik Szegedyt, mi okból foglalta el a templomot? meghallgatása nélkül határozni nem lehetvén. A mi pedig Bársony visitatioját illeti, az a lőcseiek dolga, a mire nézve majd külön végzés fog hozatni. Erre a kassai követek hazamentek, a többiek Pozsonyban maradtak, várván az újévet, és jobb szerencsét, mindannyian eszükben forgatván Forgách mondását, melylyel oly cynicusan, de találóan jellemezte a magyaroknak, a magyar protestantismusnak akkori helyzetét ¹⁾. A magyar protestánsok, kik a Bochkayak, Bethlenek, Rákóczy Györgyök idejében fegyverhez nyultak volna, most tűrtek, mert érzék gyengeségüket, és tettek helyett imákkal ostromlák az eget, hogy adjon Isten egyházuknak vasvesszőt kezébe, melylyel ellenségeit mint a cserepet pozdorjára törhesse ²⁾. Maguk az erdélyi hitfelek is meghökentek a katholicismus ez erőszakos fellépésén, s a közelgő veszély jelét látták abban, hogy az erdélyi katolikusok merészebben már, mint azelőtt annyszor, Kolosvárt maguk-

¹⁾ Idézett jelentés a K a m. l e v.

²⁾ »A szült fiat pedig ragadd fel menyégben
Adj vasvesszőt ennek királyi kezében,
Gonosz ellenségit hadd tördelje egyben,
Miként a cserepet pozdorjára épen!«

Czeglédy István haláláról eml. Thaly i. h. 29. l.

nak templomot követeltek. Megdöbbenésük azonban mégsem volt oly nagy, hogy e kívánságnak — melyet az ország törvényei tiltának — eleget tettek volna ¹⁾). Még csak a bujdosók voltak, a kik az ausztriai házzal küzdeni mertek, ha nem is fegyverrel, legalább diplomatiái uton, törekedvén a törököt Ausztria ellen felizgatni. A török volt pedig most az egyedüli hatalom, melytől a bécsi kormány a magyar ügyekre nézve tartott, melynek kedvét kellett keresnie.

Már az év elején kérte Casanova a nagyvezért, adja ki az Apaffyhoz, a váradi és egri basákhoz menekült rebelliseket (marcz.), de a nagyvezér — hiven a török kétszinű politikához, nem segítve a magyart, de készen tartva alkalmas pillanatra eszköznek Ausztria ellen — tagadta, hogy török földön bujdosó rebellisek volnának. E tárgyban még kérdést kell intéznie a budai basához. Erdélyben is — az erdélyi követ állítása szerint — csak erdélyi birtokos nemesek tartózkodnak. Végre azonban nagy nehezen megigérte Casanovának, hogy meg fogja parancsolni a váradi és egri basáknak, ne tartsák maguknál a magyarokat, kik talán hozzájuk menekülnek, hanem küldjék vissza, a honnan jöttek, az átkozott fajt ¹⁾), de a basák sohasem kaptak ilyenféle rendeletet.

Ápril havában a bécsi udvar egy új, rendkívüli követet küldött a portára, az ügyes Beris, hadügyi titkárt, hogy ismét sürgesse a menekültek kiadatását. Az ő feladata volt meggyőzni a törököt, hogy a magyarok sohasem hajlottak őszintén a törökhöz, hanem a keresztények közt kerestek szövetségest. Zrinyiéknak nem volt más céljuk, mint összeveszejteni a szultánt Ausztriával, hogy XIV. Lajos fran-

¹⁾ Bethlen i. h. 199. l.

²⁾ Casanova, Drinápoly marc. 15. 1671. Titk. lev.

czia király annál könnyebben diadalmaskodhassék. Ennek bebizonyítására mutassa meg Beris a török államférfiaknak Nádasdy Oratioját, a Vitnyédy-Gremonville-féle szövetségi tervet és Baranyai Kiss Mihály vallomásait a Gremonville-lel való alkudozásairól. — Mind a mellett Beris — ki április 27-ikén volt először szemben a nagyvezérrel — tagadó választ kapott. Kiadni a menekvőket — mondá Köprili Ahmed — a szultán becsülete ellen való dolog volna, de azt megígéri, hogy nem fogja őket többet tűrni a török birodalomban ¹⁾. Iratott is Apaffynak, »hogy ama zsiványokat, kik a két császár közt kötött békét rablásukkal megzavarják és a kik, mint mondják, hozzá menekültek nála oltalomra találtak, azonnal kergesse el« : titokban azonban üzentette, hogy ha a menekültek nem rablók, hanem magyar főurak, nemesek, tartsa meg őket Erdélyben, és tudósítsa a portát számuk, állapotjuk, és menekülésük okairól ¹⁾. Apaffy felelt, hogy a menekvők főurak, kiket azzal vádoltak királyuk előtt, hogy a fényes portának akarnak meghódolni. Bővebb felvilágosítást ök maguk fognak adni, követeik által, a nagyvezérnek (jul. 5.), mert már ekkor a bujdosók maguk fordultak vala közvetlenül a portához. Kétségbeesve a maguk és hazájuk sorsa felett: még csak a töröktől vártak üdvöt, ámbár, mint később Szepessy mondá: »a német a nemzet kebelén táplált kigyó, a török a nemzet vérét szopó telhetetlen medve!« ²⁾. Tizenhárman összeálltak — köztük Balassa Imre — és Pet-

¹⁾ Beris utasításai marc. 2. és ápril 2. 1671. Jelentése. Titk. levéltár.

²⁾ Bethlen i. h. 163. l.

³⁾ Thökölyi haditanácsa czimü énekben, 1681-ből, Thaly K. i. h. 95. l.

rőczy Istvánt és Szepessy Pált Törökországba küldék a nagyvezérhez. Petrőczy, ki három fiával, István, Imre és Miklóssal volt Erdélyben, míg lánya, mint láttuk, Jakusichnál maradt, végképen el volt keseredve. Ő már annyira volt, hogy semmi áron sem akart többé kibékülni az osztrák házzal, és ha neki a török zsarnokságot emlegették, mondá: inkább bármiféle ördög alatt, mint a német alatt! Szepessy kedélye is a »számüzetés kenyerén« elborult. Hazájának, magának szomorú sorsában csak a vallás nyújtott neki némi vigasztalást. Tétlenségében figyelme a haza történelmére fordult. Leirta a Bethlen Gábor korabeli »Querela Hungariae«, a protestáns elkeseredés e kiáltó szózatát, és gyűjtögette az adatokat, melyeket a magyar vértanúk haláláról — a »vitéz« bánnak, Frangepánnak, Bónisnak végperceiről — összeszerezhetett, foglalkozás, mely keserűségét csak növelte, de tevékenységét is a haza érdekében fokozta, és őt — német felfogás szerint — a menekültek legrosszabbikává tev¹⁾. Szepessy és Petrőczy — Apaffy ajánló-levelével és Radics András kíséretében ²⁾, — június havában indultak el Gyula-Fehérvárról, és a hó utolsó napján elérték a török szultán táborát, a jajlai havasokban, Philippe mellett ³⁾ a régi Macedoniában. A nagyvezér, Panajotti, Casanova és Beris is ott voltak, a szultán

¹⁾ »Szepessy ist der ärgste und thut das meiste bei der Sache« írja Casanova jul. 5. 1671. Titk. lev. V. ö. Szepessy Pál jegyzetait a Nemz. Muz.

²⁾ Hogy Horváth Radics volt a harmadik, kit Casanova említ, csak következtetem, mert ő vitt hírt a követségről Erdélybe a bujdósóknak.

³⁾ Így írják Philippopolist az erdélyi követek, Török-Magyar-kori tört. emlékek VII. 45. l.

kiséretében. A követek egy rossz bolgár-rác szobába szálltak, de megérkezésük nem maradt titokban a császári követek előtt, kik Panajotti által minden lépésükről értesültek.

A pillanat elég kedvező volt a magyarokra nézve. A török udvarnak háború kellett, csak az nem volt bizonyos, vajon Ausztria ellen fog-e mehetni, vagy az ukrániai kizárások miatt, kiket a porta — bár Lengyelországhoz tartoztak — oltalmába fogadott, a lengyelekkel fog-e háborúra kerülni a dolog? Panajotti figyelmezteté Casanovat, legyen a császár készen a háborúra, s a büszke válasz, melyet a követ jul. 1. a nagyvezértől vett, szintén nem sok jót mutatott. Casanova panaszára, hogy az egri és váradi basák még most sem kaptak parancsot a magyar menekültek kiutasítására? a nagyvezér felelt, hogy nem is fognak kapni, tegyék meg a németek maguk, a mit tenniök kell, »de vonják vissza seregüket a határoktól, és ne zaklassák adóval a hódoltságot, hogy jó barátok maradhassanak.« A nagyvezér jul. 3-án éjjel — hogy a császári residens meg ne tudja — bocsátá maga elé a magyar követeket. Petröczy és Szepessy nem sokat kértek, csak 5000 embert, gondolván, csak történjék meg az első lépés, a többi majd utána jó. A magyarok részéről — mondák — kiállítanak a vállalatra 18,000 embert, és a portának évenként 50,000 tallér adót fizetnek. Ha Magyarország meghódol a töröknek, az osztrák örökös tartományok követni fogják példáját, mert azokban is nagy az elégtelenség. A kérdésre: miért nem tudtak ellentállni a németeknek? felelék, hogy a német álnoksággal foglalta el a váraikat, felkelésük okának pedig a jezsuitákat mondák, kik mindenkit a katholika hitre akarnak kényszeríteni. A törökök nevettek a feleleten, és a nagyve-

zér néhány biztató szóval — a nélkül azonban, hogy valamit igérne — átvevé a memorialét, melyet már, félve, hogy a gögös nép előtt kérelmüket kellőleg ki nem fogják fejthetni, készen tartottak. Azután még lábat csókoltak a vezérnek és tele reménynyel hazamentek: a nagyvezér pedig mondá környezetének, a jezsuitákra vonatkozó válasza, hogy eddig okos embereknek tartotta a németeket, de most már megváltozott véleménye, ha igaz, hogy szerzetesek által engedik magukat kormányoztatni.

A vezérnek átadott iratban a bujdosók hosszasan mondták el panaszaikat, szerencsétlenségükben sem átválván a magyar nemzet régi fényére és nagyságára hivatkozni, mely csak az osztrák házbeli királyok alatt hanyatlott annyira. A habsburgházi királyok mind ellenségei voltak a nemzetnek, de mindannyit felülmulta Leopold, ki most viseli a magyar király czimét. Sokáig kért, könyörgött a nemzet: de pusztá szónál egyebet nem kapott. Isteni és emberi jog szerint megszűnt a nemzetnek minden kötelezettsége az iránt, ki maga megszegte hitét, ki kötelezettségének meg nem felelt, és most, bár a nemzet nem volt részes Zrinyi és Rákóczy felkelésében, és bizott a kegyelemhirdető császári ígékben, egyformán dühöng ifjak és vének, férfiak és nők, gyermekek és felnőttek, élők, sőt még a holtak ellen is. Köztük és az ember közt, ki előbb királyuk volt, fölbomlott minden kötelék. Ők nem árulók, nem titokban összeesküvők királyuk ellen. Mint szabad nemzet folyamodnak a porta oltalmáért oly ellenséggel szemben, ki náluk ravaszsággal, de nem vitézséggel erősebb. A magyar fegyver ezentúl nem fog többé gátot szabni a töröknek, és a porta tapasztalni fogja, hogy hatalmas birodalmának a magyarok nem lesznek hasznavehetetlen szövetségesei. A

nemzet, melynek hajdanta nem jelentéktelen népek fizettek adót, nem pirul most a török jóvoltáért tiszteletdíjt ajánlani, mert készebb, ha már szabad nem lehet, a hatalmasabb és szelidebb töröknek, mint a németnek alája vetve lenni, ki még a lel kiszabadságon is erőszakot teszen. Ők ketten — elismerik — a mostani fontos lépésre az egész országtól felhatalmazást nem kaptak, hanem csak azoktól, kik szemesebbek lévén, és a bécsi udvar fortélyait ismervén, idejekorán megmenekültek; de a többi hazafiak bilincseiből kiáltanak segélyért, és a meggyilkoltak sirjaikból kiszólnak, »ne hagyjátok boszúlatlanul a németek kegyetlenkedését ¹⁾.«

A portán több napig folyt a tanácskozás, mi tevők legyenek a magyarok kérelmével? Szepessyék az erdélyi követekkel — Daczó János, Cserményi Mihály és Trasnek Péterrel, kiknek utasításuk volt őket támogatni — minden nap belovagoltak a török udvarhoz, a németek sátrai mellett elhaladva: sürgetni ügyöket, bár a nagyvezér elé többé nem jutottak. A főszerepet itt Szepessy játszotta, ki minden áron megakarta nyerni a török államférfiakat, míg Petrőczy és az erdélyiek hallgatva nézték erőködését. »Alig ismertem még vakmerőbb embert, írta róla haza Beris, kinek meglehetősen ékesszólás mellett annyira helyén volna esze, és annyira tudná tenni azt, mit tenni szükséges!« ²⁾. Beris pedig képes volt megítélni Szepessy működését, mert ő mindent tudott, sőt ő sugalmazott »bizonyos személyt« a

¹⁾ Casanova jul. 5. 1671. Titk. lev. Bethlen i. h. II. 100—101. II.

²⁾ »Der neben ziemblicher Eloquenz den Kopf am rechten Ort habe und sein Notturft so wohl handeln könne.« Beris jul. 20. 1671. Titk. lev.

portán, mit mondjanak Szepessy okaira; olyan volt tehát, mintha vele szemtől szembe állana. Nagy hasznára volt Ausztriának a lengyelekkel való bonyadalom, úgy hogy a nagyvezér nem mert még összetüzni Leopolddal, és így a magyarokat sem segíthette. Beris biztos volt, hogy a magyarok elutasíttatnak, de ezért a dolog mégis július 18-áig elhúzódott. A nagyvezér nem akarta a magyarokat elidegeníteni, mert hát ha a lengyel kérdés mégis békés megoldást nyer? Nem is illett volna — legalább a nép szemében — hogy a fényes porta valakit elküldjön, ki hozzá folyamodik; szokott kétszinű játékhöz fordult tehát ismét, és míg az erdélyi követeket gorombán elkergette, Szepessyéknek kihajája által üzenteté: hogy a felséges császár oltalmába veszi a magyarokat, de a további teendőkre nézve a budai basához utasítja őket, ki jobban ismeri a végbeli viszonyokat. Menjenek tehát Budára, vagy egyenesen, vagy Erdélyen át; velük fog menni Mustafa kapudsi aga és a szultántól levelet viend Bécsbe, azon felhívással, hogy Leopold vonja ki seregét Magyarországból, ha nem akar a törökökkel háborút. Egyidejűleg Casanova és Beris értesülést vettek, hogy a nagyvezér ugyan hajlandó volt a magyarokat támogatni, de minthogy a német megállja a vasvári békét, a porta sem fogja azt megszegni, csak teljesítse a bécsi udvar, mit már régen kívántak tőle: vonja vissza a német sereget, rontassa le a galgóczi hidat, és mentse fel a hódoltságot az adózástól ¹⁾).

A magyar követeknek nem tetszett a kihaja válasza. A beszéd eleje ugyan kedvező volt, de miért nem említett

¹⁾ Beris, jul. 20. Casanova u. a. Az aga nevét Hauphen János György leveléből dd. Buda aug. 27. 1671. tudom. Titk. lev. Bethlen i. h. 106. l.

a török semmit a feltételekről? Miért utasítá őket a budai basához? Nem fog-e az felette nagy terhet róni a nemzetre, vagy nem fog-e a német pénznek sikerülni mindent ismét meggyusítani? A sok kérdésre azonban csak egy felelet volt bizonyos: hogy menniök kell Mustafával, és el is indultak másnap (jul. 19.) az erdélyiekkel, nagy szomorúan, hogy ők Budára, amazok meg Erdélybe utazzanak. »Legjobb volna — mondá Panajotti Casanovának — ha Leopold a bujdosókat kegyelmi ígéretekkel hazahivná, valami jó módon Bécsbe felcsalná, és ott őket — valami más ürügy alatt — szépen láb alól eltenné!« A nagyvezért pedig kérdé, vajjon mit cselekednék akkor a porta? de a ravasz Köprili nem felelt a görögnek, csak azt mondá: »Azt látom, a mi előttem van, de nem azt, a mi mögöttem!« ¹⁾).

Midőn a magyar követek Belgrádba értek, Erdélybe küldék Radics Horvát Andrást, mondja el viselt dolgaikat és vádolja be Daczót Apaffynál, hogy nem kellőleg támogatta törekvéseiket. A bujdosók nem igen látták át, mi hiba származott Daczó mulasztásából. Ők a nagyvezér szavaiból azt olvasták ki, hogy most már mindent megkaptak. A török segély meg van adva; a budai basát már a mezőben látták a németek ellen, és sürgették — majdnem könnyes szemekkel — Apaffyt, induljon ő is rögtön, egyesüljön a törökkel s ne hagyjon időt a németeknek, hogy védelemre készüljenek! Apaffy sokra kész volt a bujdosókért. Midőn juliushan a kassai és szathmári német vezérek — Spankau és Strassoldo — a nagyvezér parancsára utalva, a menekültek kiadását kérték, sőt erőszakkal is fenyegettek: fegyvert fogott, és fegyverkezését folytatta, de oly hebehurgyán

¹⁾ Casanova és Beris idézett levelei i. h. Bethlen i. h.

megfontolás nélkül, kedvükért egy nagy háboruba rohanni nem akart. Ő nem látta oly kedvezőnek a nagyvezér választását, mint a haza vágyó magyarok, és véleményében osztoztak az erdélyi tanácsurak, kiket aug 1-re Radnóthra meghívott. Midőn ezek hallák, mi történt a jajlai havasok aljában: nem tudták felfogni, hogy hihetik a bujdosók, hogy már minden tisztában van? Nem így szoktak szövetséget kötni! — mondák —, pusztá szóra ily fontos ügyben nem lehet hagyatkozni, és a dolog bővebb kipuhatolása végett régi ismerősünket Balló Lászlót Budára, Brenkovics Györgyöt pedig Törökországba küldék, addig pedig, természetesen, a németek ellen fel nem léptek, a bujdosók nagy lármájára. Az erdélyiek gyávasága — mondák a magyarok — a kákán is csomót keres. De ők nem hagyják magukat. A porta selye biztos. Ha Apaffy még az ősszel fel nem lép, hanem a háborút tavaszra akarja halasztani, akkor nem is kell nekik az ő segítsége. Maradjon otthon, elvégzik ők maguk is, nélküle, dolgaikat ¹⁾, és Apáczay Tamást — a zempléni szolgabíró — a portára küldék: engedje meg a nagyvezér — minthogy a hatalmas császár őket már oltalmába vette — Apaffynak, és parancsolja meg a moldvai és havasalföldi vajdának, hogy a budai vezérrel »szegény nemzetük oltalmára,« a török császár birodalmának terjesztésére a németeket megtámadják, mert »ha sokára halad a dolog és legfeljebb csak tavaszig is, teljességgel utolsó pusztulásra jut mind hazánk, mind pedig szegény nemzetünk.« (Szeptember hó). ²⁾.

¹⁾ Bethlen i. h. 107. l.

²⁾ A levél Rozsnyay D. művei közt, Mon. Hist. Irók VIII. k. 431-dik l.

A következőzés mutatta, hogy Apaffynak volt igaza. A nagyvezér csak azt írta Ibrahim budai basának, kivel, mint jancsár agával majd kajmakámmal Kandiában találkozunk, hogy a magyarok segélyért folyamodtak a portához, de ő — a nagyvezér — nem akarván a vasvári békét megszegni, kivitte, hogy elutasítottak. Legalább ily tartalmu levelet közölt a basa Mustafa aga által Montecuccolival, hozzá tévén, hogy a szultánnak nem lévén szokása senkit is oltalom nélkül elbocsátani, ő, Ibrahim, tanácsolja Leopoldnak, viselje jól gondját alattvalóinak, nehogy azok ismét a fényes portához folyamodjanak, a midőn aztán nem tudhatni mit fogna a szultán határozni (jul. 29.). ¹⁾ A bécsi udvart azonban e fenyegetés meg nem ijeszté. Jól ismeré a török viszonyokat, nem félt a háborútól, de azért Panajotti tanácsára minden eshetőségre készült. A császár — felelé aug. 19. a hadi tanács, mely a törökkel szemben a diplomatiiai képviseletet vitte — sohasem bántotta sem a magyarokat, sem ősi jogaikat, hanem csak a közbékét akarja helyreállítani, a gazokat, összeesküvőket, rablókat, kik minden jogaikat eljátszották — igazság szerint megfenyíteni. A vasvári békének 4. és 5. pontja szerint egyik félnek sem szabad a másik fél rebellis alattvalóit befogadni. Zrinyi Péter és társai pedig rebellisek. A bécsi udvar nem fogná gátolni, hogy emberek, kik orgyilkos módon a szultán életére törtek, méltó büntetésüket elvegyék, végül pedig ujra kérték a rebellisek kiadatását, kiknek pártolását a bécsi kormányférfiak igen rossz néven vették, kivált a törököktől, kik annak idején maguk tanácslák Leslienek, mikép

¹⁾ A budai basa és nagyvezér levelei olasz fordításban. T i t k. levéltár.

bánjanak el a magyar békétlenekkel ¹⁾). A magyar-osztrák kormány kívánsága ugyan nem teljesült, a bujdosókat ki nem adták, de a nagyvezér sem gondolt többé háborúra Ausztria ellen, bár a kósza hír már Belgrádon látta, utban, se reggel a magyar határ felé. Budán Balló azon választ kapta, hogy a basának nincs parancsa Magyarországra ügyeibe avatkozni. Apáczay pedig, october hó 2-ikán érvén a szultán táborába, hiában törekedett, pénzt sem kimélve, kihallgatást nyerni a nagyvezérnél. A nagyvezér nem állt szóba vele, bár hire járt, hogy Barkóczytól is van megbízása, kit a törökök, legalább az udvariak, majdnem nagyobbra tartottak, mint Zrinyi Pétert magát; csak leveleit fogadták el, melyekre november 1-én kelt Apaffyhoz a lesújtó válasz: »mondja meg a magyaroknak, miért nem hajlottak a szultán szavára ez előtt 8 évvel Érsek-Ujvár alatt. Most a béke a két császár közt meg van kötve, tehát hiában zsongnak, miattuk az nem fog megbontatni« ²⁾). Casanova, ki mindent tudott, de szinlelt nyugalommal úgy tőn, mintha mitsem tudna, már 3 nappal a levél kelte előtt hazairhatta az eredményt (oct. 28.), hozzátevén, hogy a budai basa parancsot kapott, ezt Szepessy és Petrőczynek is megmondani és felemlítvén, mit a nagyvezér Panajottinak mondott: »okos emberek a németek! hagyták menni a dolgot a maga rendjén! mert ha erőszakolták volna akarátjukat, a portának fel kellett volna lépni a magyarok mellett!« ³⁾).

¹⁾ A haditanács válasza aug. 19., egy véleménye aug. 24. 1671. Titk. lev.

²⁾ Bethlen i. h. 110 és kk. II. Casanova levelei Drinápolyból, sept. 25. oct. 10. és 28. Titk. lev.

³⁾ Casanova oct. 28. 1671. Titk. lev.

Igy hiúsult meg a bujdosók reménye, hivatkozással egy oly eseményre, melyet némileg az egész összeesküvés kiindulási pontjának lehet tekinteni. Lanyha hazafiak, mint Zichy István, kezdettől fogva nem sok sikert jósoltak a kezdeménynek és jobbnak tartották volna, hogy ha Szepessy és társai a felséghez fordulnak kegyelemért ¹⁾, míg mások gunyolák Szepessyt, hogy Antal módjára Budán járt, a vezérnek karvaly helyett varjút mutatott, vizet a Dunáról, ágat pálmafáról nem hozott ²⁾. Szepessy azonban nem csüggedett. Mig Petrőczy visszament Erdélybe, ő Budán maradt és a jövő év elején szegény fejét és nyomorék sorsát Apaffy kegyébe ajánlván, »bár igen megbomlott egészséggel és sok keserves alkalmatlanság közt« ujra beindult Törökországba szerencsét próbálni a portán, mert a »Magyarországból kibujdosott grófi, uri és főrendből álló Erdélyben levő magyarok« nem akarták a »nagyvezér köntösét, melyet már megfogtak, ismét elbocsátani,« hizelegvén, »hogy a ki egyszer a fényes portához folyamodik, siralmas orczával el nem bocsáttatik,« ³⁾ pedig ujra meg ujra csalódtak. Midőn az 1671. év leáldozott, úgy látszott, hogy Leopold, mint XIV. Lajos Franciaországban, Magyarhonban megalapította a korlátlan királyságot. Nem minden ok nélkül mondák, hogy a mit Zsigmond hosszú uralkodása, I. Ferdinándnak hatalma, Miksa embersége, Rudolf szorgossága, Mátyás kedveskedése,

¹⁾ »Hiában törekedik Szepessy és a többi, jobb volna, hogy ha gratiat keresnének« sept. 21. 1671. Zichy Andrassy Miklósnak, Sándor gyűjtemény.

²⁾ Labancz gúnydal Szepessy Pálról, Thaly i. h. 41. l.

³⁾ Rozsnyay i. h. 432. és kk. II. követül ekkor Erdélyből Radics ment. Szepessy Apaffynak, Topolya 1672. úgy látszik jan. 20., Kovasóczy, Arpadia III. 95. l.

a Ferdinándoknak eszélye és szerencséje nem tudott kivinni, a sisiphusi követ, melybe a Schwendik, Basták, Belgiojosok, Dampierrek, Boucquoik kardja beletörött, végre neki sikerült megállítani. »Senki sem zárja el többé a várakat — írta egy panegyirus — senkisémet fog el többé élelmet, senkisémet ver ki többé házából németet. Senkisémet meri többé a németeket bántalmazni,« és különös szerencseképen említették, hogy a kik hűtlenekké lettek, akkor hivek voltak, midőn a török őket — 1663-ban — segélyre felszólította. Azonban a névtelen szerző is beismerte, hogy még nincsen minden téve. Idő kell ahhoz, hogy szabad népek elvesztett szabadságukat elfelejtsék, és a fejedelem iránt való hűség és engedelmesség a nemzet vérébe átmenjen. Addig is — tanácslá — a nyakukra vetett zablát szorosan kell tartani, egy perczre sem kell engedni, míg a makranczosok nyaka az igát meg nem szokja és a legyőzöttek a győzőkkel kölcsönös szeretetben össze nem olvadnak ¹⁾. Ezen idő azonban nem következett el. Magyarország egy perczre elkábult, de nem veszté el végkép eszméletét, és az erdélyi bujdosók nem hagyták a lappangó tüzet elaludni. A hazaszeretet, mely Szepessy Pált újra meg újra Törökországba vitte, és bár sokszor meghiusultak reményei és a »nagypipáju kevés dohányu Pál« nevet nyerte, mint egész nemzetünk ²⁾, csüggedni, kétségbeesni nem engedé; mely Szuhay Mátyást lelkesíté halálos órájában, midőn 1677-ben Barkóczy István hajdui által körülvétetvén, közéljük rohant és mondá, »én Szuhay

¹⁾ »Pannonia felicitas auspiciis Divi Leopoldi de Imperatoribus Caesaris Augusti debellata« állítólag egy jezsuita műve, Bethlen-nél i. h. 113—121. ll.

²⁾ Thaly i. h. 41. l.

Mátyás vagyok! hadd menjen ősz fejem veszendőbe az ügyért! s habár egy pipa dohánynyal vásárolhatnám meg éltetemet, kezeimből az nem kell nekem!« ¹⁾); mely Kende Gáborral hét évi bujdosás után Barkóczy Istvánnak iratta, midőn az ajánlott kegyelmet visszautasítá: »a mi személyemet illeti, szegény bujdosó életem javát már eltöltöttem; de talán jobb, jobb nekünk és a honnlevőknek, hogy mindnyájan együtt térjünk vissza. Nagyságtok addig honn működjenek, mint igaz magyarok a haza szabadságáért, többel tartozván a hazának, mint bárki másnak: mi addig itt megteszszük, mi tőlünk telik; talán Isten nem nézi bűneinket és még az egyszer könyörölni fog rajtunk! ²⁾«: e hazaszeretet nem volt ritka Magyarországon, ez jóvá tett minden hibát, minden botlást; ez megmenté Magyarországot az örökös tartományoknak sanyarú, szolga sorsától!

¹⁾ Szalay V. 178. l. Schuster naplója után, marc. 9., mely Mednyánszky és Hormayer Hist. Taschenbuch 1837. folyamában jelent meg, 133. l.

²⁾ Kende Barkóczy I.-nek Kolozsvár, marc. 17. 1677. latin ford. Pr. I e v.

TARTALOM.

VI. FEJEZET.

Rákóczy felkelésétől — a lőcsei commissióig.

1670. apr. — 1670. aug.

	Lap
Hirek Zrinyiről a felvidéken	3
Rákóczy Patakon gyűlést tart	4
Stahremberget elfogatja	6
Rákóczy és Bochkay a felkelés vezérei lesznek	9
Tokaj ellentáll a magyaroknak	10
Zemplénmegye Rákóczyhoz csatlakozik	11
Ungmegye	11
Abaujmegye	12
A felkelők Eperjes alatt egy német csapatot felvernek	14
A postákat és harminczadokat elfoglalják	14
Gömör és Borsod	15
Ónod és Diósgyőr várak csatlakoznak	16
Csáky Lengyelhonba fut	17
Felkelés a Tiszántúl	18
Strassoldo Szathmárban ellentáll	20
A gombási ütközet	23
Apaffy megtagadja segélyét a magyaroktól	25
Rákóczy hiában küld az egri basához	26
Kassa nem akar csatlakozni	27

	Lap
Felekezeti villongások Rákóczy körében	28
A bányavárosok ellen való terv ezen hajótörést szenved . . .	29
Nagy Ferencz Rákóczy érdekében kezd működni	31
Baloghy Gáspár Honthban	31
Nagy Ferencz tervei	33
Zrinyi elfogatásának híre közbe jó	33
Az udvarra nézve alkalmatlan időben jó Rákóczy felkelése .	34
Ausztria és a külföld	34
Az udvar időt akar nyerni	36
Lobkowitz Zrinyit használja fel eszközül Rákóczy kibéki- tésére	36
Zrinyi készséggel ír Rákóczynak	37
Barkóczy Istvánnak	38
Nagy Ferenczet Rákóczyhoz küldi	39
Az udvar lázadóknak nyilváníttja Rákóczyt és társait . . .	40
Nagy Ferencz Rákóczynál	42
A táljai gyűlés	43
A megyék leteszik a fegyvert	44
Nagy Ferencz és mások Rottalban bíznak	45
Rákóczy anyjához vonul	47
Szabadon bocsátja Stahremberget	48
Mokchayt Bécsbe küldi	48
Hadai elszélednek	49
A béke a felföldön helyreáll	50
A megyék feliratai	51
Bécsben boszúra gondolnak	53
Elhatározzák, hogy sereget küldenek Magyarhonba	54
Mokchay aggodalmai	55
Széchenyi Rákóczyt pártolja	55
Szelephényi véleménye	57
A megyék követei hiában járnak Bécsben	59
Zrinyi fogsága szigorúbb lesz	60
Zrinyi védelme	61
Frangepán védelme	63
A pápai nuntius közben jár értük	66
Fogságuk még szigorúbb lesz	67

	Lap
Zrinyi haragja	67
A Magyarhonba szánt német sereg	67
Tábornokai: Spork	68
Heister Godofréd és Lotharingiai Károly	69
Rémülés Magyarhonban	70
Nagy Ferencz tervei	72
A berethkei tanácskozmány	73
Spork megindul és ellentállás nélkül Szepesbe ér	75
Szepes meghódol	76
Sáros szintén	76
Abaujnak szinai gyűlése	77
Gönczi gyűlése	78
Bónis talpasokat gyűjt	78
Bochkay felülteti Zemplént	79
A terebesi gyűlés	79
Bochkay a Bodroghközben	80
A zempléni felkelő sereg szétfut	81
Bochkay Husztra szalad	82
Bónis elfogatik	82
Sokan menekülnek	83
Csáky Ferencz helyzete	84
Elfogatások	85
Rákóczy és anyja békét keresnek	87
Az ujhelyi tracta	88
A császári sereg megszállja Patakot	90
Rákóczy jelentése az összeesküvésről	91
A kormány üzőbe veszi a felkelés embereit	92
Széchy Mária és Nagy Ferencz aggodalmai	95
Nádasdy helyzete	96
Hidvéghyt a kormány elfogatja	98
Apaffy a magyarok pártját fogja	99
Ecsed a németeknek ellentáll	101
A németek zavara	102
Ecsed capitulál	103
Spork Kassa ellen indul	104
Kassa meghódol	105

	Lap
Zrinyi helyzete	106
Első kihallgatása jun. 26.	107
Levele Hocherhez	109
Frangepán kihallgatása	111
Zrinyi emlékiratot nyújt be Hochernek	113
Második vallatása jul. 24.	114
A Bargigli-féle utasítás aggasztja	116
Igyekszik azt Frangepánra tolni	116
Hocher és Abele nem hiszik	117

VII. FEJEZET.

A lőcsei commissiotól a pozsonyi „judicium delegatum“-ig.

1670. aug. — 1670. decz.

Leopold öröme	118
Lőcsére Rottal alatt commissiot rendel	119
Rottal társai	120
Volkra	120
Emlékirata a magyar ügyekről	120
A biztosok Lőcsére érnek	123
Spork megadásra szólítja Murányt	123
A várbeliek habozása	124
Kászonyi és Counwald Murány előtt	125
Széchy Mária Bécsbe ir	126
A Lotharingiai herczeg Murány alá jó	127
A vár capitulál	128
Nagy Ferencz önkényt elmegy Sporkhoz	130
Spork Lőcsére küldi, Széchy Máriát elfogatja	130
A német sereg hazafordul	130
Nagy Ferencz lőcsei első vallomása	131
Rottal Nádasdy elfogatását kéri	131
Volkra Murányban	132
Széchy Mária vallomása	133
Volkra leveleit Lőcsére viszi	134
A bécsi ministerek szigorú rendszabályokra készülnek	134

	Lap
Pálffy Tamás hasztalan sürget országgyűlést	135
Frangepán második kihallgatása aug. 13.	136
Hocher véleménye	138
Nádasdynak elfogatása is elhatároztatik	139
Nádasdy kegyelemért folyamodik	140
Nádasdyt Pottendorfban elfogják	142
Bécsbe hozzák	143
Zrinyinek egy újabb kérő levele	144
Zrinyit és Frangepánt Németujhelyre küldik	147
Zrinyi János sorsa	147
Forstall sorsa	149
Egy rendkívüli törvényszék állittatik fel, itélni Zrinyi és Fran- gepán felett	150
Nádasdyt először kihallgatják	151
Torzhirek Bécsben Nádasdyról	154
Elfogatása a magyar urak közt nagy rémülést okoz	155
Szelepchényi is gyanúba keveredik	156
Kitisztázza magát	157
Helytartói tisztében megerősittetik	158
A gyanus papokat pártfogolja	158
Elfogatások a felvidéken	159
Baloghy Gáspár bujdosik	160
Elkobzások	161
Vallatások	162
Nagy Ferencz lőcsei második vallomása sept. 14.	164
Szenthe vallomásai	165
Nagy Ferenczet Bécsbe viszik és kétszer kihallgatják	166
Apaffy és némely megyék a foglyokért közbenjárnak	168
Rottal mindenütt nehézségekkel találkozik	170
A lőcsei commissio Pozsonyba tétetik át	172
Mednyánszky István átadja Nádasdy levelezését II. Rákóczy Györggyel	173
Nádasdy második kihallgatása nov. 14.	174
Nádasdy Draskovich Miklósnak ír	179
Draskovich a császárhoz és Lobkowitzhoz fordul, hasztalan	180
Nádasdy szomorú helyzete	181

	Lap
Thökölyi István, Petróczy, Osztrosich elfogatása elrendel- tetik	182
Eszterházi Pál elfoglalja Kaszavárt és Illavát	183
B. Osztrosich elfogatik	183
Thökölyi István végrendelete	184
Nem akar németeket fogadni várába	184
Heister és Eszterházy Árvát körülveszik	186
Thökölyi István meghal	186
Az űrség meghódol	187
A capitulatio meg nem tartatik	187
Likava ostroma és meghódolása	188
Thökölyi kincseit Bécsbe viszik	189
A menekültek sorsa : Frangepán Orfeus és Julia	190
Bargigli	190
Bukováczy	190
Káldy György fogsága	191
Ivánovich Ferencz pere	192
A horvát zendülők Herberstein pártfogása mellett, véglegesen kegyelmet kapnak	192
Herberstein tervei Horvát-Tótországra nézve	192
Zrinyi Péterné sorsa	194
Sárkány János sorsa	197
Bory Györgyöt elfogják (nov. 1670.)	198
Balassa Imre menekül	198
Barkóczy István bujdosása	199
Csáky Ferencz keserősége és halála	200
Ujabb elfogatások	201
Báthory Zsófia védi embereit	202
Kazinczy Pétert	203
Széchy Mária vagyona elkoboztatik	204
A magyarok lappangó elkeseredése	206
Apaffy vádolja Ausztriát a portán	207
Európa fejedelmeinél	208
A külföld véleménye a magyar eseményekről	210

VIII. FEJEZET.

A bécsi perek megkezdésétől azoknak befejeztéig.

1670. nov. — 1671. aprilisig.

	Lap
Vádlevél Zrinyi Péter ellen	212
Frangepán Ferencz ellen	214
Zrinyi elkeseredése	215
A vádlevél megdöbbsenti	216
Ir Lipótnak és Hochernek nov. 14. 1670.	217
Védelme a vádlevélre	219
Frangepán védelme	223
Zrinyi és Frangepán fogsága még szigorubb lesz	226
Zemplén felir a foglyok mellett	227
Rottal és Szelepchényi nézetei a követendő eljárásról	228
Majláth kir. ügyi igazgató véleménye	228
Az udvar elhatározza, hogy folytatja Pozsonyban a lőcsei com- missiot és rendkívüli törvényszéket rendel	232
Annak tagjai és utasítása	232
Az országnak ez egy kiáltványban adatik tudtul decz 22.	233
Szelepchényi és a püspökök a vallási kérdést is szőnyegre hozzák	234
Lobkowitz és Rottal ellenkező véleménye	235
Lobkowitz és Pálffy Tamás összevesznek	235
A pozsonyi commissio megnyilik jan. 3. 1671.	236
A protestansok aggodalmai	237
Néhány templomuk elfoglaltatik	238
A tornai templom elfoglalása	239
A katonatartás kérdése	241
Rottal több urat e tárgyban Pozsonyba hí	243
A meghívottak habozó viselete	244
A német ministerek elégtelensége	245
A császár megparancsolja a katonatartást	246
A magyarok elégtelensége	248
Szelepchényi is elégtelen, de bátorságát veszti	248
Széchenyi Györgynek felszólalása	249

	Lap
Előkészületek az összeesküvők elleni perekre	250
Az idézés tartalma	251
A megjelenés ideje	252
Vizsgálatok Dunántúl	253
Dunáninnen	253
A tiszai részeken	254
Rákóczy végleg kiegyezkedik az udvarral	257
Széchy Mária Pozsonyban	259
Pere felfüggesztetik s ő új vallomást tesz	259
A pozsonyi perek formája	261
Gyakran félbeszakíttatnak	263
Bory György pere	264
Sembery Ferencz pere	268
A kassai és eperjesi foglyok Pozsonyba hozatnak	269
Többek kihallgatása	271
Figedi Nagy András, Chernel György, Nagyidai Székely And- rás vallomásai	272
A felvidéki megyék követeket akarnak küldeni Bécsbe a fog- lyok érdekében	273
A kamaraügyész válasza Zrinyi védelmére	274
Frangepán védelmére	275
Zrinyi is ügyvédet kér	276
Frangepán viszonzválasza	277
Vádlevél Nádasdy Ferencz ellen	278
Nádasdy lemond a védelemről	280
Még egyszer kihallgatják marc. 5. 1671.	281
A pápa közben jár érte	282
Perének előadása	283
A birák tanácskozása	284
Hocher votuma	285
Nádasdy halálra ítéltetik	287
Frangepán perének előadása	289
Abele votuma	289
Frangepán halálra ítéltetik	290
Abele sürgeti Zrinyi viszonzválaszát	290
Beadatik april 14.	291

	Lap
A bíróság tanácskozása	292
Zrinyit halálra ítélik	293
Abele magaviselete	294
A 3. ítélet a »Geheime Conferenzhez« terjesztetik	297
Némelyek Zrinyi életének megakarnak kegyelmezni	298
Lobkowitz halálra szavaz és győz	299
Tanácskozás a kivégzés módozatai felett	301
Leopold érzelmei az elítéltek irányában	304
A perek még az összes titkos tanács elé kerülnek	305
A halálos ítéletek végleg helybenhagyatnak	308
Nevezetes tanácskozmány Pozsonyban a felett, mely vagyont lehet a bűnösöktől elkobozni	309
A bírák servilismusa	311
Makacssági ítéletek	312
Vélemények a jelentéktelenebb vádakkal terheltekre nézve	313
Nézeteltérések Baksa, Barkóczy Ferencz és Barkóczy Istvánra nézve	314
Káthay Ferencz pere	315
Wesselényi és Thökölyi örököseinek pere megkezdetik	317
A Csáky-Vitnyédy és Dobay örökösöké szintén	318
Chernel György pere	318
Ujabb vallomásokat tesz	319
Fáy István pere	319
Bónis Ferencz pere	320
Bónis halálra ítéltetik	325
Figedi Nagy András pere	325
Halálra ítéltetik	327
Kegyelmet kér	327
Bónisnak kivégeztetése elrendeltetik	328

IX. FEJEZET.

Zrinyi és Nádasdy halálától a tragoedia befejezéséig.

1671. apriltól — 1671. deczemberig.

Nádasdyt negyedszer kihallgatják	329
Nádasdy halála esetére intézkedéseket tesz	330

	Lap
A bécsi városházba vitetik	332
Elítéltetését tudtára adják	333
Abele Németujhelyre megy	334
Zrinyit még egyszer kihallgatja	334
Frangepánt szintén	335
Zrinyinek és Frangepánnak tudtul adja halálos ítéleteiket	336
Frangepán végnapjai	338
Zrinyi végnapjai	340
Elbucsúznak egymástól	342
Nádasdy halála	343
Zrinyi halála	346
Frangepán halála	348
Bónis halála	350
A kivégeztetések által tett benyomás a külföldön és Ausz- triában	352
Magyarországon	353
Lipót felel a pápának Nádasdy ügyében	358
Martinitz levele Szelepcényihez	360
Több magyar urnak mentsége, hogy nem ők jártak közben Nádasdyért a pápánál	361
Keczer András pere	362
Nagyidai Székely András pere	363
Nikházy István pere	364
Bánchy és Szobonya pere	365
Leszenyei Nagy Mihály pere	366
Baloghy Gáspár pere	367
Más perek	369
Czeglédy István Pozsonyba menet utközben meghal	369
Keczer Ambrus szintén	370
A Thökölyi árvák pere	370
A többi örökösök pere	371
Felmentő ítéletek	372
Az udvar enyhébb rendszabályokra hajlik	373
A repartitiot felére leszállítja	374
A további megidézések megszüntetnek	375
A pozsonyi Judicium delegatum helyébe egy másik lép Bécsben	377

	Lap
A pozsonyi iudicium utolsó működése	377
Drabik Miklós	378
Könyve »Lux in Tenebris«	381
Elfogatik	382
Pere	383
Halálra ítéltetik	384
Végnapjai	384
Kivégeztetik	387
A bécsi bíróság	389
Feladata	389
Felülvizsgálja a pozsonyi pereket	392
Az ebersdorfi tanácskozmány Lipót elnöksége alatt	401
Némely vádlott pénzváltás mellett szabadon bocsáttatik	403
Baloghy Gáspár katolikussá lesz és kegyelmet kap	404
Nagy Ferencz, Szenthe és Hidvéghy szabadon bocsáttatnak	405
Széchy Mária sorsa	406
Zrinyi Péterné sorsa	407
Tattenbach kivégeztetik	409
A halálra ítélt Káthay, Bory, Fulló, Fígedi Nagy András ki nem végeztetnek	410
Nagyidai Székely András, Chernel György, Nikházy, Bánchy Glatzba vitetnek	411
Némely más vizsgálat alatt lévők sorsa	411
Sárkány és Osztrosich	412
Az ország szomorú anyagi helyzete	413
A fogyasztási adó	413
A felvidéki hat város követői Bécsben	415
A gyanusok üldöztetése	417
Zichy István baja	418
Báthory Zsófia helyzete	419
Bársony könyve: »Veritas toti mundo declarata«	420
Báthory Zsófia ellenreformatioja	420
A protestansok sanyargatása országszerte	421
Kassai templomukat elfoglalják	422
Az osztrák kormány Berist a portára küldi a magyar mene- kültek kiadatása végett	425

	Lap
A menekültek Petrőczyt és Szepessyt a portára küldik segítségért	427
A nagyvezér kétszinű játéka	428
A magyar követeket — határozott elutasítás helyett — a budai basához küldi	431
A menekültek tulzott reményei	432
Apáczayt újra a portára küldik	433
A török békében marad Ausztriával	434
Szepessy nem esik kétségbe	436
A helyzet 1671-nek végén	437
A magyar szabadságot a nemzet szivós ellentállása menti meg	437

